

د افغانستان اسلامي امارت
د علومو اکاډمي
معاونیت بخش علوم بشری
مرکز مطالعات منطقه‌یی

سیمه ییز مطالعات

فصلنامه مرکز مطالعات منطقه‌یی افغانستان

افغانستان او سیمه؛ فرصتونه او ننگونې
(ځانگړې گڼه)

۳

په دې گڼه کې:

- نقش صلح مثبت در فراهم آوری زمینه های...
- تجزیه و تحلیل وضعیت حقوقی آب‌های فرامرزی...
- د سیمې هېوادونه ته د افغانستان د صادراتو...
- بررسی سطح تجارت میان افغانستان و کشورهای...
- په افغانستان کې د سیمه ییزو اقتصادي پروژو...
- او...
- دوره: اول
- سال: ۱۴۰۴ ه.ش
- ربع: درېیمه
- شماره مسلسل: ۷۸
- سال تاسیس: ۱۳۸۵ ه.ش
- کابل - افغانستان

سیمه ییز مطالعات

شماره: ۷۸ ، سال ۱۴۰۴ ه.ش

REGIONAL STUDIES Quarterly Journal

Establishment: 2006
Academic Publication
Afghanistan Science Academy
Serial No:78

Address:
Afghanistan Science Academy
Sherpoor Square, Kabul-Afghanistan
Tel: 0202201279

د افغانستان اسلامي امارت
د علومو اکاډمي
معاونیت بخش علوم بشری
مرکز مطالعات منطقه‌یی

سیمه‌ییز مطالعات

(افغانستان او سیمه؛ فرصتونه او ننگونې)
(دویمه برخه)

مجله علمی - تحقیقی

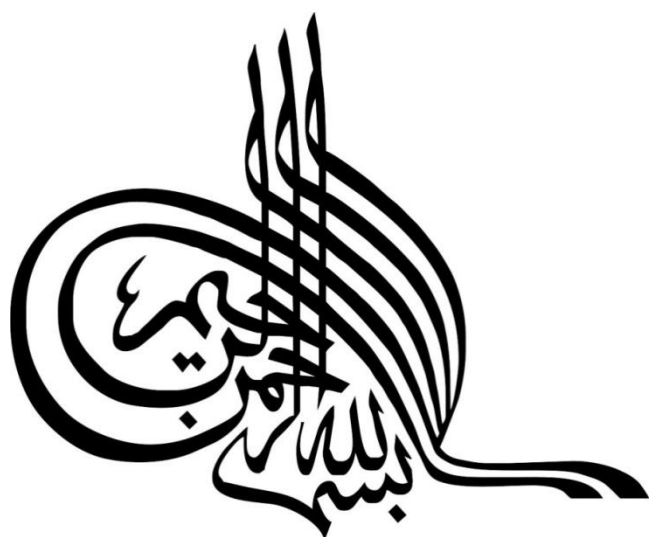
مطالعات سیاسی، اقتصادی و فرهنگی منطقه‌یی، معرفی، بررسی و تحلیل سازمان-
ها، کنفرانس‌ها و نهادهای منطقه‌یی

پرله پسي شمېره: ۷۸ (۱۴۰۴ ل، ۳ گڼه)

د تاسيس كال: ۱۳۸۵ ل

يادونه:

- ✓ مقاله دې له يوې رسمي پتې څخه چې په هغې کې د ليکوال نوم، تخلص، علمي رتبه، د ټېلېفون شمېره او برېښنالیک وي؛ د علومو اکاډمۍ ادارې ته راولېږل شي.
- ✓ رالېږل شوې مقاله بايد پوهنيزه، څېړنيزه، بکره او له منل شوو علمي معيارونو سره برابره وي.
- ✓ رالېږل شوې مقاله بايد بل ځای نه وي خپره شوې.
- ✓ د مقالې سرليک بايد لنډ او ل منځپانگې سره سمون ولري.
- ✓ مقاله بايد د ۸۰ او ۲۰۰ کلمو تر منځ لنډيز ولري او د څېړنې پوښتل شوې پوښتنه ځواب کړای شي؛ همدا راز لنډيز بايد د يونسکو په يوې ژبې ژباړل شوی وي.
- ✓ مقاله بايد د سريزې، اهميت، مبرميت، موخې، د څېړنې پوښتنې، د څېړنې روش يا مېتود، پايلې او مأخذونو لرونکې وي او په متن کې مأخذ ته نغوته شوې وي.
- ✓ مقاله بايد د ليکوالۍ له اصولو سره سمه وي، املايي او انشايي تېروتنې و نه لري او له منطقي تسلسل سره په يوه A4 مخ په word کې تنظيم شوې وي.
- ✓ د مقالې حجم حد اقل ۷ مخه او حد اکثر يې ۱۵ معياري مخونه وي، د فونټ سايز ۱۳، د کرښو تر منځ فاصله بايد Single وي او ادارې ته دې سافټ او هارډ کاپي راولېږل شي.
- ✓ د مجلې کتنپلاوی د علومو اکاډمي د نشراتي لايحې له مخې د يوې مقالې د تاييد او رد واک لري.
- ✓ د رالېږل شوو مقالو شننه او څېړنه د ليکوالو فکري زېږنده ده، ليکوال ته بويه چې سپيناوی يې په خپله وکړي، اداره يې په سپيناوي کې کوم مسؤليت نه لري.
- ✓ د مجلې له چاپ شوو مقالو څخه استفاده کول بې له مأخذه جواز نه لري.
- ✓ ادارې ته رالېږل شوې مقاله بېرته نه ورکول کېږي.

څېړندوی: د افغانستان د علومو اکاډمي، د اطلاعاتو او عامه اړیکو ریاست

مسؤل مدیر: څېړندوی بشرمل زرغون

کتنپلاوي:

څېړنپوه دوکتور رفیع الله نیازی

څېړنوال عبدالشکور سالنگی

څېړنوال عبدالصبور مبارز

څېړندوی عمران زکریا

څېړندوی احسان الله احسان

پته: د افغانستان د علومو اکاډمي، سیمه ییزو مطالعاتو مرکز، د شبرپور څلور لارې، شهر نو، کابل.

مطبعه: ستاره همت

د اړیکو شمېرې:

+۰۲۰۲۲۰۱۲۷۹۹۳-+۹۳۷۶۶۱۱۰۰۰۸

د افغانستان د علومو اکاډمي برېښلیک: Info@asa.gov.af

د مجلې برېښلیک: rsc@asa.gov.afg

د کالنی گډون بیې:

په کابل کې: ۳۲۰ افغانی

په ولايتونو کې: ۳۴۰ افغانی

په نورو هېوادونو کې: ۲۰ امریکایي ډالر

په کابل کې د یوې گڼې بیه:

- د علومو اکاډمي د څېړونکو او استاذانو لپاره: ۷۰ افغانی
- د زده کوونکو او محصلینو لپاره: ۴۰ افغانی
- د نورو ادارو لپاره: ۸۰ افغانی

لیکچر

مخ	ل/ژ	سرلیک
۱.....	معاون سرمحقق دوکتور محمداعظم طارق	۱- نقش صلح مثبت در فراهم آوری زمینه های...
۲۵.....	معاون سرمحقق غلام نبی حنفي	۲- تجزیه و تحلیل وضعیت حقوقی آب های فرامرزی...
۵۱.....	څېړندوی شوکت الله عابد	۳- د سیمې هېوادونو ته د افغانستان د صادراتو...
۷۱.....	فریدالدین نادری	۴- بررسی سطح تجارت میان افغانستان و کشورهای...
۹۵.....	څېړندوی شجاع الله امان	۵- په افغانستان کې د سیمه ییزو اقتصادي پروژو...
۱۱۷.....	خیرالله خیرخواه	۶- بررسی اثرات اجتماعی و اقتصادی بازگشت...
۱۳۷.....	څېړندوی عبدالرحمن الکوزی	۷- له سیمه ییزو هېوادونو سره د اسلامي امارت...
۱۵۷.....	هاشم هدایت	۸- نقش همکاری و همگرایی منطقه ای در توسعه...
۱۷۳.....	څېړنیار حمیدالله نیازی	۹- د مرکزي آسیا په اړه د اسلامي امارت د بهرني...

معاون سرمحقق دکتور محمد اعظم طارق

نقش صلح مثبت در فراهم آوری زمینه های همکاری استراتژیک امارت اسلامی با جهان

چکیده

افغانستان به عنوان کشوری پسامنازعه، در وضعیت صلح منفی به سر می برد. در همچو شرایطی، همکاری استراتژیک امارت اسلامی با جهان سهل الممتنع می باشد؛ زیرا که صلح منفی با ویژگی هایی چون ناپایداری سیاسی، آسیب های اجتماعی و روانی، بحران اقتصادی، مهاجرت و آوارگی، بی اعتمادی ملی و تجزیه اجتماعی و احتیاج به کمک های بین المللی، از پتانسیل استراتژیک برخوردار نیست. هدف اصلی مقاله بررسی نقش صلح مثبت در فراهم آوری زمینه های همکاری استراتژیک امارت اسلامی با جهان می باشد. سؤال اصلی مقاله این است که آیا صلح مثبت می تواند زمینه های همکاری استراتژیک امارت اسلامی با جهان را فراهم کند؟

فرضیه مقاله که در چارچوب «تئوری صلح عادلانه» و با میتود توصیفی-تحلیلی به آزمون گرفته می شود، این است که صلح مثبت با ویژگی های سلبی چون نفی خشونت و تضادهای ساختاری (استثمار، استعمار، تبعیض و فقر) و با خصوصیات ایجابی چون همکاری، برابری سیاسی و عدالت اقتصادی و اجتماعی، شرایط را به سمت ایجاد هماهنگی مثبت، احساس همدلی اجتماعی، آرامش و ثبات داخلی سوق می دهد و این امر منجر به بلند رفتن اعتبار افغانستان در سطح بین المللی و جلب اعتماد سازمان ها، مؤسسات و جوامع بین المللی در راستای همکاری های گسترده و استراتژیک با کشور خواهد شد. یافته های پژوهش نشان می دهد که صلح مثبت از طریق نهادینه ساختن مؤلفه هایی چون افزایش اعتماد متقابل، توسعه پایدار، حل مشکلات اقتصادی-سیاسی و افزایش تعاملات اقتصادی و تجاری، نقش به سزائی در بهبود روابط بین المللی و همکاری راهبردی افغانستان با جهان و برعکس دارد.

واژگان کلیدی

امارت اسلامی، صلح عادلانه، صلح مثبت، مشروعیت بین المللی، همکاری راهبردی.

مقدمه

در شرایط کنونی، جهان در محیط پویا و رقابتی قرار دارد. در همچو شرایطی، همکاری استراتژیک میان کشورها از اهمیت بالایی برخوردار است. این همکاری به دولت‌ها کمک می‌کند تا با بهره‌گیری از توانمندی‌ها، فرصت‌ها و منابع یکدیگر، اهداف خود را سریع‌تر و با کارایی بیشتر محقق کنند. همکاری استراتژیک به معنای ایجاد روابط نزدیک و هماهنگ میان دولت‌ها به منظور دستیابی به اهداف مشترک در زمینه‌های سیاسی، اقتصادی، نظامی و اجتماعی است. شاخص‌هایی چون اهداف مشترک، منابع مشترک، تعامل و هماهنگی، اعتماد و شفافیت، نوآوری، و... از ویژگی‌های مهم همکاری راهبردی به شمار می‌روند. باتوجه به وضعیت نابسامان کنونی برجای مانده از نیم قرن کودتا، اشغال، تجاوز و منازعات داخلی، همکاری استراتژیک با جهان از ضرورت‌های اساسی افغانستان به شمار می‌رود؛ اما این همکاری زمانی شکل می‌گیرد که کشور در شرایط صلح مثبت قرار داشته باشد. امروزه اگرچه خشونت آشکارا (جنگ) در افغانستان ظاهراً توقف یافته است؛ اما به دلیل یک جانبه‌گرایی قدرت‌های هژمون و تحریم‌های بین‌المللی، کشور در انزوا (دفاکتو) و صلح منفی به سر می‌برد. در چنین شرایطی، همکاری استراتژیک جهان با افغانستان و برعکس، سهل‌الممتنع به نظر می‌رسد.

به عبارت دیگر، در شرایط کنونی منافع، صلح و امنیت جوامع ملی با منافع، صلح و امنیت جوامع بین‌المللی و همچنان ثبات، نظم و توسعه داخلی کشورها باثبات، نظم و توسعه جهان گره خورده و ارتباط تنگاتنگ و متقابلی پیدا کرده است. همچنان بشر در نیازمندی با یکدیگر آفریده شده است. انزوا و بدون ارتباط استراتژیک نمی‌تواند برآیند سعادت‌مندانانه‌ای داشته باشد و هیچ عقل سلیمی اصل روابط استراتژیک با ملت‌ها را انکار نمی‌کند و حتی استقلال با آن که ارزشمند است، در پرتو ارتباط استراتژیک با کشورها معنا پیدا می‌کند. در همچو شرایطی، افغانستان نمی‌تواند بدون داشتن همکاری استراتژیک با جوامع بین‌المللی، به صلح و امنیت پایدار، توسعه و شگوفایی اقتصادی، دولت-ملت‌سازی مدرن و حکمرانی مطلوب دست یابد. همچنان همکاری استراتژیک افغانستان با کشورهای منطقه و جهان زمانی گسترش می‌یابد که شرایط داخلی کشور صلح‌آمیز بوده و نظم و امنیت بین‌المللی از ناحیه آن در معرض مخاطره قرار نداشته باشد.

این شرایط زمانی شکل خواهد گرفت که در کنار توقف خشونت و فقدان جنگ و منازعه، شاخص‌های صلح مثبت نظیر احترام، توافق و پذیرش متقابل، پذیرش تحمل

نقش صلح مثبت در فراهم آوری زمینه های...
تفاوت ها، تعهد به عدم برگشت به خشونت، باز بودن کانال های گفتگو و ارتباط، احترام به حقوق شهروندی و قانونی، ترویج گفتگو و تفاهم بین گروه ها، رفع تبعیض و نابرابری، حمایت از عدالت اجتماعی، حاکمیت قانون و عدالت، پذیرش و احترام به تنوع قومی، مذهبی و فرهنگی، ترویج فرهنگ مدارا و بردباری، حل مشکلات اقتصادی و تأمین نیازهای اساسی، شفافیت و پاسخگویی دولت، مشارکت در تصمیم گیری ها، و... نیز در کشور محقق شود.

تحقق و شکل گیری این شاخص ها از یک طرف موجب افزایش اعتماد ملی و تعلق خاطر گروه های مختلف قومی، سیاسی، دینی و مذهبی نسبت به نظام می شود و از جانب دیگر کمیت و کیفیت شرایط داخلی و همچنان رویکردها و نگرش های آشفته و متأثر از منازعه را بهبود بخشیده و یک جامعه پذیری مثبت (سیاسی-اجتماعی) را در سطح داخلی کشور شکل می دهد. علاوه بر آن، تحقق این شرایط می تواند به صورت همزمان دو پیامد/برایند مثبت بین المللی نیز داشته باشد: یکی این که اعتبار و پرستیژ کشور در سطوح بین المللی ارتقا پیدا می کند و دیگر این که توجه افکار عمومی جامعه مدنی جهانی به سمت کشور جلب می شود.

هدف اصلی تحقیق

هدف هر تحقیق علمی مستقیماً به مبرمیت محتوای آن بستگی دارد، تحقق صلح مثبت و بالتبع همکاری استراتژیک افغانستان با جهان از مسایل و موضوعاتی هستند، که تأمین کننده منافع حیاتی امارت اسلامی در سطوح داخلی و بین المللی می باشد، بنا بر این بررسی نقش صلح مثبت در فراهم آوری زمینه های همکاری راهبردی امارت اسلامی افغانستان با جهان از اهداف اصلی این پژوهش می باشد.

اهمیت تحقیق

در شرایط کنونی افغانستان در انزوای بین المللی و وضعیت صلح منفی قرار دارد. در این شرایط جایگاه افغانستان در نظام بین الملل به عنوان کشور دفاکتو (موقتی/غیر رسمی) شناخته شده است. در همچو شرایط، تعامل و همکاری هایی که جهان با افغانستان انجام می دهد محدود، تاکتیکی و غیر استراتژیک می باشد؛ زیرا که در این نوع رابطه افغانستان نمی تواند با جهان سفیر مبادله کرده یا قراردادهای دو جانبه و چند جانبه را به صورت گسترده امضا کند. این گونه تعامل و همکاری نمی تواند کشور را از انزوای بین المللی و تحریم های جهانی نجات دهد.

برای این که شرایط و زمینه های لازم برای همکاری های گسترده و استراتژیک افغانستان با جهان و بالعکس فراهم شود، باید کشور از صلح منفی (وضع موجود) به صلح مثبت (شرایط مطلوب) گذر کند. بنابراین، بررسی نقش صلح مثبت در فراهم آوری زمینه های تحقق همکاری راهبردی میان امارت اسلامی با جهان و پرداختن به چگونگی تأثیرگذاری این صلح در ایجاد چنین بستری در افغانستان، از مباحث راهبردی، اساسی و مهم در حوزه مطالعات نظری و مراکز اکادمیک به شمار می رود.

سؤال اصلی تحقیق

پرسش اصلی پژوهش حاضر این است که صلح مثبت در فراهم آوری زمینه های همکاری افغانستان با جهان چه نقشی می تواند ایفا کند؟ فرضیه پژوهش که در چارچوب تئوری صلح عادلانه و با میتود توصیفی-تحلیلی به آزمون گرفته می شود، این است که صلح مثبت با ویژگی های سلبی چون نفی خشونت و تضادهای ساختاری (استثمار، استعمار، تبعیض و فقر) و با خصوصیات ایجابی چون همکاری، برابری سیاسی و عدالت اقتصادی و اجتماعی شرایط را سمت ایجاد هماهنگی مثبت، احساس همدلی اجتماعی، آرامش و ثبات داخلی سوق می دهد و این امر منجر به بلند رفتن اعتبار افغانستان در سطح بین المللی و جلب اعتماد سازمان ها، مؤسسات و جوامع بین المللی در راستای همکاری های گسترده و استراتژیک با کشور می شود.

روش شناسی تحقیق

این پژوهش از نظر هدف بنیادی راهبردی، از نظر نحوه گردآوری اطلاعات توصیفی-تحلیلی و از نظر موضوع کتابخانه ای می باشد. شیوه گردآوری اطلاعات در این پژوهش عبارت از شناسائی، مطالعه و فیش برداری از منابع موجود (کتاب ها، مقالات، رساله های معتبر و تارنمای فضایی مجازی) می باشد. مراحل پژوهش این مقاله با کاربری دو استراتژی قیاسی و استقرائی انجام یافته است. بر مبنای استراتژی نخست از ظرفیت های نظریه صلح عادلانه به منظور تبیین نقش صلح مثبت در فراهم آوری های زمینه های همکاری استراتژیک امارت اسلامی با جهان بهره جسته شده است.

در مقایسه با استراتژی پژوهشی قیاسی، استراتژی استقرائی در پی جمع آوری داده ها بامفاهیم عملیاتی شده و استخراج الگوهای قابل تعمیم از آن داده هاست. بر این اساس تأثیرگذاری صلح مثبت در فراهم آوری های زمینه های همکاری استراتژیک امارت اسلامی با جهان بابهره گیری از این استراتژی انجام شده است. با این شیوه در پژوهش حاضر، تلاش شده تا ضمن نگاهی به پیشینه و توضیح چارچوب نظری پژوهش، کمیت و

نقش صلح مثبت در فراهم آوری زمینه های...
کیفیت نقش آفرینی صلح مثبت در خصوص مهیا شدن شرایط همکاری استراتژیک امارت اسلامی با جهان در چارچوب تئوری صلح عادلانه مورد تحلیل و بررسی قرارگیرد.

۱. پیشینه تحقیق

با توجه به جدید بودن حوزه مطالعاتی مرتبط به نقش صلح مثبت در فراهم آوری زمینه های همکاری استراتژیک امارت اسلامی با جهان به نظر می رسد پژوهش های جدیدی در این حوزه وجود ندارد. با این حال، بسته به دسترسی بنده، برخی از پژوهش های مرتبط با این حوزه را می توان به صورت زیر ارائه کرد:

علی ستاری، مهدی قاسمی و محمد فلاح (۱۳۹۷) در مقاله ای با عنوان «تأثیر شکاف قومی و مذهبی بر ناپایداری سیاسی در افغانستان»، شکاف های قومی، مذهبی و ضعف ساختار اقتصادی موجب تضعیف دولت و ایجاد بحران در افغانستان می دانند.^۱ سید محمدساداتی نژاد (۱۴۰۰) در مقاله ای با عنوان «کاربست نظریه صلح عادلانه در مورد تحولات افغانستان» متغیرهایی چون فقدان عدالت، لحاظ نکردن منافع تمام گروه ها، در حاشیه قرار گرفتن سازمان ملل و نبود میانجی صادق، نبود فرهنگ صلح و عدالت، لحاظ نکردن حقوق بشر و رعایت کرامت انسانی، دخالت قدرت های استکباری، و... را از شاخص هایی مؤثر بر شکست فرایند صلح لیبرالی-آمریکایی در افغانستان می شمارد.^۲ سمیه مروتی، حمیداحمدی و مهدی ذاکریان (۱۴۰۰) در مقاله ای با عنوان «تروما؛ منازعه و بازمنزعه در فغانستان» می گویند که اگرچه وجود دولت ناکارآمد و ناکام، ضعف نیروهای امنیتی، بازیگران خارجی، توانمندی تجارت غیرقانونی و متغیرهای از این دست از زمره پرتفردارترین عوامل منازعه در افغانستان شمرده می شود؛ اما بررسی آثار جنگ بر مردم افغانستان مغفول واقع شده است.^۳

این آثار در خصوص شکل گیری فرایندهای صلح مثبت و چالش های آن در افغانستان از اهمیت بالایی برخوردار است؛ اما عناوین و محتواهای آن ها نشان می دهد که هیچ کدام به نقش تأثیر صلح مثبت در فراهم آوری زمینه های همکاری استراتژیک افغانستان با جهان نپرداخته است. این خلای علمی و تحقیقاتی باعث شد تا پژوهش حاضر در قید تحریر در آید.

۲. چارچوب نظری

چارچوب نظری این تحقیق «تئوری صلح عادلانه» (Just Peace Theory) است. تحقق اصولی مانند عدالت اجتماعی، رفع خشونت ساختاری و تأمین حقوق اساسی انسان ها فلسفه وجودی این تئوری را شکل می دهد. تئوری صلح عادلانه به نوعی واکنش

به محدودیت های تئوری های واقع‌گرایانه در روابط بین الملل است که صلح را صرفاً به ثبات ظاهری و جلوگیری از جنگ تعبیر می کنند. این تئوری هنجاری بر مبانی هستی شناختی، معرفت شناختی و انسان شناختی خاصی استوار است که منبعث از آموزه های ادیان وحیانی می باشد. چنان که در آیه نهم سوره حجرات به وضاحت تبیین شده است: « فَأَصْلِحُوا بَيْنَهُمَا بِالْعَدْلِ وَأَقْسِطُوا إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ » و اگر (دو جناح درگیر به صلح برگشتند)، میان شان عادلانه صلح کنید، و همواره عدالت را پیشه کنید که خداوند عدالت پیشگان را دوست دارد. علاوه بر آن آیت های ۹ و ۱۰ سوره حجرات، ۶۴ سوره آل عمران، ۶۱ سوره انفال، ۸ سوره ممتحنه و مایده دال بر این هستند که در اسلام عدالت یکی از اصول اصلی در تحقق یک جامعه صلح آمیز و منصفانه تلقی می شود و صلح تنها زمانی کامل می شود که بر عدالت استوار باشد.

همچنان اندیشه صلح عادلانه در نظریات کسان چون رینولد نیبور (Reinhold Neibuhr)، جان بنت (John Bennett)، کنت تامسون (Kenneth Thom'son)، روگر سین (Roger Shinn) و دیگران که نماینده نگاه واقع گرای مسیحی (Christian Realism) بودند، مطرح گردیده است. (Stone: 2003: 25) این ابتکارات کنشگرانه برگرفته از تعلیمات حضرت مسیح و حس قوی از مریدیت مسیحی (Christian Discipleship) است و هدف، کمک به برقراری صلح و موثر کردن صلح سازی عادلانه در شرایط سیاسی سیال است. صلح سازی عادلانه، می تواند با استفاده از دکترین گناه (Doctrine of Sin) و توجیه اخلاقی قهرآمیز بودن (Coercion) تقویت شود. بحث های امروز دانشمندان علوم سیاسی، درباره اقدام اجتماعی موثر در عصر جهانی شدن، هم می تواند افق و چشم اندازی برای ارتقای پذیرش نظریه صلح عادلانه ارائه نماید.^۴

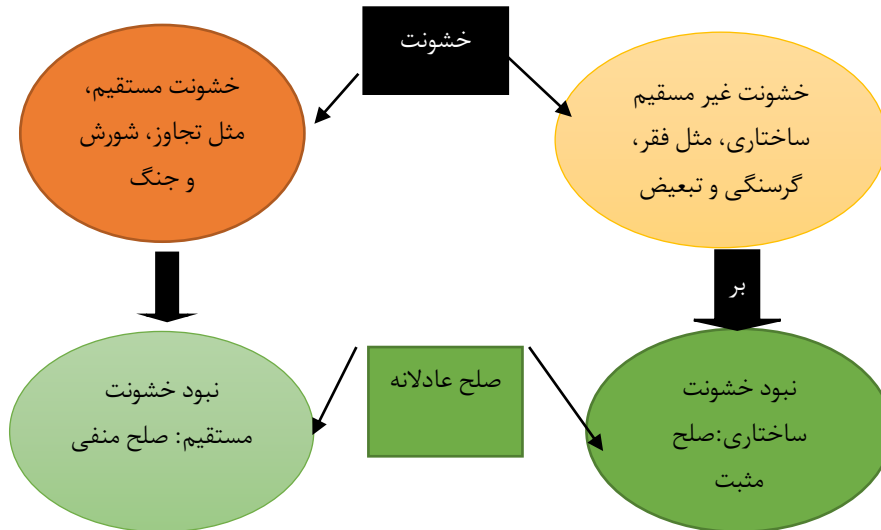
با این وجود، به نظر می رسد تئوری صلح عادلانه به عنوان مفهومی مدرن و تئوری چند بعدی در روابط بین الملل، حاصل تلاش های علمی و اجتماعی اندیشمندان غربی نظیر یوهان گاتونگ (Johan Galtung) جان رالز (John Rawls)، گلن ستاسن (Glen Stassen)، پیرالن (Pierre Allan) و الکسیس کلر (Alexis Keller)، فیکسدال (Fixdahl (n3) و دانیل فیلیپایت (Daniel Philpott)، سسیل فابر (Cecile Fabre)، کارین اگستام (Karin Aggestam) و... می باشد.

این تئوری تلاش می کند تا چشم اندازی انسانی تر و جامعه محورتر به صلح داشته باشد. صلح عادلانه به عنوان تئوری که در آن همزیستی مسالمت آمیز رواج دارد، جزء

نقش صلح مثبت در فراهم آوری زمینه های...
ارزشمندترین و اصولی ترین نیازهای بشری است. اگرچه این نظریه از ظرفیت بالایی در خصوص تحلیل پدیده های روابط بین الملل برخوردار است؛ اما به نظر می رسد هنوز هم در مطالعات اسلامی و غربی رشته روابط بین الملل از يك سنت فكري و اندیشه اي وسیعی برخوردار نیست و به درستی تبیین و چارچوب بندی نشده است.^۶
بر اساس مفروضه های تئوری صلح عادلانه، صلح و عدالت دو مفهوم مرتبط با یکدیگر و تفکیک ناپذیرند، به گونه ای که تحقق عدالت از مهمترین پیش شرط های تحکیم و تثبیت صلح پایدار تلقی می شود و اساساً صلحی که بر عدالت مبتنی نباشد، صلحی ناپایدار، سطحی و ظاهری خواهد بود و در بهترین حالت مفهوم صلح منفی را می توان بر آن اطلاق کرد.^۷ به این ترتیب، مفهوم صلح عادلانه بر محوریت عدالت به شکلی واقع گرایانه و با در نظر گرفتن مقتضیات و واقعیت ها و نیازهای زندگی جمعی بشر مطرح شده که هم در سطح داخلی و هم در مقیاس بین المللی می تواند تامین کننده نیازهای فطری جوامع بشری باشد.

از چشم انداز تئوری صلح عادلانه، صلحی مطلوب تلقی می شود که مبتنی بر ارزش های عدالت باشد؛ زیرا که در این نگرش آرامش و امنیت، زمانی استقرار پیدا می کند که بسترهای عدالت، پیشاپیش فراهم شده باشد. طبق این نگرش، صلحی که هدف آن صرفاً توقف جنگ و در نتیجه حفظ ثبات نسبی و قبول وضع موجود باشد، تامین کننده منافع عمومی/ ملی نمی باشد؛ بلکه تأمین کننده منافع بخشی کوچکی از جامعه (حاکمان) می باشد و این گونه صلح در تقابل با مفهوم صلح عادلانه قرار دارد.

صلح عادلانه به کشورها و جوامع پسا منازعه کمک می کند تا به سمت ایجاد شرایطی گام بردارند که هم به نیازهای امنیتی پاسخ دهند و هم به نیازهای عدالت و حقوق بشر، به طوری که صلح عادلانه و پایدار به دست آید. مؤلفه هایی چون احترام به کرامت انسانی، رعایت حقوق بشر، تأمین عدالت، توسعه و امنیت، پای بندی به آزادی مشروع انسان ها، جلوگیری از نفرت، خشونت، جنگ و حل منازعات از طریق شیوه های مبتنی بر عدم خشونت مانند آشتی، مذاکره، میانجیگری و مصالحه از مهمترین شاخص های تئوری صلح عادلانه به شمار می روند.^۸ بدین ترتیب حاکمیت قانون و عدالت قضایی، مشارکت و شفافیت سیاسی، همبستگی اجتماعی، پایداری زیست محیطی، توزیع عادلانه منابع، حل و فصل مسالمت آمیز اختلافات، مشارکت عمومی، همزیستی مسالمت آمیز، و... از شاخص های صلح عادلانه می باشند.

شکل ۱. تصویر صلح عادلانه (یافته پژوهشگر)

بر مبنای این تصور صلح عادلانه نقطه مقابل خشونت است؛ صلح عادلانه در یک جامعه زمانی شکل خواهد گرفت که کلیه انواع و شاخص های خشونت، اعم از خشونت فیزیکی، خشونت ساختاری و خشونت فرهنگی در جامعه وجود نداشته و شرایط عاری از هرگونه تنازع به صورت بالفعل و بالقوه باشد.

در صلح عادلانه تلاش می شود تا از هر راه ممکن زمینه زیست باهمی مبتنی بر عدالت، احترام متقابل و یکدیگرپذیری فراهم گردیده و از هرگونه برخورد خشونت آمیز جلوگیری صورت گیرد. لذا صلح عادلانه بدون وجود ارزش های مذکور تحقق نخواهد یافت. در جامعه ای که عدالت نباشد، نمی توان انتظار تحقق صلح را داشت؛ زیرا که صلح و عدالت لازم و ملزوم همدیگر هستند و بدون شک صلح پایدار بدون این عناصر، قابلیت تحقق نخواهد داشت.^۹

یوهان گالتونگ به عنوان یکی از تئوریسین های تئوری صلح عادلانه می گوید که «جنگ معلول بی عدالتی است. وی اعتقاد دارد که صلح به معنای حقیقی، استقرار عدالت بین ملل عالم است». ^{۱۰} در واقع بی عدالتی در جهان معلول حاکمیت ملتی بر ملت دیگر، استعمار، استثمار و امثال آن می باشد که برای وصول به صلح مداوم و واقعی باید این جریان ها از بین

نقش صلح مثبت در فراهم آوری زمینه های...
برود. از سوی دیگر تامین عدالت مستلزم روابط صمیمی، همکاری و تعامل میان دولت و ملت بوده و این امر منجر به ثبات دایمی و آرامش واقعی در کشور می شود.

۳. همکاری استراتژیک

همکاری راهبردی نوعی از همکاری بین دو یا چند نهاد، سازمان و کشور است که به منظور دستیابی به اهداف مشترک، بلند مدت، تأثیرگذار و همچنان بهره وری از فرصت شکل می گیرد. طرفین با یکدیگر برای پیشبرد منافع مشترک، توسعه و تقویت توانمندی ها، منابع و اهداف استراتژیک همکاری می کنند. همکاری راهبردی معمولاً در زمینه های مهمی مانند امنیت، اقتصاد، فناوری، تحقیق و توسعه پروژه های زیر ساختی مشترک یا همکاری های علمی و پژوهشی اتفاق می افتد و بر ایجاد روابط بلند مدت و پایدار تأکید دارد. همکاری یک نوع هماهنگی ارادی و انتخابی است برای تحقق منافع مشترک که بدون آن، کشورها به هدف خود نخواهند رسید. هنگامی که کشوری، سیاست مبتنی بر همکاری را در پیش می گیرد رفتار خود را با توجه به رفتار طرف های دیگر تنظیم کرده و در صورت تغییر رفتار طرف مقابل، آن را تغییر می دهد.^{۱۱}

باتوجه به این که افغانستان در وضعیت پسمانزعه و صلح منفی به سر می برد، داشتن همکاری استراتژیک با سایر کشورها از فواید و اهمیت چندوجهی برخوردار می باشد. مؤلفه های مهمی که بیانگر مزیت و اهمیت همکاری استراتژیک افغانستان با جهان می باشد، عبارت اند از: تقویت امنیت ملی، توسعه اقتصادی، تقویت روابط فرهنگی، مدیریت و حل بحران ها، تقویت روابط بین المللی و افزایش نفوذ دیپلماتیک، پیشبرد اهداف مشترک، اشتراک در دانش و فناوری های نوین. همچنان افغانستان در زمینه های افزایش رقابت پذیری و قدرت رقابتی، تسریع ورود به بازارهای جدید و دسترسی به منابع و توانمندی های مکمل، مدیریت ریسک، کاهش هزینه ها و افزایش بهره وری، افزایش یادگیری و تقویت دانش حکمرانی، دست یابی به اهداف استراتژیک و بلند مدت، و بهبود تصویر و اعتبار در نظام بین الملل نیز به همکاری استراتژیک جهان نیاز دارد.

شکل ۲. شاخص های مزیت همکاری راهبردی افغانستان با جهان (یافته پژوهشگر)
 باتوجه به شکل بالا، اهمیت و مزیت های همکاری استراتژیک افغانستان با جهان را در این مقاله می توان در چهارده شاخص تلخیص و تحلیل کرد:
 ۳-۱. «تقویت امنیت ملی»: امروزه امنیت ملی کشور به طور بالقوه با چالش ها و شکنندگی هایی مواجه است. گروه داعش و دیگر نیروهای خراب کار داخلی از نمونه های مهم این چالش ها هستند. همکاری استراتژیک می تواند به تقویت امنیت ملی و منطقه ای

نقش صلح مثبت در فراهم آوری زمینه های...
افغانستان کمک کند. این همکاری می‌تواند شامل تبادل اطلاعات، همکاری نظامی و مقابله با تهدیدات مشترک باشد.

۳-۲. «توسعه اقتصادی»: امروزه افغانستان به لحاظ توسعه اقتصادی در شرایط نامطلوب قرار دارد. همکاری اقتصادی می‌تواند به تبادل تجاری، سرمایه‌گذاری مشترک و ایجاد فرصت‌های شغلی منجر شود. این امر به رشد اقتصادی و توسعه پایدار افغانستان کمک می‌کند.

۳-۳. «تقویت روابط فرهنگی»: یکی از مولدهای قدرت نرم امارت اسلامی، مؤلفه‌های فرهنگی است. این پارامتر از یک طرف می‌تواند حضور افغانستان را در جهان به نمایش بگذارد و از جانب دیگر، موجب تبادل ایده‌ها، هنر و فرهنگ‌های مختلفی شود که به درک بهتر متقابل و کاهش تنش‌های فرهنگی کمک می‌کند.

۳-۴. «مدیریت و حل بحران»: افغانستان در مواقع بحران، می‌تواند به مدیریت بهتر بحران‌ها و کاهش آثار منفی آن‌ها کمک کند. مثال‌هایی از این مورد شامل همکاری در زمینه مقابله با بیماری‌های واگیر و بلایای طبیعی است. بسیاری از چالش‌های جهانی مانند تغییرات اقلیمی، و بحران‌های انسانی نیاز به همکاری بین‌المللی دارند. کشورها با همکاری می‌توانند به راه‌حل‌های مؤثرتری دست یابند.

۳-۵. «پیشبرد اهداف مشترک»: یکی از مزیت‌های همکاری‌های استراتژیک، پیشبرد اهداف مشترک است. امارت اسلامی می‌تواند در زمینه‌های محیط زیست، توسعه پایدار و حقوق بشر با جهان همکاری کند تا به اهداف مشترکی که در زمینه‌های مختلف دارد، دست یابد.

۳-۶. «تقویت روابط بین‌المللی و افزایش نفوذ دیپلماتیک»: ششمین شاخصی است که بیانگر اهمیت همکاری‌های استراتژیک می‌باشد. همکاری استراتژیک می‌تواند به بهبود روابط دیپلماتیک و کاهش تنش میان افغانستان و جهان کمک کند، که این خود به ثبات جهانی منجر می‌شود. کشورهایی که همکاری استراتژیک دارند، معمولاً از نفوذ بیشتری در عرصه بین‌المللی برخوردار هستند و می‌توانند نقش مؤثرتری در تعیین سیاست‌های جهانی ایفا کنند.^{۱۲}

۳-۷. «اشتراک در دانش و فناوری‌های نوین»: هفتمین شاخصی است که مزیت همکاری استراتژیک را بیان می‌کند. افغانستان از طریق همکاری می‌تواند از تجارب و فناوری‌های سایر کشورها بهره‌برداری کند و به نوآوری و پیشرفت علمی خود کمک کند. همکاری در زمینه

تحقیق و توسعه می‌تواند به تبادل فناوری و نوآوری‌های جدیدی منجر شود که به رشد علمی و فناوری افغانستان کمک می‌کند.

۳-۸. «افزایش رقابت پذیری و قدرت رقابتی»: هشتمین متغیر تبیین کننده اهمیت همکاری استراتژیک افغانستان با جهان، «افزایش رقابت پذیری و قدرت رقابتی» است. در شرایطی که میان دولت‌ها رقابت شدیدی وجود دارد، همکاری استراتژیک به افغانستان این امکان را فراهم می‌کند تا منابع و فرصت‌ها را با شرکا به اشتراک بگذارد. موقعیت رقابتی خود را تقویت کند و در نتیجه سهم و منفعت بیشتری کسب نماید. همچنان از طریق همکاری استراتژیک، افغانستان می‌تواند موقعیت خود را در منطقه تثبیت و ارتقا دهد. این همکاری به ویژه در صنعت‌هایی که رقابت شدید است، قدرت رقابتی افغانستان را افزایش می‌دهد.

۳-۹. «پاسخ به تغییرات سریع بازار و فناوری و دستیابی به نوآوری و توسعه محصول»: سرعت تحولات در فناوری و نیازهای مردم به سرعت تغییر می‌کند. همکاری استراتژیک، این امکان را به افغانستان می‌دهد که انعطاف پذیری بیشتری داشته باشد و بابت بهره‌گیری از دانش و توانمندی‌های شریکان استراتژیک خود به سرعت به این تغییرات پاسخ دهد. همچنان برای بسیاری از سازمان‌ها، نوآوری عامل کلیدی در موفقیت است. همکاری استراتژیک به افغانستان اجازه می‌دهد تا به دانش و تخصص جدید دسترسی پیدا کند. «ریسک‌های توسعه محصولات جدید را کاهش دهند و فرایند نوآوری را تسریع بخشند».^{۱۳}

۳-۱۰. «تسریع ورود به بازارهای جدید و دسترسی به منابع و توانمندی‌های مکمل»: این همکاری به افغانستان کمک می‌کند به بازارهای جدید وارد شود و موانع ورود به این بازارها را کاهش دهد. این همکاری می‌تواند درک بهتری از بازارهای هدف، قوانین و فرهنگ کشور دیگر فراهم کند. همکاری استراتژیک اجازت می‌دهد تا از منابع و قابلیت‌های سایر کشورها بهره‌برداری کند. این امر کمک می‌کند تا بدون سرمایه‌گذاری عظیم به تخصص و فناوری‌های جدید دسترسی پیدا کند.

۳-۱۱. «مدیریت ریسک، کاهش هزینه‌ها و افزایش بهره‌وری»: دهمین مؤلفه‌ای است که اهمیت همکاری استراتژیک را بازگو می‌کند. در پروژه‌های بزرگ و ریسک‌پذیر، تقسیم ریسک میان شرکا می‌تواند از ضررهای احتمالی بکاهد. همچنین با اشتراک منابع و هزینه‌ها، افغانستان می‌تواند هزینه‌های عملیاتی خود را کاهش دهند و بهره‌وری بیشتری داشته باشند. همچنان افغانستان از طریق اشتراک منابع، تولید مشترک و کاهش هزینه‌های

نقش صلح مثبت در فراهم آوری زمینه های... عملیاتی می تواند بهره وری را افزایش دهند و هزینه ها را کاهش دهد. به ویژه در پروژه های پژوهشی و توسعه ای، این امر به صرفه جویی در منابع مالی و انسانی کمک می کند.

۳-۱۲. «افزایش یادگیری و تقویت دانش حکمرانی»: یازدهمین مزیتی است که همکاری استراتژیک دارد، همکاری استراتژیک امکان تبادل دانش و مهارت ها بین دولت ها را فراهم می کند و به تقویت یادگیری و توانمندسازی سازمانی کمک کند. این یادگیری می تواند به افغانستان در بهبود فرایند و افزایش کیفیت روابط و تعاملات کمک کند.

۳-۱۳. «دست یابی به اهداف استراتژیک و بلند مدت»: بسیاری از اهداف استراتژیک افغانستان، به تنهایی و بدون منابع توانمندی های کافی یا قابل دستیاب نیستند و یا به سختی دستیاب می شوند. همکاری استراتژیک کمک می کند تا این اهداف را به شکل مؤثرتری محقق کند و جایگاه بهتری در نظام بین الملل پیدا کند.

۳-۱۴. «بهبود تصویر و اعتبار کشور در نظام بین الملل»: همکاری با دولت های بزرگ و قدرتمند می تواند اعتبار و تصویر مثبت افغانستان را در ذهن جهان و جامعه مدنی جهانی تقویت کند. این امر به ویژه برای افغانستان توسعه نیافته و فقیر اهمیت فراوانی دارد؛ زیرا که از طریق همکاری با دولت های بزرگ می تواند به نوعی از اعتبار و تجربه آن ها بهره مند شود.

شکل ۳. عناصر یک همکاری استراتژیک^{۱۴}

عناصر همکاری استراتژیک	بازیگران	حوزه تعامل	شکل تعامل	مدت زمان	جهت	ماهیت	ضمانت اجرا	اشکال
	دو یا چند دولت	اقتصاد، سیاسی، امنیتی	رسمی و غیررسمی نهادی / سری / علنی / ساده / پیچیده	بلندمدت و نهادینه شده	دستیابی به اهداف استراتژیک	داوطلبانه	منافع متقابل	توافقنامه شراکت استراتژیک

۴. صلح مثبت

صلح مثبت، به شرایطی اطلاق می گردد که باعث حل و فصل دلایل زیربنایی منازعه شود. بر این اساس، صرف توقف منازعه یا صلح در قالب آتش بس را صلح گفته نمی شود؛ بلکه توأم با آن کلیه زمینه های نقض صلح از بین رفته باشد و شرایط عاری از هر گونه

تنازع بالفعل و بالقوه باشد.^{۱۵} بنابراین، اهدافی مانند حفظ محیط زیست، تامین رفاه اجتماعی، حاکمیت قانون و تامین حقوق و آزادی های بنیادین بشری نیز در محتوای صلح مثبت شامل می باشد.

بر اساس این رویکرد مبارزه با فقر، گرسنگی، تبعیض، نقض فاحش حقوق بشر و آزادی های بنیادین بشری و سایر انواع خشونت ساختاری، فرهنگی و... به عنوان مقدمه برای تامین صلح مثبت شمرده می شود.^{۱۶} صلح مثبت یا آغاز صلح پایدار در صد جستجوی ایجاد شرایطی می باشد که بتواند عوامل و ریشه های بی باوری و بی اعتمادی میان جوانب درگیر را که باعث بروز منازعه گردیده بود، از میان بردارد.

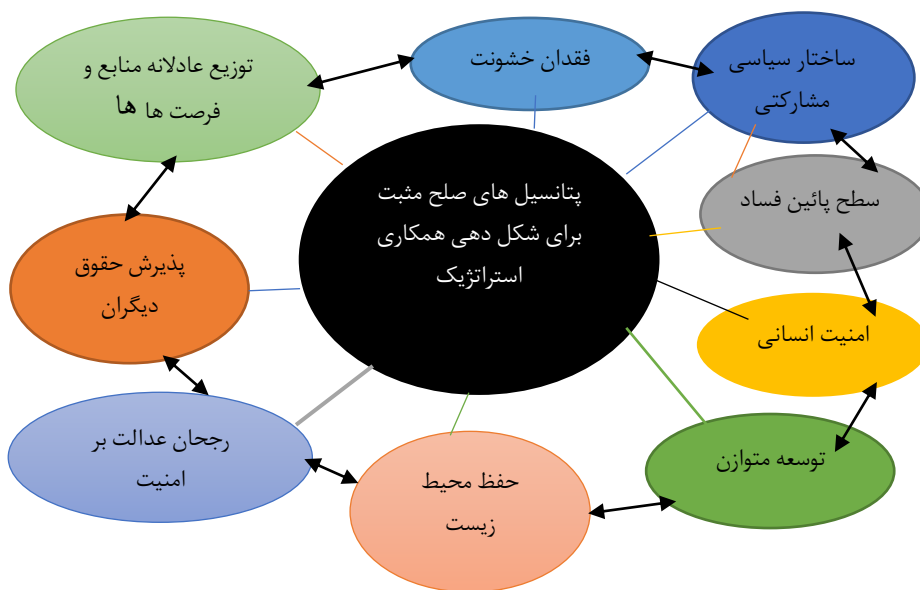
عوامل کلیدی یا ستون‌هایی که صلح مثبت را تشکیل می‌دهند، عبارت اند از: دولتی یا عملکرد خوب، محیط کسب و کار مناسب، توزیع عادلانه منابع، پذیرش حقوق دیگران، روابط خوب با همسایگان، جریان آزاد اطلاعات، سطوح بالای سرمایه انسانی، سطوح پایین فساد.^{۱۷} پس صلح مثبت به وضعیتی گفته می شود که علاوه بر فقدان مخاصمه و تشدد فیزیکی همه انواع خشونت مخصوصاً خشونت های ساختاری و فرهنگی، علل و عوامل آن از تمام لایه های جامعه برچیده شده و موازین حقوق بشر به گونه کامل رعایت گردد.^{۱۸}

چنین رویکردی، مورد قبول در مطالعات صلح معاصر است که علاوه بر بنیادهای فلسفی و اجتماعی اش، در موازین و هنجارهای حقوقی بین المللی نیز از قوام و استحکام قانع کننده برخوردار است. به طوری که در اعلامیه فرهنگ صلح مصوب دهم سپتامبر ۱۹۹۱ مجمع عمومی آمده است: «صلح فقط نبود جنگ نیست؛ بلکه یک روند مثبت و پویا و مشارکتی است که گفتگو را تشویق و حل درگیری ها را از طریق مسالمت آمیز با تفاهم و همکاری متقابل امکان پذیر می سازد. در بند ۳ همین اعلامیه، توسعه کامل فرهنگ صلح به تحقق موارد متعددی منوط شده که عدم خشونت یکی از موارد آن است».^{۱۹}

بنابراین، نفی تضادهای ساختاری چون استثمار، استعمار، تبعیض و فقر (در وجه سلبی) با همکاری، برابری سیاسی و عدالت اقتصادی (در وجه ایجابی) همراه شود و سمت و سوی این وضعیت در راستای ایجاد هماهنگی مثبت و احساس همدلی در جامعه باشد، صلح مثبت تحقق خواهد یافت.

۱-۴. پتانسیل های صلح مثبت برای شکل دهی همکاری استراتژیک ا.ا.ا. با جهان صلح مثبت از طریق پتانسیل هایی چون امنیت انسانی، توسعه متوازن، حفظ محیط زیست، اصلاح رویکردها و ساختارهای خشونت زا، رجحان عدالت بر امنیت، ریشه کن

نقش صلح مثبت در فراهم آوری زمینه های...
 ساختن فساد، توزیع عادلانه فرصت ها و منابع، پذیرش حقوق دیگران، ساختار سیاسی مشارکتی، و... می تواند بنیانی پایدار برای همکاری استراتژیک ایجاد کند و کشورها را به سوی ارتباطات سازنده و کاهش تنش ها هدایت کند. همچنان صلح مثبت می تواند بسترهای همکاری، هم افزایی و همبستگی میان کشورها را فراهم کند. در چارچوب این صلح، کشورها به جای تمرکز بر منافع کوتاه مدت، در پی دستیابی به منافع مشترک و بلند مدت هستند که از طریق همکاری و اعتماد مقابل شکل می گیرد.

شکل ۴. پتانسیل های صلح مثبت برای شکل دهی همکاری استراتژیک افغانستان با جهان. (یافته پژوهشگر)

۴-۱-۱. تأمین امنیت انسانی

صلح مثبت تأمین کننده امنیت انسانی است. امنیت انسانی به معنای آزادی از نیازمندی ها و برخورداری از امکانات حیات و آزادی از بی حرمتی و کرامت است. این سه مورد (ترس، نیاز و حرمت انسانی) کلید واژه های امنیت انسانی را شکل می دهند. پارامترهایی چون امنیت غذایی، امنیت صحتی، امنیت محیط زیستی، امنیت اقتصادی، امنیت شخصی، امنیت جامعه (گروهی)، امنیت سیاسی، امنیت اطلاعاتی و امنیت کاری.^{۲۰}

از شاخص های امنیت انسانی محسوب می شود. امنیت انسانی می تواند نقش مهمی در ایجاد بسترهای همکاری های استراتژیک میان افغانستان و جهان ایفا کند؛ زیرا زمانی که امنیت انسانی تأمین شود، ثبات داخلی ایجاد می شود، این ثبات موجب می شود تا هیچ کشوری از ناحیه افغانستان احساس خطر نکند و همچنان هیچ شهروندی به سایر کشورها مهاجر و آواره نشود.

۴-۱-۲. ساختار سیاسی مشارکتی

تحقق صلح مثبت موجب می شود تا در کشور ساختار سیاسی مشارکتی ایجاد شود. ایجاد این ساختار می تواند از یک طرف با نهادینه ساختن رویکرد اعتماد، شفافیت و افزایش کارایی در اجرای فرایندهای استراتژیک موجب حفظ ثبات داخلی شود و از جانب دیگر زمینه های همکاری استراتژیک و روابط سالم بین المللی را فراهم کند. نقش های کلیدی که ساختار سیاسی مشارکتی در خصوص شکل گیری همکاری استراتژیک ایفا می کند، عبارت اند از:

افزایش شفافیت و پاسخگویی، توزیع قدرت و مسئولیت ها، بهبود هماهنگی و کارآمدی و تسریع در اجرای پروژه ها. مجموعه این شاخص ها موجب می شود تا کشور از نظر شرایط داخلی در وضعیت صلح مثبت قرار گیرد. این وضعیت زمینه را برای سرمایه گذاری خارجی و حضور فیزیکی نهادها، سازمان ها و شرکت های بین المللی فراهم می کند.

۴-۱-۳. توزیع عادلانه منابع و فرصت ها

از کارویژه های مهم صلح مثبت این است که زمینه های توزیع منصفانه منابع و فرصت ها را فراهم می کند. این توزیع به معنای تخصیص منصفانه منابع و دسترسی به فرصت ها برای کلیه شهروندان است، که می تواند به تقویت اعتماد و همبستگی میان آن ها منجر شود. همچنان چنین توزیعی باعث ایجاد انگیزه و تعهد بیشتر برای پیشبرد اهداف مشترک شده و از تضاد منافع احتمالی جلوگیری می کند. از چشم انداز اقتصادی، زمانی که منابع به طور عادلانه توزیع شوند، هر کدام از شهروندان حس برابری بیشتری خواهد داشت و تمایلات بیشتری برای همکاری از خود نشان می دهد. این مسأله به خصوص در پروژه های کلان یا طرح های توسعه محور مهم است، زیرا که به توازن قدرت و نقش ها میان ذینفعان کمک می کند و امکان استفاده بهینه از منابع را فراهم می کند.^{۲۱} همچنان توزیع عادلانه فرصت ها به شگوفایی استعدادها و افزایش نوآوری کمک می کند؛ زیرا که تمام شهروندان می توانند از ظرفیت های خود بهره برداری کنند. در

نقش صلح مثبت در فراهم آوری زمینه های...
نهایت چنین توزیعی از یک طرف می تواند به پیش گیری از انحصار گرایی و کاهش نابرابری ها کمک کند و از جانب دیگر با رویکرد مبتنی بر پایدارترین نوع همکاری-که برپایه عدالت و تعهد متقابل استوار است- فرصت های حضور شریکان استراتژیک خارجی را فراهم سازد.

۴-۱-۴. پذیرش حقوق دیگران

صلح عادلانه شرایطی را فراهم می کند که در آن افراد بتوانند در کنار یکدیگر با احترام، عدالت و همزیستی مسالمت آمیز زندگی کنند. احترام به حقوق دیگران به عنوان اصلی بنیادین در صلح عادلانه مطرح می باشد؛ زیرا وقتی که افراد حقوق یکدیگر را به رسمیت بشناسند و بپذیرند، اختلافات و تنش ها کاهش می یابد و بستر برای تعامل سازنده فراهم می شود. پذیرش حقوق دیگران باعث ایجاد اعتماد و حس امنیت در سطح داخلی و موجب ارتقای پرستیژ نظام و حکومت در سطح بین المللی می شود.

در جامعه ای که افراد حقوق همدیگر را رعایت کنند، امنیت روانی بیشتری در آن وجود خواهد داشت و زمینه برای رشد اجتماعی و اقتصادی فراهم می آید. همچنان پذیرش تفاوت ها و حقوق دیگران، می تواند به کاهش تبعیض و افزایش همبستگی اجتماعی منجر شود. در نتیجه پذیرش حقوق دیگران گامی کلیدی در جهت توسعه عدالت، برابری و تقویت نهادهای قانونمدار است. خلاصه این که پذیرش حقوق دیگران، زمینه ساز فرهنگ صلح است. فرهنگی که در آن تفاوت ها به رسمیت شناخته می شوند، حقوق همه مورد احترام قرار می گیرد و افراد باهمکاری و تعامل مثبت می توانند به سوی یک جامعه ای عدلانه تر و پایدار تر حرکت کنند. نهادینه شدن این فرهنگ، افزون بر همدلی اجتماعی در داخل، جذابیت و شیفتگی بین المللی را نیز خلق می کند.

۴-۱-۵. سطح پایین فساد

از ویژگی های مهم شرایط صلح عادلانه پایین بودن سطح فساد در نظام است. فساد به عنوان یکی از عوامل اصلی نابرابری، بی اعتمادی و ناکارآمدی در سیستم سیاسی و اقتصادی، همواره مانعی جدی در برابر دستیابی به صلح عادلانه است. کاهش فساد به بهبود شفافیت، عدالت اجتماعی و توزیع عادلانه منابع کمک می کند. از شاخص های مهم فقدان فساد، تقویت اعتماد اجتماعی است. با کاهش فساد، اعتماد مردم به نهادها و ارگان های دولتی افزایش می یابد.^{۲۲}

این اعتماد موجب مشارکت بیشتر مردم در فرایندهای تصمیم‌گیری و حل تعارضات می‌شود و به حل و فصل عادلانه مشکلات کمک می‌کند. شاخص مهم دیگری سطح پایین فساد بهبود عدالت و کاهش نابرابری‌ها است. فساد معمولاً منجر به توزیع ناعادلانه منابع می‌شود. در شرایطی که فساد کاهش می‌یابد، منابع به طور عادلانه‌تر توزیع می‌شوند و نابرابری‌های اقتصادی و اجتماعی کاهش می‌یابند. این امر سبب ایجاد حس عدالت و رضایت اجتماعی می‌شود که لازمه صلح پایدار است.

شاخص دیگری کاهش فساد افزایش کارآمدی حکومت است. کاهش فساد باعث بهبود کارایی و شفافیت در سیستم‌های حکومتی می‌شود. این کارآمدی توانایی دولت‌ها را در ارائه خدمات عمومی و برآورده کردن نیازهای اساسی مردم افزایش می‌دهد و از نارضایتی اجتماعی جلوگیری می‌کند. همچنان سطح پایین فساد موجب پیش‌گیری از خشونت و تنش‌ها می‌شود. فساد معمولاً منجر به ایجاد رقابت ناسالم و تنش‌های داخلی می‌شود. با کاهش فساد، فضای تعاملی ایجاد می‌شود و احتمال بروز خشونت‌های اجتماعی و سیاسی کاهش می‌یابد. بدین‌گونه کاهش فساد زمینه‌های حمایت از حقوق بشر را فراهم می‌کند. در جوامعی که سطح فساد پایین است، نهادهای عدالت و حقوق بشر، قدرت و استقلال بیشتری دارند. در چنین شرایطی، از یک طرف حقوق مردم به خوبی رعایت می‌شود و این موضوع نیز به تحکیم صلح عادلانه کمک می‌کند و از جانب دیگر نظام و حکمرانی داخلی در افکار عمومی جهان محبوبیت و جذابیت پیدا می‌کند.

۶-۱-۴. فقدان خشونت

خشونت به معنای استفاده از قدرت فیزیکی، کلامی، یا روانی برای آسیب رساندن به دیگران و یا تهدید و در کنترل در آوردن آن‌ها است. خشونت می‌تواند در انواع مختلفی مانند خشونت جسمی (ضرب و جرح)، خشونت کلامی (توهین و تهدید)، خشونت روانی (تحقیر و کنترل) و خشونت جنسی بروز کند.^{۲۳}

فقدان خشونت چه خشونت فیزیکی، چه خشونت ساختاری و چه خشونت فرهنگی از اساسی‌ترین عوامل تحقق صلح عادلانه به شمار می‌رود. در واقع، خشونت چه در سطح فردی و چه در سطح جمعی، باعث ایجاد بی‌عدالتی، نابرابری و حس بی‌اعتمادی در جامعه می‌شود و می‌تواند به تشدید درگیری‌ها و شکاف‌های اجتماعی بینجامد.^{۲۴} وقتی خشونت از روابط اجتماعی، سیاسی، اقتصادی و فرهنگی حذف می‌شود، محیطی امن و سازنده برای همکاری ایجاد می‌شود و فضا برای گفتگو و مذاکره و حل و

نقش صلح مثبت در فراهم آوری زمینه های... فصل مسالمت آمیز مشکلات فراهم می گردد. در این شرایط، گروه های مختلف می توانند با احترام به حقوق یکدیگر و از طریق همکاری به جای تقابل، تعارض و درگیری به اهداف، منافع و نیازهای مشترک خود بپردازند.

۴-۱-۷. رجحان عدالت بر امنیت

اگرچه امنیت دغدغه ای اصلی حکمرانی ها در طول تاریخ است؛ اما مهمترین ممیزه صلح مثبت این است که عدالت بر امنیت ارجحیت دارد؛ یعنی از چشم انداز مفروضه های صلح مثبت حکومت ها حق ندارند به بهانه ای امنیت، عدالت را فراموش کنند. رجحان عدالت بر امنیت به معنای اولویت دادن به اصول عدالت و انصاف در سیاست گذاری و تصمیم گیری های اجتماعی می باشد. رعایت این امر حتی در شرایطی که ممکن است امنیت عمومی یافردی در خطر باشد، نیز الزامی می باشد. این مفهوم در علوم سیاسی، سیاسی، فلسفه و حقوق موضوع مهم و بحث برانگیز است. مهمترین مؤلفه ای که اهمیت این مسأله را برجسته می سازد اصل «حق برخورداری از عدالت» است. تأکید بر حقوق و آزادی های اساسی که نباید تحت هیچ شرایطی محدود شوند. این مؤلفه بیان می کند که عدالت باید بدون تبعیض و براساس اصول اخلاقی برای همگان قابل دسترس باشد.^{۲۰}

«احترام به قانون و حقوق بشر» دلیل دیگر رجحان عدالت بر امنیت است. عدالت باید در چارچوب حاکمیت قانون و رعایت حقوق بشر اعمال شود. این به معنای پرهیز سوء استفاده از قدرت برای تأمین امنیت به بهای نقض حقوق بنیادین افراد است. همچنان «رعایت انصاف در فرایندهای قضایی» عامل دیگری است که رعایت عدالت را در برابر امنیت ارجح می داند. سیستم قضایی باید براساس اصل انصاف عمل کند و حقوق متهمان و مجرمان در نظر گرفته شود. عدالت نباید به خاطر حفظ امنیت، قربانی فرایندهای ناعادلانه و نابرابر شود. اصل «منع آسیب و کمیته سازی ضرر» دلیل دیگری بر رجحان عدالت بر امنیت است. اقدامات امنیتی باید به گونه ای طراحی و اجرا شوند که آسیب های وارده به حقوق و آزادی های افراد به حد اقل برسد و تناسب بین تهدیدات امنیتی و واکنش ها حفظ شود. رجحان عدالت بر امنیت، علاوه بر آن که ثبات داخلی را در پی دارد، وجهه بین المللی کشور را نیز ارتقا می دهد.

۴-۱-۸. حفظ محیط زیست

توجه به حفظ محیط زیست نیز یکی از اجزای سازنده صلح و در عین حال یکی از ویژگی های صلح مثبت می باشد. اهمیت این مسأله تا بدانجا است که اکنون سخن از حق بر محیط زیست سالم به میان می رود؛ چراکه تخریب محیط زیست یک تهدید جدی

برای بقای انسان می باشد. برخی از حقوق دانان پیشنهاد کرده اند برای برخورد با مسائلی که از طریق نابودی تدریجی محیط زیست به وجود می آید، حق جدیدی در چهارچوب حقوق بشر، مبنی بر حق برخورداری از محیط زیست شایسته، سالم و امن شناسایی شود. این عده پیشنهاد می کنند که حق بهره مندی از محیط زیست سالم باید یکی از حقوق «نسل سوم» یا «حقوق همبستگی» محسوب شود؛ چرا که بحرانی بودن وضعیت ایجاد شده بواسطه نابودی تدریجی محیط زیست، ایجاد حقی بشری دایر بر بهره مندی از محیط زیست سالم را ایجاب می کند.^{۲۶}

حق محیط زیست سالم نیازی است برای تمامی دیگر حقوق بشر؛ چرا که برای بهره مندی انسان ها از این حقوق فرض بر این است که آنان از حداقل سلامتی برخوردارند. تخریب محیط زیست همچنین توسعه پایدار را به خطر می اندازد و بی ثبات کننده است. بین شاخص های زیست محیطی و شاخص های صلح، همبستگی مثبتی وجود دارد. در واقع کشورهایی که از نظر شاخص های زیست محیطی در رتبه بالایی قرار دارند، کشورهایی هستند که از نظر شاخص های صلح نیز رتبه بالایی دارند.^{۲۷}

یک محیط زیست سالم موجب بهبود کیفیت زندگی، توسعه پایدار، سلامت جسمی و روانی، کاهش آلودگی هوا، آب و خاک، افزایش امنیت غذایی و دسترسی به منابع حیاتی چون آب و غذای مؤثر، کاهش فقر و نابرابری، جلوگیری از مهاجرت اجباری، تقویت همکاری و همبستگی اجتماعی، کاهش درگیری بر سر منابع طبیعی، مانند آب و زمین های زراعتی، می شود. این محیط زیست سالم کشور را در کانون توجه جهانی به ویژه توریست ها، سازمان های حمایت از محیط زیست و سرمایه گذاران بین المللی قرار می دهد.

۹-۱-۴. توسعه متوازن

توسعه امری پویا، فراگیر و چند بعدی است که تمام جنبه های زندگی انسان را در بر می گیرد و در ذات خود سه مفهوم اساسی زیر را ارائه می کند: تغییر، تحول و پیشرفت. (کریمی و حافظ نیا، ۱۳۹۵: ۱۵) توسعه متوازن به معنای رشد و پیشرفت یکسان در ابعاد مختلف اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و محیط زیستی است. به گونه ای که تمام افراد جامعه از ثمرات آن بهره مند شوند. توسعه متوازن به ویژه در مناطقی که نابرابری ها و شکاف های طبقاتی و منطقه ای وجود دارند، می تواند نقش حیاتی در کاهش منازعات و افزایش همبستگی اجتماعی داشته باشد. مایکل تودارو بر این اصل است که «توسعه را باید جریانی چند بعدی دانست که مستلزم تغییرات اساسی در ساخت اجتماعی، طرز

نقش صلح مثبت در فراهم آوری زمینه های...
تلقی عامه مردم و نهادهای ملی و نیز تسریع رشد اقتصادی، کاهش نابرابری و ریشه کردن فقر مطلق است.^{۲۸}

توسعه در اصل باید نشان دهد که مجموعه نظام اجتماعی، هماهنگ با نیازهای متنوع اساسی و خواسته های افراد و گروه های اجتماعی در داخل نظام، از حالت نامطلوب زندگی گذشته خارج شده و به سوی وضع یا حالتی از زندگی که از نظر مادی و معنوی بهتر است، سوق می یابد. این امر موجب تحول مثبت در افکار جهانی نسبت به کشور می شود.

نتیجه گیری

بررسی نقش صلح مثبت در فراهم آوری زمینه های استراتژیک امارت اسلامی با جهان هدف اصلی مقاله بود. این هدف که در چارچوب تئوری صلح عادلانه مورد بررسی قرار گرفت، ما را به این نتیجه می رساند که صلح مثبت، عملگراییانه ترین راهکار و واقعبینانه ترین پارادایم برای شکل گیری همکاری استراتژیک امارت اسلامی با جهان و برعکس است؛ زیرا که صلح مثبت با ایجاد بسترهای اعتماد و تقویت نهادهای همکار، از یک طرف امکان پذیری همکاری های استراتژیک میان افغانستان و جهان را افزایش داده و زمینه ساز افغانستان امن تر و توسعه یافته تر می شود و از جانب دیگر موجب اعتماد متقابل، تقویت نهادهای بین المللی و سازوکارهای حل اختلاف، ترویج توسعه پایدار و عدالت اجتماعی، همکاری در زمینه چالش های جهانی و گسترش ارتباطات فرهنگی و مردم محور می شود.

همکاری استراتژیک معمولاً به منظور تقویت ثبات، افزایش رفاه و ارتقاء سطح زندگی شهروندان و همچنان بهره گیری از دانش، تجربه، فناوری و تخصص های کشورهای شریک، دنبال می شود. با توجه به شرایط نامطلوب اقتصادی (گسترده فقر مطلق و گرسنگی)، پایین بودن سطح زندگی مردم و همچنان فقدان شرایط لازم و کافی در کشور، برای فراگیری تجارب، تخصص ها و دانش های نوین در زمینه های سیاست، امنیت، اقتصاد، فرهنگ، فناوری و زیست محیطی و اجتماعی، داشتن روابط راهبردی با جهان از ضرورت های اساسی امارت اسلامی به شمار رود. با توجه به پیش فرض های صلح عادلانه، یکی از پارادایم هایی که می تواند چنین شرایطی را برای امارت اسلامی فراهم کند، صلح مثبت است؛ زیرا که صلح مثبت با ارزش ها، شاخص ها و پتانسیل هایی چون قانونیت، مشروعیت، عدالت، نبود خشونت ساختاری، نبود خشونت فرهنگی و مدیریت شرایط از طرق مسالمت آمیز می تواند توجه کشورها و جوامع مدنی جهانی را جلب و بالتبع زمینه

های همکاری استراتژیک با جهان را فراهم کند. این همکاری به افغانستان کمک خواهد کرد تا نقاط قوت خود را تقویت کند، نقاط ضعف را کاهش دهد و از فرصت‌ها و تهدیدهای محیطی بهتر استفاده کند.

در شرایط کنونی باوجود آن که خشونت (جنگ و منازعه) در افغانستان پایان یافته است؛ اما کشور در خوشبینانه‌ترین رویکرد، در صلح منفی قرار دارد. در همچو شرایطی، افزون بر آن که هیچ کشوری آماده ای همکاری استراتژیک با افغانستان نمی باشد، در بهترین حالت، اعتبار و پرستیژ کشور در سطوح بین‌المللی، نیز معیوب تلقی می شود. همچنان با توجه به این که امروزه صلح و امنیت، رفاه و توسعه ای افغانستان، ارتباط مستقیمی با صلح و امنیت، رفاه و توسعه ای جوامع بین‌المللی دارد، همکاری استراتژیک با جهان از مبرم‌ترین نیازهای امارت اسلامی به شمار می رود؛ زیرا که این همکاری می‌تواند به تحقق اهداف بلندمدت و پایدار افغانستان در سطح بین‌المللی کمک کرده و باعث ایجاد ثبات و امنیت داخلی شود. همچنان افغانستان به عنوان کشور پسمانزه، از لحاظ رفاه و توسعه در حالت فقر مطلق قرار دارد و علاوه بر آن در خصوص روابط بین‌الملل و مناسبات جهانی، حالت دفاکتو دارد. در همچو حالتی، شکل‌گیری روابط استراتژیک، در عین این که یک ضرورت است، بعید و نامحتمل به نظر می‌رسد.

برای این که در افغانستان، بستری برای همکاری استراتژیک با جهان و برعکس، فراهم شود، باید کارگزاران امارت اسلامی سیاست‌گذاری‌های داخلی خود را در راستای تحقق ارزش‌هایی چون امنیت انسانی، توسعه متوازن، حفظ محیط زیست، اصلاح رویکردها و ساختارهای خشونت‌زا، رجحان عدالت بر امنیت، ریشه‌کن ساختن فساد، توزیع عادلانه فرصت‌ها و منابع، پذیرش حقوق دیگران، ساختار سیاسی مشارکتی، و... مبذول داشته و زمینه‌های گذار کشور از صلح منفی (وضع موجود) به صلح مثبت (وضع مطلوب) را فراهم کنند. با در نظر داشت مفروضه‌های صلح عادلانه و همچنان اقتضای زمان، اتخاذ این سیاست در شرایط کنونی، هم مهم است و هم یک ضرورت حیاتی. مهم است برای این که موجب ارتقا و اعتلای اعتبار و پرستیژ کشور در سطوح ملی و بین‌المللی می‌شود (مشروعیت داخلی و بین‌المللی) و یک ضرورت حیاتی است، به خاطر این که منافع حیاتی امارت اسلامی در درازمدت مسقیماً به آن وابسته است (بقا).

منابع و مآخذ

۱. ستاری و همکاران، تاثیر شکاف قومی و مذهبی بر ناپایداری سیاسی در افغانستان». فصلنامه مطالعات خاورمیانه، سال بیست و پنجم، شماره اول و دوم، بهار و تابستان. ۱۳۹۶، صص ۱۱۷-۱۴۶.
۲. ساداتی نژاد، سیدمحمد، کاربست نظریه صلح عادلانه در مورد تحولات افغانستان». فصلنامه علمی تخصصی صلح پژوهی اسلامی-سال دوم، شماره ششم، تابستان. ۱۴۰۰، صص ۳۸-۹.
۳. مروتی و همکاران، تروما؛ منازعه و بازمنزعه در افغانستان». فصلنامه پژوهش های روابط بین الملل دوره یازدهم، شماره چهاردهم، (پیاپی ۴۳)، زمستان، ۱۴۰۰، صص ۲۵-۵۰. قابل دسترس در:
https://www.iisajournals.ir/article_144268_5e106b8c5d344ac9b394e95654f3557c.pdf
۴. Cahill, Lisa Sowle, Just Peacemaking: Theory, Practice, and Prospects, Journal of the Society of Christian Ethics, Vol. 23, No. 1, Spring/Summer, Philosophy Documentation Center, 2003 pp 195-212. P 196.
۵. ساداتی نژاد، همان، ۱۸-۲۳.
۶. Stahn, Carsten, Just Peace After Conflict: Jus Post Bellum and the Justice of Peace, in Just Peace After Conflict, Edited by: Carsten Stahn and Jens Iverson. 2021, p 2.
۷. (۱) مقتدر، هوشنگ، حقوق بین الملل عمومی، تهران، دفتر مطالعات سیاسی و بین المللی. ۱۳۸۴، ص ۴۸.
۸. ساداتی نژاد، همان، ۱۸-۲۳.
۹. صادقی، زهرا، تبیین دو مفهوم صلح و عدالت و جایگاه آن در سیاست خارجی دولت نهم، فصلنامه راهبرد یاس، شماره ۱۷، بهار. صص ۲۸۹-۳۱۱، ۱۳۸۸، ص ۲۹۲.
۱۰. Galtung, J, Peace with peaceful means: PRIO. At: <https://www.amazon.com/GALTUNG-DEVELOPMENTCIVILIZATION-Civilization-International/dp/0803975112>. 1991, p 67.
۱۱. عبدی، مصطفی، کردستانی، غلامرضا، و رضازاده، جواد، گزارشگری پایداری: رتبه بندی محرک ها و شاخص ها. پژوهش های تجربی حسابداری، شماره ۹، دوره ۳۶، صص ۷۱-۱۱۴، ۱۳۹۹، ص ۲۵.
۱۲. مورگنتا، هانس جی، تامپسون، کنت، سیاست میان ملتها: تلاش در راه قدرت و صلح، ترجمه حمیرا مشیرزاده، ناشر: وزارت امورخارجہ ایران، ۱۳۸۴، ص ۶۵.
۱۳. والتز، کنت، نظریه سیاست بین الملل، ترجمه غلام علی چگنی زاده و داریوش یوسفی، ناشر: وزارت امورخارجہ ایران. ۱۳۹۸، ص ۸۷.
۱۴. عبدی و همکاران، همان، ۵.

- ^{۱۵}. رحمتی و همکاران، نقش صلح در تثبیت و تقویت کرامت و هویت بشری و انعکاس آن در نقاشی های دوران ان قالب مشروطه، نشریه مطالعات هنر اسلامی، شماره ۴۴، دوره ۱۸، صص ۱۷۴-۱۹۰، ۱۴۰۰، ص ۱۸۶.
- ^{۱۶}. کوهن، علی رضا، انقلاب اسلامی و گسترش صلح مثبت. فصلنامه اندیشه سیاسی در اسلام، شماره ۱۰، زمستان. صص ۷-۲۷، ۱۳۹۵، ص ۱۴.
- ¹⁷. Institute for Economics & Peace. Positive Peace Report 2022: Analyzing the factors that build, predict and sustain peace, Sydney, January. Available from: <http://visionofhumanity.org/resources> (accessed Date Month Year). 2022.
- ^{۱۸}. بیگزاده، ابراهیم. (۱۳۸۹ هـ)، حقوق سازمانهای بین المللی (تهران: مجد)، ۱۳۸۹، ص ۵۱۶.
- ^{۱۹}. اشرفی، داریوش، تفسیر جدید از صلح و امنیت بین المللی و تاثیر آن بر مفهوم حاکمیت ملی، فصلنامه پژوهش حقوق عمومی، دوره ۱۵، شماره ۴۲، زمستان. صص ۱۰۹-۸۳، ۱۳۹۳، ص ۸۹.
- ^{۲۰}. تاجبخش، شهربانو، (۱۳۹۸)، مفهوم امنیت انسانی و ابعاد سیاست گذارانه آن، فصلنامه مطالعات راهبردی سیاست گذاری عمومی، دوره هشتم، شماره ۲۸، پاییز، صص ۳۶۷-۳۷۴، ۱۳۹۸، ص ۳۶۹.
- ^{۲۱}. کریمی، مهدی، حافظ نیا، محمدرضا، تبیین نقش دولت محلی در صلح سازی، فصلنامه ژئوپلیتیک سال چهاردهم، شماره سوم، پاییز. صص ۳۰-۱، ۱۳۹۷، ص ۱۲.
- ^{۲۲}. فاضلی، محمد، جلیلی، محدثه، بررسی بین کشوری رابطه کیفیت حکومت، میزان فساد و سطح اعتماد نهادی و اجتماعی. فصلنامه جامعه شناسی کاربردی، سال ۲۹، شماره پیاپی ۷۰، شماره دوم، تابستان، صص ۱۹۱-۲۱۰، ۱۳۹۷، ص ۱۹۳.
- ²³. Galtung, J, From a Culture of Violence to a Culture of Peace. UNESCO: The United Nations Educational, 1996, p 31.
- ²⁴. Haessly, J, Tourism and a Culture of Peace. In O. Moufakkir, & I, 2010, p 3.
- ^{۲۵}. عسکری، پوریا، خسروی، یلدا، ضرورت و بایسته های مطالعات صلح از دیدگاه حقوق بین الملل. فصلنامه پژوهش های روابط بین الملل، دوره اول، شماره بیست و دوم، صص ۲۶۶-۲۳۷، ۱۳۹۵، ص ۲۴۴.
- ²⁶. Parsa, V, and others, Computational Fluid Dynamics of Compartment Fires: A Review of Methods and Applications.
- ^{۲۷}. کریمی و حافظ نیا، همان، ۱۲.
- ^{۲۸}. تودارو، مایکل، توسعه اقتصادی در جهان سوم. ترجمه غلام علی فرجادی، تهران انتشارات سازمان برنامه و بودجه، ۱۹۸۷، ص ۱۳۵.

معاون سرمحقق غلام نبی حنیفی

تجزیه و تحلیل وضعیت حقوقی آب‌های

فرامرزی افغانستان

خلاصه

تجزیه و تحلیل وضعیت حقوقی آب‌های فرامرزی افغانستان جهت درک واقع بینانه از مسایل حقوقی مربوطه یک امر حیاتی در اتخاذ تصمیم مناسب و همسو با منافع افغانستان با در نظر داشت منافع متقابل کشورهای همسایه در مسایل مربوط به آب به حساب می‌آید.

اهمیت تحقیق حاضر در این نکته نهفته است، که آینده اتخاذ تصمیم خردمندانه و دقیق مسئولین کشور به ارتباط مسأله آب‌های فرامرزی افغانستان منوط و موقوف به درک درست، از وضعیت حقوقی افغانستان در زمینه و وضعیت حقوقی هر یک از رودهای فرامرزی کشور در پرتو قواعد حقوقی بین‌المللی است.

هدف اساسی تحقیق تبیین وضعیت حقوقی افغانستان به ارتباط آب‌های فرامرزی کشور و روشن نمودن وضعیت حقوقی هر یک از حوزه‌های آبی کشور که جنبه فرامرزی دارند. تحقیق حاضر یک تحقیق کیفی مبتنی بر اطلاعات کتابخانه‌یی است، که با استفاده از میتود توصیفی-تحلیلی انجام شده است.

یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد که آب‌های فرامرزی افغانستان به دو دسته «آب‌های مرزی مشترک» و «آب‌های متوالی» تقسیم و شامل چهار حوزه آبی: هلمند، هریرود، مرغاب، آمو و کابل می‌شوند، در قوانین بین‌المللی رودهای مرزی و متوالی تحت مقررات مشابه قرار دارند و مدیریت صحیح این آب‌ها برای جلوگیری از مشکلات سیاسی و حقوقی و همچنین همکاری‌های بین‌المللی ضروری است، در خصوص حقوق آب‌های فرامرزی چهار اصل عمده وجود دارد: حاکمیت سرزمینی مطلق، تمامیت ارضی مطلق، استفاده مشترک از آب‌ها و حاکمیت سرزمینی محدود.

اصول معتدل مانند حاکمیت محدود سرزمینی و استفاده مشترک از آب‌ها بیشتر برای مدیریت منابع آبی مشترک مناسب دانسته شده‌اند.

وضعیت حقوقی آب‌های فرامرزی افغانستان پیچیده است، به استثنای رود هلمند که تحت معاهده ۱۹۷۳ با ایران قرار دارد، سایر رودخانه‌ها مانند هریرود، آمو، کابل و مرغاب فاقد توافقات رسمی با کشورهای همسایه هستند، این وضعیت نیازمند توافقات جدید و

جامع برای بهره‌برداری منصفانه و عادلانه از منابع آبی است، با توجه به عدم الحاق افغانستان به کنوانسیون‌های بین‌المللی و نبود موافقت‌نامه در حوزه‌های یاد شده، قواعد عرفی بین‌المللی می‌توانند مبنای حل و فصل اختلافات قرار گیرند.

واژه‌های کلیدی

آب‌های مرزی مشترک، آب‌های متوالی، حاکمیت سرزمینی مطلق، تمامیت ارضی مطلق، حاکمیت سرزمینی محدود و آبراهه بین‌المللی.

مقدمه

بررسی وضعیت حقوقی آب‌های فرامرزی افغانستان و تجزیه و تحلیل آن‌ها از جمله مسائلی است که می‌تواند در اولویت مباحث حقوقی در سطح کشور قرار گیرد. زیرا بدون درک وضعیت حقوقی این آب‌ها نمی‌توان تصمیمات مناسب با وضعیت جاری در کشور را اتخاذ نمود. با آنکه بحث حقوقی آب در کشور در گذشته هم مورد توجه بوده، اما خشک سالی‌های پی‌هم اخیر و تغییرات اقلیمی و در نتیجه کم شدن منابع آبی در سطح کشور، توجه به آن را افزایش داده و مسایل مربوط به آن همچنان پیچیده خواهد شد. تاکنون تحقیقات حقوقی قابل توجهی که به تفصیل وضعیت حقوقی هر یک از آب‌های فرامرزی افغانستان یا در کل نظام حقوقی آب‌های فرامرزی کشور را همه جانبه تحلیل نموده باشد، انجام نشده است که در روشنی آن رهبران سیاسی و تصمیم‌گیرندگان کشور بتوانند یک چارچوب حقوقی کلی و جامعی را با توجه به منافع همسو و متقابلی که این کشور با کشورهای همسایه دارد، تنظیم نمایند.

افغانستان از نظر جغرافیایی در موقعیت قرار گرفته که جریان طبیعی اکثر حوزه‌های آبی آن در نهایت به فراتر از مرزهای سیاسی آن امتداد یافته است. افغانستان در چهار حوزه آبی آمو، مرغاب، هریرود و هلمند تنها کشور بالا دست است و تنها در حوزه دریایی کابل (ایندوس) هم کشور بالا دست و هم کشور پائین دست می‌باشد. با توجه به وضعیت جغرافیای آبی یا "Hydrography" کشور می‌توان گفت که افغانستان در جایگاه مهم قرار گرفته و با توجه این موقعیت می‌تواند با اتخاذ سیاست آبی معقول و خردمندانه در محور همکاری‌های منطقه‌ای در این زمینه قرار گیرد، اما این موقعیت آبی در ضمن اینکه فرصت‌هایی را در اختیار افغانستان قرار می‌دهد، می‌تواند با توجه به ادعاهای کشورهای پائین دست، چالش‌هایی را نیز برای کشور به بار آورد. در چنین وضعیتی مطالعات حقوقی

تجزیه و تحلیل وضعیت حقوقی آب های...
آب های فرامرزی افغانستان، در اولویت مباحث علمی و حقوقی کشور بوده و ایجاب توجه جدی مقامات کشور را می نماید.

بیان مسئله

در وضعیت حاضر، مشکل اساسی افغانستان به ارتباط آب های فرامرزی اش، این است که به استثنای حوزه آبی هلمند که دارای یک چارچوب حقوقی مشخص است، سایر حوزه های آبی کشور ظاهراً فاقد چنین چارچوبی است. همچنان تصویر واضحی از موقف حقوقی افغانستان به ارتباط آب های فرامرزی وجود ندارد و این وضعیت سبب گردیده که کشورهای پائین دست با هر نوع اقدام توسعه ای از طرف افغانستان به ارتباط مدیریت آب های فرامرزی اش اعتراض نموده و همواره ادعاهای را با مستندات از حقوق بین المللی که اصولاً بر افغانستان جنبه الزامی ندارند، نسبت به آب های فرامرزی این کشور مطرح نمایند و این امر باعث آن گردیده که این کشور نتواند سرمایه گذاری های لازم را به ارتباط مدیریت و توسعه زیربنای آبی خود جلب نماید.

سوالی که در این زمینه مطرح می گردد، این است که آب های فرامرزی افغانستان با توجه به دیدگاه های حقوقی و قواعد حقوق بین الملل آب در چه وضعیتی قرار دارند؟ چنین به نظر می رسد که آب های فرامرزی افغانستان به استثنای آب هلمند، تابع هیچ نوع نظام معاهداتی و یا قاعده عرفی الزام آور بین المللی نبوده و این کشور هیچ تعهد الزام آوری در این زمینه در عرصه بین المللی ندارد.

هدف اساسی تحقیق حاضر تبیین وضعیت حقوقی افغانستان به ارتباط آب های فرامرزی و هر یک از حوزه های آبی کشور که جنبه فرامرزی دارند، البته با توجه به دیدگاه های حقوقی و قواعد حقوقی بین المللی است.

اهمیت و مبرمیت مسئله از آنجهت بسیار برجسته است که آینده اتخاذ تصمیم خردمندان و دقیق مسؤلین کشور به ارتباط مسأله آب های فرامرزی منوط و موقوف به درک درست از وضعیت حقوقی افغانستان در زمینه و وضعیت حقوقی هر یک از حوزه های آبی کشور بر اساس قواعد حقوقی بین المللی است.

تحقیق حاضر یک تحقیق کیفی مبتنی بر اطلاعات کتابخانه ای است که با استفاده از **روش توصیفی** - تحلیلی انجام شده است.

در این مقاله تلاش صورت گرفته تا در قدم نخست مفهوم شناسی دقیقی از آب های فرامرزی ارائه گردد. در قدم دوم نظریات علمای حقوق در مورد آب های فرامرزی بیان

گردد. و در قدم ثالث اسناد بین المللی مرتبط با حقوق آب‌های فرامرزی را معرفی و سپس وضعیت حقوقی آب‌های فرامرزی افغانستان در کل و هر یک از حوزه‌های آبی افغانستان را که جنبه فرامرزی دارد، به صورت خاص مورد بررسی قرار گیرد. در اخیر از بررسی‌های انجام شده نتیجه گیری صورت گرفته و پیشنهادهای مناسب ارایه شده است. در فرجام با ذکر فهرستی از مآخذ استفاده شده در این مقاله نقطه پایان گذاشته شود.

مفهوم شناسی آب‌های فرامرزی

شناخت مفهوم آب‌های فرامرزی به درک دقیقتر مسایل حقوقی مربوط به این نوع از آب‌ها کمک می‌کند، لذا مفهوم آب‌های فرامرزی در قوانین داخلی و بین المللی مورد بررسی قرار می‌گیرد.

قانون تنظیم امور آب، منشتره جریده رسمی شماره فوق العاده دارای نمبر مسلسل (۱۳۶۷) مورخ ۱۵ دلو ۱۳۹۸ ه.ش، در بند ۱۵ ماده سوم خویش آب‌های فرامرزی را چنین تعریف نموده است: «آب‌های فرامرزی: «آب‌هایی است که از خاک افغانستان سرچشمه گرفته و با عبور از مرز وارد کشورهای همسایه گردیده یا از کشورهای همسایه وارد افغانستان می‌گردد».^۱

بر اساس این تعریف، آب‌های فرامرزی افغانستان در کل، بر اساس منبع و مصب شامل دو نوع آب‌های فرامرزی است، اول آب‌های که از افغانستان سرچشمه گرفته و با عبور از مرز این کشور در قلمرو یک کشور دیگر جریان می‌یابد. حوزه‌های آبی هریرود و مرغاب، هلمند و آمو از این نوع آب‌ها فرامرزی‌اند.

تنها حوزه آبی کابل است که یکی از ده‌ها معاونین آن از خارج از مرزهای کنونی افغانستان سرچشمه گرفته و در ساحه ارنای داخل افغانستان گردیده و با دریای لندی یا شیگل یکجا می‌شود.^۲

به این ترتیب می‌توان گفت که به استثناء رود کنر که از ارتفاعات چترال خارج از مرزهای کنونی کشور سرچشمه گرفته دیگر همه معاونین این حوزه آبی که به حدود ۱۲ رود کوچک و بزرگ می‌رسد، از داخل مرزهای افغانستان سرچشمه می‌گیرند.^۳ از نظر جغرافیایی و قلمرو آنگیر، آبراه‌های افغانستان به پنج حوزه آبی تقسیم شده اند (آمو- پنج، هلمند یا هیرمند، هریرود مرغاب و کابل- کنر و حوضه شمال) قابل تقسیم است. براساس تعریف آب‌های فرامرزی به جز حوزه دریایی شمال چهار حوزه آبی (کابل،

تجزیه و تحلیل وضعیت حقوقی آب های... —————

هلمند، هریرود و آمو) فراتر از مرزهای کشور در داخل مرزهای یکی از کشورهای همجوار امتداد یافته و از جمله آبراه‌های بین‌المللی به شمار می‌روند.^۴

در یک تعریف دیگر آب‌های فرامرزی آب‌هایی است که در مرز مشترک بین دو کشور یا چندین کشور همسایه واقع گردید و یا از قلمرو دو یا چند کشور عبور نماید.^۵ بر اساس این تعریف آب‌های فرامرزی از این لحاظ که مسیر آبراه قسمت از مرز مشترک دو کشور را می‌سازند یا به صورت متوالی با عبور از مرز کشور بالادست عبور نموده و در قلمرو کشور پائین دست امتداد می‌یابد، نیز به دو دسته آب‌های مرزی مشترک و آب‌های متوالی تصنیف بندی می‌شوند.

آب‌های مرزی مشترک به آب‌های اطلاق می‌شود که دو یا چند کشور را از یکدیگر جدا نموده و در واقع تمامی یا قسمتی از مرز آن‌ها را تشکیل می‌دهد. مثل رود آمو.^۶ در قانون آب، منتشره جریده رسمی شماره (۹۸۰) مؤرخ ۶ ثور ۱۳۸۸، در بند ۱۳ ماده ۳ سوم خویش دریای مرزی را چنین تعریف نموده است، دریای مرزی عبارت از دریای است که در مرز مشترک بین افغانستان و کشور یا کشورهای همسایه جریان دارد.^۷ در مقابل رودهای مرزی رودهای متوالی قرار دارند. رودخانه ای که از قلمرو یک یا چند کشور سرچشمه گرفته و پس از به هم پیوستن، از خاک دو یا چند کشور عبور می‌کند، رود متوالی یا پی در پی می‌گویند.^۸

از نظر حقوق بین‌الملل، [در بحث بهره‌برداری از آب‌ها]، بین رودخانه مجاور (مرزی) و رودخانه پیاپی فرق حقوقی وجود ندارد با این حال مقررات حقوق بین‌الملل در مورد این دو دسته از رودخانه بین‌المللی یکسان است.^۹

در کنوانسیون ۱۹۹۷ م به جای اصطلاح آب‌های فرامرزی از اصطلاح آبراهه بین‌المللی استفاده نموده و در نخست اصطلاح آبراهه یا به اصطلاح محلی حوزه آبی یا رودخانه را چنین تعریف نموده است، یک سیستم متشکل از آب‌های سطحی و زیر زمینی است که با ارتباطات فیزیکی خود یک واحد را تشکیل داده و به یک نقطه مشترک منتهی می‌شود. و در قدم بعدی اصطلاح آبراهه بین‌المللی را چنین تعریف نموده است: آبراهه بین‌المللی عبارت آبراهه‌ای است که بخش‌های از آن در کشورهای مختلف واقع شده باشد.^{۱۰}

اصول و نظریات حقوقی مطرح شده به ارتباط آب‌های فرامرزی

به ارتباط آب‌های فرامرزی و صلاحیت دولت‌های ساحلی نسبت به این آب‌ها، ۴ دیدگاه عمده در قالب ۴ اصل مطرح شده که در ادامه این مطلب به بررسی گرفته می‌شود.

اصل حاکمیت سرزمینی مطلق^۱

حاکمیت، در حقوق بین الملل عمومی به مفهوم قدرت برتر، قدرت مافوق و قدرت مطلق و انحصاری هرکشور است.^{۱۱} بند اول ماده ۲ منشور ملل متحد حاکمیت کشورها را به عنوان اصل برابری حاکمیت همه کشورهای عضو سازمان به رسمیت شناخته است. همچنان تصمیمات قضایی و داوری بین المللی چنین اصلی را به عنوان خصیصه یا ویژگی بنیادین کشور دانسته است.^{۱۲} با توجه به مفهوم و جایگاه حاکمیت در حقوق بین المللی می‌توان گفت که اصل حاکمیت سرزمینی مطلق به مفهوم قدرت انحصاری و مطلق (نامحدود) یک دولت بر قلمرو یا سرزمین آن است. بر اساس نظریات حقوقدانان سرزمین محدوده ای است که کشور می‌تواند صلاحیت خود را قویاً و به طور مؤثر اعمال کند. یا سرزمین حکم حد و مرز اقتداری کشور است.^{۱۳}

استدلال به این اصل به ارتباط صلاحیت مطلق کشور بالادست بر آب‌های فرامری‌اش نخستین بار توسط هارمون دادستان کل ایالات متحده امریکا در سال ۱۸۹۵م مطرح گردیده است. لذا این نظریه به نام دکترین هارمون مشهور گردیده است. بر اساس این دکترین: «در حقوق بین الملل هیچ وظیفه یا تعهدی نسبت به هیچ دولتی برای محدود نمودن استفاده از آب‌های واقع در قلمروی سرزمینی آن‌ها برای انطباق با نیازهای دولت‌های دیگر وجود ندارد. صلاحیت و کنترل یک دولت نسبت به آب‌های یک رودخانه بین المللی در تمام سرزمین آن، انحصاری است».^{۱۴}

بر اساس این تیوری قسمتی از یک رودخانه که در قلمرو یک کشور واقع گردیده، به صورت مطلق سرزمین آن کشور بوده و آب‌های جاری در آن رودخانه جزء آب‌های داخلی آن کشور است و بر اساس حقوق بین المللی هیچگونه تعهدی نسبت به دولت بالادست وجود ندارد تا استفاده از آب‌های واقع در داخل مرزهایش را به جهت انطباق با نیازهای کشورهای پائین دست، محدود کند. صلاحیت کشور بالادست بر آب‌های جاری در قلمروی آن ولو اینکه متوالی بوده و در نهایت جریان رودخانه به کشور پائین دست ادامه پیدا نماید، انحصاری و مطلق است.

حقوقدانان مانند بریگز و کلایر نیز از این اصل حمایت نموده اند. بر اساس دیدگاه بریگز، رودخانه‌های ملی و بین المللی که در قلمرو سرزمینی ملی یک کشور واقع گردیده اند، تحت

¹ - Absolute Territorial Sovereignty.

تجزیه و تحلیل وضعیت حقوقی آب های...
کنترول انحصاری دولت آن سرزمین هستند. و کلابر بر این عقیده است که استقلال دولت‌ها به طور ویژه با استفاده آزاد و انحصاری از حق آن‌ها نسبت به تمام آب‌های واقع در سرزمین آن‌ها، مشخص می‌شود.^{۱۵}

بر اساس این نظریه دولت‌های ساحلی یک آبراه بین المللی از حق نامحدود بهره برداری از آن را برخوردارند، بدون اینکه به عواقب منفی چنین استفاده‌ای به حقوق و منافع سایر کشورهای ساحلی توجه داشته باشند.^{۱۶}

نظریه یا اصل حاکمیت سرزمینی مطلق، اغلب توسط کشورهای بالادست استفاده می‌گردد.^{۱۷} این اصل در واقع حاکمیت مطلق کشور بالادست بر آب‌های واقع در سرزمین آن توجیه نموده و به آن کشور حق استفاده نامحدود را فراهم می‌سازد.

اصل تمامیت ارضی مطلق^۲

این اصل انعکاس دهنده این نظریه است که یک حوزه آبی از منبع تا مصب به صورت یک پارچه به عنوان یک کل مطرح بحث است و کشورهای پائین دست حق تقاضای یک جریان طبیعی آب از لحاظ سرعت و کیفیت را از کشور بالادست دارا می‌باشند. این اصل در تضاد کامل با اصل دکترین هارمون قرار دارد، زیرا هرگونه تغییر در رژیم آبراه بین المللی نیازمند توافق قبلی کشور پائین دست می‌باشند. اوپنهایم این نظریه را اینگونه مطرح کرده است: «تغییر دادن جریان آب‌های مشترک تحت اختیار یکی از دول مجاور آب نیست، زیرا این یک قاعده حقوق بین الملل است که هیچ دولتی نمی‌تواند وضع طبیعی کشور خود را به نحوی تغییر دهد که موجب زیان کشور شود».^{۱۸}

گفته می‌شود که کشورهای پایین دست در ابتدا از این نظریه پیروی می‌کردند، اما این اصل در حل هیچ اختلاف بین المللی در نظر گرفته نشده، گفته می‌شود که تنها در سال ۱۹۵۲ در زمینه اختلاف مصر و سودان به ارتباط رودخانه نیل اشاره شده است.^{۱۹} این نظریه در واقع توسط کشورهای پائین دست در مقابل نظریه «حاکمیت مطلق سرزمینی» مطرح گردیده است و بر مبنای این نظریه کشورهای پائین دست خواستار جریان طبیعی و کامل آبراه بین المللی گردیدند، طرفداران این نظریه هرگونه اقدامی که مانع جریان طبیعی آب یا سبب انحراف آن گردد، غیر قابل قبول می‌دانستند.^{۲۰}

² - - Absolutely Integrity of Watercourse.

اصل استفاده مشترک از آبها

یکی دیگر از نظریات مرتبط به استفاده از آبهای فرامرزی به صورت اصل استفاده مشترک از آبهای فرامرزی مطرح گردیده است، بر اساس این نظریه تمام کشورهای ساحلی یک رودخانه بین المللی حق استفاده مشترک از آن را دارا می‌باشند. به عبارت دیگر همه این کشورها می‌توانند به صورت متساوی از آبهای مذکور استفاده نمایند. پیروان این اصل باورمند به ایجاد یک میکانیزم بین المللی برای تدوین و اجرایی کردن سیاست‌های مشترک مدیریتی، حفاظتی و توسعه حوزه آبریزه‌اند و این مدیریت مشترک می‌تواند از طریق یک معاهده انجام شود، این اصل بیشتر از اینکه یک اصل هنجاری در حقوق بین الملل باشد، یک رویکرد مدیریتی برای حل مشکلات و مسایل مربوط به آب است.

این اصل زمانی مورد استفاده قرار گرفته می‌تواند، که کشورها یک رودخانه را به عنوان یک واحد اقتصادی مورد توجه قرار داده و بدون توجه به مرز مشترک بین آنها، آبهای یک رودخانه را به صورت اشتراکی و کلی یا تقسیم بندی بین دولت‌های زیربند مورد بهره برداری قرار دهند، یکی از نمونه‌های که با توجه به این نظریه، در عمل جنبه تطبیقی پیدا کرده، معاهده ترکیه و اتحادیه جماهیر شوری سابق به ارتباط ساختن بند مشترک بر روی رودخانه «آرپاجاهی» به عنوان رودخانه‌ای مرزی میان دو کشور بوده است.^{۲۱}

اصل حاکمیت سرزمینی محدود^۲

ژان بُدن و برخی از فلاسفه و حقوقدانان پیرو آنها، حاکمیت را یک امر مطلق دانسته و قدرت سیاسی یا قدرت حکومت را در نظام داخلی با حاکمیت درهم آمیخته‌اند و حاکمیت را قدرت مافوق تمام قدرت‌ها دانسته‌اند که جنبه غیر مشروط و مطلق دارد. با توسعه روابط بین المللی و همبستگی ملت‌ها، این مفهوم قدیمی و کلاسیک از حاکمیت به تدریج در تضاد با آشکار با حقوق بین الملل جدید قرار گرفت و عنوان مطلق و انحصاری آن به نفع حقوق بین الملل محدود گردید و کشورها آمادگی شان برای چنین محدودیت‌های را اعلام نمودند. به ارتباط مفهوم حاکمیت آنچه که مسلم است، شناخت برابری حاکمیت تمامی کشورها توسط سازمان ملل و اینکه حاکمیت فقط در زمینه داخلی قابل پذیرش است (حاکمیت ملی) آنها نه به صورت مطلق و غیر مشروط، بلکه تابع حقوق

^۲- Restricted Territorial Sovereignty.

تجزیه و تحلیل وضعیت حقوقی آب های... —————

بین الملل است. یعنی اینکه حاکمیت به مفهوم جدید عبارت از حق تصمیم گیری و آزادی عمل در کلیه امور در چارچوب مرزهای خود و عدم وابستگی به هر قدرت داخلی و خارجی (استقلال) است، تنها محدودیت که برچنین قدرتی وارد می گردد از ناحیه مقررات حقوق بین المللی است. حاکمیت در زمینه بین المللی مفهوم تازه می یابد و آن عبارت از صلاحیت است. کشور در روابط بین المللی خود از اختیارات و قدرت حقوقی برخوردار است که حقوق بین الملل برای او به رسمیت شناخته است و آن صلاحیت گفته می شود.^{۲۲} اصل حاکمیت سرزمینی محدود در آب های فرامرزی به این مفهوم است که حاکمیت هر یک از کشورهای ساحلی رودخانه، با توجه به وظایفی که آن ها طبق حقوق بین الملل بر عهده دارند، محدود است. به عبارت دیگر حاکمیت هر یک از کشورهای ساحلی رودخانه محدود به وارد نکردن خساره به کشور ساحلی دیگر است. این نظریه در حقیقت بر این فرض استوار است که هر کشور ساحلی حق استفاده و بهره برداری از رودخانه بین المللی جاری در کشور خودش را دارد، به شرطی که این استفاده سبب وارد آمدن خساره به قلمروی سرزمینی دولتها و کشورهای دیگر نگردد. حقوقدانان مانند ایگلتن، هال، فوشی، هرش لاتریاخت و غیره از این نظریه حمایت نموده اند.^{۲۳}

برخی از حقوقدانان، چهار نظریه فوق را به دو دسته تقسیم کرده اند: اول نظریه های افراطی که شامل همان نظریه حاکمیت مطلق سرزمین که اغلب توسط کشورهای بالادست استفاده می شود. بر اساس این نظریه یک دولت دارای حقوق مطلق نسبت به آب های جاری در خاک خود است. و نظریه یکپارچگی مطلق رودخانه ای که اکثر کشورها پائین دست به آن استناد می کنند که بر اساس این نظریه کشور پائین دست حوزه نسبت به کل جریان طبیعی سیستم رودخانه ای بالادست دارای حق است. دوم نظریه های معتدل است. گفته می شود که دو نظریه فوق که یکی کاملاً به نفع کشور بالا دست و دیگری به نفع کشور پائین دست ارایه شده بودند، به مرور زمان تعدیل شده و دو نظریه جدید به نام نظریه حاکمیت محدود سرزمینی و نظریه حاکمیت مشترک کل حوزه رودخانه به عنوان یک واحد اقتصادی شکل گرفته اند. بر اساس نظریه حاکمیت محدود سرزمینی تعادل میان دو نظریه افراطی در نظر گرفته شده است و بر اساس این نظریه هر دولت می تواند از آبراه موجود در سر زمین خود تا آن زمان استفاده کند که به منافع دیگر دولت های حاشیه رودخانه آسیب جدی وارد نکند. و بر اساس نظریه حاکمیت مشترک

مدیریت یک حوزه آبی به کل کشورهای حوزه محول می‌شود و یا به وسیله موافقت نامه یا بر اساس تناسب در میان آنها تقسیم می‌شود.^{۲۴}

با توجه به توضیحات فوق دریافتیم که حاکمیت سرزمینی مطلق دولت‌ها توسط تعهدات حقوقی بین‌المللی شان محدود می‌گردد، بنابراین در آن‌ده مسایلی که پای یک عنصر خارجی در میان باشد، مسئله جنبه بین‌المللی به خود گرفته و بالتبع بحث حاکمیت مطلق یا حاکمیت سرزمینی محدود نیز مطرح می‌گردد. از آنجمله مسایل آب است که به نظر برخی حقوقدانان حاکمیت مطلق و به نظر برخی دیگر اصل حاکمیت سرزمینی محدود در آن‌ها مطرح بحث است.

اصل حاکمیت سرزمینی محدود به عنوان یک نظریه معتدل در بحث آب‌های فرامرزی به مفهوم آن است که حاکمیت هر یک از کشورهای ساحلی یک رودخانه بین‌المللی، با توجه به وظایفی که بر اساس حقوق بین‌المللی بر عهده دارند، محدود است. یا به تعبیر برخی از حقوق دانان حاکمیت هر یک از کشورهای ساحلی محدود به وارد نکردن خسارت کشور ساحلی دیگری است. این اصل در واقع بر این فرض استوار است که هر یک از کشورهای ساحلی حق بهره‌برداری و استفاده از رودخانه بین‌المللی جاری در کشور شان را دارند به شرطی اینکه این استفاده سبب وارد آمدن خساره بر قلمروی سرزمینی دولت‌ها و کشورهای دیگر نگردد.

حقوقدانان طرفداران این نظریه بر این باورند که دولت‌های ساحلی با وجود اینکه کنترل حاکمه‌ای در درون مرزهای خود دارند، اما تا آنجا که به رودخانه بین‌المللی مربوط می‌شود، یک دولت نمی‌تواند چنین کنترولی را بدون در نظر گرفتن آثار آن نسبت به سایر دول ساحلی، اعمال نماید؛ یا وضعیت طبیعی داخل قلمروی خود را به گونه تغییر دهد که منجر به آسیب به وضعیت‌های طبیعی قلمرو دولت همسایه گردد بگونه منجر به ایجاد خطر برای دولت ساحلی پائین دست شود.^{۲۵}

وضعیت کلی آب‌های فرامرزی افغانستان در اسناد حقوقی ملی و بین‌المللی

وضعیت حقوقی آب‌های فرامرزی افغانستان براساس نظام حقوقی ملی و نظام حقوق بین‌المللی قابل بررسی است. در ادامه این مبحث نخست وضعیت حقوقی آب‌های فرامرزی افغانستان در حقوق داخلی و سپس بر اساس اسناد حقوقی بین‌المللی بررسی می‌گردد.

اسناد حقوق ملی

حقوقی ملی آب در افغانستان شامل مجموعه اسناد تقنینی است که استفاده از آب در افغانستان بر اساس آنها تنظیم و مدیریت می‌گردد. در این اسناد احکام به ارتباط آب‌های فرامرزی افغانستان نیز در نظر گرفته شده که به صورت کلی دیدگاه حقوقی افغانستان به این مسئله را انعکاس می‌دهد.

ماده بیست و ششم، قانون تنظیم امور آب منتشره جریده رسمی شماره (۱۳۶۷) مورخ ۱۵ دلو ۱۳۹۸ به عنوان آخرین قانون مربوط به مسایل آب در افغانستان است، در مورد آب‌های فرامرزی افغانستان چنین تصریح کرده است: «آب های فرا مرزی بر مبنای معاهدات موجود با در نظر داشت خصوصیت منابع آب، تنظیم می‌گردد. آب‌های فرامرزی که در مورد تنظیم آن هیچ نوع معاهدات موجود نباشد، طبق پالیسی آب‌های فرامرزی تنظیم می‌گردد.»^{۲۶}

این ماده در واقع خطوط اساسی وضعیت حقوقی آب‌های فرامرزی افغانستان را روشن می‌سازد. بر اساس این ماده، موجودیت معاهده در تنظیم آب‌های فرامرزی افغانستان، به معنای تقدم معاهده از هر قاعده دیگری حقوقی در این زمینه است و این معاهده نظام حقوقی کشور به ارتباط حوزه آبی مربوطه را شکل داده و این معاهده با توجه به خصوصیت منابع آبی آن حوزه آبی، چگونگی استفاده از آب‌های آن حوزه توسط افغانستان و کشور ذی مدخل در آن حوزه آبی را تنظیم می‌کند.

به استثناء آبراه هلمند که بهره برداری آن تابع معاهده ۱۹۷۳ م. بوده در سایر موارد هیچ توافقنامه‌ای برای استفاده از این آب‌ها بین افغانستان و کشورهای پائین دست وجود ندارد.^{۲۷} بر اساس ماده فوق الذکر، آب‌های فرامرزی که در مورد تنظیم آن‌ها هیچ نوع معاهده موجود نباشد، طبق پالیسی آب های فرامرزی افغانستان تنظیم می‌گردد.

هرچند بنده به سند تحت عنوان پالیسی آب‌های فرامرزی دسترسی پیدا نکرده‌ام، لیکن مقاله تحت عنوان «تعهد افغانستان به رعایت قواعد عرفی حاکم بر آبراه‌های بین المللی» که توسط سید مرتضی عابد و دو تن دیگر از نویسندگان ایرانی نوشته شده، به این سند پالیسی اشاره نموده است. نویسندگان مذکور در این مقاله چنین تصریح کرده اند: «پالیسی آب‌های فرامرزی افغانستان (من بعد پالیسی) در سال ۱۳۹۵ از سوی مجلس وزرای دولت جمهوری اسلامی افغانستان برای پنج سال به تصویب رسید. در بخش اول این پالیسی، آب‌های فرامرزی؛ آب‌های سطحی و زیر زمینی که مرز میان

افغانستان و کشورهای همسایه را تشکیل می‌دهد یا عبور می‌کند، تعریف شده است. استفاده عادلانه و منصفانه از آب‌های فرامرزی را به عنوان یک حق اساسی دولت‌ها بیان گردیده که توسط مقررات بین المللی مورد پذیرش قرار گرفته است».^{۲۸}

همچنان پالیسی اداره منابع آب، در قسمت هدف پالیسی و مسایل مربوط به آن نیز تصریح کرده است که: «آب‌های مرزی با در نظر داشت منافع ملی و مبتنی بر اصل عدالت تنظیم می‌گردد».^{۲۹} همچنان در بخش چارچوب قانونی تصریح کرده است که: «دولت وجایب خود را در قبال مسئولیت آب‌های مرزی مشترک و مرزی می‌پذیرد و آب‌های خود را مطابق به میثاق‌ها، مسئولیت‌ها و تفاهمنامه‌های بین المللی اداره و تنظیم خواهد کرد. سه دهه جنگ و شرایط نامناسب جیوپولیتیک در دهه‌های گذشته در افغانستان سد راه اعمار پروژه‌های انکشافی منابع آب گردیده است. از اینرو بهره برداری عادلانه از منابع آبی که از افغانستان منشأ می‌گیرد، تضمین کننده استفاده از منابع آب بر اساس منافع مشترک می‌باشد».^{۳۰}

با توجه به تصریحات فوق، می‌توان گفت که افغانستان به بهره عادلانه از آب‌های فرامرزی خویش متعهد است، همچنان به تعهدات خویش که ناشی از امضا و تصویب میثاق‌ها و تفاهمنامه‌های بین المللی باشد، متعهد بوده و مسئولیت‌هایش را در زمینه می‌پذیرد. نکته قابل تذکر در زمینه این است که به استثنای معاهده آب هلمند، افغانستان هیچ معاهده، میثاق یا تفاهمنامه بین المللی در مورد بهره برداری از آب‌های فرامرزی امضا و تصویب نکرده است.

در اسناد بین المللی

قواعد و اصول بین المللی به ارتباط استفاده‌های غیر کشتی رانی از آبراه‌های بین المللی در مجموع شامل اسناد آتی است:

- ۱- قواعد هلسینکی (۱۹۶۶) و سایر قطنامه‌های مؤسسه حقوق بین الملل (IIL) و انجمن حقوق بین الملل (ILA) در باره استفاده غیر کشتی رانی از آبراه‌های بین المللی.
- ۲- کنوانسیون آب اروپا در باره حفاظت و استفاده از آبراه‌های فرامرزی و دریاچه‌های بین المللی (۱۹۹۲م).
- ۳- کنوانسیون ملل متحد درباره استفاده‌های غیر کشتی رانی از آبراه‌های بین المللی (۱۹۹۷م) و ۴- قواعد برلین در باره منابع آب (۲۰۰۴م).^{۳۱}

تجزیه و تحلیل وضعیت حقوقی آب های... —————

قواعد هیلسنکی و مجموعه قطعنامه‌های مؤسسه حقوق بین الملل و انجمن حقوق بین الملل که نظریه‌های جمعی محسوب گردیده و منابع فرعی حقوق بین الملل را تشکیل می‌دهند، در احراز قواعد حقوقی به کار گرفته می‌شوند، جنبه الزامی ندارند.^{۳۲} کنوانسیون آب اروپا در باره بهره برداری و حفاظت از آبراه‌های فرامرزی و دریاچه‌های بین المللی که توسط کمیسیون اقتصادی سازمان ملل برای اروپا تنظیم گردیده است. مفاد این کنوانسیون در سال ۲۰۰۳م به نحوی اصلاح گردید امکان عضویت کشورهای خارج از محدوده کمیسیون یاد شده فراهم گردد، و در حال حاضر ۳۹ کشور به آن الحاق نموده است.^{۳۳} این کنوانسیون نه تنها که به شرایط افغانستان بلکه به شرایط سایر کشورهای مانند افغانستان نیز مناسب نمی‌باشند، و افغانستان نیز به آن الحاق نکرده است.^{۳۴}

افغانستان و بسیاری از کشورهای همسایه آن عضویت کنوانسیون ۱۹۹۷ نیویورک سازمان ملل متحد در زمینه استفاده غیر کشتی رانی از آبراه‌های بین المللی را نداشته و به نظر می‌رسد که در شرایط کنونی علاقه‌ای برای الحاق به آنرا نیز ندارند. بدیهی است که در چنین وضعیتی که افغانستان برای بهره برداری از این آبراه‌ها موافقت‌نامه‌های دو جانبه یا چند جانبه را به امضاء نرسانیده و به هیچ کنوانسیون بین المللی در زمینه نیز الحاق نشده، بهره برداری از آبراه‌های یاد شده به تعبیر برخی از حقوقدانان ایرانی صرفاً تابع حقوق بین الملل عرفی و در این چارچوب قابل استفاده می‌باشند.^{۳۵} البته این ادعا می‌تواند مجدداً بررسی و وضعیت حقوقی افغانستان در این زمینه بیشتر بررسی گردد.

قواعد آب برلین سال ۲۰۰۴م در باره منابع آب، پس از تصویب و انتشار قواعد هلسینکی در سال ۱۹۶۶م و با ظهور مشکلات جدی زیست محیطی و حقوق اولیه انسانی، توسط انجمن حقوق بین الملل (ILA) به عنوان قواعد تکمیلی تدوین و در نهایت در هفتاد و یکمین کنفرانس خویش در اگست سال ۲۰۰۴ در برلین به تصویب رساند.^{۳۶}

با توجه به اینکه در عرصه بین المللی معاهدات عامی به ارتباط آب‌های فرامرزی وجود ندارد و معاهدات خاصی هم که در زمینه شکل گرفته است، افغانستان به آن‌ها الحاق نکرده است، با در نظر داشت استناد دیوان بین المللی دادگستری به منابع حقوق بین المللی، هرگاه اختلافی در زمینه بروز کند و دیوان بخواهد آنرا رسیدگی نماید، نخست از همه معاهدات- اعم از عام یا خاص- ناظر بر فیصله اختلاف را مورد توجه قرار می‌دهد، در صورت نبود معاهده به مقررات عرفی بین المللی- اعم از عام یا خاص- رجوع می‌کند چنانچه حکم قضیه در استناد به معاهدات و عرف دریافت نگردد، به اصول کلی حقوق استناد می‌نماید.^{۳۷}

با در نظر داشت توضیحات فوق می‌توان گفت که به استثنای حوزه دریایی هلمند که تابع معاهده ۱۹۷۳ می‌باشد، سایر حوزه‌های دریایی افغانستان که دارای جنبه فرامرزی می‌باشند، تابع هیچ معاهده بین‌المللی عام و یا خاص نمی‌باشند، بنابراین عرف بین‌المللی یا قواعد عرفی بین‌المللی، تنها منبعی به ارتباط آب‌های فرامرزی افغانستان است که در رابطه به آب‌های فرامرزی، پس از معاهدات بین‌المللی مورد توجه قرار می‌گیرد. اما به ارتباط قواعد عرفی حقوق بین‌المللی در مورد آب‌های فرامرزی نمی‌توان با عجله نظری قاطعی را ابراز نمود، چون شکل‌گیری قواعد عرفی در حقوق بین‌المللی در گذر زمان صورت می‌گیرد و مبحث تثبیت یک قاعده عرفی یک بحث پیچیده است.

عرف بین‌المللی در واقع عبارت از همان رویه، طرز عمل یا رفتاری (پراتیک) است که هر کشور یا سازمان بین‌المللی در مناسبات بین‌المللی خود دارد و این رفتار بیانگر اعتقاد حقوقی آن کشور یا سازمان بین‌المللی است. این رفتار یک رفتار مشترک یا معمول میان کشورها و در مواردی میان سازمان‌ها و مسبوق به سابقه است، یعنی عرف بین‌المللی از تکرار یک عمل حقوقی نافذ، قاطع، ثابت و بدون اعتراض و تردید و به تدریج و در یک مدت طولانی حاصل می‌شود، نکته مهم در زمینه این است که طرز عمل عمومی کشورها- به ویژه کشورهای ذینفع متواتر و عملاً یک شکل باشد. همچنان عرف بین‌المللی باید به عنوان یک قاعده حقوقی پذیرفته شود، به این معنا که اعتقاد به الزامی بودن یا برحق بودن یا عقیده به ضروری بودن آن در میان کشورها به وجود آمده باشد.^{۳۸}

نکته مهم و قابل ذکر به ارتباط استناد به عرف بین‌المللی این است که دیوان بین‌المللی دادگستری در یکی از قضایای که یکی از طرف‌ها به عرف استناد کرده بود، چنین حکم داد، طرفی که به عرف استناد می‌کند باید مدلل دارد که عرف مذکور (عرف استنادی) به ترتیبی ایجاد شده که رعایتش برای طرف دیگر نیز لازم و اجباری است. در نتیجه: هر عضوی از جامعه جهانی می‌تواند در زمان ایجاد یک قاعده عرفی مخالفت خود را نسبت به آن ابراز دارد و از این طریق زیر بار قاعده عرفی نرود که با منافعش منطبق نیست.^{۳۹}

در نتیجه می‌توان گفت که در کل وضعیت حقوقی افغانستان به ارتباط آب‌های فرامرزی به استثنای حوزه آبی هلمند، در وضعیت روشنی قرار ندارد، زیرا در نبود معاهدات بین‌المللی، عرف بین‌المللی یا قواعد عرفی بین‌المللی مورد توجه قرار می‌گیرد و تثبیت قواعد عرفی در زمینه و اینکه افغانستان در زمان شکل‌گیری این قواعد چه رفتاری از خود معمول داشته نیاز به تحقیقات علمی مستقلی دارد. همچنان این ادعای

تجزیه و تحلیل وضعیت حقوقی آب های...
برخی از نویسندگان ایرانی نسبت به عرفی خواندن برخی از قواعد مطرح شده در برخی اسناد بین المللی و ادعای پذیرفته شدن این قواعد در نظام حقوقی افغانستان، نیز نیاز به یک تحقیق مستقل و همه جانبه دارد.^{۴۰}

در حقوق بین الملل آب که شامل مجموعه قواعد و اصولی است که بر روابط کشورها یا روابط کشورها و سازمان های بین المللی به ارتباط مسایل مرتبط با منابع آب حاکم است، یکی از اصول اساسی آن - قطع نظر از اینکه بر افغانستان جنبه الزامی دارد یا خیر- اصل بهره برداری معقول و منصفانه از منابع آب است. بر اساس این اصل هر دولتی که در حریم یک رودخانه واقع گردیده مشمول سهمی معقول و منصفانه در استفاده سودمند از منابع آبی مشترک است. اصل مذکور که گفته می شود از جمله قواعد عرفی بین المللی به حساب می آید در اسناد گوناگون بین المللی از جمله قواعد هلسنیکی ۱۹۶۶م، کنوانسیون هلسنیکی ۱۹۹۲م برای حفاظت و استفاده از منابع آبی و دریاچه های بین المللی، کنوانسیون ۱۹۹۷م را به استفاده غیر کشتی رانی از آبراهه های بین المللی و مجموعه قواعد برلین ۲۰۰۴م گنجانیده شده است.^{۴۱}

ماده ۴ قواعد هلسنیکی که تقریباً اساس همه قواعد بین المللی در زمینه بهره برداری از آب های فرامرزی است، در زمینه چنین تصریح می دارد، هر دولت حوزه در داخل قلمرو خود حق دارد که از سهمی معقول و منصفانه از آب ها حوزه بین المللی برای استفاده های مفید برخوردار باشد.

تقسیم یا برخورداری از سهم منصفانه به این معنا نیست، که لزوماً هر یک از دولت های ساحلی سهم یکسانی را از آب دریافت کنند، بلکه سهم هر کشور با توجه به عوامل ذکر شده در ماده ۵ این قواعد، قابل تعیین می باشد. مفهوم استفاده مفید، که در ماده یاد شده ذکر گردیده، طبق تفسیر انجمن حقوق بین الملل بدین معنا است، که استفاده باید از لحاظ اقتصادی یا اجتماعی ارزشمند باشد. همچنان استفاده مفید الزاماً به مفهوم بیشترین بهره وری هم نیست بلکه کافی است، که آن استفاده در تولید و اقتصاد ملی مؤثر باشد.^{۴۲}

در ماده ۵ قواعد هلسنیکی، عواملی را توضیح داده است که در تعیین سهم معقول و منصفانه مورد توجه قرار داده شوند:

۱- جغرافیایی حوزه، به ویژه مساحت حوزه واقع در خاک هر یک از کشورهای حوزه.

- ۲- هیدرولوژی حوزه، به ویژه سهم تولید آب توسط هر یک از کشورهای حوزه.
- ۳- آب و هوا و اقلیم مؤثر بر حوزه.
- ۴- استفاده های موجود.
- ۵- نیازهای اقتصادی و اجتماعی هر کشور حوزه.
- ۶- جمعیت وابسته به آب حوزه در هر کشور.
- ۷- هزینه های نسبی روش های جایگزین تأمین نیازهای اقتصادی و اجتماعی هر کشور حوزه.
- ۸- در دسترس بودن منابع دیگر.
- ۹- اجتناب از اتلاف غیر ضروری در استفاده از آب های حوزه.
- ۱۰- امکان پذیری پرداخت غرامت به یک یا چند کشور حوزه. به عنوان ابزاری برای تعدیل مناقشات میان استفاده های مختلف.
- ۱۱- مقدار آب لازم برای تأمین نیازهای یک کشور حوزه بدون ایراد آسیب قابل توجه به کشور دیگر.

این عوامل در مجموع در نظر گرفته می شوند و برای هر کدام وزن معین در نظر گرفته می شود، به طور مثال تولید انرژی برق آبی با ارزش تر از آبیاری است و احداث سد به این منظور به اقدامات حفاظتی کنترل سیلاب کمک کرده است و راستای منافع هردو کشور حوزه است.^{۴۳} در ماده فوق در واقع معیارهای بهره برداری معقول و منصفانه را توضیح داده است که باید در هنگام بهره برداری و یا تقسیم منابع آب در نظر گرفته شود.

قابل تذکر است که قواعد هلسینکی بر حوزه های آبریز بین المللی به جز حوزه های دارای موافقت نامه، کنوانسیون، یا عرف را الزام آور می دانند، شامل می شود. و بر اساس ماده ۳ کنوانسیون ۱۹۹۷م، پروتوکول ها و موافقت نامه های دو یا چند جانبه قبلی بین کشورها بر مقررات این کنوانسیون ارجح است.^{۴۴}

در نتیجه می توان گفت که قواعد هلسینکی ضمن اینکه جنبه الزامی ندارند، حوزه های آبی را تحت پوشش قرار می دهد که تحت پوشش موافقت نامه، کنوانسیون یا عرف الزام آور بین المللی نباشد. بادر نظر داشت بررسی های انجام شده، آب های فرامرزی افغانستان به استثنای حوزه آبی هلمند، تابع هیچ نوع معاهده، کنوانسیون، موافقت نامه

تجزیه و تحلیل وضعیت حقوقی آب های...
دو جانبه و چند جانبه ای نیست، لیکن الزامی بودن عرف یا کدام قاعده عرفی بین المللی در زمینه قابل بررسی دقیق، عمیق و همه جانبه است.

وضعیت حقوقی حوزه دریایی هریرود

یکی از حوزه های دریایی افغانستان که جنبه فرامرزی دارد، حوزه دریایی هریرود است. آبراه هریرود که در حدود ۹۸ کیلومتر مرز میان افغانستان و ایران را تشکیل می دهد، یکی از آبراه های مرزی و متوالی افغانستان است که پس از عبور از قلمرو افغانستان و پیوستن رودخانه های جام رود و کشف رود از قلمرو ایران، به طول ۱۲۰ کیلومتر مرز مشترک میان ایران و ترکمنستان را تشکیل می دهد.

در مورد نظام حقوقی استفاده از این حوزه آبی قابل تذکر است که: در میان سه کشور همجوار مسیر رودخانه هریرود هیچ توافق کتبی در رابطه به بهره برداری و استفاده از آب این رودخانه به امضا نرسیده است. ایران و اتحاد جماهیر شوروی در سال های ۱۹۲۱- ۱۹۲۶ توافقنامه را در مورد چگونگی استفاده آب هریرود در میان خویش منعقد نموده اند و در سال ۱۹۸۹م نیز پروتوکول الحاقی را بر آن افزودند که افغانستان به عنوان کشور بالادست به هیچ از آن ها نپیوسته است.^{۴۵}

نکته دیگری که از نظر حقوقی در مورد رودخانه هریرود قابل ذکر است، برنامه های انکشافی افغانستان و کشورهای ایران و ترکمنستان است، به طور مثال، اعتراض ایران و ترکمنستان بر ساخت بند سلما در سال ۱۳۹۵ قابل یاد آوری است، در این اعتراضیه دو کشور پائین دست به یکی از معیارهای تقسیم آب که عبارت از حق استفاده موجود تحت عنوان حق تاریخی یاد گردیده و این عمل افغانستان را نادیده انگاری حقوق عرفی کشورهای پائین دست از سوی این کشور قلمداد گردیده است.^{۴۶} در این زمینه کارشناسان و حقوقدانان افغانستان نیز ادعای آنان را مورد انتقاد قرار داده و چنین استدلال نموده اند که کشور ترکمنستان و ایران برنامه های توسعه یی خود از جمله اعمار سد دوستی را در سال ۱۳۸۵^{۴۷} بدون مشور و هماهنگی با دولت افغانستان انجام داده اند و به اعتراضات افغانستان در زمینه توجه لازم صورت نگرفته است. به همین دلیل امتناع افغانستان از مذاکره و همکاری با کشورهای پائین دست، در چارچوب اقدامات متقابل توجیه نموده و گفته اند که کشورهای پائین دست در برنامه های توسعه یی شان حقوق افغانستان را به عنوان کشور بالادست در نظر نگرفته و مطابق قاعده بازی عمل نکرده اند. همچنان

افغانستان به دلایل امنیتی فرصت بهره برداری منصفانه از آب‌های افغانستان که جنبه فرامرزی دارد را نداشته است.^{۴۸}

علاوه بر آن اصل بهره برداری معقول و منصفانه در قواعد هلسینکی و کنوانسیون ۱۹۹۷ م در اولویت اول و اصل منع آسیب در اولویت دوم قرارداد و اصل بهره برداری معقول و منصفانه در کنوانسیون یاد شده نیز مانند قواعد هلسینکی به عنوان اصل بنیادی و راهنما تلقی می‌گردد. بنابراین پروفیسور مک کافری به ارتباط تفسیر اصل مذکور تأکید کرده است که اگر یک دولت پائین که در توسعه منابع آبی خود تقدم داشته است، نمی‌تواند از توسعه مؤخر دولت بالا دست، با این استدلال که باعث ایراد آسیب به آن می‌شود، جلوگیری کند. طبق این اصل بهره برداری معقول و منصفانه، این موضوع که دولت پائین دست زودتر اقدام به بهره برداری نموده و از اینرو تحت تأثیر بهره برداری دولت جدید بالادست قرار خواهد گرفت، صرفاً یکی از عواملی خواهد بود که در بهره برداری معقول و منصفانه باید مد نظر قرار گیرد. حق دولت‌های ساحلی که دیرتر اقدام به بهره برداری از منابع آب نموده اند همچنان معتبر تلقی خواهد شد.^{۴۹}

وضعیت حقوقی حوزه دریایی آمو

آبراه آمو یکی دیگر آبراه‌های فرامرزی و مرزی افغانستان است که با ظرفیت ۸۲ میلیارد متر مکعب آب، در حدود ۱۲۵۰ کیلومتر مرز میان افغانستان و کشورهای تاجیکستان، ازبکستان و ترکمنستان را تشکیل داده و گفته می‌شود که در حدود ۳۰٪ از حجم مجموعی آب آن در افغانستان تولید می‌شود.^{۵۰}

افغانستان در بین سال‌های ۱۹۴۶-۱۹۴۸ م. با اتحاد جماهیر شوروی موافقت‌نامه تعیین سرحدات را به امضا رسانیده که در آن خط عرضی وسط رود آمو مرز دو کشور اعلان شده است. در سال ۱۹۵۸ م دو کشور اقدامات مشترک برای استفاده یک پارچه از منابع آب را در قسمت سرحدی منعقد نمودند. بر اساس این موافقت‌نامه طرفین متعهد گردیدند که تا اقدامات مشترک فنی را در زمینه توسعه زیربناها پس از مطالعات لازم انجام دهند. در سال ۱۹۶۴ م سومین موافقت‌نامه میان دو کشور در مورد مطالعه و استفاده مشترک با اهداف چندگانه از آب و انرژی روخانه پنج و رود آمو در طول سرحد مشترک دو کشور به امضا رسید. پس از فروپاشی اتحاد شوروی، افغانستان و کشورهای جدید التاسیس تاجیکستان، ترکمنستان و ازبکستان هیچ موافقت‌نامه دو جانبه و چند جانبه را به ارتباط بهره برداری و تعیین حقا به از رود آمو را امضا نرسانده‌اند. در سال‌های ۲۰۰۱،

تجزیه و تحلیل وضعیت حقوقی آب های...
۲۰۰۷ و ۲۰۱۴ م موافقت‌نامه‌های در زمینه تبادل اطلاعات آبی میان افغانستان و تاجیکستان به امضا رسیده است که به ارتباط رژیم حقوقی بهره برداری از آن هیچ اشاره صورت نگرفته است^{۵۱} گفته می‌شود که در سال ۱۹۴۹ م در مذاکرات میان افغانستان و اتحاد جماهیر شوروی افغانستان به اندازه ۹ میلیارد متر مکعب آب در خواست کرده بود.^{۵۲} این درحالی است که ۳۰٪ حجم آب مذکور که تقریباً معادل ۲۴٫۶ میلیارد متر مکعب مجموعی آب آمو می‌گردد، در افغانستان تولید می‌شود و همچنان ۱۲۵۰ کیلومتر مرز مشترک افغانستان را با کشورهای تاجیکستان، ازبکستان و ترکمنستان را تشکیل می‌دهد^{۵۳} و بر این اساس نیم از دریا در فاصله یاد شده در خاک افغانستان جریان داشته و این یکی از معیارهای تقسیم عادلانه آب است که باید در نظر گرفته شود.

وضعیت حقوقی حوزه دریایی کابل

در مورد حوزه دریایی کابل نیز سیستم معاهداتی منظم جهت بهره برداری آب‌های این حوزه میان افغانستان و کشور پاکستان که در قسمتی کشور بالادست و به عنوان کشور پایین دست این حوزه آبی مطرح است، وجود ندارد، تنها معاهده که در زمینه تماس گرفته است، معاهده ۱۹۲۱ م. میان افغانستان و بریتانیا است.^{۵۴} در قسمت اخیر ماده ۲ معاهده مذکور آمده است: ... و این خط جدید برای آن قبول کرده شده است که مقامی که معروف به تورخم می‌باشد و تمام ته رود کابل که فیما بین سلمان خله باند و پلوسی می‌باشد، داخل حدود افغانستان شامل کرده شود، و خط مذکور در نقشه مذکوره بخط زنجیره سرخ نشان داده شده است. و دولت بهیه برتانیه اتفاق می‌نماید که به مأمورین افغانی اجازه داده خواهد شد به به ذریعه پایپ یعنی لوله که آنرا برای استعمال اتباع افغانی مقیم تورخم دولت بهیه برتانیه از لندی خانه مهیا خواهد نمود بمقدارهای معقول آب حاصل نماید و دولت بهیه اتفاق می‌نماید که صاحب منصب‌های برتانوی را و اقوامی را که به به طرف سرحد برتانوی سکنی دارند اجازه داده خواهد شد، که بدون سد یا ممانعت حصه مذکوره فوق رود کابل را برای مقاصد کشتی رانی استعمال نماید و تمام حقوق موجوده آب پاشی از حصه مذکوره فوق رود مذکور به اتباع دولت بهیه بریتانیه جاری خواهد ماند.^{۵۵}
بر اساس این معاهد افغانستان امکان برداشت آب از روخانه کابل را حاصل نموده و در مقابل به مأموران بریتانیایی و قبایل ساکن آن سوی مرز اجازه می‌دهد تا از آب رودخانه کابل برای کشتی رانی و حفظ زراعت موجود استفاده نمایند. پس از پایان استعمار هیچ نوع توافقی میان افغانستان و پاکستان منعقد نشده است. با وجود برخی تلاش‌ها در دو

دهه اخیر هیچ توافقی میان طرفین به امضا نرسیده است. در سال ۲۰۱۳ م گفتگوهای میان رییس جمهور وقت افغانستان و نواز شریف نخست وزیر پاکستان انجام یافت که به دلیل اختلافات سیاسی و بی اعتمادی دو کشور این گفتگوها به ایجاد یک موافقت نامه رسمی میان طرفین نگردید.^{۵۶}

وضعیت حقوقی حوزه دریایی هلمند

با توجه به به نظریات حقوقی و اصول مطرح شده به ارتباط آب‌های فرامرزی، افغانستان نظریه حاکمیت محدود را به ارتباط حوزه آبی هلمند پذیرفته است. به این معنا که افغانستان پس از امضای معاهده هلمند با ایران حاکمیت خود را بر رودخانه هلمند و آب‌های آن در چارچوب معاهده مذکور محدود نموده و در چارچوب معاهده مذکور افغانستان تعهد نموده در تحت هر شرایطی حقیقه برای دولت ایران قایل می‌باشد.

احکام معاهده هردو جانب را به رعایت برخی از مکلفیت‌ها ملزم ساخته است. بر اساس ماده ۵ افغانستان نباید به اقدام دست بزند که سبب محرومیت یا محدودیت دسترسی ایران به حقیقه‌ای معین شده شود و همچنان ایران فراتر از دسترسی به حقیقه طبق این معاهده، هیچ گونه ادعای بر آبی هلمند ندارد.^{۵۷} لذا ادعاهای ایران مبنی بر اینکه میزان حقیقه تعیین شده برای ایران مناسب نبوده و در آن نیازهای محیط زیستی ضروری برای حیات تالاب‌های هامون در نظر گرفته نشده است^{۵۸}، مطابق ماده ۵ معاهده هلمند هیچ جایگاه حقوقی ندارد. بر اساس معاهد ۱۳۵۱ (۱۹۷۳)، مقدار آبی که از رود هلمند در سال طبیعی و پر آبی به ایران تحویل داده می‌شود، به طور متوسط ۲۲ متر مکعب در ثانیه (طبق نظر کمیسیون هلمند) و یک مقدار اضافی به میزان ۴ کیلومتر مکعب در ثانیه است. این میزان در سال‌های کم آبی کاهش می‌یابد و دولت ایران نمی‌تواند بیشتر از آن حتی در صورت موجودیت آب بیشتر در دلتای آب هلمند، ادعای داشته باشد. از این روی، حق استفاده از سیلاب‌های رودخانه هلمند که منشأ حیات دریاچه هامون بوده است نیز از ایران سلب شده است.^{۵۹}

وضعیت حقوقی حوزه دریایی مرغاب

دریای مرغاب نیز یکی دیگر از آب‌های مرزی مشترک و متوالی افغانستان است که ۸۰۰ کیلو متر طول داشته و از جمله ۴۵۰ کیلومتر آن در خاک افغانستان و متباقی آن در مرو ترکمنستان ادامه یافته است. رود مرغاب در حدود ۳۰ کیلومتر مرز مشترک میان افغانستان و ترکمنستان را تشکیل می‌دهد.^{۶۰}

تجزیه و تحلیل وضعیت حقوقی آب های...
از نظر حقوقی همانطوری که قبلاً تذکر داده شد، به ارتباط استفاده از آب رود مرغاب نیز کدام سند حقوقی میان افغانستان و ترکمنستان تا هنوز به امضا نرسیده است.

نتیجه

از بررسی های انجام شده به ارتباط وضعیت حقوقی آب های فرامرزی افغانستان نتایج آتی را استنتاج نمود:

- ۱- آب های فرامرزی افغانستان به استثناء آب هلمند، از نظر حقوقی در وضعیت مبهمی قرار دارند که می تواند اطمینان سرمایه گذاران بزرگ در زمینه پروژه های بزرگ توسعه در حوض های آبی یاد شده را متزلزل گرداند.
- ۲- در بحث حقوقی آب های فرامرزی، چهار دیدگاه در قالب چهار اصل عمده مطرح شده است که هرکدام به نوبه خود بر روابط بین کشورهای ساحلی و استفاده از منابع آبی مشترک تأثیرگذار هستند، این تعدد دیدگاه و اصول که در تضاد یک دیگر نیز قرار گرفته اند، حاکی از نبود اتفاق نظر حقوقی در این زمینه در بین علمای حقوق در سطح بین المللی است.
- ۳- در تحلیل نهایی اصول و دیدگاه های حقوقی به ارتباط آب های فرامرزی، به نظر می رسد که در مواجهه با آب های فرامرزی، یک رویکرد معتدل و مبتنی بر همکاری و توجه به منافع مشترک کشورهای ساحلی، مناسب تر از استفاده انحصاری و مطلق از منابع آبی باشد. بر این اساس، نظریه حاکمیت محدود سرزمینی و استفاده مشترک از آب ها به عنوان دو اصل معتدل و مناسب برای مدیریت منابع آبی فرامرزی مطرح می شوند که حقوق و نیازهای تمام کشورهای مرتبط را در نظر می گیرند و به جلوگیری از تضادهای حقوقی و سیاسی کمک می کنند.
- ۲- با توجه به نظریات و اصول چهارگانه در مورد آب های فرامرزی، می توان گفت که وضعیت حقوقی آب های فرامرزی افغانستان به استثنای رودخانه هلمند بر اساس چارچوب نظری اصل حاکمیت سرزمینی قابل تحلیل است، به این معنا که آب های رودخانه های کابل، پنج-آمو، هریرود و مرغاب به دلیل اینکه افغانستان به هیچ یک از کنوانسیون های بین المللی موجود در زمینه ملحق نگردیده و هیچ یک از این رودخانه ها تابع هیچ نوع موافقت نامه دو جانبه و چند جانبه نیستند که حاکمیت افغانستان بر این آب ها را محدود کند، لذا حاکمیت افغانستان بر این عده از آب های فرامرزی آن، حاکمیت مطلق بوده و دولت افغانستان هیچ تعهدی را در عرصه بین المللی در زمینه بر عهده نگرفته است.
- ۳- وضعیت حقوقی رودخانه هلمند تنها بر اساس اصل حاکمیت سرزمینی محدود قابل تحلیل است، چون دولت افغانستان در سال ۱۹۷۳ معاهده آب هلمند را با کشور ایران به امضاء رسانده و حاکمیت مطلق خویش بر آب هلمند را محدود نموده است. لذا دولت افغانستان در

- تحت هر شرایط ملزم است که قسمتی از آب هلمند را که در سال نورمال آبی به ۲۶ متر مکعب آب در ثانیه می‌رسد، در اختیار دولت ایران قرار دهد و در مقابل دولت ایران هیچ نوع ادعای دیگر تحت هیچ عنوان نسبت به حجم باقی مانده آب هلمند مطرح کرده نمی‌تواند.
- ۴- وضعیت حقوقی آب‌های فرامرزی افغانستان پیچیده و در حالت نامعلومی قرار دارد. در حقوق داخلی، افغانستان در زمینه بهره‌برداری از آب‌های فرامرزی به معاهدات و تفاهمنامه‌های موجود میان افغانستان و سایر طرف‌ها پایبند است، اما به جز معاهده هلمند ۱۹۷۳، هیچ معاهده یا توافق‌نامه‌ای با کشورهای همسایه در خصوص آب‌های فرامرزی خود ندارد. در قانون تنظیم امور آب افغانستان، به بهره‌برداری از منابع آبی فرامرزی در چارچوب معاهدات و پالیسی‌های ملی اشاره شده است، اما مشکلات سیاسی و اقتصادی ناشی از جنگ‌های چند دهه در افغانستان و نبود زیرساخت‌های لازم، مانع از اجرای کامل این سیاست‌ها گردیده است.
- ۵- هرگاه قواعد عرفی بین‌المللی مرتبط به آب‌های فرامرزی، آنگونه که برخی از نویسندگان ادعا نموده‌اند، شکل گرفته باشد و تثبیت گردد، تنها چارچوب حقوقی خواهند بود، که بر آب‌های فرامرزی افغانستان حاکم بوده و حاکمیت مطلق افغانستان بر آب فرامرزیش را محدود به حدود موجود در این قواعد عرفی خواهند نمود. از منظر حقوق بین‌الملل، به دلیل عدم الحاق افغانستان به کنوانسیون‌های بین‌المللی همچون کنوانسیون ۱۹۹۷ سازمان ملل در زمینه استفاده از آبراه‌های بین‌المللی و قواعد هلسینکی، وضعیت حقوقی آب‌های فرامرزی افغانستان به اصول عرفی حقوق بین‌الملل وابسته است. هرچند الزامیت این اصول به صورت مشخص در مورد افغانستان چندان معلوم نیست، اما می‌توانند به عنوان معیارهایی برای تحلیل و تشخیص سهم معقول و منصفانه منابع آبی مشترک شناخته شوند. با توجه به این که افغانستان هیچ‌گونه معاهده یا توافق‌نامه بین‌المللی در این زمینه ندارد، قواعد عرفی بین‌المللی می‌توانند در صورت بروز اختلافات حقوقی مبنای حل و فصل اختلافات قرار گیرند، اما این عرف‌ها باید به‌طور دقیق و عمیق‌تر مورد ارزیابی و مطالعه قرار گیرند که آیا این قواعد عرفی نسبت به این کشور جنبه الزامی دارند یا خیر؟
- ۶- مهمترین اصلی که گفته می‌شود به قاعده عرفی بین‌المللی تبدیل گردیده است، عبارت از اصل استفاده و بهره‌برداری معقول و منصفانه از آب‌های فرامرزی توسط هر یک از کشورهای ساحلی رودخانه بین‌المللی در قلمرو شان است. براساس این اصل افغانستان می‌تواند به صورت معقول و منصفانه از هر یک از آب‌های فرامرزی استفاده

تجزیه و تحلیل وضعیت حقوقی آب های... —————

کند. لیکن استفاده از این آب ها وقتی معقول و منصفانه خواهد بود که که معیارهای مذکور در قواعد هلسینکی و کنوانسیون ۱۹۹۷م. در نظر گرفته شده باشد. اما اینکه افغانستان ملزم به رعایت این قاعده عرفی می باشد یا خیر؟ نباید قضاوت عاجلانه نمود، بلکه نیاز است که به صورت مستقل این مسئله بررسی گردد، و جایگاه افغانستان در این قواعد عرفی تثبیت و بر اساس آن استفاده معقول و منصفانه از آب های فرامرزی افغانستان تنظیم گردد.

۷- در نهایت امر این نتیجه حاصل می گردد که وضعیت حقوقی آب های فرامرزی افغانستان به استثنای حوزه آبی هلمند، روشن و تثبیت شده نیست. این وضعیت نیازمند آن است تا مطالعات و تحقیقات همه جانبه ای در زمینه انجام و در روشنی کامل مقررات حقوقی ملی و بین المللی تصمیمات لازم در جهت بهره برداری عادلانه و منصفانه از منابع آبی به ویژه در چارچوب منافع مشترک کشورهای همسایه، اتخاذ گردد. یافته های تحقیق نشان می دهد که وضعیت حقوقی حوزه های دریایی مختلف افغانستان با مشکلات متعددی در زمینه بهره برداری و استفاده منصفانه از منابع آبی فرامرزی خود مواجه است. در خصوص رودخانه های هریرود، آمو، کابل و مرغاب، هیچ کدام از این حوزه های آبی توافقات حقوقی کاملی با کشورهای هم مرز خود ندارند و بیشتر این موارد فاقد معاهدات رسمی و الزام آور هستند.

به طور کلی، عدم وجود توافقات حقوقی مشخص و معاهدات جدید بین افغانستان و کشورهای همسایه در زمینه منابع آبی فرامرزی، به ویژه در مورد آبراه های هریرود، آمو، کابل و مرغاب، می تواند مشکلاتی را در زمینه جذب سرمایه گذاری ها کلان جهت توسعه زیربنای آبی، مدیریت سالم و بهره برداری عادلانه و منصفانه از این منابع را به همراه داشته باشد. برای حل این مشکلات، نیاز به تحقیقات همه جانبه و ایجاد بستر مناسب برای توافقات جدید و جامع بین کشورهای هم مرز و احترام به اصول بین المللی بهره برداری معقول و منصفانه از منابع آبی فرامرزی به شدت احساس می شود.

پیشنهادات

پیش از مطالعه همه جانبه نظریات حقوقی و مجموع قواعد بین المللی مربوط به آب های فرامرزی و مواضع کشورهای پائین دست آب های فرامرزی افغانستان و بدون در نظر گرفتن منافع متقابل و همسو با این کشورها در مسایل فراتر از مسئله آب، نمی توان تصویر روشنی از وضعیت حقوقی آب های فرامرزی افغانستان ارائه کرد. بنابراین به دولت افغانستان پیشنهاد می گردد که در مسئله آب تصمیمات عجولانه گرفته نشود. تأکید بر این یا آن نظریه بر

این یا آن قاعده حقوقی شاید در یک مسئله به نفع افغانستان و در جای دیگر و در مسئله دیگر به ضرر افغانستان باشد. به همین ترتیب متوجه باید بود که شاید بر اساس یک نظریه یا قاعده حقوقی، ادعاهای بر علیه افغانستان مطرح گردد که شاید در یک مسئله دیگر افغانستان بتواند حقی را در یک زمینه دیگر بر آن کشور مطرح سازد، یا بر عکس این قضیه باشد، بنابراین تأکید بر یک نظریه یا قاعده حقوقی در یک مسئله بدون در نظر داشت پیامدهای منفی آن در جاهای دیگر تصمیم عاقلانه ای نیست، لذا دولت افغانستان باید در موضع حقوقی قرار گیرد که بتواند منافع متقابل و همسوی آن با کشورهای مذکور را به صورت یک کل در تأمین نماید.

به اکادمی علوم پیشنهاد می گردد که مجموعه قواعد بین المللی مرتبط به آب‌های فرامرزی را که شامل ۴ دسته از اسناد بین المللی می گردد، توسط مرکز ترجمه به زبان های ملی ترجمه و چاپ و در اختیار سکتورهای مختلف و مراجع علمی قرار داده تا به ارتباط آب‌های فرامرزی یک تحلیل واقع بینانه نسبت به موقعیت حقوقی افغانستان ارایه گردد.

مآخذ

- ۱- وزارت عدلیه. قانون تنظیم امور آب، منشره جریده رسمی شماره فوق العاده دارای نمبر مسلسل (۱۳۶۷) مورخ ۱۵ دلو ۱۳۹۸. بند ۱۵ ماده ۳.
- ۲- دودیلال، محمد بشیر. د اوبو اقتصادي ارزښت او د کابل د سیند د حوزی پیژندنه او د هیواد ختیځ کې بی وضعیت، مجموعه مقالا سمنار: «آبهای جاری افغانستان و منابع آن»، به اهتمام و تدوین معاون سر محقق عبد الرحیم بختانی خدمتگار، اکادمی علوم، مرکز مطالعات منطقه یی، ۱۳۹۰، ص. ۳۴.
- ۳- ۲- آوریده، فریبا. عطاری، جلال. عبداللهی، محسن. مطالعه تطبیقی اصول و قواعد بین المللی حاکم بر تقسیم آب رودخانه های فرامرزی، فصلنامه علوم محیطی، دوره ۱۴، شماره ۲، تابستان ۱۳۹۵، ص. ۲۶۹.
- ۴- ۷- عابد، سید مرتضی. رضانی قوام آبادی، محمد حسین. تعهد افغانستان به رعایت قواعد عرفی حاکم بر آبراه های بین المللی، فصلنامه علمی- پژوهشی حقوق عمومی، دوره ۲۵، شماره ۸۱، زمستان ۱۴۰۲، ص. ۲۵۸.
- ۵- ۱- آرام، محمد علم. آب های فرامرزی افغانستان در پرتو کنوانسیون های بین المللی، د سیمینار د مقالو ټولگه: «د افغانستان د اوبو مدیریت او د اوبو سیمه ییزه ډیپلوماسی»، د څېړندوی عبدالصبور مبارز په اهتمام، د افغانستان د علومو اکادمی، د اطلاعاتو او عامه اړیکو ریاست: مطبعه بهیر، ۱۴۰۲، ص. ۲۹.
- ۶- همان، ص. ۲۹.
- ۷- ۱۲- وزارت عدلیه. قانون آب، منشره جریده رسمی شماره (۹۸۰) مؤرخ ۶ ثور ۱۳۸۸. بند ۱۳ ماده ۳.
- ۸- ۱- آرام، همان، ص. ۳۱.
- ۹- ۱- همان، ص. ۳۲.
- ۱۰- آوریده، همان، ص. ۸۶.

تجزیه و تحلیل وضعیت حقوقی آب های... —————

- ۱۱ - ضیائی بیگدلی، محمد رضا. حقوق بین الملل عمومی، چاپ چهل و ششم، نشر گنج دانش: تهران، ۱۳۹۲، ص. ۱۹۰.
- ۱۲ - همان، ص. ۱۹۱.
- ۱۳ - همان، ص. ۱۸۹.
- ۱۴ - نواری، علی. بهره برداری از سد ایلیسو در ترکیه و موازین حقوق بین الملل آب، فصلنامه پژوهش حقوق عمومی، سال ۲۱، شماره ۶۳، تابستان ۱۳۹۸، صص. ۱۷۲-۱۷۳.
- ۱۵ - همان صص. ۱۷۲-۱۷۳.
- ۱۶ - عابد، همان، ص. ۲۶۱.
- ۱۷ - آوریده، همان، ص. ۸۱.
- ۱۸ - نواری، همان، صص. ۱۷۳-۱۷۴.
- ۱۹ - همان، صص. ۱۷۳-۱۷۴.
- ۲۰ - عابد، همان، ص. ۲۶۲.
- ۲۱ - نواری، همان، صص. ۱۷۲-۱۷۳.
- ۲۲ - ضیائی بیگدلی، همان، صص. ۱۹۰-۱۹۲.
- ۲۳ - ۱۰-نواری، همان، صص. ۱۷۴-۱۷۵.
- ۲۴ - وریده، همان، ص. ۸۱.
- ۲۵ - نواری، همان، ص. ۱۷۵.
- ۲۶ - وزارت عدلیه. قانون تنظیم امور آب، منشتره جریده رسمی شماره فوق العاده دارای نمبر مسلسل (۱۳۶۷) مورخ ۱۵ دلو ۱۳۹۸. ماده ۲۶.
- ۲۷ - عابد، همان، ص. ۲۵۹.
- ۲۸ - همان، ص. ۲۷۶.
- ۲۹ - وزارت انرژی و آب. پالیسی اداره منابع آب، وزارت انرژی و آب جمهوری اسلامی افغانستان: کابل، ۱۳۸۵، ص. ۹.
- ۳۰ - همان، ص. ۱۰.
- ۳۱ - ۲-آوریده، همان، ص. ۸۲.
- ۳۲ - همان، ص. ۸۲.
- ۳۳ - همان، ص. ۸۵.
- ۳۴ - همان.
- ۳۵ - عابد، همان، ص. ۲۵۹.
- ۳۶ - آوریده، همان، ص. ۸۹.
- ۳۷ - ضیائی بیگدلی، همان، ص. ۸۸.
- ۳۸ - ۶-همان، صص. ۱۵۴-۱۵۵.

- ۳۹- ۶- همان، ص. ۱۵۶.
- ۴۰- ۷- عابد، همان، صص ۲۸۴-۲۸۵.
- ۴۱- زمانی، سید قاسم. برلیان، پویا. مفهوم و قلمرو اصل بهره برداری معقول و منصفانه از منابع آبی مشترک از منظر حقوق بین الملل، فصلنامه علمی- پژوهشی حقوق عمومی، دوره ۲۴، شماره ۷۵، تابستان ۱۴۰۱، ص. ۱۱.
- ۴۲- آوریده، همان، ص. ۸۳.
- ۴۳- همان، ص. ۸۳.
- ۴۴- همان، ص. ۸۶.
- ۴۵- ۷- عابد، همان، ص. ۲۶۸.
- ۴۶- ۷- عابد، همان، ص. ۲۷۹.
- ۴۷- همان.
- ۴۸- همان، ص. ۲۸۰.
- ۴۹- ۵- زمانی، همان، ص. ۳۲.
- ۵۰- ۷- عابد، همان، صص ۲۷۰-۲۷۱.
- ۵۱- ۷- همان.
- ۵۲- ۱۴- همت، رحمت الله، رحمت الله همت، په مرکزي اسيا کې در اوبو مدیریت او پر افغانستان بې اغیزې، د سیمینار در مقالو ټولگه: « دافغانستان در اوبو مدیریت او در اوبو سیمه بیزه ډیپلوماسی»، د څیړندوی عبد الصبور مبارز په اهتمام، دافغانستان در علومو اکاډمی در اطلاعاتو او عامه ریاست اړیکو ریاست: مطبعه بهیر، ۱۴۰۲، ص. ۲۹۰.
- ۵۳- ۷- عابد، صص. ۲۷۰-۲۷۱.
- ۵۴- ۷- همان، ص. ۲۶۹.
- ۵۵- ۸- غبار، غلام محمد. افغانستان در مسیر تاریخ، ج ۱، چاپ چهارم، مرکز نشر انقلاب با همکاری جمهور، ۱۳۶۸، ص. ۲۷۹.
- ۵۶- ۷- عابد، همان، ص. ۲۷۰.
- ۵۷- بارز، همان، ص. ۲.
- ۵۸- ۹- قریشی، سیده زهرا. میان آبادی، حجت. پرورش ریزی، عاطفه. تحلیل ماتریس همبست تعاملات آب های فرامری در حوضه آبریز هیرمند، فصلنامه تحقیقات آب و خاک ایران، دوره ۵۲، شماره ۱، فروردین ۱۴۰۰، ص. ۲۸۹.
- ۵۹- همان، ص. ۲۸۸.
- ۶۰- ۱- آرام، همان، ص. ۳۵.

څېړندوی شوکت الله عابد

د سیمې هېوادونو ته د افغانستان د صادراتو د کچې ارزونه (۱۴۰۰-۱۴۰۲ل)

لنډیز

افغانستان یو جگړه ځپلی، وروسته پاتې او د مات شوي مصرفي اقتصاد لرونکی هېواد دی چې د نړۍ د بېوزلو هېوادونو په نوملړ کې هم شامل دی، دا هېواد د بېوزلۍ له منځه وړلو او د خپل مات شوي اقتصاد د رغولو لپاره اړمن دی چې په بېلابېلو سکتورونو کې قوې او اغېزناکه اقتصادي او تجارتي تحرکات رامنځ ته او له شته ټولو فرصتونو څخه گټه واخلي، همدې بنسټیزې موخې ته د رسېدو لپاره اړینه ده چې په کور دننه د بېلابېلو محصولاتو د پروسس مرکزونه ایجاد او د کورنۍ اړتیا او تقاضا تر پوره کولو وروسته د افغانستان د تولیداتو او محصولاتو لپاره په بهرني مارکیټ کې شته اړتیا ځواب شي.

له بل پلوه دولتونه هڅه کوي چې د صادراتو د پراختیا سټراټیژیک مخبرونه (برنامې) او پالیسي طرح او پلي کړي، همدغو اساسي اهدافو ته د رسېدو د لارو چارو لپاره د افغانستان د صادراتو د کچې پېژندنه، ارزونه او په دغه برخه کې د نوو فرصتونو ایجاد او پراختیا لپاره د دغې موضوع څېړنه د ځانگړې اهمیت وړ ده.

دا مقاله د سیمې هېوادونو ته د افغانستان صادراتو د کچې د ارزونې په اړه له ۱۴۰۰-۱۴۰۲ل کلونو پورې د ارقامو او معلوماتو د تحلیل په پایله کې د توصيفي او تحلیلي میتود په وسیله لیکل شوي ده، په دې څېړنه کې وروستي پرمختگونه، د اقتصادي سکتورونو لاسته راوړنې او د دغې برخې د لا پراختیا په موخه ځانگړي تطبیقي وړاندېزونه وړاندې کوي. د څېړنې پایلې ښيي چې په بېلابېلو سکتورونو کې پرمختگونه شوي او د سیمې د هېوادونو تر څنګ د نړۍ بېلابېلو هېوادونو ته صادرات ترسره کېږي چې په دغې برخې کې د شته ننگونو د حل په موخه عملي حللارې وضع کول د صادراتو د پراختیا سبب گرځي.

کلیدي کلمې

افغانستان، اقتصاد، سوداګري، صادرات، د سیمې هېوادونه.

د خپرنې موخه

د سیمې هېوادونو ته د افغانستان د عمده صادراتو پېژندنه، له ۱۴۰۰ نه د ۱۴۰۲ تر پایه د افغانستان د صادراتو د کچې ارزونه او د افغانستان د صادراتو د پراختیا په برخه کې د عمده فرصتونه رابرسېره کول؛ د دې خپرنه عمده موخې دي.

د خپرنې میتود

د سیمې هېوادونو ته د افغانستان د صادراتو ارزونه د توصیفي او تحلیلي میتودونو په وسیله ترسره کېږي، په دې خپرنه کې کمې ارقام او کیفي معلومات له داخلي منابعو لکه ژورنالونو، علمي اثارو، احصایوي ارقامو، ویبپاڼو او مجلو څخه ترلاسه شوي او همدارنگه له نړیوالو ادارو چې په دې برخه کې یې معلومات او ارقام خپاره کړي؛ د خپرنې د زماني محدودې په نظر کې نیولو سره ارقام ترلاسه شوي او تحلیل شوي دي.

د خپرنې اهمیت

افغانستان د مصرفي او تجارت محوره اقتصاد ترڅنګ مخ پر ودې اقتصاد لرونکی هېواد دی چې د اقتصادي- ټولنيزو سکتورونو پرمختګ یې له لګښتچي څخه په تولیدي بدلېدل او په ټوله کې په یو صادراتي هېواد بدلون یې د اقتصادي پرمختیا په پار خورا د اهمیت وړ موضوع ده، د دې موضوع ځانګړي خپرنیز اهمیت ته په کتو د سیمې هېوادونو ته د افغانستان د صادراتو کچه، د هغې ارزونه او د پراختیا لارو چارو تحلیل او خپرل خپرنیز مبرمیت دی.

د موضوع شالید

د افغانستان په ملي ناخالص تولید کې د کرنیزو محصولاتو سهم او په صادراتي اقلامو کې د نورو سکتورونو په پرتله د دغه سکتور ونډه ډېره ده، د همدې تجارت د پایښت لرونکې او همېشني پرمختیا په موخه اړینه ده چې د صادراتو پراختیا او د وارداتو بدیلې ستراتیژۍ طرح او پلې شي، له بل پلوه باید یادونه وشي چې د سیمې هېوادونو ته د هېواد د صادراتو اندازه د نورې نړۍ د هېوادونو په پرتله ډېره ده، په ځانګړي ډول له پاکستان، ایران او هند او ځینو نورو هېوادونو سره دغه سوداګریز بېلانس ډېر دی.

د دې موضوع د ځانګړي اقتصادي اهمیت په موخه په بېلابېلو وختونو کې بېلابېلې لیکنې او خپرنې ترسره شوې او خپرې شوې دي چې ځینې یې په لاندې توګه دي:

د سیمې هېوادونو ته د افغانستان د صادراتو... شیراني، فضل ولي. ۱۴۰۱ل. د هېواد د مجموعي صادراتو له جملې څخه ۸۰۱ ميليون ډالرو په ارزښت صادراتي اقلام د سیمې هېوادونو لکه هند، پاکستان، چین، عربي متحده امارات، ازبکستان، تاجکستان، قزاقستان، ترکیه، ایران، ترکمنستان، سعودي عربستان ته ترسره شوي دي. په دغه لیکنه کې دا هم ویل شوي چې د ۱۴۰۱ل د حمل د میاشتې له لومړۍ نېټې څخه د حوت تر وروستۍ نېټې پورې د افغانستان صادرات شاوخوا ۲ میلیارده ډالرو ته رسېدلي دي، له بله پلوه د دغو ارقامو د ډېروالي او کموالي په تحلیل او شننه کې یې د لاملونو په اړه توضیحات نه دي ورکړل شوي.^۱

احساس، ببرک. ۱۴۰۳. افغانستان له ایران څخه هر کال تر ۲ میلیارده ډالرو پورې واردات لري چې برعکس د افغانستان د بېلابېلو سکتورونو د محصولاتو لپاره په ایران کې بازار نه دی برابر شوی. په دې برخه کې ایرانیانو د افغانستان تولیداتو ته په بازار کې ډېره لږه برخه ورکړې ده. د دې لیکنې له پایلې څخه څرگندېږي چې ایران ته د صادراتو د کموالي یو لامل همدا هم کېدای شي.^۲

Trading Economics. ۲۰۲۳. د Afghanistan Exports (د افغانستان صادرات) تر عنوان لاندې په خپاره کړي راپور کې ویلي چې په ۲۰۲۳ز کال کې د افغانستان صادرات ۱۷۷۷،۹۰ یو میلیارد اووه سوه اوو اعشاریه نوي ملیون ډالر وو چې په ۲۰۲۲ز کې دغه احصایه ۱۸۳۷،۵۶ یو میلیارد اته سوه اووه دېرش اعشاریه شپږنځوس ملیون ډالر ښودل شوې وه، موخه دا ده چې د بېلابېلو لاملونو له امله په ۲۰۲۳ز کې له ۲۰۲۲ز پرته د افغانستان صادرات راکم شوي دي.^۳

د احصایې او معلوماتو ملي اداره: ۱۴۰۲ل. د افغانستان رسمي ثبت شوي صادرات چې تر بندره د لېږد لگښت په کې نه شاملېږي؛ ۱۷۷۷،۹۰ یو میلیارد اووه سوه اوو اعشاریه نوي ملیون ډالر ثبت شوي، په دغو صادراتو کې قاچاق او بیاخلي صادرات نه شاملېږي چې په دغو ارقامو کې ۳۶،۳ سلنه تازه او وچې مېوې دي، د دغو معلوماتو او ارقامو له تحلیلې جوتېږي چې د ځینو اقلامو په صادراتو کې زیاتوالی او په ورته وخت کې د ځینو اقلامو صادرات راکم شوي دي، په دې کمی او کیفي معلوماتو کې د صادراتو د کموالي او ډېروالي په لاملونو بحث نه دی شوی.^۴

کازوني، علیرضا او نصیب پرست، سیما، (۱۳۹۳). "د عوامل تعیین کننده صادرات در کشورهای در حال توسعه: رویکرد اقتصادسنجی بیزی" تر عنوان لاندې څېړنه کړې او دې پایلې ته په کې رسېدلي چې ازاده سوداګري د ناخالص داخلي تولید له GDP څخه

ناخالصه سپما Gross Savings د صادراتو په اندازې او کچې ډېر اغېز لري، همداشان د دغې څېړنې پایله څرگندوي چې د صادراتو په اندازه تعرفې او نور گمرکي مسایل، د انټرنیټ کاروونکو شمېر او د تورم نرخ نسبتاً بااهمیته اغېز لري.^۵

پورته یادې څېړنې او مطالعات او د دې څېړنې توپیر په دې کې دی چې دلته د ځانگړو درېو کلونو (۱۴۰۰، ۱۴۰۱ او ۱۴۰۲ل) کې د افغانستان د صادراتو کچه او اقتصادي ارزښت خپرل شوی دی، همدا شان په دې څېړنه کې د هېواد موجوده اقتصادي وضعیت ته په کتو شته او بالقوه فرصتونه تحلیل شوي دي، د دې تر څنگ د ارزونې د اصولو په نظر کې نیولو سره د افغانستان د صادراتو په پراختیا بحث ترسره شوی او د صادراتو د پراختیا په موخه د مهمو شاخصونو او لاملونو یادونه په کې شوې ده چې په مخکنیو لیکنو او څېړنو کې مشخصاً دغو موضوعاتو باندې بحث نه دی شوی.

د افغانستان د صادراتو پېژندنه

افغانستان د سیمې هېوادونو ته بېلابېل صادرات لري چې د دغو اقلامو په ټولیز لیست کې شاوخوا ۲۵۱ اقلام شامل دي او ۶۵ هېوادونو ته بېلابېل صادرات لري، چې عمده صادرات یې کرنیز محصولات دي.^۶

دا چې د هېواد اقتصادي وده او اقتصادي پرمختیا له تولید سره مستقیمه اړیکه لري، نو د داخلي اړتیاوو او تقاضا پوره کولو سره د بهرنۍ اړتیا او تقاضا د پوره کولو په موخه د محصولاتو او توکو صادرات ترسره کېږي، که د صادراتي توکو لیکلې ته وکتل شي؛ اکثریت توکي زراعتي محصولات دي چې بېلابېلو هېوادونو ته د دغو کلونو په اوږدو کې صادر شوي چې وروسته به روښانه شي.

د سیمې ځینو هېوادونو ته د افغانستان صادرات او د هغې اقتصادي ارزښت

افغانستان د سیمې ډېرو زیاتو هېوادونو ته صادرات لري چې په دې برخه کې پاکستان، هند، ازبکستان، ایران، قزاقستان، عربي متحده امارات، چین، ترکیه، ترکمنستان، روسیه او تاجکستان هېوادونو ته د افغانستان صادرات تر مطالعې لاندې نیول کېږي.

أ- پاکستان ته عمده ترسره شوي صادرات

د څېړنې د زماني محدودې درېو کلونو منځنۍ کال ۱۴۰۱ل دی چې دلته هم د نمونې په توگه پاکستان ته د افغانستان د همدغه کال د عمده صادراتو یادونه کېږي، د اقتصادي ارزښت په ترتیب سره یاد هېواد ته د ډېرو سکاره، پنبه، انار، انگور، رومیان، پیاز،

د سیمې هېوادونو ته د افغانستان د صادراتو...
منې، می، توره جلغوزه، د تالک ډبرې، شنې زنکې، زردآلو، بادرنګ، عالی، بادام، ممیز، حبوبات، تاو سیخ، سره لوبیا او معدني ډبرې صادري شوي دي.^۷
په دې اقلامو کې تر ټولو ډېر د ډبرو سکاره ۳۱۶۲۵۳۰ ټنه د ۵۰۰ میلیون ډالرو په ارزښت صادر شوي او تر ټول کم ۴۸۸۴۹ ټنه معدني ډبرې د ۸ میلیونو ډالرو په ارزښت صادري شوي دي.

د پورته شل قلمه عمده صادراتي اقلامو ټول ارزښت ۱۰۷۲ یو میلیارد دوه اويا زره ډالر دي چې د دې تر څنګ نور صادرات هم د ۱۰۶ میلیونو ډالرو په ارزښت ترسره شوي دي.^۸

ب- هند ته عمده ترسره شوي صادرات

په ۱۴۰۱ل کې هندوستان ته د اقتصادي ارزښت په ترتیب سره هنگه او هنگ تخم، وچ انځر، ممیز، د پستې چغزی، شنې زنکې، وچ زردآلو، زعفران، د بادام چغزی، می او داسې نور عمده صادرات ترسره شوي دي، چې ټوليز ارزښت يې ۴۱۶ میلیونو ډالره دی.^۹

ج- ازبکستان ته عمده ترسره شوي صادرات

په ۱۴۰۱ل کې ازبکستان ته د اقتصادي ارزښت په ترتیب سره خسته باب، د مېوې اوبه، وچ زردآلو، بادام، کچالو، د زردآلو زېري، نباتي عصاري، عالی، کنج او داسې نور صادرات ترسره شوي دي چې ټوليز ارزښت يې ۴۵ میلیونو ډالره کېږي.^{۱۰}
همدارنګه په دې برخه کې بايد يادونه وشي، افغان توليدات او محصولات د افغانستان- ازبکستان په ګډ بازار او د ازبکستان په نورو بازارونو کې پيدا کېږي.

د- ايران ته عمده ترسره شوي صادرات

په ۱۴۰۱ل کې ايران ته د اقتصادي ارزښت په ترتیب سره پنبه مالوچ، شمس سرب، کنجد، نخي تار، ممیز، د بادامو چغزی، می، تخمونه، د خربوزې تخم، شنې زنکې، چدني ظروف، د ترکاریو تخمونه او نور صادرات ترسره شوي، چې ټوليز ارزښت يې ۲۷ میلیونو ډالره دی.^{۱۱}

د دې ترڅنګ قزاقستان ته په دغه کال کې تر ټولو ډېر غیرالکولي مشروبات (انرژي) صادر شوي چې تر ۶۴۰۵ ټنه رسېږي او ارزښت يې ۳ میلیونو ډالره دی، په ورته وخت کې ياد هېواد ته ټولټال د ۱۱ میلیونو ډالرو په ارزښت صادرات ترسره شوي دي. عربي متحده اماراتو ته په ۱۴۰۱ل کې تر ټولو ډېر شوکانی (شمش سرب) ورپسې د بادامو چغزی صادري شوي، چين ته په دغه کال کې تر ټولو ډېر توره جلغوزه صادره شوې ده، ترکیې ته په یاد کال کې تر ټولو ډېر د بادامو چغزی صادري شوي، ترکمنستان ته په دغه کال کې

کچالو ډېر صادر شوي، روسيې ته په همدې کال ممیز ډېر صادر شوي دي او همدارنگه تاجکستان ته په یاد شوي کال کې وچ زردآلو ډېر صادر شوي چې اندازه یې ۵۹۲۹ ټنه او ارزښت یې ۵،۹۷۴،۸۵۸ پنځه ملیونه نه سوه څلورایازره اته سوه اته پنځوس ملیون ډالرو ته رسېږي.^{۱۲}

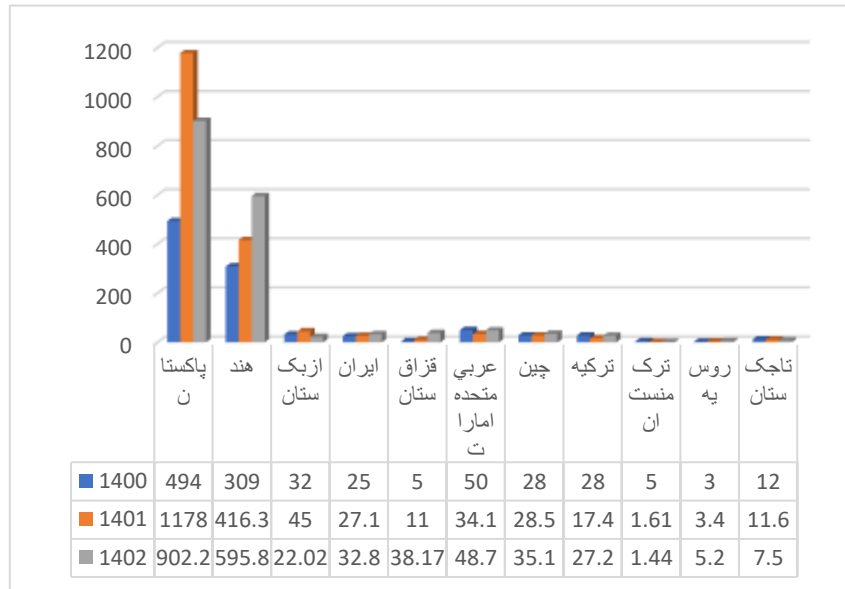
د اړوندو مراجعو د احصائیوي راپورونو جمله ۲۵۱ قلمه جنسونه بېلابېلو هېوادونو ته په ۱۴۰۱ ل کې صادر شوي چې د دې ټولو مجموعي ارزښت ۱۸۳۸ یو میلیارد اته سوه اته دېرش ملیون ډالر دی. د دې سربېره، د سیمې څو هېوادونو ته له ۱۴۰۰، ۱۴۰۱ او ۱۴۰۲ ل کلونو کې د افغانستان د صادراتو یادونه او ارزونه کېږي؛ خو مخکې له دې چې د سیمې هېوادونو ته د افغانستان د صادراتو د ارزښت په اړه بحث وشي؛ غوره به دا وي چې د دغې پروسې د توضیح او ارزونې د اهمیت په اړه بحث وشي، د دې بحث گټه به دا وي چې د افغانستان د صادراتو د پراختیا په برخه کې به د پالیسي جوړونکو له لوري د گټورو گامونو اخیستو زمینه لا پراخه کړي، په دې برخه کې له تیوریکي اړخه د دې موضوع د ارزونې یوه موخه دا هم کېدای شي چې د راتلونکو سمو او پر ځای پرېکړو لپاره د افغانستان د سوداګرۍ موجوده وضعیت سم او دقیق درک وشي.^{۱۳}

پر همدې بنسټ د پورته یادو شوو درېو کلونو د صادراتو کچه او د هغه اقتصادي ارزښت معلومول مهم بحث دی؛ نو ارزونه چې د بېلابېلو شاخصونو په وسیله ترسره کېږي او په عمومي توګه په کې د مشتریانو رضایت، ناخالصه گټه (له مالیاتو مخکې گټه)، د مشتریانو گټه، د کارکونکو رضایت، د شتمنۍ د راټگ نرخ، د خرڅلاو د کچې لوړول، د پرسونل وړاندیزونه اخیستل، له کلیدي مشتریانو څخه د شکایتونو ترلاسه کول، د مخکنی خرڅلاو کچه معلومول، په کلیدي تولید کې خالصه گټه معلومول او داسې نور بېلابېل میتودونه په دغو شاخصونو کې ګډ دي.^{۱۴}

نو دلته دا څرګندېږي چې د هېواد د صادراتي شرکتونو د صادراتو د پراختیا لپاره دا بحث خورا ارزښتناکه دی چې دغه شرکتونه د پورته شاخصونو او د اړتیا وړ موارد په نظر کې ونیسي او له دغو علمي او پراختیايي سټراتیژیو او میتودونو له اغېزمنتوبه گټه پورته کړي او د سیمې هېوادونو ته د افغانستان د صادراتو د کچې د لوړوالي لپاره عملي قدمونه پورته شي.

د همدې موضوعاتو د اهمیت په پام کې نیولو لپاره له شته فرصتونو څخه د کار اخیستنې او د دې بحث د لا وضاحت لپاره د سیمې ځینو هېوادونو ته افغانستان د صادراتو ارزښت ښودل کېږي.

د سیمې هېوادونو ته د افغانستان د صادراتو... (شکل - ۱، د سیمې ځینو هېوادونو ته په ۱۴۰۰، ۱۴۰۱ او ۱۴۰۲ کلونو کې د ترسره شویو صادراتو د ارزښت کچې ارزونه؛ (ارقام په میلیون ډالر)

سرچینه: د صنعت او تجارت وزارت له بېلابېلو کلونو ارقامو له تحلیل او تجزيې څخه پورته شکل ترلاسه شوی دی.

په پورته شکل کې د بېلګې په توګه پاکستان ته د افغانستان صادرات ارزول شوي دي؛ نو دې پایلې ته رسېږو چې په ۱۴۰۰ ال کې د ۱۴۰۲ تر پایه تر ټولو ډېر صادرات پاکستان ته ترسره شوي دي، په ۱۴۰۰ ال کې د دغو صادراتو کچه ۴۹۴ میلیون ډالره وو، په داسې حال کې چې په ۱۴۰۱ ال کې د دغو صادراتو کچه ۱۱۷۸ یو میلیارد یو سل اته اويا مليون ډالرو ته رسېږي.^{۱۵}

همدا شان په ۱۴۰۲ ال کې د افغانستان د محصولاتو او توکو ډېره برخه بیا هم پاکستان ته صادره شوې ده چې اندازه یې ۹۰۲٫۱ (نه سوه دوه اعشاریه یو میلیون ډالرو) ته رسېږي، که په ۱۴۰۱ ال کې د سیمې هېوادونو ته د افغانستان صادراتي ارقام د مطالعې لاندې ونیسو؛ نو پاکستان ته په دغه کال کې تر ټولو ډېر صادرات ترسره شوي چې د صادراتو د ودې سلنه ۵۸ ده، موخه دا ده چې په دغه کال کې پاکستان هېواد ته د افغانستان صادرات ۱۱۷۸ (یو میلیارد یو سل اته اويا مليون ډالر) او واردات ۱۱۶۶

(یومیلیارد یو سل شپړشپېته میلیون ډالر) دي، همدارنگه د ۱۴۰۰ ل کي دغه هېواد ته صادراتو اندازه ۴۹۴ څلور سوه څلور میلیون ډالره ده، یاد هېواد ته په دغه کال کي تر ټولو ډېر د ډبرو سکاره، پنبه مالوچ، انار، انگور، رومیان، پیاز، مني، می، جلغوزې او ځینې نور توکي صادر شوي دي، د صادر شوو ډبرو سکرو ارزښت ۵۰۰ میلیون ډالر، د مالوچو ۱۵۸ میلیون ډالر، د انارو ۶۸ میلیون ډالر، انگور ۴۶ میلیون ډالر، رومیانو ۴۱ میلیون ډالرو، پیاز ۳۸ میلیون ډالر، مني ۳۰ میلیون ډالر، می ۲۴ میلیون ډالر، جلغوزې ۲۳ میلیون ډالر او نور توکي په بېلابېله کچه صادر شوي دي.^{۱۶}

د سمیې نورو هېوادونو پرتله پاکستان ته د افغانستان د صادراتو د گراف لوړوالي بېلابېلو لاملونه لري لکه؛ په هېواد کي د معدني موادو استخراج او د هغې صادرو، په ځانگړې توگه په ۱۴۰۱ ل کي پاکستان ته ۳۱۶۲۵۳۰ ټنه (دری میلیونه یوسلو دوه شپېته زره پنځه سوه دېرش ټنه) د ډبرو سکاره صادر شوي چې ارزښت یې ۵۰۰ میلیون ډالر و.^{۱۷} د څو متعددو سوداگريزو بندرونو او لارو شتون، په کابل کي د مېوې او تازه سبزیجاتو ملي مارکیټ ته د پاکستان نږدېوالي، د پاکستان او افغانستان ترمنځ لاسلیک شوې توافقنامې، ارزانه ترانسپورتي لگښت، فرهنگي لاملونه، د پاکستان له بازار (مارکیټ) څخه د افغان سوداگرو او صادرونکو اتحادیو بشپړ خبراوی او داسې نور؛ مگر دلته یوه یادونه اړینه ده، هغه دا چې دغه بازار ته د افغانستان د صادراتي هدف له دې هم لوړ دی؛ خو د بېلابېلو لاملونو له امله د افغانستان عامه او خصوصي سکتور دغو موخو ته نه رسېږي، په دې برخه کي له مطالعې نه د افغانستان تجارتي مالونو باندې لوړې تعرفې، په ځینو کرنیزو فصلونو کي د پاکستان له لوري د بندرونو تړل کېدل، د محمولو ناڅاپي تالاشي کول، په بندرونو کي شته ستونزې لکه؛ د بندرونو تړل، د دواړو هېوادونو تر منځ په دغو ترانزیتی او تجارتي لارو کي جگړه او سیاسي کشمکشونه او داسې نور موضوعات د صادراتو په کچه اغېز کوي، د نمونې په توگه په ۲۰۲۳ ز په لومړیو کي د تورخم دروازه د دری ورځو لپاره وتړل شوه چې تر ۶۰۰۰ لوی باربري موټرې دواړه لورو ته بندې پاتې وې.^{۱۸}

دغه تجارتي خنډ او ځنډ د دواړو هېوادونو سوداگرو او اقتصاد لپاره زیان لرونکی دی، همدارنگه هند هېواد ته په ۱۴۰۱ ل کي د افغانستان د صادراتو په اندازه کي د ۱۴۰۰ ل پرتله زیاتوالی ښودل شوی. په ۱۴۰۰ ل کي دغه هېواد ته د افغانستان د صادراتو ارزښت ۳۰۹ میلیون ډالر دی، چې په ۱۴۰۱ ل کي دغه اندازه ۴۱۶ میلیون ډالرو ته لوړه شوې ده.^{۱۹}

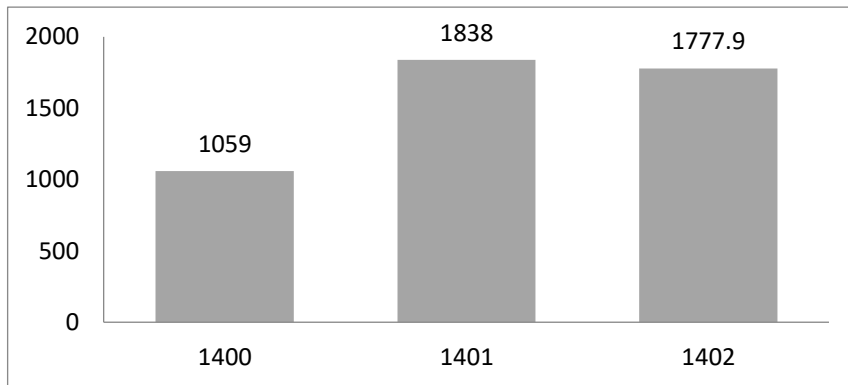
د سیمې هېوادونو ته د افغانستان د صادراتو... دغه هېواد ته تر ټولو ډېر هنگ او د هنگ هگۍ چې ارزښت یې ۱۴۱ میلیون ډالر دی، وچ انځر، ممیز، د پستې چغزی، شنه زیره، وچ زردآلو، زعفران، د بادام چغزی او نور توکي صادر شوي دي.^{۲۰}

هند ته د افغانستان صادراتو لاملونه ممکن بېلابېل وي، اما دلته د چاپهار بندر بیا پرانېستل او پاکستان سره د تجارت پرمخ پرته ستونزې یادولای شو.

د ۱۴۰۰ - ۱۴۰۲ ل تر پایه د هېواد د صادراتو ارزښت

دا چې د پورته درېو کلونو په موده کې د افغانستان د صادراتو ارزښت په ښه توګه معلوم او تحلیل شي؛ نو ښه به دا وي چې د دغو درېو کلونو د صادراتو مالي ارزښت د کلونو په تناسب په لاندې شکل کې وښودل کېږي:

(شکل- ۲، د ۱۴۰۰ - ۱۴۰۲ ل تر پایه د هېواد د مجموعي صادراتو ارزښت. (په میلیون ډالر)

په پورته شکل کې معلومېږي چې په دغو درېو کلونو کې د ۱۴۰۱ ل د صادراتو ارزښت ډېر دی، په دغه کال کې ۱۸۳۸ یو میلیارد اته سوه اته دېرش میلیون ډالر صادرات ترسره شوي دي چې دا ۱۴۰۰ ل پرتله ۵۷,۶۱ سلنه زیاتوالی راغلی دی، که له تېرو کلونو سره دغه ارقام مقایسه شي؛ نو د ۱۳۹۸ ل پرتله په ۱۴۰۱ ل کې ۹۷۴ میلیونه ډالر زیاتوالی راغلی دی.^{۲۱}

په دې برخه کې ۱۴۰۰ ل د صادراتو کمښت په همدغه کال کې سیاسي بدلون په ګوته کولای شي؛ مګر بیاځلي په ۱۴۰۱ ل کې د صادراتو د ګراف ډېروالی بېلابېل لاملونه لري چې له مطالعې نه یې لاندې موارد لاسته راځي:

لكه څنگه چې دمخه يې يادونه وشوه؛ د صادراتو د گراف د ډېروالي د عمده لامل په توگه د كاني موادو استخراج او صادرو ل يې د ذكر وړ دي، همدا شان ځينې نور لاملونه چې د اړوندو سكتوري ارگانونو مديريت او پرله پسې هڅې، په هېواد كې دننه د شركتونه د اقتصادي او تجارتي فعاليتونو ډېروالي، په بهر كې د افغانستان د توليداتو اړتيا او تقاضا، سياسي ټيكاو، نسبي اقتصادي باورمندي، له سوداگرو څخه دولتي ملاتړ شتون، د هڅونې د كڅوړو شتون، صادراتي مالياتي معافيتونه او داسې نور د يادونې وړ دي.

په ۱۴۰۱ كې د افغانستان د تجارت په بېلانس كې ۳۱۶۲۵۳۰ ټنه د ډېرو سكر و صادرات هم شامل دي چې ۵۰۰ ميليون ډالر ارزښت لري.^{۲۲}

له همدې صادراتي شاخص څخه څرگندېږي چې په دغه كال كې د صادراتو د گراف د لوړوالي عمده لامل د ډېرو سكر و صادرات دي، كه د تجارت بېلانس Balance of Trade او د تادياتو بېلانس Balance of Payment څخه د ډېرو سكر و صادرات او له هغې څخه په لاس راغلي عوايد وايستل شي؛ نو بيا هم د ۱۴۰۰ ل پرتله ۲۷۱ ميليون ډالر او د ۱۴۰۲ ل پرتله ۶۰۱ ميليون ډالر د ۱۴۰۱ ل صادرات ډېر دي، همدا شان د ډېرو سكر و د مسو وروسته د افغانستان پراخه طبيعي كاني منابع دي چې د زېرمو اندازه يې ۱،۳ بيليون ميټريك ټنو ته رسېږي.^{۲۳}

د توليدي اقتصاد او د صنعت د پرمختگ لپاره يې په كور دننه پروسس او د انرژۍ د تولېدولو په برخه كې ترې كار اخيستنه لومړيتوب دی، اساسي پاملرنه ورته پكار ده.

د صادراتو د پراختيا عمده فرصتونه او تگلاري

افغانستان په سيمه كې مهم سټراتيژيک ځای لري، همدا موقعيت د دې لامل کېدای شي د لويو سيمه ييزو پروژو د تطبيق لپاره غوره زمينه برابره شي، په ورته وخت كې همدا فرصت د افغانستان او د سيمې هېوادونو تر منځ گډې پروژې او له افغانستانه تېرېدونكو پروژو پلي کېدل، د توليد او د توکو د صادراتو او ترانزيت لپاره نور مناسب فرصتونه ايجاد كړي.

د صادراتو د پراختيا لپاره اړينه ده چې د سنتي پروسو تر څنگ له مډرنو او ټكنالوژيكي امكاناتو څخه گټوره او اغېزناکه استفاده وشي، په دې برخه كې د سوداگريو د معلوماتو او اطلاعاتو لړل، د سيمې هېوادونو ته د سوداگرو د سفرونو ترسره کېدل، معلوماتي كڅوړې جوړول او خپرول، زده كړيز پروگرامونه، سيمينارونه، کنفرانسونه دايرول، په هېواد كې دننه او له هېواده بهر تجارتي او ځانگړې تخصصي نندارتونونه جوړول، له گاونډيو هېوادونو سره په گډو بازارونو كې د افغان محصولاتو نندارتونونه دايرول او داسې نور د صادراتو د پراختيا مهم لاملونه دي.^{۲۴}

د سیمې هېوادونو ته د افغانستان د صادراتو... د دې ترڅنګ اړتیا ده چې په هېواد کې دننه او له هېواده بهر د بین المللي بانکوالۍ، بېمې یا تکافل، لوجیسټیک، د څېړنې او پرمختیا، برنامه ریزی، نړیوال تجارت، تمویل او نورو اړینو برخو کې ځانګړې متخصصین وروزل شي او د سوداګرو، صادراتي خونو او اتحادیو او صادراتي شرکتونو سره له نږدې کار وکړي.

همدارنګه صادراتي لارښودونه چې ځینې مهم موارد په کې په لیکلې ویډیوي او غږېزه بڼه تشریح او مطرح شوي وي؛ ترتیب او خپار شي. په دې برخه کې مهم موارد ممکن په دې ترتیب سره وي: د صادراتي شرکتونو او تولیدي شرکتونو له لوري د صادراتو لپاره چمتوالی نیول، د اختصاصي او عامې صادراتي اوږدمهاله برنامې ترتیبول، د موخې وړ بازارونه څېړنه او ارزونه، د ممکنه صادراتو لپاره بازارموندنه، د صادراتي توکو نرخ اېښودنه، هدف بازارونه له نږدې لېدل او ارزول، د خطر د مدیریت اصول په نظر کې نیول، د صادراتو لپاره د مالي ملاتړ فرصتونه ایجادول، پراختیا ورکول او معلومات یې خپرول، د توکو د انتقال او لوجسټیک اړوند لارښود چمتو کول، په هدف بازارونو کې بالقوه مشتریان په واقعي مشتریانو بدلولو لارښود چمتو کول، د خرڅلا د عمده لاملونو معلومولو، د صادراتو او صادراتي پروسو حقوقي، مالیاتي او نورو اړخونو توضیح کول او داسې نورو مهمو مسائلو په اړه د اړوندو سکتوري ادارو له لوري او د څېړنېزو او علمي بنسټونو په همکارۍ لارښودونه طرحه کول او خپرول د صادراتو د پراختیا لپاره اړین حمایتي اقدامات دي. څېړنو ښودلی ده چې په صادراتو باندې د لږ متکي هېوادونو پرتله په منځنۍ کچه د عاید لرونکي هېوادونه چې په صادراتو یې پرمختګ متکي وي؛ ژر پرمختګ کوي.^{۲۵}

د صادراتو میزان د بېلابېلو لاملونو په وسیله اغېزمن کېږي، په عمومي توګه له څېړنو معلومېږي چې د سپما ډېروالی، د بانکي ګټې اندازه، پانګونه، بهرنۍ مستقیمه پانګونه، د کار قوې کیفیت، د داخلي تورم، د ارز نرخ، د نفوسو اندازه^{۲۶} او داسې نور لاملونه د صادراتو په اندازې اغېز غورځوي، په همدې اساس د کورنۍ اړتیا او تقاضا د پوره کولو تر څنګ د صادراتو د پراختیا په موخه اړتیا ده چې په هېواد کې د داخلي عاید ډېروالی، د بانکي کړنو اغېزمنتوب، د پانګونې هڅونه، د بهرنۍ مستقیمې پانګونې جذب، کاري قوې مسلکي توب او اغېزمنتیا، د تورم مدیریت، د بهرنیو اثارو مدیریت او داسې نورې برخې په سمه ګټوره توګه مدیریت شي، پر دې سربېره د هېواد په کچه ملي تجارانو ته سهولتونه برابرول، په ګمرکونو کې د طی مراحلو پروسو ساده او رڼول د هوايي کارګو له لارې په صادراتو او وارداتو هم اغېز غورځوي، د ارقامو پر بنسټ ویلای شو چې د ۱۴۰۰ ل د

چنگاښ له میاشتي نه تر ۱۴۰۱ ل د لړم میاشتي پورې د هوایي کارگو له لارې ۷،۸ میلیارده افغانۍ واردات ترسره شوي چې له همدې مدرکه ۹۵۴ میلیونه افغانۍ عواید د دولت خزانې ته انتقال شوي دي،^{۲۶} همدا شان په دغه وخت کې ۴،۳ میلیارده افغانۍ صادرات ترسره شوي دي چې ۱۱ میلیونه افغانۍ عواید ترې ترلاسه شوي دي.^{۲۷}

یو بله مهمه پایله چې له خپرنې ترلاسه کېږي هغه دا ده چې بهرنیو بازارنو ته د افغانستان د شرکتونو لاسرسی مهم بحث دی؛ نو مخکې له دې چې د سیمې هېوادونو ته د افغانستان شرکتونه لار پیدا کړي، اړینه ده چې د یادو بازارونو ګواښونه او ننگونې وپېژندل شي. د همدې موخې ترلاسه کولو په پار **Export Readiness Assessment (ERA)** یا د صادراتو د چمتوالي ارزونه تر عنوان لاندې یو ماډل وړاندې شوی دی.^{۲۸} د دې ارزونې په پایله کې د صادراتي شرکتونو او کمپنیو لپاره د هدف او احتمالي بازارونو یا **Prospective and potential Markets** زیربنا او نور د اړتیا وړ شاخصونه روښانه کېږي چې د دغو معلوماتو پر بنسټ شرکتونه کولای شي چې خپلو توکو او جنسونو لپاره په دغو بازارونو کې د نظر وړ مشتریان پیدا کړي، د محصولاتو د بازار موندنې ستراتیژي ترتیب کړي او خپلو سوداګریزو او د بازارموندنې کړنو ته پراختیا ورکړي، د هېواد د ملي تجارانو او صادرونکو یو ستونزه دا ده چې د سیمې هېوادونو بازارونو ته د افغانستان د شرکتونو ننوتل او د صادراتو ترسره کول تر ډېره د سنتي میتودونو په وسیله ترسره کېږي، حال دا چې دغه چاره تخصصي پوهې او تجربې ته اړتیا لري، په دې برخه کې د بازار موندنې متخصصین کولای شي رغنده نقش ولوبوي او په مسلکي توګه د هدف بازارونو ارزونه ترسره کړي، رقابتي مزیت معلوم، د شرکتونو ظرفیت او وضعیت څېړنه، په بازارونو کې د خطراتو معلومول او د هغو مدیریت او نور تاثیر لرونکي متغیرونه مطالعه او د دوی موثوق موندنو په پایله کې صادراتي پروسه تحقق پیدا کړي.

د صادراتو د پراختیا په موخه د عمومي تقاضا ډېروالی

د صادراتو د پراختیا او په ټوله کې د اقتصادي ودې لپاره د عمومي تقاضا ایجاد او پراختیا اساسي بحث دی، چې دولتونه یې د اقتصادي ودې او په اوږدمهال کې د اقتصادي پرمختیا په موخه تر نظر لاندې نیسي، دلته موخه د افغانستان صادراتي اقلامو، تولید او محصولاتو ته مناسبه بازارموندنه او د دغو توکو د تقاضا د لوړوالي لپاره د لاملونو پېژندنه ده.

د توکو د تقاضا عمده لاملونه ډېر دی چې د ځینو پوهانو له لوري په لاندې توګه یاد شوي دي: د توکو او خدمتونو نرخ، د اخیستونکي خوښه او ترجیح، د مشتریانو له نظره د

د سیمې هېوادونو ته د افغانستان د صادراتو...
توکو نرخ، د مشتریانو د عاید کچه، د اخیستونکو شمېر، د دولتونو سیاستونه، اقلیمي بدلون، د عاید وېش^{۲۹} او داسې نور مهم لاملونه شته چې د تولیداتو او خدمتونو د پراختیا په موخه عمومي تقاضا ډېروي، له بله پلوه په عمومي تقاضا کې خلور عمده اجزا شامل دي چې عبارت دي له: د توکو د استعمال (مصرف کوونکو) مصارف، د پانګونې مصارف، د دولت مصارف، خالص صادرات.^{۳۰}

په دې څېړنه کې دې بحث ته زمینه مساعدېږي چې وویل شي د افغانستان د تولید او صادراتو لپاره لګښت په نخښه او د هغوی د توکو د استعمال consumption اندازه معلومه شي، په دې برخه کې د پانګونې کچه معلومه او د پراختیا لپاره یې ملي پالیسي ترتیب او پلي شي، د دې ترڅنګ د دولت لګښت د عمومي تقاضا په ایجاد کې مهم نقش لري چې په دې برخه کې د اقتصادي او تجارتي پالیسيو ترتیب کوونکي پاملرنه وکړي، همدا شان د هېواد خالص صادرات او د دې کچې معلومول مهم بحثونه دي.

د صادراتو د پراختیا پر مخ پرتې ننگونې

د افغانستان د صادراتو پرمخ ډېر زیات خنډونه شته چې له منځه وړل یې د افغانستان د اقتصاد لپاره نهایت مهم لومړیتوب ګڼل کېږي، د بندرونو تړل کېدل او د افغانستان د صادراتو واردونکو له لوري د تعرفو لوړول، د صادراتو په کچه مستقیم اغېز لري او دا کچه راتیټوي؛ نو دا موضوع د صادراتو د ترسره کېدو او پراختیا پر مخ لوی خنډ دی چې پاملرنه ورته اړینه ده، دې مسئلې حل ته د سیاسي او اقتصادي اړیکو پر بنسټ رسېدنه مهم بحث دی، د تجارت وزارت او د سوداګرۍ او صنعت خونه دې د بهرنیو چارو وزارت په مرسته او د حکومت د لوړپوړو مقاماتو په مستقیم ملاتړ د افغانستان او پاکستان ترانزیتي تجارت، دوه اړخیز تجارت او منطقه یي تجارت د لا اسانتیاو په موخه د شته هوکړه لیکونو پوره او سم دوه اړخیز پلي کول او نوي ګټور دوه یا څو اړخیزه هوکړه لیکونه چمتو او د هغې ګټې پلي کړي.

د ګمرکي تعرفو د لوړولو په هکله باید وویل شي چې د پاکستان له لوري د ۲۰۲۴ز په اوږدو کې د افغانستان په سبزیجاتو او مېوجاتو تعرفې لوړې شوې دي، د افغانستان او پاکستان د تجارتي ګډې خونې د مسؤلینو په وینا دغه تعرفې ۱۵ برابره لوړې شوې دي.^{۳۱} همداراز ویل شوي چې مخکې به په یو ټن زردآلو باندې ۱۴ زره پاکستاني کالدارې تعرفه وضع کېده چې اوس دغه اندازه تر ۵۳ زره پاکستاني کالدارو ته لوړه شوې ده.^{۳۲}

لوړې تعرفې کله کله د صادراتو پروسې له ځنډ سر بهره له ځنډ سره هم مخامخوي، د ۱۴۰۳ ل کي د افغانستان د صادرات متوقف شول چې عمده دليل يې د پاکستان له لوري لوړې تعرفې وضع کول وو.^{۳۳}

همداشان د موقت نوتلو (ورود) اسناد هم يوه د بحث وړ موضوع ده چې په دې برخه کې تجارانو او انتقالونکو ته لازم تسهيلات برابر شي. دلته بله اړينه موضوع د صادراتو د تاخير موضوع ده. د شرکتونو په کچه سروی گانو بنودلی ده چې په سرحدي نقطو کې د داخلي ترانسپورت ستونزه د صادراتو د تاخير عمده لامل دی.^{۳۴} همداشان له د منځني ختيځ له هېوادونو سره هم د افغانستان د صادراتو پر مخ ننگونې او ستونزې پرتې دي. د نمونې په توگه له ازبکستان سره د سوداگريزې راکړې ورکړې په برخه کې د افغانستان- ازبکستان گډ بازار کې د افغان توليداتو او جنسونو او په ورته وخت کې د ازبکستان د محصولاتو او توليداتو د سهم په برخه کې توپيري چلند کېږي. په گډ بازار کې د سوداگريزې معاملې د ازبکستان په پيسو ترسره کېږي، برعکس افغانی د اعتبار وړ نه دي، د ازبکستان د توليد په نسبت، افغان توليد کم دی، د افغان سوداگرو د پانگونې پراختيا په برخه کې ستونزې موجودې دي، د ازبکستان څخه دغه بازار د مشتريانو په راتگ محدوديت موجود دی، ازبک مشتريان د خريدارۍ په وخت کې د اخېستو مقدار او د وزن محدوديت هم يوه ستونزه وه. دې ټولو ستونزو ته بايد عملي حل لارې وضع شي او د سوداگرۍ وزارت، خونې او ديپلوماتيکه دستگاه په دې برخه کې د مقابل جانب سره د همغږۍ له لارې اقدام وکړي. همداشان اړتيا ده چې د افغان تجارت د پرمختيا لپاره د حيرتانو په بندر کې د افغانستان په خاور کې هم لکه د ترمذ په خاوره کې گډ بازار ايجاد کړي او له ويزې او ځېنو سوداگريزو محدوديتونو پرته ازبک مشتريان افغان توکي تر لاسه او له ځانه سره ازبکستان ته انتقال کړي.

بله دا چې، له گاونډيو سره سياسي او نظامي کشمکشونه د صادراتو په کچې باندې مستقيم تاثير غورځوي. په دې برخه کې اړتيا ده چې د هېواد په کچه ټول سرحدي او د صفري نقطو کشمکشونو تجارتي تړونونو په وسيله د دې ستونزو په حل کې رول ولوبوي. د دې ترڅنګ بين المللي نندارتونونو جوړولو پرمخ پرتې ننگونې يې حل شي، سوداگرو ته د ويزو په صادولو کې د ديپلوماتيکو لارو چارو څخه سهولتونه رامنځ ته شي، د هېواد په داخل کې صادراتي توکو پروسس او بسته بندي او د لېږد چارې يې همدلته نهايي شي، چې د هېواد صادرات د نورو هېوادونو په نومونو بهرنیو هېوادونو ته صادر نه شي. يوه بله

د سیمې هېوادونو ته د افغانستان د صادراتو...
مهمه موضوع دا ده چې د افغانستان او پاکستان ترمنځ د اپټا تړون پر بنسټ د کراچۍ،
ګواډر او قاسم بندرونو له لارې افغانستان چین او هند توکي صادروي او انتقالوي شي، د
یادولو وړ ده چې د افغان تجارانو محمولې په واګه بندر کې تخلیه کېږي او په هندي
محمولو کې مالونه هند ته انتقالیږي. د افغان تجارانو باربري موټرې په مستقیمه توګه هند
ته نه شي تللی او له هغه ځایه د افغان تجارانو موټرې له واګه څخه دوباره د هند مالونه نه
شي را انتقالولی.^{۳۵}

له دې موضوع څخه دا جوتیږي چې په دې برخه کې د افغان تجارانو د ترانسپورتي
لګښت لوړوالی، د توکو په وروستي نرخ او د تجارت په نورو اړخونو باندې تاثیر د صادراتو او
تجارت پرمخ د خنډونو په توګه معرفي کېږي.

پایله

له څېړنې جوتیږي چې د هېواد بېلا بېل صادرات بېلابېلو هېوادونو ته په متفاوت
اقتصادي ارزښت ترسره کېږي، تر ټولو ډېر صادرات جنوبي ګاونډي پاکستان ته ترسره
شوي چې په درېو کلونو (۱۴۰۰-۱۴۰۲) کې یې په ترتیب سره ۴۹۴ (خلور سوه څلورنوي
میلیونه)، ۱۱۷۸٫۱ (یو میلیارد یو سل اته اويا اعشاریه یو میلیون ډالر) او ۹۰۲٫۲۱ (نه
سوه دوه اعشاریه یوویشت میلیون ډالر) ارزښت ښودل شوی دی، همدا شان په ۱۴۰۲ ل
کې په ترتیب سره ډېر صادرات د سیمې هېوادونو لکه؛ پاکستان، هند، عربي متحده
امارات، چین، ایران، ترکیه، تاجکستان، روسیه او ځینې نورو هېوادونو ته ترسره شوي دي،
دا ترتیب د ترسره شوو صادراتو د اقتصادي ارزښت پر بنسټ ترلاسه شوې دی، همدارنګه د
څېړنې په پایله کې جوتې شوې چې د دغو درېو کلونو کې په ۱۴۰۱ ل کې ډېر صادرات
ترسره شوي دي، په یاد کال کې د صادراتو د ګراف د لوړوالي یو لامل د ډبرو د سکرو
استخراج او پاکستان ته یې د پکتیا ډنډپټان، د کندهار سپین بولدک او د ننگرهار تورخم
بندرونو له لارې صادروي دي.

د دغه کال برعکس په ۱۴۰۲ ل کې د صادراتو کچه یو څه راټیټه شوې ده، دغه
ستونزه ممکن بېلابېل لاملونه ولري چې د دې څېړنې د موندنو په توګه ویلای شو، د تازه
مېوو او سبزیجاتو په فصلونو کې د پاکستان ته د ترانزیتی او تجارتي لارو او بندرونو
بندېدل، د واردونکو هېوادونو له لوري د افغانستان په صادراتو لوړې تعرفې، سیاسي
کرکېچونه، په هېواد کې د معدني موادو استخراج او داسې نور مسایل د صادراتو د کچې د
کمنیت عمده لاملونه ګڼل کېدای شي، د ۲۰۲۴ ز په اوږدو کې پاکستان د افغانستان په

مبوجاتو او سبزیجاتو تعرفې لوړې کړي، د دې تعرفو لوړوالی یواځې دا نه چې د افغانستان اقتصاد، تجارانو او بزگرانو ته زیان رسوونکې ده، د پاکستان په اقتصاد هم منفي اغېزې کوي چې د تجارانو د تاوان احتمالات لوړېږي، عامو خلکو ته د نرخونو د لوړوالي او د عمومي تقاضا د کمښت له مدرکه اقتصادي لوړ زیان اوږي، همدا شان له څېړنې او مطالعې معلومېږي چې په کور دننه د تولید د هڅونې، د داخلي تولیداتو د ملاتړ، د وارداتو د بدیل پرمختګ او په ټوله کې د اقتصادي ودې او ځان بسیا لپاره په ځینو وارداتي اموالو تعرفې لوړېږي؛ همدا شان له ازبکستان سره په ګډ بازار او سوداګرۍ کې ذکر شوو پرتو ستونزو دغه هېواد ته د افغانستان په صادراتو منفي اغېز غورځولی دی، د یادو ستونزو حل کولای شي د ترمذ په ګډ بازار کې د افغانستان د محصولاتو سهم پراخه، تقاضا یې لوړه او نورې ډېرې نښګنې ولري.

له بله پلوه اړینه ده چې د سیمې او نړۍ بېلابېلو هېوادونو ته د افغانستان د صادراتو د پراختیا لپاره په ملي کچه پالیسی رامنځ ته، پلي او پراختیا ومومي، د دې ترڅنګ دا پایله ترلاسه کېږي چې د صادراتو د پراختیا لپاره په هېواد کې د محصولاتو د اسانه صادرولو په موخه صادرېدونکو مسیرونو ته مناسب صادراتي زونونه ایجاد شي، په دې سره په تولیدي، زراعتي او صنعتي زونونو کې سړې خونې او د پروسس ملي مرکزونه ایجادېږي او پراختیا مومي، په اسانۍ سره صادراتي اقلام بسته بندي او د لوجیسټیک چارې یې سرته رسېږي، په دې برخه کې پالیسي جوړونکو ته پکار ده چې د افغانستان د جغرافیاوي موقعیت، غني طبیعي سرچینو او کانونه او له زراعتي ظرفیتونو څخه د ګټې اخیستنې لپاره د تولید د ډېروالي او په وارداتو د تکیې کموالي لپاره لازمي تطبیقي برنامې طرح او پلي کړي.

یو بله مهمه پایله چې له څېړنې ترلاسه کېږي؛ هغه دا چې بهرنیو بازارونو ته د افغانستان د شرکتونو لاسرسی مهم بحث دی؛ نو مخکې له دې چې د سیمې هېوادونو ته د افغانستان شرکتونه لار پیدا کړي؛ اړینه ده چې د یادو بازارونو ګواښونه او ننگونې وپېژندل شي، د همدې موخې ترلاسه کولو په پار د صادراتو د چمتوالي ارزونې ماډل وړاندې شوی دی، د دې ارزونې په پایله کې د افغانستان صادراتي شرکتونو او کمپنیو لپاره د هدف بازارونو یا زیربنا او نور د اړتیا وړ شاخصونه روښانېږي چې د دغو معلوماتو پر بنسټ شرکتونه کولای شي چې خپلو توکو او جنسونو لپاره بازار او مشتریان پیدا او پراختیا ورکړي.

د سیمې هېوادونو ته د افغانستان د صادراتو...

وړاندېزونه

۱- د بهرنیو چارو وزارت، صنعت او سوداګرۍ وزارت او ACCI ته وړاندېز کېږي چې د ګاونډیو هېوادونو سره د بهرنیو تجارت په برخه کې د شته هوکړه لیکونو موادو د پلي کولو په اړه جدي کار وکړي او د اړتیا په صورت کې نوي هر اړخېز هوکړه لیکونه رامنځ ته شي. مالي وزارت، صنعت او سوداګرۍ وزارت، ACCI، تجارتي او صادراتي خونو، د افغانستان بانک او نورو اړوندو دخپلو مراجعو او ملي سوداګرو ته وړاندېز کېږي چې په ګډه د صادراتو د پراختیا بانک احیاء کړي.

۲- صنعت او سوداګرۍ وزارت، ACCI او تجارتي خونو او د ملي پراختیا شرکت ته وړاندېز کېږي چې د هېواد په کچه صادراتي زونونه ایجاد او پراختیا ورکړي.

۳- د صنعت او سوداګرۍ وزارت، هوايي چلند او ترانسپورت وزارت او نورو اړوند سکتوري مرتبطو دوايرو ته وړاندېز کېږي چې د صادراتو د پراختیا په موخه د هوايي دهلیزونو د بیاځلي ایجاد او پراختیا په برخه کې کوتلي ګامونه واخلي.

مأخذونه

۱. شیرانی، فضل ولی. ۱۴۰۱. ((صادرات افغانستان در سال ۱۴۰۱ خورشیدی مشکلات و فعالیت های حکومت.)) ژباړه: هدایت واحدی. نشر: د ریاست الوزراء اقتصادی معاونهیت. کابل. مرجع: dpmea.gov.af

۲. احساس، ببرک. ۱۴۰۳. ((ایران برای تولیدات افغانستان بازار فراهم نمی کند.)) نشر: بی بی سی فارسي. لاسرسی:

<https://www.bbc.com/persian/articles/ckg9j2yzz5lo>

3. Trading economics. 2023. ((Afghanistan Exports. Summary of Afghanistan export from 2012 to 2023.)) Available in: <https://tradingeconomics.com/afghanistan/exports>

۴. د احصایی او معلوماتو ملي اداره. ۱۴۰۳. د سوداګرۍ احصایی کالنی ۱۴۰۲. کابل. ۳مخ

۵. کازونی، علیرضا. نصیب پرست، سیما. ۱۳۹۴. ((عوامل تعیین کننده صادرات در کشورها در حال توسعه: رویکرد اقتصاد سنجی بیزی.)) نشر: د مدیریت او برنامه ریزی علمی-خپرنیزه مهالنۍ. ۱۹ کال، ۴ ګڼه، ۱۳۹۳ کال، تهران. ۵۹ مخ

۶. د صادراتو د پراختیا ریاست. ۱۴۰۲. ((گزارش تحلیلی و مقایسوی میزان تجارت افغانستان طی سالهای ۱۴۰۱ در مقایسه با سال ۱۴۰۰ هجری شمسی.))
نشر: د صنعت او سوداگری وزارت، کابل. ۷ مخ
۷. مخکنی مأخذ ۲۰ مخ
۸. مخکنی مأخذ ۲۲-۲۳ مخونه
۹. مخکنی مأخذ ۲۶-۲۹ مخونه
۱۰. د صادراتو د پراختیا ریاست. ۱۴۰۲. ((گزارش تحلیلی و مقایسوی میزان تجارت افغانستان طی سالهای ۱۴۰۱ در مقایسه با سال ۱۴۰۰ هجری شمسی.))
نشر: د صنعت او سوداگری وزارت، کابل. ۳۵ مخ
۱۱. مخکنی مأخذ ۲۰ مخ
۱۲. مخکنی مأخذ، ۵۰ مخ
۱۳. زارعی، وجیهه. ۱۳۹۵. ((یک مطالعه تئوریکي: اصول و مبانی ارزیابی عملکرد.)) نشر: د تربیتی علومو او ارواپوهنې د مطالعاتو مهالنې. ۲ دوره، ۱ گڼه، ۱۳۹۵ ل کال. تهران. ۱۰۹ مخ
۱۴. مخکنی مأخذ. ۱۱۷-۱۱۵ مخونه
۱۵. د حصائی او معلوماتو ملي اداره. ۱۴۰۴. د سوداگری کالنی احصائیه. کابل.
لاسرسی: <https://nsia.gov.af/services>
۱۶. د صادراتو د پراختیا ریاست. ۱۴۰۲. ((گزارش تحلیلی و مقایسوی میزان تجارت افغانستان طی سالهای ۱۴۰۱ در مقایسه با سال ۱۴۰۰ هجری شمسی.))
نشر: د صنعت او سوداگری وزارت، کابل. ۵۰ مخ
۱۷. د ستراتیژیکو او سیمه ییزو مطالعاتو مرکز. ۱۴۰۲. ((مروری بر روابط اقتصادی افغانستان و پاکستان در دوره امارت اسلامی.)) د اونۍ تحلیل، گڼه: ۴۱۷، ۲۰/میزان/۱۴۰۲ ل. کابل. ۳ مخ
18. Ahamd, Jibrán. (2023). Thousands of trucks stuck at Afghan-Pakistan border crossing. Available at: <https://www.reuters.com/world/asia-pacific/thousands-trucks-stuck-afghan-pakistan-border-crossing-2023-02-21>. Access: 8/Nov/2024

- د سیمې هېوادونو ته د افغانستان د صادراتو...
۱۹. د صنعت او سوداګرۍ وزارت. ۱۴۰۲. ((گزارش تحلیلی و مقایسوی میزان تجارت افغانستان طی سالهای ۱۴۰۱ در مقایسه با سال ۱۴۰۰ هجری شمسی.)) نشر: د صادراتو د انکشاف ریاست، د سوداګرۍ او صنعت وزارت، کابل. ۲۰ مخ
۲۰. مخکنی مأخذ. ۲۶-۲۹ مخونه
۲۱. د صنعت او سوداګرۍ وزارت. ۱۴۰۲. ((صادرات.))، نشر: د صنعت او سوداګرۍ وزارت ویبپاڼه، کابل. لاسرسی:
<https://moci.gov.af/index.php/ps/> لیکل مراجعه: ۱۴۰۳/۷/۲۸
۲۲. د صادراتو د پراختیا ریاست. ۱۴۰۲. ((گزارش تحلیلی و مقایسوی میزان تجارت افغانستان طی سالهای ۱۴۰۱ در مقایسه با سال ۱۴۰۰ هجری شمسی.)) نشر: د صنعت او سوداګرۍ وزارت، کابل. ۲۰ مخ
23. Jamal, Jamaluddin and Khatami, Shiraqa. (2021). Coal mining and future of energy in Afghanistan. International journal of economic and administrative academic research 3(1), 2023. 39-45
۲۴. محنت فر، یوسف او خاکپور، حسین. ۲۰۲۴. ((ارزیابی میزان صادرات غیرنفتی و اثر آن بر رشد اقتصادی در ایران: یک تحلیل تجربی (۱۳۵۵-۱۳۸۳)).)) نشر: اقتصادي مجله. پنجم کال، ۵۱ او ۵۲ مې ګڼې. ۲۰۲۴ کال، تهران. ۹۸ مخ
25. Turan Subasat. 2008. ((does export promotion increase economic growth? some cross –section evidence)). Published by: Wiley Online library. Available at: (<https://doi.org/10.1111/1467-7679.00175>). Access date: 15/oct/2024.
۲۶. ماليي وزارت. ۱۴۰۱. ((سطح صادرات و واردات از طریق کارگوهای هوایی افزایش یافته.)) نشر: وزارت مالیه، ۱۴۰۱/۹/۲۱. کابل. لاسرسی:
<https://mof.gov.af/dr/> مراجعه: ۱۴۰۳/۷/۲۹
۲۷. مخکنی مأخذ
۲۸. کریدور فناوری تا بازار. ۲۰۲۳. ((ارزیابی صادراتی، شاه کلید ورود به بازار بین الملل.)) نشر: کریدور فناوری تا بازار. ایران. لاسرسی:
<https://tmisc.ir/exports/73830/>. مراجعه: ۱۴۰۳/۷/۲۹.

۲۹. صادقیان، معین. ۱۴۰۳. ((عوامل تعیین کننده تقاضا.)) نشر: ویلاگ moinsl، لاسرسی: <https://moinsl.ir/> عوامل-تعیین-کننده-تقاضا. مراجعه: ۱۴۰۳/۷/۲۸

30. Open Oregon. ? . ((Principles of economics: scarcity and social provisioning. Available at:[https:// openoregon .pressbooks. pub/socialprovisioning2/chapter/aggregate-demand-in-keynesian-analysis/](https://openoregon.pressbooks.pub/socialprovisioning2/chapter/aggregate-demand-in-keynesian-analysis/) access: 15/oct/2024

۳۱. د ازادی رادیو. ۱۴۰۳. ((تعرفه های گمرکی میان افغانستان و پاکستان؛ مشکلی که در مسیر تجارت دو کشور حل نشده باقی مانده است.)) نشر: د ازادی رادیو ویبپایه: کابل. لاسرسی: <https://da.azadiradio.com/amp/33154242.html> . د نشر نیته: ۱۴۰۳/۷/۲۸. مراجعه: ۱۴۰۳/۷/۲۸

۳۲. مخکنی مأخذ

۳۳. الکوزی، خانجان. ۱۴۰۳. ((روند صادرات مپوه و سبزیجات از افغانستان به پاکستان متوقف شده است.)) نشر: ازادی رادیو، کابل، سرطان. ۱۴۰۳/۷/۲۸. لاسرسی: <https://da.azadiradio.com/a/33040465.html> د مراجعه نیته: ۱۴۰۳/۷/۲۹

۳۴. نریوال بانک. ۱۳۹۷. ((گزارش اقتصادی افغانستان.)) نشر: بانک جهانی (worldbank.org). کابل. ۳۰ مخ

۳۵. د ستراتیژیکو او سیمه ییزو مطالعاتو مرکز. ۱۴۰۲. ((مروری بر روابط اقتصادی افغانستان و پاکستان در دوره امارت اسلامی.)) د اونی تحلیل، گنیه: ۴۱۷، ۲۰/میزان/۱۴۰۲. کابل. ۳ مخ.

فریدالدین نادری

بررسی سطح تجارت میان افغانستان و کشورهای منطقه بعد از حاکمیت دوباره امارت اسلامی

چکیده

هدف این تحقیق بررسی سطح تجارت افغانستان با کشورهای منطقه پس از حاکمیت دوباره امارت اسلامی است. در این مطالعه از روش‌های ترکیبی کمی و کیفی استفاده شده است. در روش کمی، داده‌های صادرات و واردات افغانستان با شرکای عمده تجاری در بازه زمانی ۱۴۰۰-۱۴۰۲ مورد تحلیل قرار گرفت. همچنین، در روش کیفی، تحقیقات مرتبط از کتابخانه‌ها و پایگاه‌های اطلاعاتی معتبر بررسی شد. نتایج تحقیق نشان می‌دهد که با وجود موقعیت جغرافیایی استراتژیک افغانستان، چالش‌های عمده‌ای نظیر تحریم‌های بین‌المللی و عدم ثبات سیاسی بر تجارت این کشور تأثیر گذاشته‌اند. این یافته‌ها وابستگی شدید افغانستان به واردات و بیلبانس منفی تجارت در سال‌های اخیر را نشان می‌دهد. در نهایت این تحقیق پیشنهادات عملی برای جذب سرمایه‌گذاری و تقویت روابط تجاری با کشورهای همسایه به منظور بهبود وضعیت اقتصادی افغانستان ارائه می‌دهد.

تحلیل انجام شده می‌تواند به تصمیم‌گیرندگان و سیاست‌گذاران کمک کند تا راهکارهایی برای توسعه تجارت و بهبود شرایط اقتصادی کشور ارائه دهند.

مقدمه

پس از به قدرت رسیدن دوباره امارت اسلامی در افغانستان در سال ۱۴۰۰ ه. ش، وضعیت تجارت این کشور با کشورهای منطقه به طور قابل توجهی تغییر کرده است. این تغییرات نه تنها به دلیل تغییرات سیاسی داخلی بلکه به دلایل اقتصادی و اجتماعی نیز وابسته است. افغانستان با موقعیت جغرافیایی خاص خود به عنوان یک کانون تجاری میان آسیای مرکزی و جنوبی شناخته می‌شود و از این رو، روابط تجاری با کشورهای همسایه از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است.

امارت اسلامی با توجه به محدودیت‌های بین‌المللی و تحریم‌ها، سعی در توسعه روابط تجاری با کشورهای نظیر چین، پاکستان و ایران داشته است. این کشورها به دلیل نیاز به

منابع طبیعی و بازارهای جدید، توجه بیشتری به افغانستان نشان داده‌اند، به عنوان مثال، قراردادهای تجاری و سرمایه‌گذاری‌های مشترک میان افغانستان و چین به طور چشمگیری افزایش یافته است. با این حال، چالش‌های زیادی نیز در این مسیر وجود دارد. عدم ثبات سیاسی، که به معنای تغییرات مکرر در حکومت‌ها و سیاست‌های اقتصادی است، یکی از موانع اصلی در جذب سرمایه‌گذاری خارجی و تقویت تجارت محسوب می‌شود. عدم شفافیت قانونی به این معناست که قوانین مبهم یا متغیر در افغانستان، در بسیاری از موارد مانع از ایجاد اعتماد در میان سرمایه‌گذاران و تجار می‌شود و ممکن است موجب بروز مشکلات حقوقی در روابط تجاری شود.

همچنین، مشکلات زیرساختی، شامل ضعف در سیستم حمل‌ونقل، انرژی و ارتباطات، از جمله عواملی هستند که هزینه‌ها را افزایش داده و کارایی تجارت افغانستان را کاهش می‌دهند. تغییرات اقلیمی و امنیتی نیز می‌تواند تأثیرات منفی بر تجارت داشته باشد. در مجموع، وضعیت تجارت افغانستان با کشورهای منطقه تحت حاکمیت امارت اسلامی نیاز به تحلیل دقیق‌تری دارد تا راهکارهای مؤثری برای بهبود شرایط اقتصادی و تجاری این کشور ارائه شود. بررسی عمیق‌تر این موضوع می‌تواند به درک بهتر از چالش‌ها و فرصت‌های پیش روی افغانستان در دنیای کنونی کمک کند.

اهمیت موضوع تحقیق

این تحقیق اهمیت زیادی دارد، زیرا کمک می‌کند تا بفهمیم که وضعیت تجارت خارجی افغانستان در سال‌های اخیر چگونه بوده و تغییرات سیاسی و اقتصادی اخیر چه تأثیری بر صادرات و واردات گذاشته است. با بررسی این موضوعات، سیاست‌گذاران می‌توانند چالش‌ها و فرصت‌ها را شناسایی کنند و برنامه‌هایی طرح کنند که به رشد اقتصادی کشور و تقویت تجارت کمک نماید.

ضرورت تحقیق

تحقیق درباره سطح تجارت افغانستان با کشورهای منطقه پس از حاکمیت دوباره امارت اسلامی ضرورت بالایی دارد. این مطالعه به بررسی تحولات سیاسی و اقتصادی اخیر و تأثیر آنها بر روابط تجاری کمک می‌کند. شناسایی چالش‌ها و فرصت‌های جدید، تحلیل نیازهای بازارهای منطقه‌ای، و توسعه همکاری‌های اقتصادی از اهداف کلیدی این تحقیق است. نتایج آن می‌تواند به سیاست‌گذاران در طراحی استراتژی‌های مؤثر برای جذب سرمایه‌گذاری و ارتقاء سطح تجارت یاری رساند. همچنین، این تحقیق به افزایش

_____ بررسی سطح تجارت میان افغانستان و...
آگاهی عمومی درباره وضعیت تجارت و اهمیت آن کمک می‌کند و می‌تواند مشارکت فعال‌تر بخش خصوصی و جامعه مدنی را در فرآیندهای توسعه اقتصادی تسهیل نماید
در این راستا سوالات و اهداف تحقیق در زیر طراحی شده است.

سوالات تحقیق

سوال کلی

چگونه تحولات سیاسی و اقتصادی اخیر بر وضعیت تجارت خارجی افغانستان در سال‌های ۱۴۰۰ تا ۱۴۰۲ تاثیر گذاشته است و چه چالش‌ها، تهدیدات و فرصت‌هایی برای توسعه پایدار تجارت و تقویت اقتصاد ملی کشور وجود دارد؟

سوال جزئی

روندهای صادرات، واردات و بیلانس تجارت افغانستان با شرکای عمده تجاری در سال‌های ۱۴۰۰ تا ۱۴۰۲ چگونه بوده است و چه تاثیراتی بر رشد اقتصادی کشور داشته است؟ همچنین، عوامل مؤثر در این تغییرات چیست؟

اهداف تحقیق

هدف کلی

تحلیل و ارزیابی وضعیت تجارت خارجی افغانستان در سال‌های ۱۴۰۰ تا ۱۴۰۲ با توجه به تحولات سیاسی و اقتصادی اخیر، و شناسایی چالش‌ها، تهدیدات و فرصت‌ها برای توسعه پایدار تجارت و تقویت اقتصاد ملی.

هدف جزئی

بررسی روندهای صادرات، واردات و بیلانس تجارت افغانستان با شرکای عمده تجاری در سال‌های ۱۴۰۰ تا ۱۴۰۲، تحلیل اثرات این روندها بر رشد اقتصادی کشور و شناسایی عوامل مؤثر در این تغییرات.

روش تحقیق

این تحقیق به صورت ترکیبی از روش‌های کیفی و کمی طراحی شده است.
داده‌ها از دو منبع اصلی جمع‌آوری شده‌اند:

داده‌های آماری

آمار و اطلاعات اقتصادی از سایت احصایه مرکزی افغانستان گردآوری شده است. این داده‌ها شامل آمار تجارت، هستند که برای تحلیل سطح تجارت افغانستان با شرکای عمده تجاری این کشور به کار رفته‌اند.

علاوه بر داده‌های آماری، تحقیقات مرتبط از کتابخانه‌ها و پایگاه‌های اطلاعاتی معتبر نیز مورد بررسی قرار گرفتند. این منابع شامل مقالات علمی، گزارش‌های تحقیقاتی و تحلیل‌های اقتصادی هستند که به درک عمیق‌تری از وضعیت تجارت افغانستان و شناسایی فرصت‌ها، تهدیدها، چالش‌ها و راه‌های حل کمک کردند.

تجزیه و تحلیل داده‌ها

برای تجزیه و تحلیل از نرم‌افزار مایکروسافت اکسیل استفاده شد. این نرم‌افزار به ما این امکان را داد تا داده‌ها را سازمان‌دهی کرده و تجزیه و تحلیل‌های آماری، نمودارها و جدول‌های مورد نیاز را ایجاد کنیم. با استفاده از اکسل، روندها و الگوهای موجود در داده‌ها شناسایی و تجزیه و تحلیل شدند تا نتایج معتبر و قابل اعتمادی حاصل شد.

تجارت، صادرات، واردات و بیلانس تجاری

در دنیای امروز، بررسی روندهای صادرات، واردات و بیلانس تجاری کشورها از اهمیت بالایی برخوردار است. این سه عنصر نه تنها نشان‌دهنده وضعیت اقتصادی یک کشور هستند، بلکه نمایانگر تعاملات آن با بازارهای جهانی و وابستگی‌های اقتصادی نیز می‌باشند. در این متن، داده‌های مربوط به صادرات، واردات و بیلانس تجاری کشور از سال ۱۴۰۰ تا ۱۴۰۲ تحلیل می‌شود. هدف این تحلیل، بررسی روندهای موجود، شناسایی چالش‌ها و ارائه راهکارهایی برای بهبود وضعیت اقتصادی کشور است. با توجه به افزایش قابل توجه واردات و بیلانس منفی تجاری، ضروری است که به شناسایی عوامل مؤثر و اتخاذ تصمیمات استراتژیک در جهت توسعه صادرات و کاهش وابستگی به کالاهای خارجی پرداخته شود.

أ- تجارت: به معنای تبادل کالاها و خدمات بین افراد، شرکت‌ها یا کشورها است و می‌تواند به دو دسته عمده تقسیم شود: تجارت داخلی و تجارت بین‌المللی. تجارت به‌عنوان یک فرآیند اقتصادی، خرید و فروش کالاها و خدمات را شامل می‌شود که به هدف ایجاد ارزش اقتصادی و تأمین نیازهای مصرف‌کنندگان و تولیدکنندگان انجام می‌گیرد. این فرآیند شامل مراحل مختلفی از جمله تولید، توزیع و فروش است و تحت تأثیر عوامل اقتصادی، اجتماعی، سیاسی و فرهنگی قرار دارد (Krugman & Obstfeld, 1397).

تجارت می‌تواند به شکل مستقیم، یعنی تبادل فیزیکی کالا، یا به شکل غیرمستقیم، مانند ارائه خدمات باشد. همچنین، تجارت می‌تواند شامل مبادلات مالی و سرمایه‌گذاری

... بررسی سطح تجارت میان افغانستان و...
نیز باشد و نقش مهمی در توسعه اقتصادی، ایجاد اشتغال و بهبود روابط بین‌المللی ایفا کند (UNDP, 2023; World Bank, 2022).

به‌طور کلی، تجارت نه تنها به افزایش تولید و مصرف کمک می‌کند، بلکه باعث گسترش بازارها، نوآوری و بهبود کیفیت زندگی می‌شود (OECD, 2020).

ب- صادرات: به فروش کالاها و خدمات یک کشور به کشورهای دیگر اشاره دارد. این فرآیند به کشور صادرکننده کمک می‌کند تا درآمد ارزی کسب کند و تولید و اشتغال را تقویت نماید (Krugman & Obstfeld, 1997).

ج- واردات: به خرید کالاها و خدمات از کشورهای دیگر اشاره دارد. کشورها برای تأمین نیازهای داخلی خود به کالاهایی که در داخل تولید نمی‌شوند یا کیفیت و قیمت بهتری دارند، به واردات متکی هستند (Appleyard & Field, 1996).

د- بیلانس تجاری: تفاوت بین ارزش صادرات و واردات یک کشور در یک دوره مشخص است. بیلانس تجاری می‌تواند مثبت (مازاد) یا منفی (کسری) باشد. تداوم کسری تجاری در بلندمدت می‌تواند فشار بر ذخایر ارزی و نرخ تبادل وارد کرده و وابستگی اقتصادی را افزایش دهد (Krugman & Obstfeld, 1997).

تحلیل صادرات، واردات و بیلانس تجاری افغانستان در بازه زمانی ۱۴۰۰-۱۴۰۲
تحلیل وضعیت تجارت خارجی افغانستان در سال‌های ۱۴۰۰ تا ۱۴۰۲، نمایانگر چالش‌ها و تحولات عمده‌ای است که این کشور در پی تحولات سیاسی و اقتصادی تجربه کرده است. با به قدرت رسیدن امارت اسلامی در اسد ۱۴۰۰، افغانستان با بحران‌های جدیدی در زمینه صادرات، واردات و بیلانس تجارت مواجه شد. این تحولات تحت تأثیر عواملی نظیر تحریم‌ها، تغییرات در سیاست‌های اقتصادی و تأثیرات اجتماعی و انسانی قرار داشته‌اند. در این تحلیل، به بررسی داده‌های تجارت خارجی افغانستان در ۱۴۰۰ تا ۱۴۰۲ پرداخته روندهای تجاری و آثار آن‌ها بر اقتصاد کشور را به‌طور جامع و علمی بررسی شده است.

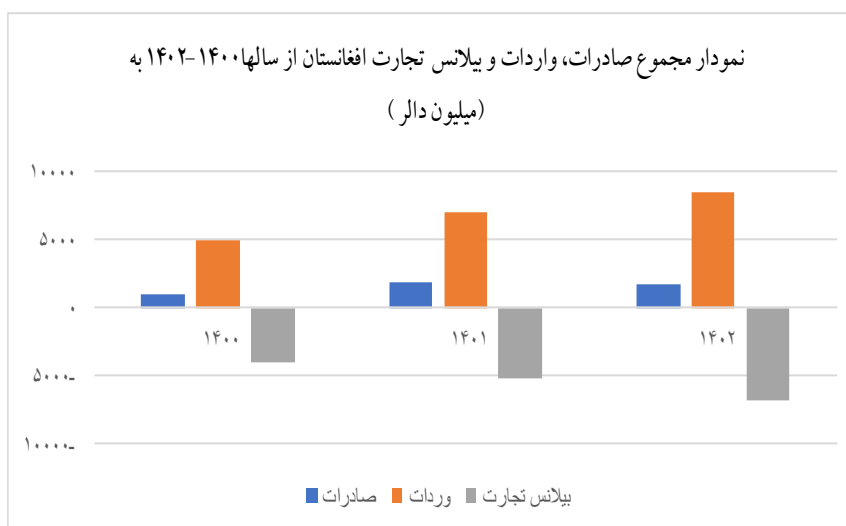
جدول ۱-۳- مجموع صادرات، واردات و بیلانس تجارت افغانستان از سال ۱۴۰۰ الی ۱۴۰۲

سالها	صادرات	وردات	بیلانس تجارت
۱۴۰۰	۱۰۵۸,۶	۵۰۰۹,۶	-۳۹۵۱
۱۴۰۱	۱۸۳۷,۸	۷۰۰۶,۹	-۵۱۶۹,۱
۱۴۰۲	۱۷۷۷,۹	۸۵۷۶,۴	-۶۷۹۸,۵

به (میلیون دالر)

منبع سالنامه های احصائیه تجارت افغانستان :

شکل ۱-۳- نمودار مجموع صادرات، واردات و بیلانس تجارت افغانستان از سالهای ۱۴۰۰-۱۴۰۲ به

(میلیون دالر)

منبع یافته های تحقیق

نمودار ۱-۳- به صورت جامع وضعیت صادرات، واردات و بیلانس تجارتي افغانستان را در بازه زمانی سال های ۱۴۰۰ تا ۱۴۰۲ به تصویر می کشد.

صادرات

صادرات افغانستان در سال های ۱۴۰۰ تا ۱۴۰۲ نوسانات قابل توجهی را تجربه کرده است که تحت تأثیر شرایط سیاسی، اقتصادی و اجتماعی کشور قرار دارد. در سال ۱۴۰۰ صادرات به ۱۰۵۸,۶ میلیون دلار رسید، اما در سال ۱۴۰۱ به ۱۸۳۷,۸ میلیون دلار افزایش یافت. این افزایش عمدتاً به دلیل تغییرات سیاسی و سیاست های حمایتی جدید

_____ بررسی سطح تجارت میان افغانستان و...
امارت اسلامی و تقاضای بالاتر برای محصولات افغان در کشورهای همسایه مانند پاکستان و هند بود. با این حال، در سال ۱۴۰۲، صادرات به ۱۷۷۷٫۹ میلیون دلار کاهش یافت که علل اصلی آن کاهش تولیدات زراعتی به دلیل خشکسالی و مشکلات زیرساختی در بخش حمل و نقل و انبارداری بود است.

واردات

واردات افغانستان در سال‌های ۱۴۰۰ تا ۱۴۰۲ به‌طور چشمگیری افزایش یافت و به ۵۰۰۹٫۶ میلیون دلار در سال ۱۴۰۰، ۷۰۰۶٫۹ میلیون دلار در سال ۱۴۰۱ و ۸۵۷۶٫۴ میلیون دلار در سال ۱۴۰۲ رسید. این روند نشان‌دهنده افزایش وابستگی کشور به کالاهای وارداتی است که به عوامل مختلفی مانند نیاز به کالاهای اساسی، کمبود تولیدات داخلی، مشکلات زیرساختی، نوسانات اقتصادی، تحریم‌ها و افزایش تقاضای داخلی مربوط می‌شود. این وابستگی می‌تواند فشار بر اقتصاد و کسری تجاری را تشدید کند.

بیانسی تجارت

بیانسی تجارت افغانستان در سال ۱۴۰۰ به ۳۹۵۱- میلیون دالر رسید و در سال ۱۴۰۱ به ۵۱۶۹٫۱- میلیون دالر افزایش یافت. همچنین در سال ۱۴۰۲، بیانسی تجارت به ۶۷۹۸٫۵- میلیون دالر کاهش بیشتری پیدا کرد. این کسری تجاری قابل توجه، به‌ویژه در شرایط اقتصادی و سیاسی ناپایدار، می‌تواند نشان‌دهنده ضعف در تولید داخلی و عدم توانایی برای تأمین نیازهای بازار داخلی باشد. این وضعیت ممکن است به افزایش تنش‌های اقتصادی و اجتماعی منجر شود.

تحولات در سال‌های ۱۴۰۰ تا ۱۴۰۲

در سال‌های ۱۴۰۰ و ۱۴۰۱، به‌ویژه پس از تغییرات سیاسی، صادرات به‌طور موقت افزایش یافت، که می‌تواند نشان‌دهنده تلاش‌ها برای بهبود وضعیت اقتصادی باشد. اما این افزایش پایدار نبود و در سال ۱۴۰۲ مجدداً کاهش یافت. در عین حال، واردات به‌طور قابل توجهی افزایش پیدا کرد و وابستگی به کالاهای خارجی افزایش یافت. این روند بیانگر ناتوانی در تأمین نیازهای داخلی و ضعف در بخش تولید است.

بطور کلی داده‌ها نشان می‌دهند افغانستان در این بازه با چالش‌های اقتصادی و تجاری جدی مواجه شده است که یکی از مهم‌ترین آنها کسری تجاری بالا و وابستگی گسترده به واردات کالاها و مواد اولیه می‌باشد. این وضعیت به دلیل عوامل متعددی همچون نبود زیرساخت‌های تولیدی، ضعف در صنایع داخلی، عدم تنوع صادراتی و نیز محدودیت‌های

دسترسی به بازارهای بین‌المللی به وجود آمده است. این مسائل باعث شده تا افغانستان برای تأمین نیازهای داخلی خود به واردات گسترده وابسته باشد، که به نوبه خود منجر به افزایش کسری تجاری می‌شود. در راستای رفع این چالش‌ها، ضرورت اجرای اصلاحات عمیق اقتصادی و توسعه زیرساخت‌های تولیدی به وضوح احساس می‌شود.

این اصلاحات شامل مواردی مانند حمایت از صنایع داخلی، جذب سرمایه‌گذاری‌های داخلی و خارجی، تسهیل دسترسی به فناوری‌های پیشرفته و بهبود مهارت‌های نیروی کار است. همچنین، توسعه زراعت، افزایش بهره‌وری در زراعت و گسترش صنایع فرآوری محصولات زراعتی، از جمله راه‌حل‌های مؤثر برای کاهش وابستگی به واردات و افزایش تولید داخلی خواهد بود. افغانستان برای بهبود وضعیت اقتصادی و کاهش کسری تجاری، نیازمند سیاست‌هایی است که بر توسعه صنایع داخلی، افزایش تولیدات داخلی و کاهش وابستگی به واردات تمرکز دارند. تقویت تجارت منطقه‌ای و بهبود زیرساخت‌های مالی و تجاری نیز می‌تواند به رشد صادرات و جذب سرمایه‌گذاری‌ها کمک کند. این سیاست‌ها باید با تسهیلات و حمایت‌های لازم برای تولیدکنندگان داخلی همراه باشند تا رشد پایدار اقتصادی حاصل شود.

صادرات، واردات و بیلانس تجارت افغانستان با شرکای عمده تجاری طی سالهای ۱۴۰۰-۱۴۰۲

صادرات، واردات و بیلانس تجارت افغانستان با شرکای عمده تجاری طی سال‌های ۱۴۰۰ تا ۱۴۰۲ به‌عنوان شاخص‌های کلیدی در تحلیل وضعیت اقتصادی کشور اهمیت زیادی دارند. این دوره، تحت تأثیر تحولات سیاسی و اجتماعی قرار داشت و به‌طور ویژه با چالش‌هایی همچون ناپایداری‌های اقتصادی و محدودیت‌های تجاری همراه بود. بررسی روابط تجاری افغانستان با کشورهای همسایه و دیگر شرکای عمده تجاری، می‌تواند به درک بهتری از وضعیت اقتصادی کشور و عوامل مؤثر بر رشد و توسعه آن کمک کند. در این راستا، تحلیل داده‌های صادرات و واردات، همچنین بیلانس تجاری، به‌عنوان ابزاری مهم برای شناسایی نقاط قوت و ضعف اقتصادی افغانستان عمل می‌کند و راهکارهای ممکن برای بهبود وضعیت تجاری را نمایان می‌سازد.

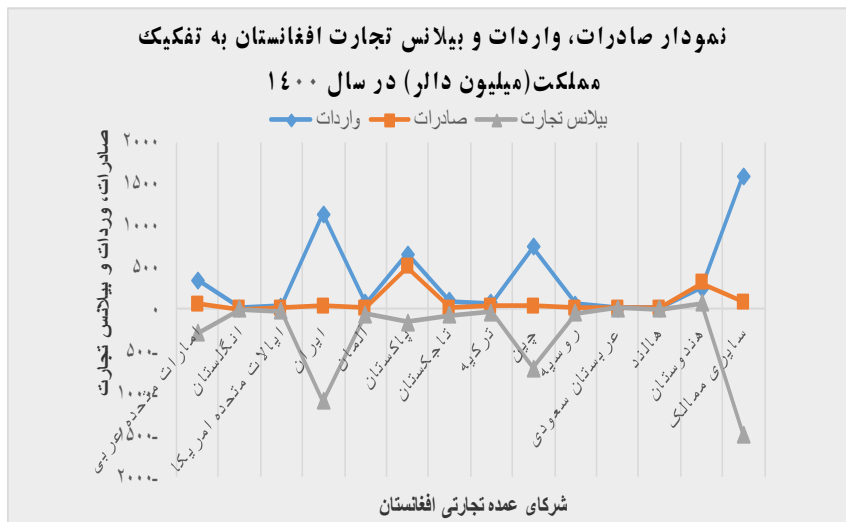
... بررسی سطح تجارت میان افغانستان و ...

جدول ۴-۱- ارزش صادرات، واردات و بیلانس تجارت افغانستان به تفکیک مملکت (به میلیون دالر) در سال ۱۴۰۰

بیلانس تجارت	صادرات	واردات	ممالک
-287	49/7	336/7	امارات متحده عربی
-0/6	1/2	1/8	انگلستان
-24/5	5/3	29/8	ایالات متحده امریکا
-1109/6	25/4	1135	ایران
-63/6	6/4	70	آلمان
-157/4	494/2	651/6	پاکستان
-74/8	11/6	86/4	تاجکستان
-35/2	27/9	63/1	ترکیه
-712/5	28/4	740/9	چین
-50/7	3/4	54/1	روسیه
5/9	7/8	1/9	عربستان سعودی
0/6	3/3	2/7	هالند
63/7	309/2	245/5	هندوستان
-1505/3	84/8	1590/1	سایری ممالک

منبع: سالنامه احصائیه تجارت افغانستان ۱۴۰۰

شکل ۴-۱- نمودار ارزش صادرات، واردات و بیلانس تجارت افغانستان به تفکیک مملکت (به میلیون دالر)

دالر) در سال ۱۴۰۰

منبع: یافته های تحقیق

تحلیل ارزش صادرات، واردات و بیلانس تجارتي افغانستان با شرکای عمده تجاری در سال ۱۴۰۰

طبق شکل ۴-۱- تحلیل اقتصادی وضعیت تجارت افغانستان با شرکای عمده تجارتي در سال ۱۴۰۰، با توجه به داده‌های واردات، صادرات و بیلانس تجارت به تفکیک کشورها به شرح زیر است.

صادرات و واردات

در سال‌های ۱۴۰۰ و ۱۴۰۱، صادرات افغانستان به شکل قابل توجهی افزایش یافته و به بالاترین سطح خود به کشورهای همسایه رسیده است. در این دوره، افغانستان ۴۹۴٫۲ میلیون دالر به پاکستان، ۲۵٫۴ میلیون دالر به ایران و ۲۸٫۴ میلیون دالر به چین صادر کرده است. این افزایش صادرات به دلایل مختلفی بازمی‌گردد که عمدتاً به شرایط عینی کشور و نیازهای منطقه‌ای مرتبط است. به‌عنوان مثال، افزایش صادرات به پاکستان ناشی از تقویت روابط تجاری دو کشور و نیازهای اساسی پاکستان به محصولات زراعتی و معدنی افغانستان بوده است.

همچنین جغرافیای نزدیک و دسترسی آسان‌تر به بازارهای پاکستانی، صادرات به این کشور را مقرون‌به‌صرفه و موثر کرده است. صادرات به ایران نیز به دلیل افزایش تقاضای محصولات زراعی افغانستان و تلاش ایران برای تأمین برخی از نیازهای خود از همسایگان، به میزان قابل توجهی افزایش یافته است. از سوی دیگر، افزایش صادرات به چین به واسطه تقویت همکاری‌های تجاری و توافقات انجام‌شده برای صادرات سنگ‌های قیمتی و محصولات زراعتی، شرایط مناسبی را برای تجار افغان ایجاد کرده است.

بیلانس تجارت

بیلانس تجارت افغانستان همچنان منفی است و این نشان‌دهنده وابستگی شدید به واردات است. بالاترین کسری تجاری به ترتیب از ایران (۱۱۰۹٫۶- میلیون دالر)، هند (۱۵۰۵٫۳- میلیون دالر) و چین (۷۱۲٫۵- میلیون دالر) مشاهده می‌شود. این کسری نشان می‌دهد که صادرات نتوانسته به اندازه کافی برای پوشش واردات عمل کند، که می‌تواند به ناپایداری اقتصادی منجر شود. افزایش واردات و کسری شدید نشان‌دهنده وابستگی اقتصادی افغانستان به تأمین کالاهای خارجی است. افزایش وابستگی به واردات و کسری تجاری شدید می‌تواند افغانستان را در معرض نوسانات قیمت‌های جهانی و کاهش دسترسی به ارزهای خارجی قرار دهد. این شرایط، آسیب‌پذیری اقتصادی کشور

... بررسی سطح تجارت میان افغانستان و ...

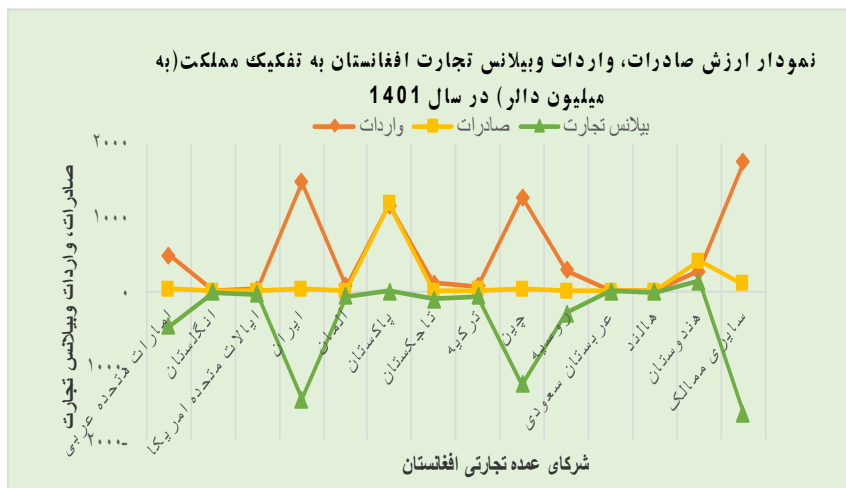
را افزایش داده و می‌تواند موجب تورم، کاهش قدرت خرید و اختلال در عرضه کالاهای ضروری شود که بر پایداری اقتصادی تأثیر منفی خواهد داشت.

جدول ۴-۲- ارزش صادرات، واردات و بیلانس تجارت افغانستان به تفکیک مملکت (به میلیون دالر) در سال ۱۴۰۱

ممالک	واردات	صادرات	بیلانس تجارت
امارات متحده عربی	494/4	34/1	-460/3
انگلستان	2/2	1/3	-0/9
ایالات متحده امریکا	34/7	5/3	-29/4
ایران	1469/4	27/1	-1442/3
آلمان	71/7	4/8	-66/9
پاکستان	1165/6	1178/1	12/5
تاجکستان	111/5	11/6	-99/9
ترکیه	76/2	17/4	-58/8
چین	1272/4	28/5	-1243/9
روسیه	289/6	3/4	-286/2
عربستان سعودی	1/9	6/3	4/4
هالند	3/7	2	-1/7
هندوستان	272/5	416/3	143/8
سایری ممالک	1741/1	101/6	-1639/5

منبع: سالنامه احصائیه تجارت افغانستان ۱۴۰۱

شکل ۴-۲- نمودار ارزش صادرات، واردات و بیلانس تجارت افغانستان به تفکیک مملکت (به میلیون دالر) در

تحلیل ارزش صادرات، واردات و بیلانس تجاری کشور با شرکای عمده تجاری در سال ۱۴۰۱

طبق شکل ۴-۲- تحلیل اقتصادی وضعیت تجارت افغانستان با شرکای عمده تجاری در سال ۱۴۰۱، با توجه به داده‌های واردات، صادرات و بیلانس تجارت به تفکیک کشورها به شرح زیر است.

صادرات و واردات

صادرات افغانستان به طور کلی بسیار کمتر از واردات است. در میان کشورها، پاکستان با ۱۱۷۸٫۱ میلیون دالر بالاترین سطح صادرات را دارد، در حالی که صادرات به کشورهای دیگر نظیر ایران و هند نیز وجود دارد، اما به طور کلی میزان صادرات پایین است. این مسئله نشان‌دهنده این است که افغانستان در زمینه تولید و فرآوری کالاها محدودیت‌هایی دارد. واردات افغانستان در سال ۱۴۰۱ به طور کلی به مبلغ ۴۹۴٫۴ میلیون دالر از امارات متحده عربی و ۱۴۶۹٫۴ میلیون دالر از ایران در صدر قرار دارد. واردات از کشورهایمانند ایالات متحده، چین و عربستان سعودی نیز قابل توجه است. به طور کلی، افغانستان وابستگی بالایی به واردات دارد و این وابستگی می‌تواند به نقاط ضعف اقتصادی منجر شود.

بیلانس تجارت

بیلانس تجارت افغانستان منفی است و این نشان‌دهنده یک کسری بزرگ در تجارت خارجی است. به عنوان مثال، بیلانس تجارت با ایران ۱۴۴۲٫۳- میلیون دالر و با چین ۱۲۴۳٫۹- میلیون دالر است. این کسری می‌تواند به تضعیف ارز ملی و همچنین ایجاد فشار بر منابع مالی کشور منجر شود. در کل، در سال ۱۴۰۱، افغانستان به شدت به واردات وابسته است و این مسئله می‌تواند به بحران‌های اقتصادی منجر شود. به دلیل کمبود تولید و فرآوری، صادرات افغانستان در سطح پایینی قرار دارد که نیاز به توجه و بهبود دارد. بیلانس تجارت منفی نشان‌دهنده یک ضعف بزرگ در ساختار اقتصادی کشور است و نیاز به سیاست‌گذاری‌های مناسب برای تقویت صادرات و کاهش وابستگی به واردات دارد. سیاست‌گذاری‌های مناسب شامل افزایش سرمایه‌گذاری در صنایع تولیدی،

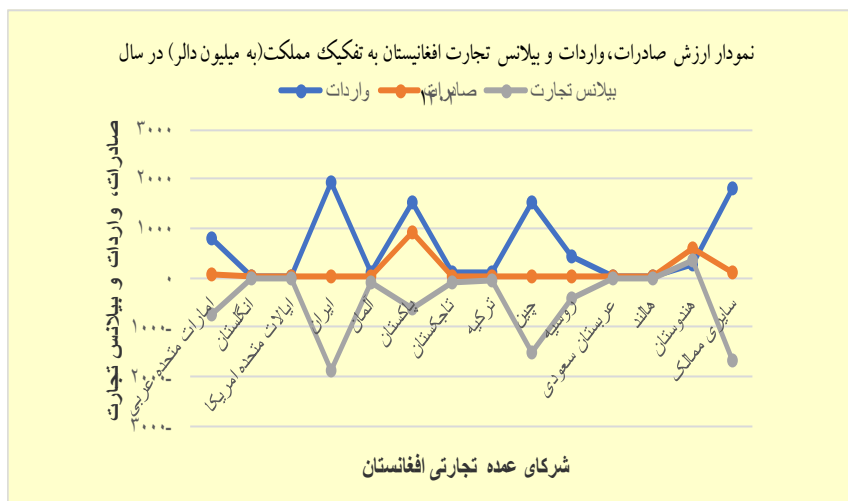
... بررسی سطح تجارت میان افغانستان و...
 تقویت بخش زراعت و ایجاد تسهیلات برای صادرات محصولات بومی، و همچنین ترویج تولیدات داخلی برای کاهش واردات است.

جدول ۴-۳ - ارزش صادرات، واردات و بیلانس تجارت افغانستان به تفکیک مملکت (به میلیون دالر) در سال ۱۴۰۲

ممالک	واردات	صادرات	بیلانس تجارت
امارات متحده عربی	787/3	48/7	-738/6
انگلستان	2/5	2/2	-0/3
ایالات متحده امریکا	23/4	5/7	-17/7
ایران	1930/8	32/8	-1898
آلمان	87/9	4/9	-83
پاکستان	1537/5	902/1	-635/4
تاجکستان	92/8	7/5	-85/3
ترکیه	99/4	27/2	-72/2
چین	1535/6	35/1	-1500/5
روسیه	414/7	5/2	-409/5
عربستان سعودی	4	5/4	¼
هالند	3/1	2/2	-0/9
هندوستان	264/5	595/8	331/3
سایری ممالک	1792/9	103/1	-1689/8

منبع: سالنامه احصائیه تجارت افغانستان سال ۱۴۰۲

شکل ۴-۳ - نمودار ارزش صادرات، واردات و بیلانس تجارت افغانستان به تفکیک مملکت (به میلیون دالر)

تحلیل ارزش صادرات، واردات و بیلانس تجاری کشور با شرکای عمده تجاری

در سال ۱۴۰۲

طبق شکل ۳-۴- تحلیل اقتصادی وضعیت تجارت افغانستان با شرکای عمده تجاری در سال ۱۴۰۲، با توجه به داده‌های واردات، صادرات و بیلانس تجارت به تفکیک کشورها به شرح زیر است.

صادرات و واردات

صادرات افغانستان به ۴۸,۷ میلیون دالر از امارات متحده عربی و ۳۲,۸ میلیون دالر از ایران محدود است. با وجود اینکه صادرات به پاکستان (۹۰۲,۱ میلیون دالر) و هند (۵۹۵,۸ میلیون دالر) به نسبت دیگر کشورها بیشتر است، ولی به طور کلی صادرات در سطح پایینی قرار دارد. این موضوع بیانگر مشکلات در تولید و فرآوری داخلی است. واردات افغانستان به مبلغ ۷۸۷,۳ میلیون دالر از امارات متحده عربی و ۱۹۳۰,۸ میلیون دالر از ایران در صدر قرار دارد. همچنین، واردات از پاکستان و چین به ترتیب ۱۵۳۷,۵ و ۱۵۳۵,۶ میلیون دالر قابل توجه است. به طور کلی، واردات افغانستان به طور چشمگیری افزایش یافته و نشان‌دهنده وابستگی بالای کشور به کالاهای خارجی است.

بیلانس تجارت

بیلانس تجارت افغانستان منفی است و کسری بالایی را نشان می‌دهد. به عنوان مثال، بیلانس تجارت با ایران ۱۸۹۸- میلیون دالر و با چین ۱۵۰۰,۵- میلیون دالر است. این کسری نشان‌دهنده عدم تعادل جدی در تجارت خارجی کشور است که می‌تواند به ناپایداری اقتصادی منجر شود. افغانستان به طور جدی به واردات وابسته است و این موضوع می‌تواند به آسیب‌پذیری اقتصادی منجر شود. سطح پایین صادرات نشان‌دهنده ضعف‌های اساسی در تولید داخلی و نیاز به توسعه زیرساخت‌های اقتصادی است. بیلانس تجارت منفی نشان‌دهنده چالش‌های بزرگ اقتصادی است و نیاز به اقدامات فوری برای بهبود وضعیت اقتصادی دارد.

فرصت‌ها، تهدیدها و چالش‌های تجاری و اقتصادی افغانستان و راهکارهای توسعه

پس از حاکمیت دوباره امارت اسلامی در افغانستان، کشور با چالش‌های جدی در زمینه‌های اقتصادی و تجاری روبه‌رو شده است. تحریم‌های بین‌المللی و محدودیت‌های

بررسی سطح تجارت میان افغانستان و...
 تجاری، فرصت‌های اقتصادی را به شدت تحت تأثیر قرار داده و روند توسعه را متوقف کرده است. در این شرایط، شناسایی تهدیدها و چالش‌های موجود ضروری است تا بتوان راهکارهای مناسبی برای مقابله با آنها ارائه داد. از سوی دیگر، افغانستان با داشتن منابع طبیعی غنی و موقعیت جغرافیایی استراتژیک، فرصت‌هایی نیز در پیش روی خود دارد که می‌تواند به بهبود وضعیت اقتصادی و تجاری کشور کمک کند. این تحلیل به بررسی این چالش‌ها، تهدیدها و فرصت‌ها می‌پردازد و راه‌های مؤثری را برای مواجهه با آنها پیشنهاد می‌کند.

جدول ۱-۵- فرصت‌ها، تهدیدها، چالش‌ها و راه‌های حل

شماره	فرصت‌ها (Opportunities)	چالش‌ها (Weaknesses / Internal Challenges)	تهدیدها (Threats / External Risks)	راه‌حل‌ها (Strategies / Solutions)
1	موقعیت جغرافیایی استراتژیک برای تسهیل تجارت منطقه‌ای	عدم ثبات و ضعف در ساختارهای امنیتی داخلی	ناپایداری سیاسی و ناامنی در منطقه	ایجاد سازوکارهای همکاری بین‌المللی برای افزایش امنیت و ثبات
2	منابع طبیعی غنی به‌عنوان منبع درآمد برای تجارت	استخراج غیرعلمی و غیرقانونی منابع طبیعی	تحریم‌های بین‌المللی و محدودیت دسترسی به بازارهای جهانی	کاهش تحریم‌ها از طریق دیپلماسی و توافق‌های تجاری، قانونمند کردن استخراج معادن
3	پتانسیل صادرات محصولات زراعی به کشورهای همسایه	محدودیت‌های فرآیندهای گمرکی و ضعف زیرساخت‌های صادراتی	تغییرات اقلیمی و نوسانات آب و هوایی	ساده‌سازی رویه‌های گمرکی، دیجیتالی کردن فرآیندها، بهبود زیرساخت‌ها

آموزش تولیدکنندگان برای رعایت استانداردها، تقویت همکاری‌های تجاری منطقه‌ای	بحران‌های سیاسی منطقه‌ای و تحریم‌ها	کمبود استانداردهای بین‌المللی در کالاهای صادراتی	تقویت روابط اقتصادی با همسایگان و شناخته شدن به‌عنوان شریک تجاری	4
توسعه زیرساخت‌های داخلی فناوری، تشویق تولید و نوآوری بومی	مشکلات زیرساختی و محدودیت دسترسی به اینترنت	وابستگی زیاد به واردات فناوری و ضعف زیرساخت‌های ارتباطی	رشد فناوری اطلاعات و ارتباطات برای تسهیل تجارت الکترونیک	5
ایجاد محیط حقوقی امن و پایدار، جذب سرمایه‌گذاری از طریق شفافیت و امنیت سرمایه	تغییرات ناگهانی در سیاست‌های بین‌المللی و محدودیت‌های سرمایه‌گذاری	ضعف محیط حقوقی و قانونی برای جذب سرمایه‌گذاری	حمایت‌های بین‌المللی و همکاری‌های توسعه‌ای در تجارت	6
برگزاری دوره‌های آموزشی تخصصی، ارتقای مهارت‌ها با همکاری نهادهای بین‌المللی	نبود برنامه‌های منسجم و هماهنگ در آموزش‌های فنی	کمبود نیروی انسانی ماهر و مقاومت در برابر آموزش و تغییرات	همکاری با مؤسسات بین‌المللی برای ارتقای مهارت‌ها و توانمندی‌های فنی	7

جدول ۵-۱- نشان دهنده تحلیل وضعیت تجارت افغانستان می‌باشد. که جدول ذکر شده شامل چهار بخش است. نقاط قوت آن شامل موقعیت جغرافیایی مناسب، منابع طبیعی غنی و ظرفیت صادراتی است، در حالی که نقاط ضعف مانند کمبود زیربنای چالش‌هایی ایجاد کرده‌اند. فرصت‌ها مانند توسعه تجارت الکترونیک و همکاری‌های بین‌المللی می‌توانند به رشد

اقتصادی کمک کنند، اما تهدیدهایی مانند تحریم‌ها و تغییرات اقلیمی مانع این پیشرفت می‌شوند. که این موارد در زیر به صورت خلاصه مورد بررسی قرار گرفته است.

موقعیت جغرافیایی استراتژیک برای تسهیل تجارت منطقه‌ای

افغانستان با قرارگیری در قلب آسیای میانه و جنوب آسیا، موقعیت جغرافیایی استراتژیکی دارد که می‌تواند نقش مهمی در تسهیل تجارت منطقه‌ای ایفا کند. این کشور به‌عنوان یک پل ترانزیتی بین بازارهای بزرگ ایران، پاکستان، کشورهای آسیای مرکزی و حتی چین شناخته می‌شود که فرصت بالقوه‌ای برای توسعه تجارت منطقه‌ای فراهم می‌آورد (Asian Development Bank, 2018). با این حال، چالش‌های داخلی مانند عدم ثبات و ضعف در ساختارهای امنیتی، مانع از بهره‌برداری کامل از این ظرفیت شده است (World Bank, 2017). همچنین ناپایداری سیاسی و ناامنی‌های گسترده در مناطق مختلف افغانستان به عنوان تهدیدهای بیرونی، فضای کسب‌وکار و تجارت را دچار مشکل می‌کند و ریسک‌های سرمایه‌گذاری و تجارت را افزایش می‌دهد (IMF, 2020).

برای مواجهه با این مشکلات، ایجاد سازوکارهای همکاری بین‌المللی در زمینه امنیت و ثبات سیاسی اهمیت فراوانی دارد. همکاری‌های منطقه‌ای و بین‌المللی می‌تواند به بهبود فضای امنیتی و ترانزیتی کمک کند و زمینه را برای جذب سرمایه‌گذاری‌های خارجی و گسترش تجارت فراهم آورد (UNDP, 2020). در نتیجه، توسعه سازوکارهای امنیتی مشترک و تقویت دیپلماسی منطقه‌ای از مهم‌ترین راهکارهای عملیاتی جهت بهره‌برداری از موقعیت استراتژیک افغانستان در تجارت منطقه‌ای به شمار می‌آید.

منابع طبیعی غنی به‌عنوان منبع درآمد برای تجارت

افغانستان با دارا بودن منابع طبیعی گسترده از جمله معادن فلزی مانند مس، آهن، طلا و منابع غیر فلزی همچون نمک و گوگرد، ظرفیت بالقوه‌ای برای افزایش درآمدهای تجاری و توسعه اقتصادی دارد (World Bank, 2017). بهره‌برداری صحیح و علمی از این منابع می‌تواند به عنوان یک منبع درآمد پایدار در اقتصاد کشور عمل کند و فرصت‌های اشتغال و سرمایه‌گذاری را افزایش دهد. با این حال، استخراج غیرعلمی و غیرقانونی منابع طبیعی یکی از چالش‌های جدی داخلی است که نه تنها به منابع طبیعی کشور آسیب می‌زند، بلکه موجب کاهش درآمدهای دولت و افزایش مخاطرات زیست‌محیطی می‌شود (Asian Development Bank, 2018). علاوه بر این، تحریم‌های بین‌المللی و محدودیت‌های

دسترسی به بازارهای جهانی به دلیل وضعیت سیاسی و امنیتی، تهدیدی بزرگ برای تجارت قانونی و توسعه صادرات افغانستان محسوب می‌شوند (IMF, 2020).

برای مقابله با این مشکلات، کاهش تحریم‌ها از طریق دیپلماسی فعال و توافقاتی تجاری منطقه‌ای و بین‌المللی ضروری است. همچنین قانونمند کردن استخراج معادن و نظارت دقیق بر فعالیت‌های معدنی می‌تواند به بهبود مدیریت منابع طبیعی و افزایش درآمدهای قانونی کمک کند (UNDP, 2020). ایجاد شفافیت و رعایت استانداردهای بین‌المللی در بهره‌برداری از منابع، کلید توسعه پایدار این بخش است.

پتانسیل صادرات محصولات زراعی به کشورهای همسایه

افغانستان به دلیل داشتن زمین‌های حاصلخیز و تنوع منابع زراعی، از ظرفیت قابل توجهی برای صادرات محصولات زراعی مانند میوه‌های تازه (سیب، انگور، زردآلو) و سبزیجات به کشورهای همسایه برخوردار است (FAO, 2021). کیفیت بالای این محصولات می‌تواند زمینه‌ساز ورود افغانستان به بازارهای منطقه‌ای و افزایش درآمدهای صادراتی باشد. با این حال، محدودیت‌های موجود در فرآیندهای گمرکی و ضعف زیرساخت‌های صادراتی از جمله مشکلات داخلی مهمی هستند که مانع بهره‌برداری کامل از این ظرفیت شده‌اند (Asian Development Bank, 2018). تأخیر در ترخیص کالا، هزینه‌های اضافی و نبود سامانه‌های مدرن مدیریت صادرات باعث کاهش رقابت‌پذیری محصولات شده است. از سوی دیگر، تغییرات اقلیمی و نوسانات آب و هوایی به عنوان تهدیدهای محیطی، تولید محصولات زراعی را تحت تأثیر قرار داده و باعث ناپایداری در عرضه و کیفیت محصولات می‌شود (IPCC, 2022). برای رفع این مشکلات، ساده‌سازی رویه‌های گمرکی و استفاده از فناوری‌های دیجیتال جهت تسریع و شفاف‌سازی فرآیندهای صادراتی ضرورت دارد. همچنین، بهبود زیرساخت‌های حمل‌ونقل و انبارداری می‌تواند به کاهش هزینه‌ها و افزایش کیفیت صادرات کمک کند (World Bank, 2020). این اقدامات ضمن تسهیل تجارت، اعتماد شرکای تجاری را نیز افزایش می‌دهد.

تقویت روابط اقتصادی با همسایگان و شناخته شدن به عنوان شریک تجاری

ایجاد و توسعه روابط اقتصادی مستحکم با کشورهای همسایه برای افغانستان اهمیت بسیار بالایی دارد، زیرا این روابط می‌توانند زمینه‌ساز افزایش صادرات، جذب سرمایه‌گذاری و ارتقای سطح همکاری‌های تجاری منطقه‌ای شوند (IMF, 2020). شناخته شدن به عنوان یک شریک تجاری معتبر باعث افزایش اعتماد بازارهای منطقه‌ای و جهانی به کالاها و خدمات

_____ بررسی سطح تجارت میان افغانستان و ...
صادراتی افغانستان می‌شود. از سوی دیگر، کمبود رعایت استانداردهای بین‌المللی در کالاهای صادراتی به‌عنوان یکی از چالش‌های داخلی مهم مطرح است که مانع ورود این کالاها به بازارهای جهانی می‌شود و محدودیت‌هایی در تجارت خارجی ایجاد می‌کند (WTO, 2019).

این مسئله باعث کاهش رقابت‌پذیری محصولات افغانستان در بازارهای هدف می‌شود. بحران‌های سیاسی منطقه‌ای و تحریم‌ها نیز به عنوان تهدیدهای خارجی، ریسک‌های تجاری را افزایش داده و بر حجم روابط اقتصادی تأثیر منفی می‌گذارند (Asian Development Bank, 2018). برای رفع این مشکلات، آموزش و توانمندسازی تولیدکنندگان داخلی در زمینه رعایت استانداردهای بین‌المللی و مقررات کیفیت ضروری است. علاوه بر این، تقویت همکاری‌های تجاری منطقه‌ای و ایجاد توافق‌نامه‌های تجاری منطقه‌ای می‌تواند فضای مناسب‌تری برای گسترش روابط اقتصادی فراهم کند (UNCTAD, 2020).

رشد فناوری اطلاعات و ارتباطات برای تسهیل تجارت الکترونیک

فناوری اطلاعات و ارتباطات (ICT) نقش کلیدی در توسعه تجارت الکترونیک و افزایش بهره‌وری اقتصادی دارد و می‌تواند به تسهیل فرآیندهای تجاری و افزایش دسترسی به بازارهای داخلی و بین‌المللی کمک کند (ITU, 2021). در افغانستان، استفاده از فناوری‌های نوین می‌تواند هزینه‌های تجارت را کاهش داده و فرصت‌های جدیدی برای کسب‌وکارهای کوچک و متوسط ایجاد کند. با این حال، وابستگی زیاد به واردات فناوری‌های خارجی و ضعف زیرساخت‌های ارتباطی از مهم‌ترین چالش‌های داخلی این بخش است که مانع توسعه پایدار فناوری اطلاعات می‌شود (World Bank, 2020).

مشکلات زیرساختی از جمله محدودیت دسترسی به اینترنت پرسرعت و کیفیت پایین خدمات ارتباطی نیز به عنوان تهدیدهای بیرونی فضای رشد ICT را محدود کرده‌اند (UNDP, 2020). برای مقابله با این مشکلات، توسعه زیرساخت‌های داخلی فناوری اطلاعات، سرمایه‌گذاری در شبکه‌های ارتباطی و تشویق تولید و نوآوری بومی از ضروریات است. حمایت از استارت‌آپ‌ها و شرکت‌های فناورانه داخلی و ایجاد محیط مساعد برای جذب سرمایه‌گذاری در این حوزه می‌تواند به افزایش خودکفایی فناوری و بهبود تجارت الکترونیک کمک کند (Asian Development Bank, 2021).

حمایت‌های بین‌المللی و همکاری‌های توسعه‌ای در تجارت

حمایت‌های بین‌المللی و همکاری‌های توسعه‌ای نقش مهمی در بهبود ظرفیت‌های تجاری و اقتصادی افغانستان ایفا می‌کنند. این حمایت‌ها شامل تأمین منابع مالی، انتقال فناوری، ارتقای مهارت‌های فنی و توسعه زیرساخت‌ها می‌باشد که می‌تواند به رشد پایدار و توسعه اقتصادی کشور کمک کند (UNDP, 2020). با این حال، ضعف محیط حقوقی و قانونی داخلی، یکی از چالش‌های جدی است که موجب کاهش جذابیت افغانستان برای سرمایه‌گذاران خارجی و محدودیت در جذب حمایت‌های بین‌المللی می‌شود (World Bank, 2019). همچنین، تغییرات ناگهانی در سیاست‌های بین‌المللی و محدودیت‌های مرتبط با تحریم‌ها و سرمایه‌گذاری، به عنوان تهدیدهای خارجی، بر ثبات و تداوم این همکاری‌ها تأثیرگذار است (IMF, 2020).

برای رفع این مشکلات، ایجاد محیط حقوقی امن و پایدار با شفافیت در قوانین و حمایت از حقوق سرمایه‌گذاران، از ضروریات است. همچنین، تقویت نهادهای نظارتی و قضایی و بهبود شفافیت در فرآیندهای اداری می‌تواند اعتماد سرمایه‌گذاران را جلب نماید و زمینه را برای جذب بیشتر سرمایه‌گذاری خارجی فراهم کند (Asian Development Bank, 2018).

همکاری با مؤسسات بین‌المللی برای ارتقای مهارت‌ها و توانمندی‌های فنی

یکی از مهم‌ترین عوامل توسعه اقتصادی و تجاری هر کشور، وجود نیروی انسانی ماهر و توانمند است که بتواند با استانداردهای بین‌المللی هماهنگ عمل کند (UNESCO, 2021). در افغانستان، کمبود نیروی کار ماهر و همچنین مقاومت برخی بخش‌ها در برابر آموزش‌های نوین و تغییرات، چالشی اساسی در مسیر توسعه فنی و حرفه‌ای محسوب می‌شود (Asian Development Bank, 2019).

علاوه بر این، نبود برنامه‌های منسجم و هماهنگ در زمینه آموزش‌های فنی و حرفه‌ای، ضعف زیرساخت‌های آموزشی و عدم دسترسی گسترده به منابع به‌روز، تهدیدی جدی برای ارتقای مهارت‌های فنی به شمار می‌رود (ILO, 2020). برای رفع این مشکلات، همکاری با مؤسسات بین‌المللی جهت برگزاری دوره‌های آموزشی تخصصی و ارتقای مهارت‌ها، ایجاد برنامه‌های آموزشی هماهنگ و توسعه زیرساخت‌های آموزشی ضرورت دارد. این همکاری‌ها می‌توانند به انتقال دانش فنی، بهبود کیفیت آموزش و توانمندسازی نیروی کار کمک کرده و در نهایت زمینه‌ساز افزایش رقابت‌پذیری کالا و خدمات صادراتی افغانستان در بازارهای جهانی شوند (UNDP, 2021).

نتیجه‌گیری

بررسی وضعیت تجاری افغانستان از سال ۱۴۰۰ تا ۱۴۰۲ نشان‌دهنده چالش‌های عمده‌ای است که ریشه در مشکلات ساختاری و تحولات سیاسی اخیر دارد. چالش‌هایی همچون وابستگی به واردات، بیلانس منفی تجاری و عدم توانایی در ایجاد تعادل میان صادرات و واردات، به‌ویژه در ارتباط با کشورهای همسایه، همگی ناشی از ضعف‌های بنیادی اقتصادی و مشکلات زیرساختی در افغانستان است که بعضاً به سال‌های گذشته برمی‌گردد، اما در دوره‌های اخیر شدت بیشتری یافته است. ناپایداری اقتصادی در افغانستان در نتیجه تحولات سیاسی و اجتماعی، به‌ویژه پس از تغییر حکومت در سال ۱۴۰۰، به یک مسئله مهم تبدیل شده است. در سال‌های ۱۴۰۰ و ۱۴۰۱، به دلیل برخی شرایط خاص، مانند تلاش‌های موقتی برای تقویت صادرات، شاهد افزایش صادرات بودیم، اما این روند نتوانست تداوم داشته باشد و در سال ۱۴۰۲ کاهش مجدد صادرات به‌وضوح مشاهده شد.

ناپایداری در این روند به دلیل عدم برنامه‌ریزی مناسب و تغییرات ناگهانی در سیاست‌های اقتصادی است. وابستگی فزاینده به واردات و ضعف در تولید داخلی، به‌ویژه در محصولات ضروری و صنعتی، آسیب‌پذیری اقتصادی را افزایش می‌دهد. این وابستگی به کشورهای همسایه مانند ایران و پاکستان، که واردات عمده‌ای از آن‌ها صورت می‌گیرد، فشار زیادی بر منابع ارزی و اقتصادی کشور وارد می‌کند و این کشور را در برابر تغییرات قیمت‌ها و مشکلات اقتصادی جهانی آسیب‌پذیر می‌سازد. علاوه بر این، عدم تولید کافی و زیرساخت‌های ناکافی به رشد صنعتی و خودکفایی کمک نمی‌کند و این خود باعث تشدید بحران‌های اقتصادی می‌شود.

برای مقابله با این چالش‌ها، سیاست‌های کارآمدی ضروری است. اولاً، باید بر روی تقویت تولید داخلی تمرکز کرد. ایجاد فرصت‌های سرمایه‌گذاری در بخش‌های مختلف اقتصادی، به‌ویژه در صنایع زراعتی، معدنی و تولیدی، می‌تواند کمک زیادی به کاهش وابستگی به واردات کند. همچنین، تقویت زیرساخت‌های تجاری، بهبود وضعیت حمل‌ونقل و گمرک، و تسهیل تجارت با کشورهای همسایه و شرکای بین‌المللی ضروری است. دومین راهکار این است که سیاست‌های تجاری و اقتصادی باید به‌گونه‌ای تنظیم شوند که توانایی جذب سرمایه‌گذاری‌های خارجی را داشته باشند. برای این منظور، ایجاد محیطی قانونی و حقوقی امن و شفاف ضروری است. حمایت از صنایع محلی، تسهیل

صادرات و اصلاحات در سیستم بانکی و مالی می‌تواند به تقویت اقتصاد ملی و کاهش وابستگی به واردات کمک کند. در نهایت، برای بهبود وضعیت بیلانس تجاری و ایجاد رشد پایدار در اقتصاد، سیاست‌های درازمدت و همه‌جانبه‌ای نیاز است که به افزایش تولید، تقویت زیرساخت‌ها و جذب سرمایه‌گذاری‌های خارجی توجه ویژه‌ای داشته باشد. این امر به‌ویژه در شرایط اقتصادی ناپایدار افغانستان، به برنامه‌ریزی دقیق و هماهنگ نیاز دارد تا از آسیب‌پذیری اقتصادی کاسته شود و آینده‌ای پایدار برای کشور رقم بخورد.

پیشنهادات

۱. توسعه محصولات استراتژیک مانند گندم، میوه‌ها و سبزیجات به منظور افزایش صادرات و جلوگیری از واردات.
۲. ایجاد زنجیره‌های تأمین و فرآوری محصولات زراعتی مانند فابریکات بسته‌بندی و فرآوری مواد غذایی.
۳. ایجاد سردخانه‌های معیاری و استندرد به‌خاطر نگهداری محصولات زراعتی.
۴. تقویت شبکه‌های صادراتی زراعتی از طریق ایجاد مراکز تجاری و گمرکی در سرحدات.
۵. حمایت از صنایع کوچک و متوسط برای کاهش وابستگی به واردات و افزایش صادرات.
۶. تقویت زیربنای صنعتی مانند احداث پارک‌های صنعتی و تولیدات معدنی.
۷. انتقال تکنالوژی و آموزش نیروی کار به منظور بهبود کیفیت و رقابت‌پذیری محصولات.
۸. ایجاد شبکه‌های تجاری با کشورهای همسایه برای انتقال تکنالوژی و افزایش حجم صادرات.

فهرست منابع

- ۱- اپلی‌بارد، دی. آر، فیلد، آ. جی، و کب، اس. ال. (۱۳۹۶). اقتصاد بین‌الملل (جلد اول) (ع). رحیم‌لوی بنی‌س، مترجم؛ نوبت چاپ دوم). تهران: مؤسسه کتاب مهربان نشر.
- ۲- اداره اهره ملی احصائیه و معلومات. (۱۴۰۰). سال نامه تجارت افغانستان. امارت اسلامی افغانستان.
- ۳- اداره ملی احصائیه و معلومات. (۱۴۰۱). سال نامه تجارت افغانستان. امارت اسلامی افغانستان.
- ۴- اداره ملی احصائیه و معلومات. (۱۴۰۲). سال نامه تجارت افغانستان. امارت اسلامی افغانستان.
- ۵- اسماعیلی خوش‌مردان، ع. (۱۴۰۰). روابط ایران و افغانستان (با تأکید بر مراودات تجاری). بازیابی از: https://es.tesrc.ac.ir/article_247828.html

بررسی سطح تجارت میان افغانستان و ...

۶- کروگمن، پ.، آبستفلد، م.، و میلترز، م. (۱۳۹۷). اقتصاد بین‌الملل: تئوری و سیاست (تجارت بین‌الملل) (جلد ۱) (ح. صمصامی، مترجم؛ ا. کیانی، ویراستار). تهران: دانشگاه شهید بهشتی.

۷- مرکز مطالعات استراتژیک و منطقوی. (۱۴۰۰). نگاهی به روابط اقتصادی امارت اسلامی

افغانستان و چین. بازیابی از: <https://csrskabul.com/?p=8255>

- 1- Asian Development Bank. (2018). Supporting private sector development in Afghanistan. Manila: Asian Development Bank.
<https://www.adb.org/sites/default/files/publication/429591/afg-private-sector-development.pdf>
- 2- Asian Development Bank. (2019). Skills development and employment in Afghanistan. Manila: Asian Development Bank.
<https://www.adb.org/sites/default/files/publication/521741/skills-development-afghanistan.pdf>
- 3- Asian Development Bank. (2021). ICT for development in Afghanistan. Manila: Asian Development Bank.
<https://www.adb.org/sites/default/files/publication/661161/ict-development-afghanistan.pdf>
- 4- Food and Agriculture Organization (FAO). (2021). Afghanistan agriculture and food security report. Rome: FAO.
<https://www.fao.org/3/cb3473en/cb3473en.pdf>
- 5- World Bank. (2017). Afghanistan economic update. Washington, DC: World Bank.
<https://documents.worldbank.org/en/publication/documents-reports/documentdetail/126331494387465921/afghanistan-economic-update>
- 6- World Bank. (2019). Investment climate reforms in Afghanistan. Washington, DC: World Bank.
<https://documents.worldbank.org/en/publication/documents-reports/documentdetail/468581553172886534/investment-climate-reforms-in-afghanistan>
- 7- World Bank. (2020). Trade facilitation and export competitiveness in Afghanistan. Washington, DC: World Bank.
<https://documents.worldbank.org/en/publication/documents-reports/documentdetail/370271585075724452/trade-facilitation-and-export-competitiveness-in-afghanistan>
- 8- United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (UNESCO). (2021). Global education monitoring report. Paris: UNESCO.
<https://en.unesco.org/gem-report/>
- 9- United Nations Development Programme (UNDP). (2020). Afghanistan human development report 2020: Building resilience and sustainable development. New York: UNDP.
https://www.af.undp.org/content/afghanistan/en/home/library/human_development/afghanistan-human-development-report-2020.html

- 10- International Labour Organization (ILO). (2020). Technical and vocational education and training in Afghanistan. Geneva: ILO.
https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---asia/---ro-bangkok/documents/publication/wcms_748089.pdf
- 11- International Monetary Fund (IMF). (2020). Islamic Republic of Afghanistan: Country report No. 20/248. Washington, DC: IMF.
<https://www.imf.org/en/Publications/CR/Issues/2020/08/11/Islamic-Republic-of-Afghanistan-2020-Article-IV-Consultation-Press-Release-Staff-Report-and-49586>
- 12- Intergovernmental Panel on Climate Change (IPCC). (2022). Climate change impacts and adaptation. Geneva: IPCC.
<https://www.ipcc.ch/report/ar6/wg2/>
- 13- International Telecommunication Union (ITU). (2021). ICT development report 2021. Geneva: ITU.
<https://www.itu.int/en/ITU-D/Statistics/Pages/publications/wtid.aspx>
- 14- United Nations Development Programme (UNDP). (2021). Capacity building for sustainable development in Afghanistan. New York: UNDP.
<https://www.undp.org/content/undp/en/home/librarypage/capacity-building.html>
- 15- World Trade Organization (WTO). (2019). Trade policy review: Afghanistan. Geneva: WTO.
https://www.wto.org/english/tratop_e/tpr_e/tp495_e.htm
- 16- OECD. (2020). Trade and economic resilience: OECD policy responses to coronavirus (COVID-19). OECD Publishing.
<https://www.oecd.org/coronavirus/policy-responses/trade-and-economic-resilience-cac580f3>
- 17- United Nations Development Programme (UNDP). (2023). Afghanistan human development report 2023. United Nations Development Programme.
<https://www.undp.org/afghanistan/publications/afghanistan-human-development-report-2023>
- 18- World Bank. (2022). Afghanistan development update: Toward economic stabilization and recovery. Washington, DC: World Bank Group.
<https://documents.worldbank.org/en/publication/documents-reports/documentdetail/099545009202225487/idu0f78a76e10a0d7041b309c920f8cd4a568b5f>

څېړندوی شجاع الله امان

په افغانستان کې د سیمه ییزو اقتصادي پروژو

لپاره مساعد سکتورونه

لنډیز

هر هېواد چې له بېلابېلو ټولنیزو، سیاسي، طبیعي گوانونو سره سره د اقتصادي ثبات او ودې لپاره هڅې کوي؛ نو اړینه خبره ده چې په داسې سکتورونو کې باید بنسټیزه پانگونه وکړي چې خورا هیله بښونکي پایلې ولري. د اقتصادي معلوماتو، د کارپوهانو نظرونو او د ورته قضیو د مطالعاتو او تحلیل له لارې دا څېړنه د سیمه ییزو همکاریو او همېشني پرمختګ لپاره خورا لوړ ظرفیت سره په افغانستان کې کلیدي سکتورونه راپېژني او په هېواد کې د اقتصادي پرمختګ د مسیر تاریخي بهیر را په گوته کوي چې کره او کرنیز کاروبار، کانونه او طبیعي سرچینې، د نوي کېدونکي (قابل تجدید) انرژي، معلوماتي او مخابراتي ټکنالوژي د سیمه ییزو اقتصادي پروژو لپاره تر ټولو مساعد سکتورونه دي، دا سکتورونه د پام وړ ودې او پرمختیا ظرفیت څرګندوي، له سیمه ییزو گټو سره سمون لري او د کار پیدا کولو او اقتصادي تنوع فرصتونه وړاندې کوي، د سیمه ییز ادغام لپاره د وړ سکتور په توګه ټرانسپورټ او لوژستیک هم مهم نقش لري.

په هر حال، دا څېړنه د پام وړ ننگونې لکه امنیتي اندېښنې، ناکافي زېربنا او د مسلکي بشري قوې نه شتون او داسې نورو خنډونو سره سره استدلال کوي چې په پورته ذکر شوو مهمو سکتورونو کې هډفي پانگونه او سیمه ییزه همکاري کولای شي د افغانستان په اقتصادي پرمختیا او سیمه ییز ثبات او اقتصادي پرمختګ کې د پام وړ مرسته وکړي، دا څېړنه د افغانستان د اقتصادي راتلونکي په اړه له روانو حالاتو سره مرسته کوي او د سیمه ییزې اقتصادي پراختیا نوښتونو کې دخپلو پالیسي جوړونکو، پانګوالو او نړیوالو سازمانونو لپاره ارزښتناکه لیدلوری وړاندې کوي.

په دې څېړنه کې له توصیفي-تحليلي میتود څخه استفاده شوې، ارقام او معلومات له معتبرو، علمي آثرو، څېړنو، انټرنیټي سایټونو څخه اخیستل شوي دي، د دې تر څنګ دا

څېړنه د سیمه ییزو اقتصادي پروژو پر وړاندې پرتې ننگونې او فرصتونه په گوته کوي او له پایلې سر بهره د موضوع اړوند مناسب وړاندیزونه په کې مطرح شوي دي.

کلیدي ټکي

افغانستان، د تجدید وړ انرژي، سیمه ییزې اقتصادي پروژې، سیمه ییزه همکاري، کرڼه، کانونه، معلوماتي او مخابراتي ټکنالوژي.

سریزه

افغانستان چې د مرکزي او جنوبي اسیا تر منځ پروت هېواد دی، له اوږدې مودې راهیسې د خپل ستراتیژیک اهمیت او اقتصادي ظرفیت له امله پېژندل شوی دی، له لسیزو جگړو او بې ثباتۍ سر بهره دا هېواد اوس په یوه حساس پړاو کې دی چې د همېشني اقتصادي ودې او سیمه ییز ادغام لپاره له خپلو منابعو او جغرافیوي موقعیت څخه د گټې اخیستنې په لټه کې دی، د دې څېړنې موخه دا ده چې په افغانستان کې د سیمه ییزو اقتصادي پروژو لپاره مساعد او وړ سکتورونه وپېژنو او تحلیل یې کړو چې د همېشني پرمختیا او اوږدمهاله اقتصادي ثبات سره تړاو لري.

سر بهره پر دې په داسې دور کې چې پایښت خورا مهم دی، په دې پوهېدل هم اړین دي چې کوم سکتورونه د ډېرې همېشني ودې فرصتونه وړاندې کوي او دا بیا په خپل وار سره د پالیسي جوړونکو، پانگه اچوونکو او نړیوالو شریکانو لپاره هم اړین دي. دا مقاله د سیمه ییزو پروژو لپاره د بېلابېلو اقتصادي برخو د بلقوه دريځې له طریقه، د موجوده عواملو په پام کې نیولو سره لکه اقتصادي ونډه، اټکل شوې وده، د سیمه ییزو منافعو همغږي او د پایښت معیارونو پام کې لرلو سره تر څېړنې لاندې نیسي.

څېړنه به په ابتدايي توگه د کرنې او کرنیزې سوداګرۍ، کان کیندنې او طبیعي زېرمو، د نوې کېدونکې انرژي، معلوماتي او مخابراتو ټکنالوژۍ په برخو تمرکز وکړي، سر بهره پر دې دا به د ترانسپورت سکتور فعال نقش وڅېړي چې د سیمه ییز ادغام لپاره مهم دی، د دې سکتورونو په ارزولو سره یاده مقاله د پایښت لرونکي اقتصادي پراختیا لپاره د لارې نقشه چمتو کوي چې د افغانستان ځانګړې سرچینې او ستراتیژیک موقعیت څخه گټه پورته کوي.

سر بهره پر دې دا څېړنه هغه پېچلې ننگونې مني چې افغانستان ورسره مخ دی، لکه په سیمه کې د امنیتي اندېښنو شتون، د زېربناو کمښت او اقلیمي خنډونه، په هرحال، مقاله دا په ډاګه کوي چې د سیمه ییزو همکاريو لپاره د ډېرو مساعدو سکتورونو په پېژندلو

په افغانستان کې د سیمه ییزو اقتصادي پروژو... او پانګونې سره افغانستان کولای شي دا خنډونه لرې کړي او د همېشني اقتصادي ودې او سیمه ییز ادغام لپاره لاره هواره کړي.

لکه څنګه چې نړیواله ټولنه د افغانستان د پرمختیا ملاتړ ته دوام ورکوي، د سیمه ییزو اقتصادي پروژو لپاره د خورا وړ سکتورونو په ګوته کول یوه حیاتي موضوع ده، دې څېړنه کې هڅه شوې چې د پالیسي جوړونکو، پانګه اچوونکو او نړیوالو سازمانونو لپاره چې د افغانستان د اقتصادي راتلونکي په جوړولو کې ښکېل دي؛ ارزښتناکه لیدلوری وړاندې شي.

د څېړنې اهمیت

افغانستان له څو لسيزو راهيسې جګړو سره لاس او گريوان دی، چې اقتصاد یې سخت اغېزمن کړی دی، د مساعدو سکتورونو پېژندل د دې لپاره خورا مهم دي چې د هېواد اقتصادي زېربنا بيارغونې باندې اغېز لري، ورسره د خلکو لپاره د همېشني معيشت په رامنځ ته کولو او پر بهرنیو مرستو د انحصار په راکمولو کې مرسته کوي، د سیمه ییز پيوستون او ثبات لپاره هغه اقتصادي پروژې چې سیمه ییزې همکارۍ په کې شاملې دي؛ کولای شي له ګاونډيو هېوادونو سره د ښو اړیکو په رامنځ ته کولو او ټينګښت کې مرسته وکړي چې له دې سره به بهرنۍ پانګونې راجلب او د نوي تخنيک او ټکنالوژۍ د واردولو زمينه به برابره شي.

د څېړنې پوښتنې

۱. په افغانستان کې د پایداره سیمه ییزو اقتصادي پروژو لپاره تر ټولو مساعد سکتورونه کوم دي او کوم عوامل د دوی په ظرفیت کې مرسته کوي؟
۲. پېژندل شوي وړ سکتورونه څنګه د افغانستان د موجوده سرچینو، وړتیاو او د سیمه ییز اقتصادي ادغام اهدافو سره سمون لري؟ او ځینې کوچنۍ پوښتنې هم تر ممکنه حده ځواب شوې دي.

د څېړنې فرضیه

لومړۍ فرضیه: د کرنې، کان کیندنې، د تجدید وړ انرژي او د معلوماتي او مخابراتو ټکنالوژۍ (ICT) سکتورونه به په افغانستان کې د همېشنيو سیمه ییزو اقتصادي پروژو د تطبیق لپاره خورا لوړ ظرفیت رامنځ ته کړي.

دویمه فرضیه: د سیمه ییزو اقتصادي پروژو د تطبیق لپاره د مساعدو سکتورونو نقش به د افغان وګړو لپاره د همېشنيو کاري فرصتونو په رامنځ ته کولو سربېره د دوی مسلکي وړتیا لوړه کړي.

د خپرنې موخې

۱. په افغانستان کې د پایداره سیمه ییزو اقتصادي پروژو لپاره د خورا مساعدو سکتورونو پېژندل او تحلیلول، د دوی د ودې، سیمه ییزو همکاريو، او اوږدمهاله پایښت وړتیا په پام کې نیولو سره خپل شوي دي.

۲. د کرنې، کانونو استخراج، د تجدید وړ انرژي، او معلوماتي او مخابراتي ټکنالوژي (ICT) په برخه کې د مهمو اقتصادي پروژو د اوسني حالت او ظرفیت ارزونه او د سیمه ییزو اقتصادي گټو او ادغام اهدافو سره د دې سکتورونو د همغږۍ ارزونه.

د افغانستان اقتصاد د لسیزو جگړو، سیاسي بې ثباتۍ او د زېربناوو د کسر په ګډون له ګڼو ننگونو سره مخ دی. وروستی خپرنې وړاندیز کوي چې ځینې سکتورونه د سیمه ییزو اقتصادي پروژو لپاره د پام وړ فرصتونه وړاندې کوي. چې دې سکتورونو باندې په لاندې توګه پنا اچوو.

۱. **کرنه او کرهڼیز کاروبار:** کرنه د افغانستان د اقتصاد د بنسټ ډبره ده، چې د وګړو

ډېری برخې ته کاري فرصت برابروي. د خوړو او کرنې سازمان (FAO ۲۰۲۰) په وینا،

کرنې سکتور په GDP کې د پام وړ مرسته کوي او د ښه کرنو او ارزښت اضافه پروسس کولو له لارې د ودې احتمال لري. په ۱۴۰۲ کال کې د کرنې سکتور ونډه د افغانستان

په داخلي ناخالص تولید کې ۳۲،۳۴ سلنه او وده یې ۱،۲ سلنې ته رسېدلې وه.^۱

د نړیوال بانک لخوا خپرنه (۲۰۲۱ ز) د عضوي کرنې، باغدارۍ، او کرنې پروسس کولو فرصتونه په ګوته کوي. د عصري تخنیکونو له لارې د کرنیزو محصولاتو زیاتوالی او بازارونو ته لاسرسی کولی شي د بې وزلۍ کمولو او د خوړو خونديتوب لامل شي.^۲

۲. **کان کیندنې او طبیعي سرچینې:** د طبیعي سرچینو سکتور، په ځانګړې توګه کان

کیندنه، په افغانستان کې د سیمه ییز اقتصادي پرمختګ لپاره د پام وړ فرصتونه لري. دا

هېواد د لیتیم، مسو او نادره ځمکنی عناصرو په ګډون د مهمو منرالونو د پام وړ زېرمې

لري. د متحده ایالاتو د جیولوجیکي سروې لخوا یوه جامع ارزونه هغه مهمې اقتصادي

ګټې په ګوته کوي چې د دې سرچینو د مسؤلانه پراختیا څخه ترلاسه کېدای شي.^۳

د افغانستان د معادنو سکتور ارزښت له یو ټریلون څخه تر درېو ټریلون ډالرو اټکل شوی دی.^۴

په افغانستان کې د سیمه ییزو اقتصادي پروژو... د دې وړتیا درک کول د ښې حکومتدارۍ، سالمې زېربنا او امنیت پورې اړوند ژورو ننگونو سره د مقابلې پورې تړاو لري. د دې تایید لپاره، د نړیوال وجهي صندوق (۲۰۲۱) تحلیل له مخې د دې سکتوري پراختیا لپاره د شفاف اداري پالیسیو او ستراتیژیکو عامه پانګونو رامنځته کول او اړینې بهرنۍ مستقیمې پانګونې او تخنیکي تخصص راجلبولو لپاره یو مهم شرط دی.

۳. د تجدید وړ انرژي: د تجدید وړ انرژي د افغانستان د اقتصادي راتلونکي لپاره د یوه مهم سکتور په توګه راڅرګندېږي. د آسیا پراختیایي بانک (ADB ۲۰۲۰)، د هېواد د انرژۍ کمښت ته د رسېدو لپاره د سولر او باد انرژي د وړ انتخابونو په توګه پېژني. خپرنې ښيي چې د نوي کېدونکي انرژۍ په برخه کې پانګه اچونه نه یوازې انرژي ته لاسرسی ښه کولی شي، بلکې دندې رامنځته کوي او محلي اقتصاد هڅوي. په ۱۴۰۳ کال کې د اوبو او انرژۍ وزارت د مسولینو د معلوماتو له مخې د لمر د انرژۍ څخه په ګټې اخیستنې په هېواد کې ۶۰ میګاواټه برېښنا تولیدیږي او افغانستان د باد او لمر په برخه کې د انرژۍ د تولید لوړ ظرفیت لري.^۵

لکه څرنګه چې د تجدید وړ انرژۍ په برخه کې ورځ تر بلې په نړیواله کچه چټک پرمختګونه رامنځته کېږي، نو په دې برخه کې د ډېرو خلکو لپاره کاري فرصتونه هم ورځ تر بلې مخ پر ډېرېدو او د تغیر په حال کې دي.

۴. معلوماتي او مخابراتي ټکنالوژي: د معلوماتي او مخابراتي ټکنالوژۍ سکتور په افغانستان کې په چټکۍ سره وده کوي او د اقتصادي تنوع لپاره فرصتونه وړاندې کوي. د نړیوالې مخابراتو اتحاديې (ITU ۲۰۲۰)، له خوا یوه مطالعه یادونه کوي چې د ګرځنده ارتباطاتو زیاتوالی او انټرنیټ ته لاسرسی کولی شي نوبت او تشبث رامنځ ته کړي. په دې برخه کې د نړیوال بانک له نظره چټک بدلون ته په کتو د ښوونځیو، روغتونونو، کرنه، انرژي او نورې برخې برېښنایي کول (ډیجیټل کول) ټول د اتصال او معلوماتي ټکنالوژۍ له مخې پر مخ ځي او د مخابراتي زېربناو پراختیا ته وده ورکولو خورا ضروري دي چې د یاد سکتور له ظرفیت څخه ګټه پورته کړي.^۶

په افغانستان کې ډېری سکتورونه د سیمه ییزو اقتصادي پروژو د تطبیق لپاره لوړ ظرفیت لري، لکه د کرنې، کان کیندنې، نوي کېدونکې انرژي، سیاحت او معلوماتي او

مخابراتي ټکنالوژي، هر سکتور ځانگړي فرصتونه او ننگونې وړاندې کوي. له دې مساعدو سکتورونو څخه په گټې اخیستنې افغانستان کولای شي د یو ډېر مقاومت لرونکي او متنوع اقتصاد پر لور گام پورته کړي.

د څېړنې مېتود

دا څېړنه د علمي مېتودونو پر بنسټ ترسره شوې ده او هم له توصیفي-تحليلي مېتود څخه گټه اخیستل شوې او ډول یې کتابتوني-معلوماتي دی.

موندنې

د پالیسیو جوړول او پانگونه کولای شي د کاري فرصتونو د رامنځته کولو، د پایلو د ښه کولو او ملي مشارکت له لارې د بېوزلۍ د کمولو او همېشني اقتصادي ودې په برخه کې د کرنې د سکتور د بالقوه ودې لامل شي.

د افغانستان کلیوالي اقتصاد د کار بازار ته د ځوانانو د ننوتلو د زیاتوالي شاهد دی^۷؛ ځکه چې دا وضعیت د نوي کاري فرصتونو د ترلاسه کولو لپاره د ځوانانو سیالي خورا زیاتوي. په هر حال، کلیوالي اقتصاد د کار پیدا کولو احتمالي ظرفیت نلري، ترڅو وکولی شي په ولایتونو کې ټول ځوانان د کار بازار ته جذب کړي. د یادونې وړ ده، چې د افغانستان په کلیو او بانډو کې شاوخوا پنځوس سلنه ځوانان د کرنې او مالدارۍ په برخه کې کار کوي او زیاتره یې په خپلو کروندو کې د بې معاشه کارگرانو په توگه مصروف دي. په کلیو کې د ښځو د کار د ونډې کچه (هغه ښځې چې د عاید پیدا کولو په کارونو کې کار کوي) ۲۹٪ ته راټیټه شوې، خو له بلې خوا د هغو ښځو سلنه چې د مالدارۍ په برخه کې کار کوي؛ ۶۰٪ پورته شوې. د یادولو وړ ده چې په هرو پنځو کلیوالو ښځو کې؛ له دوی څخه څلور یې په کورنۍ فارم کې د بې معاشه کارگرانو په توگه کار کوي، خو د دې په پرتله په هرو پنځو نارینه وو کې یوازې یو یې په کورنۍ فارم کې د بې معاشه کارگر په توگه کار کوي^۸.

د زراعتي محصولاتو څخه تر لاسه شوی عاید د کروندگرو لپاره بسنه نه کوي، سره له دې چې په دې سکتور کې د کار د لوړې کچې سره؛ په عمده توگه د کرنیزو محصولاتو د بازارموندنې په برخه کې د خنډونو او محدودیتونو شتون او په دې برخه کې له معاش پرته د ډېرو کورنیو کارگرانو شتون یو له لویو ننگونو څخه شمېرل کېږي. یو محدود شمېر کلیوالي کورنۍ کولی شي خپل د باغ محصولات یا لبنیاتو محصولات په بازارونو کې وپلوري او د عاید مطلوب سرچینو ته لاسرسی پیدا کړي. باید یادونه وشي، چې د دې بې

په افغانستان کې د سیمه ییزو اقتصادي پروژو... معاشه کاري ځواک یوه لویه برخه کلیوالي ښځې او ځوانان جوړوي. که بزگرانو ته مسلکي معلومات، مالي ملاتړ، اسانتیاوې او مارکیتونو ته لاسرسی فرصت ورکړل شي، دوی کولی شي د میوو، سبزیجاتو، گلانو او مالدارۍ په برخو کې د تولیداتو او سوداگریزو ظرفیتونو څخه ګټه پورته کړي. دې به په همېشني ډول په ټول هېواد کې د کار فرصتونه ډېر شي. د کرنیزو محصولاتو تولید او پراختیا په ځانګړې توګه د مېوو او مغز لرونکو محصولاتو تولید او د مالدارۍ او لبنیاتو محصولات د دې لاملېږي چې د ځوانانو عاید لوړ کړي او د خوراکي توکو د پروسس په برخه کې کار پیدا شي.

په کلیوالي سیمو کې د ټرانسپورت سکتور او د زېربناو سکتور کې د همېشني پانګونې له لارې د کروندګرو نښلول له بازارونو سره د تولیدي محصولاتو د ودې او د کارموندنې په برخه کې د کلیدي فکتور په توګه څرګندېږي چې د کرنیزو محصولاتو د ارزښت سلسله رامنځته کولو کې مرسته کوي. په کلیوالو سیمو کې د سړکونو او بنسټیزو زېربناو د جوړولو او ترمیمولو، د مخابراتي خدمتونو او معلوماتي ټکنالوژۍ له لارې د مخابراتي اسانتیاو د برابرولو او برېښنا ته د ارزانه او اسانه لاسرسی لپاره همېشني پانګونه؛ دا د کروندګرو او کلیوالو د ملاتړ او پیاوړتیا لپاره یو له اصلي عواملو څخه شمېرل کېږي چې بازارونو ته د دوی لاسرسی او د دوی د محصولاتو تولید موثریت ډېر کړي. اړتیا ده چې بازارونو ته د ښځو د لاسرسي ښه کولو او د لبنیاتو او باغداری محصولاتو هڅولو او د هغو تشبثاتو د پراختیا لپاره د کرنیزو محصولاتو د پروسس او بسته بندۍ ساحې چمتو کولو ته ډېره پاملرنه وشي چې د ښځو لپاره د کار کولو لا ډېر فرصتونه برابرولی شي.

د کرنې او نورو سکتورونو د پراختیا لپاره د مناسب چاپېریال او شرایطو د رامنځته کولو لپاره د متوازن او همغږې ستراتیژۍ رامنځته کول اړین دي، د کرنیزو محصولاتو زیاتوالی سره، صنعت سکتور لپاره خام مواد برابرېږي او صنعت وده کوي چې دا په خپل وار سره د کرنې میکانیزه کولو فرصت برابروي؛ د کرنې په سکتور کې د فعالیت ساحه د مصرف کونکو اړتیاو او په بازار کې د غوښتنې کچې له مخې پراختیا مومي.

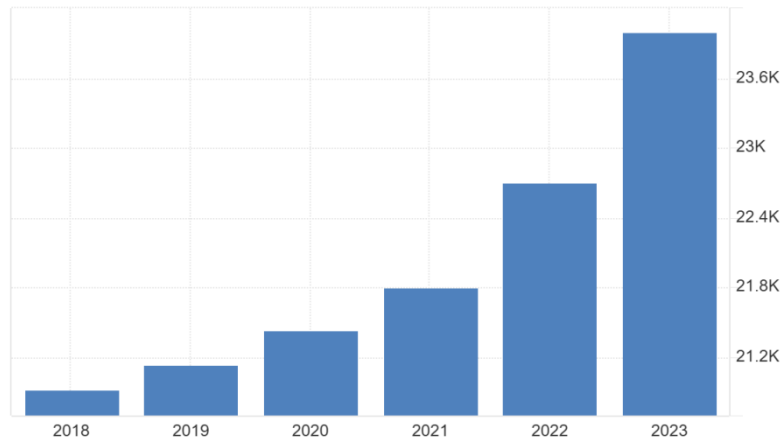
مالي منابعو ته لاسرسی، د مهارتونو لوړولو او د کار پیدا کولو لپاره د روزنیزو پروګرامونو چمتو کول خورا اړین دي او دا په ډاګه کوي چې د سواد درلودل په کاري ځواک خورا ګټور تمامېږي؛ خو په کلیوالو سیمو کې د کرنې د سکتور له پرمختګ څخه ترلاسه شوي شواهد څرګندوي، هغه کروندګر چې مالي سرچینو ته ښه لاسرسی لري او همدارنګه دوی

په افغانستان کې د سیمه ییزو اقتصادي پروژو... د کرنې سکتور په افغانستان کې د سیمه ییزو پروژو لپاره غوره فرصت وړاندې کوي، او د خصوصي سکتور د مشارکت له لارې په دې برخه کې نه یواځې چې کاري فرصتونه به مهیا شي بلکې د زراعتي محصولاتو د خرڅلاو لپاره به سیمه ییز بازارونه برابر شي، چې په ټوله کې به په سیمه ییز کچه د اقتصادي ودې سبب شي.

کانونه او کان کیندنه

افغانستان د کانونو غني سرچینې لري، چې د راتلونکې پراختیا لپاره یې د پام وړ امکانات برابر کړي دي. په تېرو وختونو کې د ډبرو سکاره، طبیعي ګاز، مالګه، د مرمرو تیره او نور استخراج او کارول کېدل. افغانستان د کانونو په برخه کې د طبیعي ګازو، پرتولیم، ډبرو سکرو، مرمرو، سرو زرو، مسو، کرومایت، سلفر، اوسپنې، مالګې، قېمټي او نیمه قېمټي ډبرو، د ودانیو ډبرو او نورو نادرو عناصرو بډایه طبیعي سرچینې لري. د دې سکتور زیات

AF GDP from Mining - AFN Million

Source: tradingeconomics.com | National Statistics and Information Authority (NSIA)

شوی ارزښت په ۱۴۰۲ ل کال کې ۳۲ میلیارد افغانیو ته رسېدلې دی چې په ټولیز ډول په کورني ناخالص تولید کې یې ونډه ۴،۲ سلنه ده.^۹ په افغانستان کې د زیات شمېر کانونو له شتون سره سره، تر دې دمه ډېرې برخه یې نه دي را ایستل شوي. په افغانستان کې د کانونو ناخالص تولید ارزښت په ۲۰۲۳ ز کې ۲۴ میلیارد افغانیو ته لوړ شو، په داسې حال کې چې په ۲۰۲۲ ز کې یې ارزښت ۲۲ میلیارد افغانیو وه چې له ۲۰۰۲ نه تر ۲۰۲۳ ز پورې په ټول وخت کې تر ټولو لوړه کچه

په ۲۰۲۳ ز کې ۲۳ میلیارده افغانیو ته رسېږي او تر ټولو ټیټه کچه یې په ۲۰۰۳ ز کې دو اعشاریه شپږپنځوس میلیارده افغانیو ته رسېږي.^{۱۰}

د کانونو په برخه کې د سیمه ییزې پانګونې یوه ښه بېلګه د مس عینک کان کې د چینایي پانګوالو له خوا مستقیمه پانګونه یادولی شو، چې د مس عینک په لومړۍ برخه کې له ۵ میلیارده ډالرو زیاته پانګونه به په مستقیم ډول ۳ زره افغانانو ته د کار زمینه برابره کړي. او په پلان کې ده چې یوه ډله افغانان له ګومارنې وروسته د مسلکي روزنې په موخه چین ته ولېږل شي.^{۱۱}

همدارنګه د معادن او پطرولیم وزارت لخوا د یو ازبکستاني شرکت سره د جوزجان ولایت د طوطی میدان ساحې د ګازو د اکتشاف او استخراج تړون لاسلیک شو چې دې سره به یاد شرکت لخوا شاوخوا یو میلیارد ډالرو په ارزښت په دې برخه کې پانګونه ترسره شي، چې په سلګونو افغانانو ته به د کاري فرصت تر څنګ د ۱۰۰ میګاه واټ برېښنا هم د دې ګازو څخه تولید شي، چې دا پانګونه د سیمه ییزو پانګونو یو ښه بېلګه په توګه یادولی شو.^{۱۲}

مخابرات

په افغانستان کې له خدمتونو څخه ناخالص داخلي تولید ارزښت په ۲۰۲۲ ز کال کې د ۴۶۰ میلیارده افغانیو څخه په ۲۰۲۳ کې ۴۷۱ میلیارده افغانیو ته لوړ شو. په افغانستان کې له ۲۰۰۲ ز نه تر ۲۰۲۳ ز پورې له خدماتو څخه ناخالص داخلي تولید ارزښت په اوسط ډول ۳۰۷ میلیارده افغانیو ته رسېده چې تر ۲۰۲۳ ز پورې ۷۳۷ میلیارده افغانیو تر ټولو لوړه کچه او په ۲۰۱۹ ز کې ۶۹ میلیارده افغانیو یې تر ټولو ټیټه کچه په ګوته کوي.^{۱۳}

دا چې د مخابراتو سکتور هم د خدمتونو یوه برخه ده؛ نو په هېواد کې د مخابراتي شبکو پراختیا لپاره د سمیه ییزې پانګونې ستره اړتیا لېدل کېږي، د نوري فایبر ملي پروژې په پلي کولو سره به نه یواځې د انټرنیټ په بیه کې د ټیټوالی سبب شي؛ بلکې د نني عصر له تقاضا سره سم به په هېواد کې د انټرنیټي خدماتو ګراف لوړ شي، د مخابراتو او معلوماتي ټکنالوژۍ وزارت مسؤلین وايي چې په هېواد کې یې د انټرنټ بیې ټاکلي او داسې هڅې یې روانې کړي چې د انټرنټ بیې نورې هم راټیټې شي. د یاد وزارت ویاند د نوري فایبر په تړاو ویلي چې دغه پروژه تر اوسه په هېواد کې څه باندې ۸ زره کیلومتره غځول شوې او په وینا یې هڅې روانې دي چې ټول هېواد به د نوري فایبر له لارې سره ونښلول شي. د یاد وزارت د مسولینو له قوله د هېواد ۲۶ ولایتونه له نوري فایبر سره نښلول

په افغانستان کې د سیمه ییزو اقتصادي پروژو...
شوي دي او تر اوسه د افغانستان ۷ برخې د گاونډيو هېوادونو سره د نوري فايبر له لارې
وصل دي، د سيمې هېوادونه په دې برخه کې پانگوني ته لېوالتيا لري.^{۱۴}

ټرانسپورټ

افغانستان د خپل ستراتيژيک او جغرافيوي موقعيت له اړخه د سويلي او منځني آسيا
تر منځ د ارتباطي پل رول لوبوي نو که چېرې په دې برخه کې د يو منظم سيستم پر بنسټ
پانگونه وشي، په کم وخت کې به مو هېواد د سيمه یيز اتصال په څلور لارې بدل شي او په
اقتصادي وده کې به مهم رول ولوبوي. په نړيواله کچه د ترانزيت او ټرانسپورټ برخه کې له
بېلابېلو شبکو څخه استفاده کېږي چې مهمې هغه يې له ځمکني، سمندري، هوايي او
اورگاډي پټلۍ څخه عبارت دي، له دې کبله چې ځمکنی ترانسپورت عموماً د سرکونو له
لارې ترسره کېږي؛ نو افغانستان د ټولگټو چارو وزارت د ستراتيژۍ پر بنسټ دغه هېواد د
زرهاوو کيلو مترو په اوږدوالي سيمه یيز، ولايتي او محلي سرکونه لري چې کولی شي د
هېواد له بېلابېلو سيمو سر بېره منځني آسيا له سويلي آسيا سره ونښلوي؛ نو له دې کبله د
مسؤل ادارو په هڅو له دغې شبکې څخه په استفادې د سيمه یيزو هېوادونو ترمنځ د
مستقيم اتصال زمينه برابره شوې او څه موده وړاندې له هنده ازبکستان هېواد ته د
افغانستان له لارې د سوداگريزو توکيو لومړنی موټريز کاروان ورسېد او په دې سره په
لومړي ځل څلور هېوادونه (هندوستان، پاکستان، افغانستان او ازبکستان) د ځمکني
ترانزيت له لارې ونښلول شول.^{۱۵}

همدارنگه له ازبکستان هېواد سره د يوې هوکړې پر بنسټ به ډېر ژر د افغانستان
باروړونکې لارۍ د ياد هېواد له لارې د منځني آسيا نورو هېوادونو ته د بېلابېلو توکيو د
لېږد رالېږد بهير پيل کړي. په ۲۰۰۸ ز کې د ازبکستان هېواد له خوا د ۷۵ کيلو مترو په
اوږدوالي د اورگاډي پټلۍ د رغونې چارې پيل شوې چې په ۲۰۱۰ ز کې پای ته ورسېدې
او اوس مهال دا د هېواد په کچه لومړنی فعاله د اورگاډي پټلۍ گڼل کېږي.^{۱۶}

له دې سر بېره د اسلامي امارت د وزيرانو شورا د ۱۴۰۰ هـ ش د مرغومي په ۳۰ مه هغه
طرحه هم تصويب کړه چې له مخې يې له ازبکستان څخه د افغانستان له لارې پاکستان
ته د اورگاډي پټلۍ جوړېږي. د دغې پروژې تطبيق به په سيمه او افغانستان کې د ترانزيت
او ټرانسپورټ په برخه کې ډېری آسانتياوې برابرې کړي د افغانستان مرکزي موقعيت په
آسيا کې او د سيمې د څلور لارې په توگه د هغه ځايگي، د هېواد د اورگاډي پټلۍ د

شبکې نښلول د گاونډیو هېوادونو د رېل پټلۍ له شبکو سره، د سیمې په کچه د سترو اقتصادي او ستراتیژیکو گټو لامل ګرځي.¹⁷

د ختیځ لوېدیځ محور په اوږدو کې د ایران د رېل پټلۍ شبکې سره د منځنۍ آسیا د هېوادونو د رېل پټلۍ نښلول چې د خواف، هرات او ترمز، مزارشريف د اورگاډي کرښو د پراختیا له لارې ترسره کېږي، د سیمې لپاره یو مهم ټرانسپورتي دهلیز برابروي. د دې شبکې له لارې، د منځنۍ آسیا هېوادونه کولای شي له افغانستان څخه تر تېرېدلو وروسته ایران ته لاسرسی ومومي او د ایران له ستراتیژیک موقعیت څخه په گټې اخیستنې سوداګریز لوری جنوبي آسیا او د فارس خلیج ته ولري.

په شمال جنوبي محور کې د منځنۍ آسیا هېوادونو ته دا توانایي برابرېږي چې د افغانستان له لارې په مستقیم ډول سوداګریزې اړیکې جنوبي آسیا سره ټینګې کړي، په یوه پراخه کچه، د ختیځ لوېدیځ او شمال جنوب د اورگاډي پټلۍ د غځولو له لارې سیمه ییز ټرانسپورتي پروژې لکه: ایران، افغانستان، تاجکستان رېل پټلۍ د پنځو هېوادونو رېل پټلۍ او ټرانس، افغان دهلیز د "یو کمربند یوه لار" پروژې د عملي کېدو برخې په توګه د پلي کېدو وړتوب پیدا کوي.¹⁸

د پنځو ملتونو ترانزیتی دهلیز چې تاجکستان، افغانستان، ایران، چین او قرغزستان په کې شاملېږي، یو ستره سیمه‌ییزه طرح ده چې موخه یې د ختیځې او لوېدیځې آسیا ترمنځ د سوداګرۍ او ټرانسپورټ اړیکې ټینګول دي، د دې دهلیز په بشپړېدو سره به هېوادونه یو بل سره د اورگاډي شبکې له لارې ونښلول شي چې نه یوازې د اسانه ترانزیتی لاسرسی زمينه برابروي؛ بلکې د سوداګریزو او اقتصادي تبادلاتو د ودې لامل به هم وګرځي.

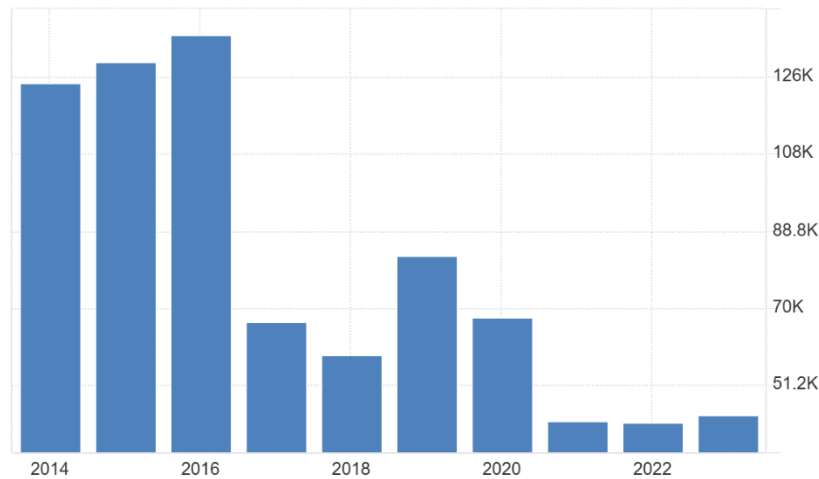
د "یو کمربند، یوه لار" طرحه چې د چین په مشرۍ یوه نړیواله پروژه ده، د آسیا، اروپا او افریقا په ګډون د نړۍ په کچه د اقتصادي همکاريو او پېچلو ټرانسپورتي شبکو د جوړولو یوه لویه هڅه ده. که څه هم په لومړیو کې د امنیتي او سیاسي ملحوظاتو له امله افغانستان په پام وړ پرمختګ په دې طرحه کې نه درلود؛ خو د افغانستان د اورگاډي په داخلي شبکو کې وروستي پرمختګونه، لکه د خواف، هرات او ترمز، مزارشريف کرښو نښلول د چین علاقه زیاته کړې چې افغانستان د دې طرحې یوه مهمه برخه وګڼي.

د سیمه‌ییز تحلیل له مخې د افغانستان له لارې د ایران او ترکیې تر منځ د اورگاډي اړیکې بشپړېدل، آسیا او اروپا به سره نږدې کړي چې دا د "یو کمربند، یو لار" طرحې یو له اصلي موخو څخه دی، دمګړۍ د ایران او ترکیې اورگاډي شبکې په فعاله توګه شتون لري،

په افغانستان کې د سیمه ییزو اقتصادي پروژو... همدا ډول د منځنۍ آسیا هېوادونو شبکه هم پراخه ده، یواځنۍ اړینه برخه چې پاتې ده؛ هغه د افغانستان په داخلي برخه کې د مزارشريف او هرات تر منځ د اورگاډي کرنسې جوړول دي، د دې کرنسې په بشپړېدو به د ورېنمو تاریخي لاره په یوه نوې عصري بڼه بیا ژوندۍ شي چې د سیمې د اقتصاد او سوداګرۍ لپاره به نوې دروازې پرانېزي¹⁹.

په افغانستان کې له ترانسپورته ناخالص داخلي تولید ارزښت په ۲۰۲۳ ز کې ۴۴ میلیارده افغانیو ته لوړ شو چې په ۲۰۲۲ ز کې ۴۲ میلیارده افغانی و، په افغانستان کې له ترانسپورټ څخه ناخالص داخلي تولید په اوسط ډول له ۲۰۰۲ ز نه تر ۲۰۲۳ ز پورې ۶۹ میلیارده افغانیو ته رسېدلی چې دا په ۲۰۱۶ ز کې د ۱۳۶ میلیارده افغانیو په ارزښت تر ټولو لوړ او د ۲۰ میلیارده افغانیو په ارزښت تر ټولو ټیټ ریکارډ ته په ۲۰۰۲ ز کې

AF GDP from Transport - AFN Million

Source: tradingeconomics.com | National Statistics and Information Authority (NSIA)

رسېدلی.^{۲۰}

فرصتونه

دا چې افغانستان د کرنې په برخه کې پراخ ظرفیت لري او له بل پلوه ډېری خلک په دغه سکتور کې بوخت دي؛ نو د یو بالقوه فرصت په ډول د زراعتي محصولاتو تولید او په هغې کې تنوع د یو ستر فرصت په ډول وجود لري، دا ځکه چې دغه محصولات د کیفیت

له پلوه لوړ ارزښت لرونکي دي او دغو محصولاتو لپاره د سیمې او نړۍ په کچه تقاضا مخ په زیاتېدو ده، د بېلگې په توګه زعفران، اینجه، وچه او تازه مېوه او...

د زراعتي محصولاتو پروسس په برخه کې د سیمه ییزو پروژو د تطبیق لپاره فرصت شتون لري چې دې سره به نه یواځې چې د افغاني زراعتي محصولاتو د کیفیت په ساتنه کې مرسته وشي؛ بلکې د سیمې هېوادونو د تقاضا ته په خپل وخت سره ځواب وویل شي او له بل پلوه به د تجارت په برخه کې مثبت ګامونه پورته شي، هغه هېوادونه چې په کرنیز سکتور کې یې تر ټولو زیاته پانګونه کړې ده، هند، ازبکستان، روسیه، پاکستان، ایران، قزاقستان، تاجکستان، متحده ایالات، جاپان او چین دي چې افغانستان یې تر ټولو ټیټه کچه لري.^{۲۱}

د افغانستان په کرنیز سکتور کې د پانګونې د نه پاملرنې دلیل په کرنیز سکتور کې د مسلکي کسانو نشتوالی او د افغان کرنیزو محصولاتو د تولید او سوداګرۍ د زیاتوالي او دوام لپاره په دې حیاتي سکتور کې د پانګونې فرصتونو د پېژندلو په برخه کې د وړ او لوړ پوړو مدیرانو د ګومارنې نشتوالی دی، د تولید او سوداګریزو فعالیتونو له پلوه افغانستان د کرنیزو محصولاتو د سوداګرۍ په برخه کې د اقتصادي جوړښت په برخه کې ځانګړی اهمیت لري، د کرنیزو فعالیتونو پیاوړتیا او پراختیا د کرنیزو محصولاتو د سوداګرۍ په برخه کې له پرتلیزې ګټې سره د اقتصادي فعالیتونو د ودې او پراختیا لپاره اغېزمن ګڼل کېدای شي، په اوسني حالت کې افغانستان کولای شي د کرنې سکتور ته د یو لوی سکتور په توګه لومړیتوب ورکړي چې د هېواد د اقتصادي زېربنا په رامنځ ته کولو سره د کرنیزو محصولاتو تولید زیات کړي او د کرنیزو تولیداتو او سوداګرۍ سکتور کې کورني او بهرني پانګه اچوونکي راجلب کړي.

• **کانونه او استخراج:** په ننني عصر کې د پرمختګ ګړندي ګامونه د دې څرګندونه کوي چې اکثره پرمختللو هېوادونو خپل طبیعي زېرمې راسپړلي او حتی کاملاً یې استخراج کړي دي، له بل پلوه دغه زېرمې په بېلابېلو ډولونو په مختلفو هېوادونو کې شتون لري چې د پرمختللو او پرمختیایي هېوادونو د صنعت د پیاوړتیا لپاره ورته پراخه تقاضا وجود لري، خوشبختانه افغانستان د هغه هېوادونو له ډلې څخه دی چې پراخې معدني سرچینې لري او دا د سیمه ییزو پانګوالو لپاره یو ستر فرصت دی، د ګډو زېربنایي پروژو تطبیق لپاره فرصتونه موجود دي، د بېلگې په توګه د کانونو صادراتو لپاره ټرانسپورټ دهلېزونو جوړول چې په دې کې هوايي، ځمکنی او د اوسپنې پټلۍ شاملېږي.

په افغانستان کې د سیمه ییزو اقتصادي پروژو...

- **د تجدید وړ انرژي:** د تجدید وړ انرژي له طبیعي بهیر څخه لاسته راځي چې په همېشني توگه بېرته زېرمه کېږي، دا انرژي په مستقیم ډول په مختلفو بڼو کې د لمر یا د ځمکې دننه له تولید شوي تودوخې څخه ترلاسه کېږي، په دې تعریف کې برېښنا او د لمر، باد، سمندر، د اوبو برېښنا، کتلوي ژوند، د ځمکې د تودوخې سرچینې او له ژونديو موجوداتو څخه ترلاسه شوي تېل او هایډروجن چې له تجدید وړ سرچینو څخه ترلاسه کېږي؛ شامل دي.^{۲۲}
- د لمریزې او اوبه ییزې برېښنا پراخه ظرفیت افغانستان ته دا فرصت ورکړی چې سیمه ییزو همکارو په پایله کې ترې گټه پورته کړي او د سیمه ییزې انرژي مخ پر ودې تقاضا لپاره د برېښنا سوداګرۍ او د شبکو ادغام لپاره امکانات برابر کړي.

- **معلوماتي او مخابراتي ټکنالوژي:** د انټرنیټ او مخابراتي شبکو په برخه کې د سیمه ییزو پروژو د تطبیق لپاره ستر ظرفیت په افغانستان او د سیمې په کچه وجود لري او دې سره به نه یواځې د سیمې هېوادونه د انټرنیټ له لارې وصل شي؛ بلکې د برېښنايي تجارت له مزایاوو به گټه پورته شي او د راتلونکو احتمالي خطراتو په مقابل کې به د سیمې هېوادونه د غربي یا شرقي بلاکونو له احتیاجه دې برخه کې خلاص وي، د بېلګې په ډول انټرنیټي تقاضاوې او الکترونيکي حکومتولۍ په برخه کې.
- **ټرانسپورټ او ټرانزیت:** د سیمه ییزو ادغام لپاره تر ټولو لوی فرصت نه یواځې افغانستان لپاره وجود لري؛ بلکې دغه هېواد د اسیا په څلور لارې کې د جغرافیوي موقعیت له مخې د سیمې هېوادونو ته دا فرصت برابروي چې د ځمکنی ټرانسپورټ له لارې یو له بل سره وصل شي او د دې برخې گزافو مصارفو په کمولو کې گام پورته کړي، افغانستان د خپل سټراتیژیک جغرافیايي موقعیت له مخې د منځني او سوېلي اسیا تر منځ د ځمکنی پل په توگه د سیمه ییزو ټرانسپورټ دهلېزونو پراختیا لپاره ستر فرصت برابروي، د بېلګې په توگه د ریل پټلۍ، لویې لارې او همدارنگه د ټرانزیت په برخه کې هم لوی ظرفیت او فرصت شتون لري چې د گازو پایپلاین د انتقال پروژې، د برق د انتقال پروژې او دې ته ورته نورو لویو سیمه ییزو اقتصادي پروژو یادونه کولای شو.

ننګونې

- **امنیتي اندېښنې:** دا چې د افغانستان په ټولو برخو کې امنیت دی او د سیمه ییزو پروژو د تطبیق لپاره فرصت شته خو په سیمه کې د روانو شخړو او بې ثباتیو (د روسې،

اوکراین جکړه، ایران او اسرائیل جگړه، هند او پاکستان شخړې، د چین او امریکا روابطو ترینګلتیا له امله او د پانګونې مخه ډب شوې ده. دا ځکه چې حکومتونه او پانګوال په داسې حالاتو کې لویو پانګونو ته زړه نه ښه کوي.

• **د زېربناوو کمښت:** دا چې کلونو، کلونو جگړو د افغانستان زېربنا اغېزمنه کړې نو د معیاري ترانسپورتي شبکو، لکه د اورګاډي پټلۍ، ځمکنۍ لویو لارو سړکونه، هوايي دهلېزونه او د میټرو کرنښو نه شتون سیمه ییز ارتباط محدود کړی. همدارنګه د برېښنا رسولو او توزیع سیستم ځواب ویونکي نه دي.

• **د مغزونو فرار:** د نړیوالو هېوادونو لخوا د مسلکي افرادو جذبول په مهمو سکتورونو کې د تخنیکي مهارت لرونکو بشري قوې د کمښت سره مخ کړي دي، چې د لویو او سیمه ییزو پروژې د مدیریت او پلي کول چارې د خنډ او ځنډ سره مخ کولی شي.

• **مالي محدودیتونه:** د تادیاتو بیلابیل کسر او پر بهرنیو مرستو ډېره تکیه

• **سیاسي کړکېچونه:** سره له دې چې د اسلامي امارت بهرنۍ تگلاره اقتصاد محوره تگلاره ده او د نړۍ د ټولو هېوادونو سره د حسنه روابطو غوښتونکي دي، خو بیا هم د نورو هېوادونو له لوري روابط د هغوی د گټو بر بنیاد ولاړې دي چې اکثره د لاندې ننگونې منځته راوړي.

❖ د ګاونډیو هېوادونو سره پېچلې اړیکې په سیمه ییزو همکاریو منفي اغېزه کوي.

❖ په افغانستان کې د سیمه ییزو قدرتونو د گټو سیالي د سیمه ییزو پروژو په تطبیق کې خنډ رامنځته کوي.

❖ نړیوال بندیزونه، بالخصوص د بانکي نظام په وړاندې چې عملاً د لویو او سیمه ییزو پروژو پر وړاندې ستره ننگونه ده او د پیسو پر انتقال کې ستونزې رامنځته کوي.

چاپېریالي او ټولنیزې ننگونې

❖ د اوبو کمښت او مدیریت مسلې، په ځانګړې توګه د کرنې په برخه کې. لکه د قوش تېپې کانال په جوړولو کې د منځني اسیا هېوادونو اندېښنه، چې په اصل کې د چاپېریال اغېزو له امله اوبه کمې شوې دي نو دغه برخه کې د سیمې هېوادونه پانګونې ته زړه نه ښه کوي.

❖ د کانونو په سکتور کې د چاپېریال اندېښنې او د نړیوالو لخوا فشارونه، د تلپاتې یا پایښت لرونکي پرمختیا تر عنوان لاندې نړیوال او د سیمې هېوادونه د کانونو په برخه

په افغانستان کې د سیمه ییزو اقتصادي پروژو...
کې د صنعتي فابریکو د ایجاد او د هغو څخه د گازاتو او زبالو رامنځته کېدو له امله په نړیواله سطحه د مخنیوي لارې چارې لټوي.

❖ د وچکالی زیاتوالی او اقلیمي بدلونونه د کرنې، اوبو او برېښنا ظرفیت اغېزمنوي، له دې محدودیتونو سره سره په دې سکتورونو کې موجود فرصتونه د سیمه ییزو اقتصادي پروژو لپاره د پام وړ ظرفیت وړاندې کوي، د افغان حکومت بریا به په دې کې وي چې د سیمه ییزو شریکانو او نړیوالو ملاتړو تر منځ د همغږو له لارې د دغو ننگونو په حل کې اقدام وکړي.

پایله

په افغانستان کې د سیمه ییزو اقتصادي پروژو لپاره د مساعدو سکتورونو پېژنده د افغانستان اقتصادي پرمختیا لپاره اړینه ده، د فرصتونو او ننگونو تثبیت سره به دا فرصت برابر شي چې د ننگونو لپاره په وخت لازم تدابیر ونیول شي او دغه ننگونې په فرصتونو تبدیلی کړای شي. د دې څېړنې د تحلیل له مخې، څو کلیدي سکتورونه په ځانگړي ډول په افغانستان کې د سیمه ییزو اقتصادي همکاریو او دوامدارې پرمختیا لپاره گټور ثابتېدای شي، په دغه سکتورونو کې د سیمه ییزو لویو پروژو تطبیق به له یوې خوا د سیمې په کچه اقتصادي پرمختگ ته لاره هواره کړي او له بلې خوا به د کار فرصتونه ایجاد او د استخدام سطحه به د سیمې په کچه لوړه شي، له بل پلوه به د تخنیکي او مسلکي مهارتونو انتقال لپاره زمینه برابره شي.

په افغانستان کې د سیمه ییزو پروژو لپاره د مساعدو سکتورونو په توگه کرنه، کانونه، مخابرات او معلوماتي تکنالوژي، ترانسپورت هغه سکتورونه دي چې اوسني وخت کې د پانگوني لپاره تر ټولو لوړ فرصتونه وړاندې کوي؛ خو پاتې دې نه وي چې پورته ذکر شوي مساعد سکتورونه د پام وړ ننگونو سره هم مخ دي چې باید د بريالي سیمه ییزو اقتصادي پروژو د تطبیق لپاره ورته د حل لارې پیدا شي، لکه امنیتي اندېښنې باید له منځه لاړې شي، دې سره د پانگوالو باور زیاتېږي او د پروژې پلي کولو ته دوام ورکوي. د زېربناو کمښت په ځانگړې توگه د ترانسپورت او انرژۍ په برخه کې د پراختیا او سیمه ییز ادغام مخه نیسي. د بشري پانگې او اداري چوکاټونو له مخې د ظرفیت لوړول د پایداره سیمه ییزو پروژو تطبیق لپاره اړین دي. د حکومت، خصوصي سکتور او نړیوال شریکانو د همغږۍ له لارې او د داسې پالیسیو جوړول چې د ملي گټو د ساتنې پر مهال سیمه ییزې همکارۍ ته لاره هواروي، په مهمو زېربناو او د بشري پانگې د ظرفیت په لوړولو کې پانگه اچونه او د اوږدمهاله اقتصادي پروژو لپاره د باثباته او خوندي چاپېریال رامنځ ته کول به افغانستان د سیمه ییزو پروژو د تطبیق لپاره جوگه کړي او له دې اړخه به د پایښت لرونکي اقتصادي پرمختیا په ترلاسه کولو کې

بريالی شي. لوی سیمه ییزې پروژې نه یواځې د اقتصادي ودې د هڅولو وړتیا لري؛ بلکې د سیمې ثبات او همکارۍ ته وده ورکوي.

لکه څنګه چې افغانستان مخ پر ودې هېواد دی، د سیمه ییزو اقتصادي پروژو لپاره په دې مساعدو سکتورونو تمرکز کول به ننگونې په فرصتونو بدلې شي، او دا هېواد به د سیمه ییزو اقتصادي پروژو د تطبیق لپاره د سیمې هېوادونو ته ګڼ شمېرل فرصتونه برابر کړي کوم چې سیمه ییزه اقتصادي پرمختیا تضمینوي.

وړاندیزونه

د دې لپاره چې د سیمه ییزو پروژو په برخه کې د سیمې هېوادونو پانګونه را جلب شي او د دې پروژو د تطبیق لپاره عملي ګامونه پورته شي لاندې وړاندیزونه مطرح کېږي:

- د کرنې په سکتور کې د سیمه ییزو پروژو تطبیق لپاره باید ګړندي ګامونه پورته شي دا نه یواځې په کور دننه تقاضا ته ځواب ویلی شي بلکې د سیمې په کچه به کرنیزو محصولاتو ته مخ پر زیاتېدونکي تقاضا ته رسیدګې وشي؛ نو د سیمه ییزو پروژو په توګه د سړو خونو جوړول، د سیمې په کچه کرنیز پراختیا بانک رامنځ ته کول، د کرنیزو روزنیزو مرکزونو جوړول، د اوبو لګولو عصري تخنیکونه پلي کول او د محصولاتو د خرڅلاو لپاره د کروندګرو وصول له سیمه ییزو مارکیټونو سره باید د اړوند سکتور په کاري پلان کې درج شي.
- د کانونو او استخراج صنعتونه، په داسې حال کې چې د پام وړ ننگونو سره مخ دي؛ خو د بدلون وړ سیمه ییزو پروژو لپاره اوږدمهاله امکانات وړاندې کوي، د افغانستان پراخې معدني سرچینې کولای شي د سیمه ییزې همکارۍ لپاره د پراخه فرصتونه برابر کړي، د دې لپاره چې د کانونو له استخراج او پروسس څخه اعظمي استفاده وشي؛ باید لاندې کارونه اړوند سکتورونه او حکومت ترسره کړي:

أ. قانوني چوکاټ

د کانونو په برخه کې د شفافو قوانینو جوړول چې د سیمه ییزو پروژو د پلي کولو لپاره اسانتیاوې برابرې کړي.

د پانګونې په برخه کې د جواز ورکولو روښانه طرزالعملونه رامنځ ته کول چې بهرني پانګوال خصوصاً د سیمې په کچه په اسانه دغه جوازونه تر لاسه کړي.

د سیمه ییزو پروژو د تطبیق په برخه کې د فساد ضد اقداماتو تر سره کول.

په سیمه ییزو پروژو کې د چاپېریال ساتنې معیارونه پلي کول.

... په افغانستان کې د سیمه ییزو اقتصادي پروژو...

ب. تخنیکي پراختیا

د سیمه ییزو پروژو د تطبیق لپاره په جیولوژیکی سروې کې پانگونه اچونه. د کان کیندنې ټکنالوژي عصري کول او د سیمې هېوادونو سره د تخنیکي تجارو تبادلې. د معدني پروسس اسانتیاوې رامنځ ته کول او د کان کیندنې خونديتوب معیارونه رامنځ ته کول لپاره د سیمې هېوادونو له ظرفیت او تخنیکي تجارو څخه استفاده.

ج. د زیربنا پراختیا

د سیمه ییزو پروژو په لړ کې د ترانسپورتي شبکو معیاري کول او پراختیا باید د ترانسپورت وزارت په کاري اولویت کې شامل شي. د برېښنا رسولو زیربنا پراختیا لپاره د سیمې هېوادونو سره په ګډه سیمه ییزو پروژو دیزاین او د پلي کولو لپاره یې د اوبو او برېښنا وزارت لخوا په کاري اولیت کې شاملول.

د. ظرفیت لوړول

د سیمې هېوادونو سره په ګډه د سیمه ییزو پروژو د پلي کولو لپاره د محلي کاري ځواک روزنه. د سیمې هېوادونو څخه د تخنیکي مهارتونو ترلاسه کول.

ه. پانګه اچونه او مشارکت

- په سیمه ییزو پروژو کې د بهرنۍ مستقیمې پانګونې راجلبول.
- په لویو سیمه ییزو پروژو کې د عامه - خصوصي مشارکت رامنځ ته کولو لپاره زمينه مساعدول.
- د سیمه ییزو همکاريو یو منظم چوکاټ رامنځ ته کول.
- د تجدید وړ انرژي د دوه اړخیزو ګټو سره د یوه سکټور په توګه څرګندېږي، د انرژي متقاضي ګاونډیانو ته د انرژي د صادراتو او ترانزیت فرصت وړاندې کوي، او ورسره د کورنۍ انرژي اړتیاوې په پوره کولو کې مرسته کوي. د سیمه ییز برېښنا شبکې ادغام او د سیمې هېوادونو د انرژي پروژې کولی شي افغانستان د سیمې د انرژي په ډګر کې د یو مهم لوبغاړي په توګه وټاکي. په افغانستان کې د معلوماتي ټکنالوژۍ او د تجدید وړ انرژي د سکټور د پراختیا لپاره یو ځانګړی وړاندیز دا دی چې د د برېښنا لپاره د لویو بندونو جوړول، سولر انرژي او د معلوماتي ټکنالوژۍ زیربنايي اساسات جوړ شي.
- ترانسپورت په ټولو سکټورونو کې د سیمه ییزو اقتصادي پروژو په فعالولو کې مهم رول لوبوي. د افغانستان ستراتیژیک موقعیت د مرکزي او جنوبي اسیا ترمنځ د ځمکنی پل په

توگه د قوی ترانسپورتي شبکو د پراختیا پر اهمیت ټینگار کوي. نو د وړاندیز په ډول لاندې چارې باید ترسره شي:

۱. د افغانستان ترانسپورټ د اورگاډي دهلبز پراختیا.
۲. د هېواد د ریل پټلۍ شبکه د گاونډیو هېوادونو شبکې سره وصلول.
۳. د حلقوي سړک د پاتې برخو بشپړولو ته لومړیتوب ورکول.
۴. په لویو لارو کې، په هر ۱۰۰ کیلومتره کې د ساتنې تاسیسات جوړول.
۵. د GPS پر بنسټ د تعقیب سیستمونه نصبول.
۶. په لویو لارو کې د الکترونیکي مالیاتو راټولول پلي کول.
۷. د موبایل پر بنسټ د ترانسپورټ معلوماتو سیستمونو پراختیا.
۸. پولو ته نږدې لوژستیکي پارکونه جوړول.
۹. په ښاري سیمو کې د عامه ترانسپورټ سیستم پلي کول.

مأخذونه

۱. د ریاست الوزرا اقتصادي معاونیت، (په ۱۴۰۲ لمریز کال کې د کورني ناخالص تولید ارزښت ته کتنه)، لاسرسی:

<https://dpmea.gov.af/ps/PASHTOA%20ARTICLES%20agriculture>

مراجعي نېټه، ۱۴۰۳/۱۱/۱۳

۲ نړیوال بانک، (د کرنې سکتور بالقوه ظرفیتونه کولای شي د افغانستان د اقتصادي ودې لپاره گټور ثابت شي) لاسرسی:

<https://www.worldbank.org/ps/country/afghanistan/publication/unlocking-potential-of-agriculture-for-afghanistan-growth>,
13/11/1403

۳ طوع نیوز، ۱۳۹۰، (گزارش تازه امریکا در باره معادن افغانستان)، لاسرسی:

<https://tolonews.com/fa/business/%D> مراجعي نېټه، ۱۴۰۳/۱۱/۲۰

۴ Farmonaut, Industry Overview: Afghanistan Mining industry in 2025, access: <https://farmonaut.com/mining/afghanistan-gold-mining-2025-industry-growth-insights>, Date, 12/11/1403

په افغانستان کې د سیمه ییزو اقتصادي پروژو...

^۵ طوع نیوز، (د اوبو او انرژۍ وزارت: په نوی کېدونکي انرژۍ کې د پانګونې ریمینه برابره شوې)، لاسرسی: <https://tolonews.com/pa/afghanistan-192797> ،
مراجعی نېټه: ۱۶/۱۱/۱۴۰۳ل.

⁶ 21. Worldbank, Overview, access: <https://www.worldbank.org/en/topic/digital/overview#>, Date: 22/2/2025

^۷ نړیوال بانک، (د کرنې سکتور بالقوه ظرفیتونه کولای شي د افغانستان د اقتصادي ودې لپاره ګټور ثابت شي) لاسرسی:
<https://www.worldbank.org/ps/country/afghanistan/publication/unlocking-potential-of-agriculture-for-afghanistan-growth> ،
مراجعه ،
13/11/1403

⁸ TRADING ECONOMICS, Afghanistan GDP from Agriculture, Available at: <https://tradingeconomics.com/afghanistan/gdp-from-agriculture> , 15/11/1403

^۹ د معلوماتو او احصایې ملي اداره، ۱۴۰۲ احصایوي کلني لومړۍ نسخه، ص ۲۲۰

¹⁰ TRADING ECONOMICS, Afghanistan GDP from Mining, Available at: <https://tradingeconomics.com/afghanistan/gdp-from-agriculture> , 15/11/1403

^{۱۱} STR News ۲۰۲۴، د مس عینک په لومړۍ برخې له ۵ میلیارد ډالرو ډېره پانګونه کېږي، لاسرسی: <https://strnews.tv/2024/10/09/%d8%af-%> ،
مراجعی نېټه،
۱۴۰۳/۱۱/۱۵ل.

^{۱۲} طلوع نیوز، ۱۴۰۲ و قرارداد استخراج گاز((طوطی میدان)) جوزجان با شرکت ازبیکستاني امضا شد، لاسرسی: <https://tolonews.com/fa/business-191117> ،
مراجعی نېټه: ۱۴۰۳/۱۱/۱۷

¹³ TRADING ECONOMICS, Afghanistan GDP from Services, Available at: <https://tradingeconomics.com/afghanistan/gdp-from-services> , 18/11/1043

^{۱۴} STR News 2024، مخابراتو وزارت، (هڅې مو روانې کړې خو د انټرنېټ بیې راتیټې کړو) ، لاسرسی: <https://strnews.tv/2024/04/18/%d9> ،
مراجعی نېټه:
۱۴۰۳/۱۱/۲۰

^{۱۵} د افغانستان د سوداگری او پانګونې خونه، (ازبکستان ته د افغانستان او پاکستان له لارې د هندوستان د صادراتی توکو لومړی ترانزیتی جوپه انتقال شوه)، لاسرسی: <https://www.acci.org.af/pa/more/%D8> ، مراجعې نېټه: ۱۴۰۳/۱۲/۱۵

^{۱۶} نن ټکی آسیا، د افغانستان ترانسپورتي او ترانزیتی موقیعت ته لنډه کتنه، ۲۰۲۲، لاسرسی: <https://www.nunn.asia/202237/%D8%AF> ، مراجعې: ۱۴۰۳/۱۲/۲۰ پورتنی ماخذ.

^{۱۸} مرکز مطالعات استراتیژیک و منطقوی، (په افغانستان کې د ریل پټلۍ د پراختیا کورنۍ او سیمه ییزې ګټې او اهمیت)، لاسرسی: <https://csrsaf.org/%D9%> ، مراجعې: ۱۴۰۳/۱۲/۲۵

^{۱۹} TRADING ECONOMICS, Afghanistan GDP from Mining, Available at: <https://tradingeconomics.com/afghanistan/gdp-from-agriculture>, 15/11/1403

^{۲۰} TRADING ECONOMICS, Afghanistan from Transport Storage and Communication, Available at: <https://tradingeconomics.com/afghanistan/gdp-from-transport> , 16/11/1403

^{۲۱} مالیې وزارت، په افغانستان کې د کرنې- سوداګرۍ حالت، لاسرسی: <https://mof.gov.af/dr/%D9%> ، مراجعې: ۱۴۰۳/۱۲/۲۶

^{۲۲} International Energy Agency. (2002). Renewable energy into the mainstream [PDF]. Access: IEA. <https://www.iea.org/reports/renewable-energy-into-the-mainstream>, Date: 12/12/1403

خیرالله خیرخواه^۱

بررسی اثرات اجتماعی و اقتصادی بازگشت نخبگان متخصص بر توسعه افغانستان

چکیده

داشتن نیروی متخصص و ماهر در هر سطحی در افغانستان یکی از ضرورت‌ها و اولویت‌های اساسی پنداشته می‌شود، با موجودیت جنگ‌های چندین ساله، اشغال و تجاوز خارجی‌ها، بر زیرساخت‌های اقتصادی، علمی، فرهنگی، اجتماعی و سیاسی این کشور اثرات مخربی بر فضا و تشکلات اجتماعی آن گذاشته است که یگانه گزینه مطلوب و مناسب در جهت کار برای توسعه و پیشرفت، بازگشت عزتمندان و آبرومندان نخبگان و شخصیت‌های اکادمیک کشور می‌باشد که در بخش‌های مختلف توانایی، ظرفیت، دانش و تخصص دارند.

در این مقاله به بررسی اثرات اجتماعی و اقتصادی بازگشت نخبگان متخصص افغان از خارج در بازسازی و توسعه افغانستان پرداخته می‌شود. با توجه به چالش‌های اقتصادی و اجتماعی افغانستان، ورود این افراد به بازار کار و جامعه می‌تواند به‌عنوان یک منبع ارزشمند در توسعه و تعالی کشور محسوب گردد.

در این تحقیق تأثیرات اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی بازگشت نخبگان متخصص مورد تحلیل و بررسی قرار می‌گیرد و راهکارهایی جهت بهینه‌سازی این فرایند ارائه می‌گردد که به یقین جذب چنین نیرویی پایه‌های نظام امارت اسلامی افغانستان را مستحکم، حوزه‌های علمی را غنایمند، وزارت‌خانه‌ها، ادارات امارتی و غیر امارتی را قوی و مسلکی ساخته و بر پایداری توسعه در سطوح مختلف اقتصادی و اجتماعی در کشور کمک می‌کند.

^۱. ماستر مدیریت تعلیم و تربیت و محصل مقطع دکتورای تخصصی جامعه‌شناسی اقتصادی و توسعه، وظیفه فعلی: رئیس پالیسی و استراتیژی اقتصادی، وزارت اقتصاد.

این تحقیق با روش کتابخانه‌ای و با رویکرد توصیفی-تحلیلی انجام گرفته است و تلاش می‌شود تا بر محور اساسی این مسئله -که بازگشت نیروهای متخصص و مسلکی به کشور است- تمرکز شده و جوانب مختلف آن بررسی و تحلیل گردد.

یافته‌های این تحقیق نشان می‌دهد که افغانستان با کمبود نیروی مسلکی و متخصص در ساحات مختلف علمی، اقتصادی، اداری، تخنیکی و... مواجه بوده و بازگشت مهاجران متخصص و مسلکی این خلأ را پر ساخته و باعث رشد، شگوفایی، تقویت و پیشرفت در زیر ساخت‌های نظام‌داری در کشور می‌گردد، که با مساعد ساختن چنین فضایی، دولت و نظام امارت اسلامی افغانستان می‌تواند قدم‌های اساسی را در جهت رشد، توسعه و خودکفایی بردارد و در سطح منطقه افغانستان از جمله کشورهای خوب و باظرفیت بلند نیروی متخصص و مسلکی عرض‌اندم کند.

واژه‌ها کلیدی

بازگشت نخبگان، تأثیرات اقتصادی و اجتماعی، سرمایه‌انسانی، توسعه و پیشرفت.

مقدمه

بازگشت مهاجران و نخبگان متخصص از کشورهای مهاجرپذیر به افغانستان، نقش حیاتی در توسعه و خودکفایی کشور داشته و دارد که با بازگشت نیروی انسانی ماهر و مسلکی، در شیوه مدیریت، سازماندهی و کار در حوزه‌هایی مختلف اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی بر کشور ارزش و اهمیت خاصی دارد.

افغانستان به‌عنوان کشوری با تاریخ غنی و منابع طبیعی فراوان طی چند دهه اخیر با چالش‌های جدی اجتماعی و اقتصادی روبه‌رو بوده است که در این راستا بازگشت متخصصین افغان -که در کشورهای توسعه‌یافته و نیمه توسعه‌یافته تحصیل نموده و تجربه کسب کرده‌اند- فرصتی برای بهبود وضعیت اقتصادی و اجتماعی کشور فراهم می‌آورد.

این تحقیق به بررسی ابعاد مختلف پدیده بازگشت و تأثیرات آن بر روند توسعه در افغانستان می‌پردازد و پیرامون تأثیر بازگشت مهاجران مسلکی به گونه علمی و پژوهشی پرداخته می‌شود.

البته این تحقیق نظر به مطالعه مروری که انجام یافته است، از نوع تحقیقات تازه و بکر است که تاکنون مقاله و تحقیقی در این حوزه به‌صورت موردی و مشخصاً روی تأثیر بازگشت نخبگان متخصص و مسلکی به کشور نپرداخته است. از این‌رو، این تحقیق در

_____ بررسی اثرات اجتماعی و اقتصادی بازگشت...

تلاش است تا به این پرسش پاسخ دهد که چگونه بازگشت افراد متخصص و مسلکی بر توسعه و فعالیت‌های اقتصادی کشور اثر می‌گذارد و چه مشکلی را در کشور حل می‌کند؟ به همین منظور، هدف اساسی این تحقیق یافتن این پاسخ است که بازگشت افغان‌های متخصص در هر زمینه‌ای تأثیرات خود را می‌داشته باشند و نظام امارت اسلامی افغانستان باید زمینه‌ها و فرصت‌های بازگشت را بر این بخشی از ایلت جامعه که نقشی در سازندگی، پیشرفت و توسعه دارند مساعد سازد تا باشد که با آمدن چنین افرادی، کشور از کمبود متخصصین و سرمایه‌انسانی ماهر و تحصیل کرده‌هایی یافته و دروازه‌های تخصص‌گرایی و مسلکی‌سازی در هر حوزه‌ای باز گردد و افغانستان در چند سال آینده در میان کشورهای منطقه از جمله کشورهای نیمه‌توسعه‌یافته ظهور کند و بر بسیاری از مشکلات و چالش‌های فراروی فایق آید.

طرح مسأله

با توجه به شرایط و اوضاع پرچالش اقتصادی و اجتماعی کنونی در افغانستان، بازگشت متخصصین به‌عنوان یک راهکار مناسب در جهت احیای اقتصاد و بهبود شرایط زندگی می‌باشد؛ اما چالش‌هایی نیز در این زمینه وجود دارد که مانع از استفاده بهینه از این منابع انسانی می‌گردد. این چالش‌ها شامل نبود زیرساخت‌های مناسب، عدم حمایت همه‌جانبه از سوی مسئولان علمی و فرهنگی و نبود فرصت‌های شغلی مناسب با تجارب و مهارت‌های این متخصصان می‌باشد.

مختصری از یافته‌های تحقیق

نتایج و یافته‌های این تحقیق نشان می‌دهد که بازگشت متخصصین و نیروهای ماهر و مسلکی می‌تواند بر بهبود کیفیت در سکتورهای خدمات عامه، صحت، تکنالوژی و مخابرات، بانکداری، زراعت، سکتور تعلیم و تربیت و تحصیلات عالی، سکتور خصوصی و ایجاد فرصت‌های شغلی جدید منجر شود. به همین ترتیب این افراد با انتقال دانش و مهارت‌های خویش به جامعه می‌توانند به افزایش سطح تعلیم و تربیت و توانمندسازی نیروی کار محلی و بومی کمک بیشتری بکنند.

علاوه بر آن، همکاری این افراد با نهادهای دولتی و خصوصی می‌تواند منجر به بهبود طرح‌ها، سیاست‌گذاری‌ها و برنامه‌های توسعه‌ای و اقتصادی در کشور شود.

اهمیت و مبرمیت تحقیق

تحقیق حاضر به دلیل اهمیت بازگشت متخصصین در بازسازی افغانستان و تأثیرات آن بر توسعه پایدار^۲ از اهمیت بالایی برخوردار است. درک و دریافت این موضوع می‌تواند به سیاست‌گذاران و پالیسی‌سازان کشور کمک کند تا استراتژی‌های مؤثری برای جذب و حفظ این نخبگان تدوین و ترتیب بکنند و از ظرفیت‌های آن‌ها - که در حوزه‌ها و سکتورهای مختلف - بهره‌برداری مؤثر و مثمر نمایند.

مزید براین، این تحقیق می‌تواند به تشخیص و شناسایی چالش‌ها و فرصت‌های موجود در این زمینه کمک شایانی نماید.

هدف تحقیق

هدف از این تحقیق، بررسی تأثیر بازگشت متخصصین افغان بر توسعه اقتصادی و اجتماعی کشور و آرایه راهکارهای عملی و علمی برای بهینه‌سازی این فرایند است. این تحقیق به دنبال شناسایی موانع و فرصت‌ها در راستای استفاده بهینه از پتانسیل‌های متخصصین بازگشته به کشور می‌باشد.

سؤال اصلی

بازگشت متخصصین مسلکی و ماهر افغان چگونه می‌تواند بر توسعه اقتصادی و اجتماعی در افغانستان تأثیر بگذارد؟

سؤال‌های جزئی

- ۱- عوامل و دلایل مهاجرت نیروهای متخصص افغانستان به کشورهای دیگر چیست؟
- ۲- چگونه بازگشت متخصصین افغان می‌تواند در بهبود شرایط کار و ایجاد فرصت‌های شغلی در افغانستان کمک کند؟
- ۳- چه نقش‌هایی می‌توانند متخصصین مسلکی در انتقال دانش و مهارت‌های فنی به جامعه و کارگران محلی ایفا کنند؟
- ۴- بازگشت افراد متخصص چه تأثیری بر توسعه زیرساخت‌های اقتصادی و اجتماعی، مانند خدمات عامه، تعلیم و تربیت، صحت و.. خواهند داشت؟

² . SDGS.

_____ بررسی اثرات اجتماعی و اقتصادی بازگشت...

۵- فرصت‌ها، چالش‌ها و راهکارهای اساسی در جهت بازگشت نخبگان متخصص به کشور چیست؟

فرضیه تحقیق

- ۱) ترتیب پالیسی‌ها و آرایه راهکارهای مناسب، دقیق و سازنده می‌تواند از مهاجرت نیروهای مسلکی و متخصص کشور به بیرون جلوگیری کند؛
- ۲) بازگشت نخبگان و متخصصین افغان به کشور می‌تواند به‌عنوان یک عامل کلیدی در تسریع فرایند توسعه اقتصادی و اجتماعی افغانستان عمل کند؛
- ۳) با ورود افراد متخصص و مسلکی، انتقال دانش و تجربه به جامعه محلی تسهیل می‌شود و فرصت‌های جدیدی برای توسعه ایجاد می‌گردد؛
- ۴) بازگشت و استخدام افراد متخصص و مسلکی بر فرایند اشتغال، کارآفرینی، مدیریت و دولت‌داری در افغانستان تأثیر مثبت داشته و زمینه را برای ماندن سایر کادرها در کشور مساعد می‌سازد؛
- ۵) بازگشت متخصصان مسلکی باعث رشد بنیادهای اقتصادی شده، گسست‌ها و شکاف‌های اجتماعی را از بین برده، فرصت‌های بیشتری را در زمینه توسعه انسانی و اقتصادی در کشور فراهم می‌سازد.

روش تحقیق

این تحقیق به روش کیفی^۳ و با رویکرد کتابخانه‌ای انجام شده است. مصاحبه نیمه ساختار یافته^۴، با یک‌تن از مهاجران متخصصی که دارای مهارت، ظرفیت و دانش مسلکی بوده و به کشور برگشته‌اند، نیز صورت گرفته است. همچنین تحلیل (SWOT^۵) برای شناسایی نقاط قوت و ضعف، فرصت‌ها و تهدیدهای بازگشت متخصصین به کار گرفته شده است.

مفاهیم اساسی

برای آشناسدن خواننده، لازم دیده می‌شود تا دو مفهوم اساسی در این مقاله، اندکی تبیین، تعریف و توضیح داده شود که در ذیل مفهوم «نخبگان» و «توسعه» به گونه گذرا تشریح شده‌اند:

³ . Qualitative Research.

⁴ . Semi-structured interview.

⁵ . Strengths, Weaknesses, Opportunities and Threats.

أ) **نخبگان**: نخبگان به چه کسانی گفته می‌شود؟ در لغت‌نامه آکسفورد، نخبگان به معنای بخش برگزیده‌ای از یک جامعه گفته شده‌اند که دارای قابلیت‌ها و توانایی‌های برتر از دیگر اعضای جامعه باشند. نخبگان در فرانسوی (Elite)؛ یعنی انتخاب یا مرتب کردن گفته شده است. درکل؛ نخبگان به گروه یا طبقه خاصی از مردم گفته می‌شود که بیشترین قدرت و نفوذ را در یک جامعه یا کشور دارند، به‌ویژه به دلیل دانش، تخصص، ثروت و امتیازات‌شان.^۶

ب) **توسعه**: دانشمندان از توسعه تعاریف متفاوتی ارائه داده‌اند که با توجه به گستردگی معنای توسعه هرکدام از این تعاریف معطوف به یک یا چندین بُعد از توسعه می‌باشد. برخی توسعه را به فرایند دگرگونی از حالت سنتی به مدرن - که طی آن همه بخش‌ها و ابعاد زندگی انسانی متحول می‌شود- تعبیر کرده‌اند. گروهی هم توسعه را جریان تبدیل‌شدن نیروها، استعدادها و انرژی‌های بالقوه به بالفعل و تبدیل شدن سرمایه‌های راکد و ایستا به پویا و متحرک تعریف کرده‌اند.

اصطلاح توسعه^۷ در زمینه اقتصادی به صورت بسیار کلی و گاه نسبتاً غیرمشخص به کار آمده است و معنای رشد آنی، هماهنگ‌شده و ترقی اقتصادی که در متن ترقی عمومی جامعه جای یافته باشد، از آن برمی‌آید. (ممتاز، ۱۳۹۴) و بروکفیلد^۸ گفته است که: «توسعه را باید برحسب پیشرفت به سوی اهداف رفاهی نظیر کاهش فقر، بیکاری و نابرابری تعریف کنیم.» (حسین‌زاده و همکاران، ۱۳۸۸: ۳۵)^۹

همچنین توسعه را به معنای ایجاد دگرگونی اجتماعی، سیاسی و اقتصادی به هدف فراهم‌آوردن شرایطی تعریف کرده‌اند که در آن افراد بیشتری امکان دستیابی به ظرفیت‌های انسانی خود را داشته باشند. (مشتاق، ۱۳۹۷: ۲۹)

به طور کلی؛ توسعه جریانی است که در خود تجدید سازمان و سمت‌گیری متفاوت کل نظام اقتصادی و اجتماعی را به همراه دارد؛ یعنی توسعه علاوه از اینکه بهبود میزان تولید و درآمد را در بر دارد، شامل دگرگونی‌های اساسی در ساخت‌های نهادی، اجتماعی،

^۶ . http://www.oxforddictionaries.com/us/definition/american_english/elite.

^۷ . Development.

^۸ . Brcokfield.

^۹ . [https://iranthinktanks.com/development/#:~:text="](https://iranthinktanks.com/development/#:~:text=).

_____ بررسی اثرات اجتماعی و اقتصادی بازگشت...

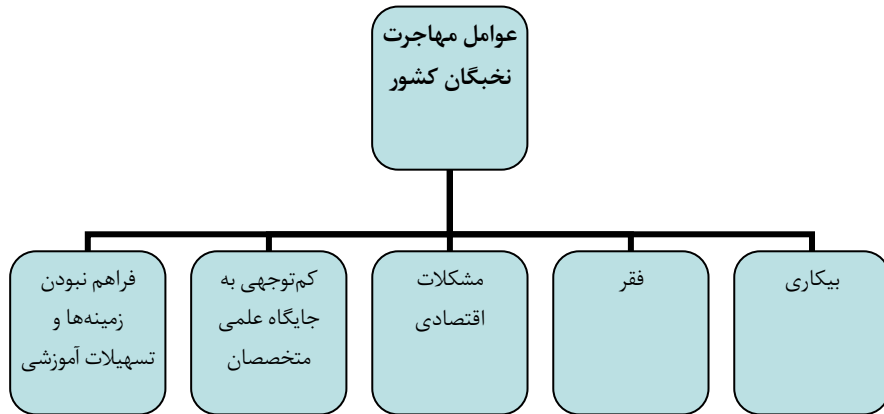
اداری و همچنین ایستارها و دیدگاه‌های عمومی مردم است. توسعه در بسیاری از موارد، حتی عادات، رسوم و عقاید مردم را نیز احتوا می‌کند. (جان‌گذری، ۱۳۸۸).

عوامل مهاجرت نخبگان از افغانستان چیست؟

پیش از آغاز اصل مبحث - که بازگشت نخبگان به کشور و تأثیر آن بر روند توسعه در افغانستان می‌باشد - بهتر است که در نخست عوامل مهاجرت را اندکی توضیح دهیم.

بدون‌شک؛ افغانستان از جمله کشورهایی به حساب می‌رود که بیشترین مهاجر را به بیرون فرستاده است و یکی از کشورهای مهاجرفرست محسوب می‌گردد؛ اما آمار دقیقی از ارقام مهاجرانی که در طی سه سال کشور را بنا بر دلایلی ترک کرده‌اند، به‌دسترس نویسنده قرار نگرفته است؛ مگر چیزی که در این میان بیشتر قابل توجه است، اینکه کسانی که اقدام به مهاجرت و ترک کشور کرده‌اند، اِلیت (نخبگان) جامعه بوده‌اند. به اساس آمارهای ارایه‌شده از سوی اداره ملی احصائیه و معلومات، تعداد کسانی که دوباره به وطن بازگشت نموده‌اند، حدود ۹۳۴۶۰ فامیل بوده است که تعداد مجموعی آن‌ها به ۵۵۹۸۹۷ نفر می‌رسد و بیشتر از کشورهای پاکستان، ایران و سایر کشورهای دیگر بوده‌اند. (سالنامه اداره ملی احصائیه، ۱۴۰۲)؛ بنابر آمارهای ارایه‌شده در نیمه نخست سال ۲۰۲۳ حدود ۴۰۰ هزار نفر تنها از ایران بازگشت داوطلبانه داشته‌اند؛ یعنی از میان بازگشت‌کنندگان مشخص نشده که به چه تعداد نخبگان و نیروهای ماهر و مسلکی و درس‌خوانده در این جمع شامل بوده است؛ ولی مشاهدات و بررسی‌ها نشان می‌دهد که بخش بزرگی از این بازگشت‌کنندگان کسانی بوده‌اند که دارای دانش، تخصص، مهارت و تجارب عالی می‌باشند و می‌توانند در بخش‌های مختلف، جذب و استخدام گردند و بر روند اداری و حکومت‌داری و کارآفرینی در سکتورهای مختلف مفید و مؤثر واقع شوند.

این مهاجرت‌های سیل‌آسای نخبگان در طول تاریخ حیات سیاسی، اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی افغانستان عوامل و دلایل زیادی را در خود داشته که در ذیل به چند عامل اساسی که متغیرهای آشکار به شمار می‌روند و به‌صورت مستقیم در روند مهاجرت نخبگان تأثیر دارد، اشاره می‌گردد:

شکل: (۱).

- **بیکاری:** متغیر بیکاری یک معضل کلان ملی در سطح افغانستان می‌باشد که جامعه از این باب سخت در رنج و مشکل بوده است. اگر به حل این معضل توجه و رسیدگی درست و دقیق صورت نگیرد، عوامل و پیامدهای آن تحلیل و بررسی کارشناسانه نشود و یک پالیسی مدون و جامع جهت اشتغال‌زایی برای جذب این نیروی متخصص و مسلکی تعریف نگردد با گذشت هر روز دامنه این مشکل گسترده شده و بر چالش‌های دیگر در کشور می‌افزاید.

روی‌هم‌رفته، بازار کار در افغانستان با توجه به تحریم‌های بین‌المللی، منجمدماندن ذخایر ارزی، کاهش کمک‌های خارجی و... دچار یک‌سری مشکلات و چالش‌های شده است که این عوامل بر فرایند بازار کار به نحوی اثر گذاشته و باعث بلندرفتن میزان رشد بیکاری در کشور گردیده است.

براساس سروی‌های سازمان بین‌المللی کار در افغانستان در سال ۲۰۲۰ جمعیت شاغل افغانستان حدود شش میلیون نفر بوده که از این میان ۱٫۱ میلیون شاغلین را زنان تشکیل می‌دادند و مشغول به کار بودند که پس از تحولات سیاسی و براساس آخرین سروی که در سال ۲۰۲۲ صورت گرفته، کاهشی در اشتغال به وجود آمده که براساس این سروی، اشتغال افغانستان بین ۵۰۰ هزار تا ۹۰۰ هزار نفر کاهش پیدا کرده که بیشترین کاهش در اشتغال زنان بوده است که ۲۵٪ کاهش را نشان می‌دهد و ۷٪ هم کاهش

_____ بررسی اثرات اجتماعی و اقتصادی بازگشت...

اشتغال مردان بوده است»^{۱۰} از آنجایی که افغانستان برای بسیاری از منابع خود به بیرون وابسته می‌باشد، تغییرات اقلیمی و تغییرات در روابط بین‌المللی می‌تواند تأثیر زیادی بر بازار نیروی کار افغانستان داشته باشد.

به طور کلی، وضعیت فعلی افغانستان نشان‌دهنده یک بازار کار نامنظم و ناپایدار است که نیازمند توجه جدی و تدابیر اقتصادی و سیاسی برای بهبود وضعیت اجتماعی و اقتصادی جامعه می‌باشد. (چشم‌انداز اقتصادی کار افغانستان، ۱۴۰۲، ۱۰)

اما چرا بیکاری عاملی برای مهاجرت نخبگان شده است؟

تحولات سیاسی در چند دهه اخیر، اشغال و تجاوز بیگانگان، ناامنی و... بر کشور باعث گردیده که اکثریت قریب به اتفاق نخبگان به دلیل مشکلات امنیتی، سیاسی و استخدام‌نشدن در ساحات تخصصی و مسلکی خویش، وجود فساد، تقدم روابط بر ضوابط، نبود فرصت‌های مطالعاتی، تحصیلی، شغلی و.. بیکار بمانند و راهی جز ترک کشور نداشته باشند.

علاوه بر آنچه تذکر رفت، تربیه نیروی بشری در افغانستان معمولاً از مکاتب و مدارس آغاز شده و الی پوهنتون‌ها و مدارس دینی به سطح تحصیلات عالی در داخل و خارج کشور فارغ می‌گردند. طبق آماری که در سال ۱۳۹۶ از سوی بانک جهانی ارائه شده است، حدود ۴۰۰ چهارصد هزار نیروی بشری جدید سالانه شامل بازار کار می‌گردند، از بازار کار افغانستان، هیچ‌گاهی میزان دقیق تربیه نیروی کار در کشور سنجش نگردیده و تمام رشته‌هایی که در آن نیروی کار تربیه می‌گردند، مطابق با نیازسنجی و سروی که قبلاً صورت گرفته باشد، نبوده است.

بنا بر این کتله بزرگی از فارغان جدید کار پیدا نکرده و مدت‌ها بیکار می‌مانند. (چشم‌انداز اقتصادی کار افغانستان، ۱۴۰۲: ۱۰-۱۱) به این اساس همین نیروی تربیت‌یافته، متخصص در رشته‌های کاربردی که قشر نخبه و متخصص کشور را تشکیل می‌دهند، اقدام به مهاجرت نموده و کشور را ترک می‌کنند که از این ناحیه مشکلاتی را بر کشور بار می‌آورد. عدم فرصت‌های شغلی و شرایط نامساعد اقتصادی، نخبگان را به جست‌وجوی زندگی بهتر به دیگر کشورها سوق می‌دهد تا از بیکاری نجات یابند و زندگی باعزت اختیار نمایند.

^{۱۰}. گفت‌وگوی اختصاصی رامین بهزاد، نماینده سازمان بین‌المللی کار در افغانستان؛

.Alx9v81_Bs2https://www.youtube.com/watch?v=

- **فقر و تنگ‌دستی:** دومین عاملی که موجب ترک و مهاجرت نخبگان و متخصصان از کشور شده و می‌شود، وجود پدیده فقر است، شاید پرسیده شود که چرا یک انسان نخبه و متخصص فقیر و تنگ‌دست می‌ماند؟! اما هرازگاهی شما بخواهید تحقیقی را شروع کنید، خواهید دانست که این موضوع دور از واقعیت نبوده است و هستند کسانی که تجربه، تخصص و دانش دارند؛ اما بنا بر عواملی فقیر و تنگ‌دست مانده‌اند و راهی جز ترک کشور نداشته‌اند.

توضیح کلمه فقر و تنگ‌دستی اندکی دشوار می‌نماید و آن به این دلیل است که معنای آن بستگی به مکان زندگی، فرهنگ کشور، مردم و عوامل دیگر دارد. به گونه مثال: مردمی که در خانه‌های کوچک در حومه شهرهای بزرگ جهان مانند نیویارک زندگی می‌کنند، ممکن است در مقایسه با همسایگان خود فقیر باشند؛ مگر در مقایسه با مردم بی‌بضاعت در محله‌های فقیرنشین کشورهای در حال توسعه، ممکن وضعیت مالی آن‌ها زیاد هم بد نباشد. (وردک و خسروی، ۱۳۹۸: ۸۸) به هر حال آنچه در تعریف فقر آمده این است: «محرومیت از نیازمندی‌های اساسی اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جامعه را فقر گویند و یا فقر عبارت از عدم توانایی برای تأمین حداقل نیازمندی اساسی: زندگی، خوراک، لباس، مسکن و... می‌باشد.» و فقر یکی از متغیرهای مهم اجتماعی-اقتصادی است که تأثیر مستقیم زیادی بر روند فعالیت‌های انسانی می‌داشته باشد.

فقر در افغانستان یکی از چالش‌های جدی فراراه انکشاف و توسعه به حساب می‌آید، به اساس آمارهای ارایه شده میزان فقر در افغانستان نسبتاً خیلی بالاست که با وجود رشد نسبی اقتصادی، فقر کاهش چندانی نداشته است، تحولات سیاسی، آسیب‌پذیری بلند اقلیمی، متکی بودن به کمک‌های خارجی، پایین بودن سطح سواد و مهارت‌های لازمه نیروی کار کشور و... باعث بلندرفتن میزان فقر در کشور شده است. برای ریشه کن کردن فقر و به نصف رساندن تعداد مردان، زنان و کودکانی که زیر خط فقر زندگی می‌کنند، از عمده‌ترین موارد بحث کاهش و محو فقر در هدف اول اهداف انکشاف پایدار محسوب می‌گردد.

به این اساس؛ ایجاد نظام حفاظتی اجتماعی و انجام اقدامات اجرایی مناسب جهت تحقق آن‌ها برای همه، تضمین برابری با حق دسترسی به منابع اقتصادی برای تمام مردم تا سال ۲۰۳۰ نیز از موضوعات اساسی محو و کاهش فقر در اهداف انکشاف پایدار محسوب می‌گردد. (اهداف انکشاف پایدار افغانستان [بی تا]).

پس به این نتیجه می‌رسیم که فقر به عنوان یک فکتور تأثیرگذار به گونه مستقیم باعث شده است که بخش کلانی از نیروی بشری آن هم نیروی متخصص و مسلکی کشور را ترک

_____ بررسی اثرات اجتماعی و اقتصادی بازگشت...

نموده و راهی کشورهای توسعه‌یافته و نیمه‌توسعه یافته گردند و از این نیروی بشری نتوانیم کمال استفاده را ببریم؛ چون نبود اشتغال و کار، عدم استخدام در سکتورهای مختلف دولتی و خصوصی، فراهم‌نساختن فرصت‌های تحقیقی و تحصیلی و... برای این افراد باعث می‌گردد که فقر نیز حتی دامن نخبگان را بگیرد و نتوانند به گونه‌ی درست زندگی خویش را سروسامان بخشند. بنا بر دلایل ذکر شده، قشر مسلکی و ماهر از فضای زندگی موجود در کشور مأیوس گردیده و بنا بر مشکلات اقتصادی، فرهنگی و اجتماعی اقدام به ترک کشور می‌کنند.

- **مشکلات اقتصادی:** سؤمین متغیری که باعث مهاجرت نیروی متخصص کشور می‌گردد، میزان درآمد کم و مشکلات اقتصادی است و مشکل اقتصادی یکی از معضلات درون‌زا محسوب شده و حیثیت نوک پیکانی را دارد که بالای ترک کردن و مهاجرت نخبگان تأثیر مستقیم می‌گذارد.

در مصاحبه‌ای که نویسنده با یکی از متخصصان بازگشته به کشور داشته و پرسشی را مطرح کرده که چرا به‌عنوان یک متخصص در زبان انگلیسی کشور را ترک کردید؟ در پاسخ عامل مهاجرت را چنین بیان داشته است: «از نظر من بزرگ‌ترین عاملی که باعث می‌شود یک متخصص و یا هر شهروند دیگری، ترک وطن کند، مشکلات اقتصادی و متوازن نبودن معیشت‌های خانوادگی می‌باشد.»

در این پاسخ دو متغیر عامل ترک کردن نخبگان گفته شده است، مشکلات اقتصادی و متوازن نبودن روش‌های زندگی که عوامل دیگری نیز به نحوی تأثیر غیرمستقیم بر این مشکل را می‌داشته باشند.

علاوه بر این، نویسنده پرسیده که علت مهاجرت و ترک وطن چه بود و چه مدتی در بیرون از کشور بودید؟

ایشان در پاسخ چنین افزودند: «در این شکی نیست که کشور عزیز ما فراز و نشیب‌های زیادی را در سال‌های اخیر داشت که باعث شد تا به اقتصاد کشور صدمه‌ی جدی وارد کند، فرصت و زمینه‌های شغلی کم شود و خطرات جانی بیشتر گردد. بنابراین؛ لازم دیدم که برای حفظ سلامتی جانی و برای بهبود اقتصاد خانوادگی به مدت دو سال در دیار مهاجرت به سر ببرم، متأسفانه دلیل عمده‌ای که ما وطن عزیز خود را ترک کردیم، همین نابسامانی‌های اقتصادی بود.»

در کل بیکاری؛ مشکلات اقتصادی، مشکلات خانوادگی، نابسامانی‌های سیاسی و اقتصادی، فکته‌های اساسی و تأثیرگذار و متغیرهایی اند که چه به گونه‌ی مستقیم و چه به صورت غیرمستقیم بالای فرایند مهاجرت نیروی نخبه‌ی کشور اثرگذار بوده است.

- کم توجهی به جایگاه علمی متخصصان: یکی دیگر از عوامل و متغیرهایی که بر فرایند مهاجرت نخبگان به صورت مستقیم تأثیر داشته و دارد که قصد مهاجرت به کشورهای دیگر را می‌کنند، این است که نخبگان و متخصصان زندگی و وقت خود را بیشتر صرف تحقیقات علمی و کار تخصصی می‌نمایند، معمولاً متخصصان افغان تحصیلات خود را در حوزه‌های علمی کشورهای پیشرفته‌ی جهان سپری نموده‌اند، با ورود به کشور به دلیل فراهم نبودن محیط مناسب برای کارهای علمی و نبود رقابت علمی و منابع کافی برای انجام فعالیت‌های علمی، ترجیح می‌دهند به محیطی برگردند که در آنجا تحصیل کرده‌اند و زمینه‌ی کار و فعالیت‌های علمی و تخصصی فراهم باشد، درواقع وابستگی آنان به علم و پیشرفت علمی آن‌ها به محیط قبلی‌اش می‌باشد. (ضیایی، ص ۲-۳) در مجموع، عدم توجه به پرستیژ و جایگاه علمی متخصصان و نخبگان باعث می‌شود تا آنان کشور را ترک و دست از فعالیت و کار در کشور خویش بردارند.

- فراهم نبودن زمینه‌ها و تسهیلات آموزشی: متغیر پنجمی و تأثیرگذار بالای چگونگی مهاجرت نخبگان کشور از نظر نویسنده، فراهم نبودن فرصت‌های آموزشی است. معمولاً نخبگان و متخصصان تلاش می‌کنند تا با فراهم شدن زمینه‌ها و فرصت‌های تحقیقاتی و تدریسی و تسهیل روند تعلیم و تربیت، در کشور خویش بمانند و قصدی برای ترک کشور نداشته باشند؛ اما عدم فراهم نشدن زمینه‌ها و تسهیلات آموزشی باعث می‌گردد تا آنان کشور را ترک بکنند؛ یعنی دلیلی که نخبگان به بیرون از افغانستان مهاجرت می‌کنند، کمبود و یا نبود امکانات آموزشی است.

نخبگان یک جامعه معمولاً به جایی می‌روند که تمام امکانات لازم را در اختیارشان قرار دهند تا به کارهای تحقیقی بپردازند، پر واضح است که علت این مسئله امکانات لازم برای تحقیق، موجودیت آزمایشگاه‌های متعدد همراه با وسایل و ابزار پیشرفته‌ی تحقیقاتی، فضای علمی، کتابخانه‌ها و منابع اطلاعاتی غنی و نیز در کنار آن وجود نیروهای نخبه‌ای است که بتوانند با این ابزار به تحقیق بپردازند و محیط اکادمیک را محرک و پویاتر سازند (ضیایی، ۳)؛ یعنی در افغانستان علاوه از اینکه به مسایل تحقیقی کمتر توجه

_____ بررسی اثرات اجتماعی و اقتصادی بازگشت...

می‌شود و اهمیت فایده‌مندی می‌شوند، فرصت‌های تحقیقاتی را برای محققان و نخبگان محدود می‌سازند و این نخبگان راهی جز ترک کشور نمی‌بینند.

بنا بر این باید روی این مسئله بیشتر توجه شود تا مانع فرار مغزها و نیروهای متخصص و مسلکی از دستگاه تحصیلی و تعلیمی و اداری کشور گردد و یک راهکار معقول و مناسب در جهت حفظ کادرها و متخصصین تعریف شده، زمینه‌ها و فرصت‌های خوب برای متخصصین مهیا شده تا باشد که هم کشور به کمبود نیروی متخصص مواجه نگردد و هم در جهت توسعه و شگوفایی کشور کار اثرگذار صورت پذیرد و امید برای فردای روشن در کشور به وسیله کار و تلاش محققان و نخبگان خلق گردد و کشور از این معضلات کلان ملی نجات یابد.

بازگشت متخصصان و نقش آن بر فعالیت‌های اقتصادی و شغلی

افغانستان کشوری است که با داشتن نیروی بالقوه و فعال از جمله کشورهای با سرمایه انسانی جوان در دنیا محسوب می‌گردد؛ اما با این همه، به اثر مهاجرت نخبگان خویش به کمبود متخصص دچار بوده و مشکلاتی از این باب در حوزه‌های مختلف چون: اداره و مدیریت، تعلیم و تربیت، مراکز تحقیقات علمی و پایه‌ای، فعالیت‌های اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و... داشته و دارد.

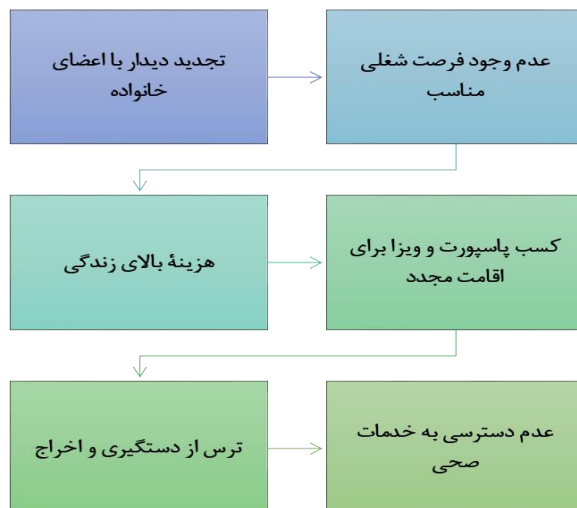
هر زمانی که از بازگشت متخصصین به کشور سخن به میان می‌آید، مهاجرت به ذهن خواننده تداعی می‌گردد؛ یعنی فرار مغزها از کشور که فرار سرمایه ملی به حساب می‌آید، همان‌گونه که دنیای پیشرفته تا به حال در غارت منابع کشورهای جهان سوّم عمل کرده است، با جذب افراد نخبه و متخصص کشورهای توسعه‌نیافته و دچار بحران، باعث انتقال سرمایه انسانی از این کشورها شده است. هزینه تعلیم و تربیت یک فرد از زمان مکتب تا پوهنتون یکی از وجوه سرمایه‌گذاری دولت در زمینه منابع انسانی است. اتلاف هزینه‌ها؛ یعنی هزینه‌هایی که صرف تعلیم و تربیه نیروی ماهر و تحصیل کرده شده است، مهم‌ترین اثرات مهاجرت مغزها بر کشور مبدأ می‌باشد. کشورهای در حال توسعه هر سال با صرف هزینه‌های هنگفت برای بخش تعلیم و تربیت - که در واقع سهم مهمی از بودجه ناچیزشان است - به آموزش و تربیت انسان‌های ماهر می‌پردازند؛ اما با مهاجرت این افراد به کشورهای پیشرفته، منابع عظیمی از سرمایه خود را از دست می‌دهند و این سرمایه انسانی به سوی کشور میزبان سرازیر می‌شود؛ یعنی هرچقدر که سطح تحصیلات بالاتر برود، مقدار هزینه صرف شده در بخش آموزش هم بیشتر می‌گردد.

بناءً با عزیمت دائمی دانش‌آموختگان به خارج، صدمات مالی فراوانی به کشور مبدأ یا مهاجر فرست وارد می‌شود. به طور نمونه: خروج نخبگان بخش صحتی علاوه بر اتلاف هزینه‌های انجام‌شده، برای تربیت آن‌ها باعث حذف سهم نخبگان مهاجر شده و در بخش صحت و جامعه مبدأ باعث خلق مشکلات می‌گردد. (حسنی، ۱۳۹۵: ۶۱)

بنابراین توسعه یک جامعه یا کشور در گرو منابع و سرمایه انسانی مورد نیاز آن جامعه است و جوامع توسعه‌نیافته به منظور گسترش فعالیت‌های کلیدی جامعه چاره‌ای جز محوری کردن تولید و تشکیل سرمایه انسانی مورد نیاز خود ندارند. مهم‌ترین موضوع در به‌میان آوردن تغییرات مثبت یک جامعه، ذخایر انسانی همان جامعه است؛ چیزی که در دهه‌های اخیر مورد توجه جامعه‌شناسان و سیاست‌گذاران اقتصادی در رابطه با سرمایه انسانی بوده، مهاجرت مغزهاست. به طور کلی مهاجرت مغزها، انتقال بین‌المللی منابع به شکل سرمایه انسانی است؛ یعنی مهاجرت افراد متخصص و با تحصیلات بالا از کشورهای در حال توسعه و توسعه‌نیافته به کشورهای توسعه‌یافته می‌باشد. بنابراین؛ بازگشت نیروهای انسانی متخصص و مسلکی نقش اساسی و کلیدی در روند توسعه و فعالیت‌های اقتصادی کشور داشته و باعث رونق و رشد سکتورهای مختلف می‌گردد و باید به این بخشی از مسئله توجه لازمی از جانب دولت در حفظ و نگهداری کادرها و همچنین زمینه‌سازی برای بازگشت نیروهای متخصص و مسلکی شود تا باشد که افغانستان با آمدن نیروی فعال و مسلکی گواه تغییر بنیادی و مثبت در حوزه‌های اقتصادی شود.

وقتی بخواهیم دلایل بازگشت نیروهای نخبه و متخصص کشور را برشمردیم، یکی از آن دلایل تأمین امنیت سراسری در کشور است. علاوه بر آن، دلایل دیگری نیز در بازگشت متخصصان به کشور نقش دارند، به گونه‌ی مثال از بازگشت شهروندان افغان در نیمه اول سال ۲۰۲۳ از کشور ایران: تجدید دیدار با اعضای خانواده، عدم وجود فرصت شغلی مناسب، هزینه بالای زندگی، کسب پاسپورت و ویزا برای اقامت مجدد، ترس از دستگیری و اخراج، عدم دسترسی به خدمات صحتی^{۱۱} و... گفته شده است.

11. <https://diaran.ir/12335>.

شکل: (۲)

نقش متخصصان بازگشته در انتقال دانش و مهارت‌های فنی

بازگشت نیروی انسانی به پوتانسیل‌های اقتصادی، علمی، تحقیقی، اداری، فرهنگی و اجتماعی کشور نهایت تأثیر دارد، نه تنها اینکه این متخصصان نمایندگان و سفیران فرهنگ و هویت یک کشورند؛ بل نیروهای بالقوه‌ای می‌باشند که با آمدن خویش تحولات فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی را در جامعه مبدأ بار می‌آورند. در پرسشی که از یکی از متخصصان فارغ‌التحصیل از رشته اداره و تجارت از کشور هندوستان داشته‌ام، ایشان مدتی را به صورت غیرقانونی در کشور ایران گذرانده، متخصص و مجرب در حوزه‌ای تدریس زبان انگلیسی بوده است، تأثیر بازگشت نخبگان را این‌گونه توضیح داد: «عمده‌ترین دلیل بازگشت ما به وطن الحمدلله امنیت سرتاسری کشور بود که ما را امیدوار ساخت تا دیگر جان، مال و زندگی ما در خطر نیست و هرکس می‌تواند به فکر آرام و در پی زندگی خویش باشد. نخستین تأثیرات من به فضای کاری بعد از بازگشت به وطن ایجاد کورس‌های آنلاین برای بلندبردن سطح آگاهی جوانان برای رشد و بهبود جامعه، ظرفیت‌سازی، شناخت و توجه به ارزش‌های ملی که خوشبختانه تعداد زیادی از این طریق آگاهی حاصل نموده و مستفید شدند.»

یعنی اگر نیروی نخبه و متخصص به افغانستان برگردد، تأثیر فراوانی بر روند فعالیت‌هایی اقتصادی، آموزشی، اداری، سیاسی و فرهنگی کشور دارد و باید به این

بخشی از مسئله توجه جدی و دقیق صورت بگیرد و کارشیوه برای چگونگی بازگشت نخبگان از سوی رهبری نظام امارت اسلامی افغانستان تعریف گردد تا باشد که با بازگشت و زمینه‌سازی، تحول کلان در سطوح آموزشی و تحصیلی به وسیله نخبگان در نهادها و مراکز آموزشی به وجود آید.

تأثیر بازگشت متخصصان بر توسعه زیرساخت‌های اقتصادی و اجتماعی

بازگشت متخصصان بر توسعه زیرساخت‌های اقتصادی و اجتماعی تأثیرات زیادی دارد که با توجه به مطالعات و تحقیقات انجام شده، نیروهای متخصص در زیرساخت‌های اقتصادی تأثیر زیادی دارند و باید بدان توجه ویژه داشت، وقتی در مورد تأثیرات اقتصادی و اجتماعی بازگشت‌کنندگان از فرد بازگشته به کشور، پرسیدم، ایشان در پاسخ چنین گفتند: «هیچ عامل مؤثری برای شادبودن و خوشنودبودن برای یک شهروند بهتر از خدمت به وطن و جامعه خود نمی‌باشد، الحمدلله بعد از جذب و کسب تجارب در قسمت برنامه‌ریزی‌های اقتصادی، رشد فرهنگی و اجتماعی تأثیرات فراوانی در زندگی فردی من گذاشت، این باعث شد تا از فرهنگ سرتاسری مردم خود آگاهی حاصل نموده و همیشه خود را خادم این جامعه بدانم.»

به این لحاظ تأثیر بازگشت بیشتر روی زیرساخت‌های اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی می‌باشد و نخبگان کشور می‌توانند در این حوزه خوبتر و بهتر کار بکنند و نقش بیافرینند.

پیامدهای مثبت بازگشت نخبگان متخصص به کشور

بازگشت متخصصان و نخبگان کشور پیامدهای مثبت و فراوانی در حوزه فعالیت‌های اقتصادی، اجتماعی، علمی و فرهنگی کشور دارد که با آمدن امارت اسلامی افغانستان، فتح کابل و پایان دادن به اشغال خارجی، با اینکه بخشی از متخصصان و نخبگان، کشور را بنا بر دلایل گوناگون ترک کردند؛ اما بخش زیادی از این متخصصان از کشورهای مختلف به دلیل تأمین امنیت سراسری و توجه به کار در کشورشان، به افغانستان باز گشتند و در سطوح مختلف، اقتصادی، سیاسی، فرهنگی و اجتماعی مشغول به کار شده و نقش آفرینی می‌کنند، وقتی از متخصص بازگشته از کشور ایران پرسیدم که از پیامدهای مثبت بازگشت نخبگان به کشور بگویند؟

ایشان در جواب چنین ابراز داشتند: «بازگشت نخبگان به کشور علاوه بر افزایش تعداد جمعیت، می‌تواند موجب رونق اقتصادی، فرهنگی، اجتماعی و راه‌اندازی از صنایع و بنگاه‌های اقتصادی کشور گردد.»

_____ بررسی اثرات اجتماعی و اقتصادی بازگشت...

لذا با وصف تمام مشکلات و چالش‌های موجود در کشور با آن هم بازگشت متخصصان و نخبگان تأثیرات زیادی بر حوزه اقتصادی، سیاسی، فرهنگی و اقتصادی در کشور دارد و بایست به چگونگی بازگشت متخصصان توجه خاص نمود، زمینه‌ها و فرصت‌های خوبی را برای آغاز زندگی دوباره و عزتمند در جهت کار و توسعه اقتصادی در کشور برای ایشان فراهم ساخت و این می‌تواند دورنمای کشور ما را در میان سایر کشورها متمایز ساخته و افغانستان گام‌هایی را به سوی توسعه پایدار بردارد.

وقتی از این نخبه علمی کشور پرسیدم که آیا وقتی شما جذب یکی از ادارات شدید، چه تأثیری بر روان و فعالیت‌های اقتصادی، فرهنگی و اجتماعی شما داشته است؟ در پاسخ چنین ابراز کردند: «هیچ عامل مؤثری برای شادبودن و خشنود بودن، برای یک شهروند بهتر از خدمت به وطن و جامعه خود نمی‌باشد؛» یعنی بازگشت متخصصان و نخبگان کشور علاوه از اینکه زمینه کار را فراهم می‌سازد و امید برای کار در کشور را در دل ایشان زنده می‌کند، باعث تحول فرهنگی و تأثیرگذاری مثبت بر روند فعالیت‌های اجتماعی ایشان نیز می‌گردد و باید در این قسمت اهتمام ویژه داشت.

چالش‌ها، فرصت‌ها و راه‌حل‌های مهاجرت نخبگان در افغانستان

موارد ذیل به‌عنوان چالش‌ها، فرصت‌ها و راه‌حل‌های بازگشت نخبگان متخصص به کشور و تأثیرگذاری آن‌ها بالای توسعه در افغانستان در نظر گرفته شده است:

چالش‌ها	فرصت‌ها	راه‌حل‌ها
۱- فقر و بیکاری، عدم جذب در نهادهای دولتی و غیردولتی؛	۱- کمبود متخصصین مسلکی در نهادهای دولتی و غیردولتی؛	۱- فراهم‌سازی زمینه استخدام و اشتغالزایی برای نخبگان؛
۲- نبود یک پالیسی و استراتژی دقیق جهت جذب نخبگان بازگشته به کشور در نهادهای دولتی و غیردولتی؛	۲- بازگشت نخبگان باعث نوآوری و نیروی تازه‌نفس به بازار کار و جامعه می‌شود؛	۲- تأمین امنیت سراسری، فراهم‌سازی زمینه کار، تحصیل، تحقیق، ساده‌سازی زمینه استخدام، امیدوار ساختن مردم به آینده کار و توسعه پایدار در کشور؛
۳- عدم اولویت‌دهی به نخبگان و متخصصانی که در رشته‌ها و بخش‌های مختلف علمی و مسلکی درس خوانده و تحصیل کرده و تجارب به دست آورده‌اند؛	۳- بازگشت نخبگان باعث تنوع فرهنگی، تقویت بنیه‌های اقتصادی، علمی-تحقیقی می‌گردد؛	۳- تطبیق پروژه‌های بزرگ ملی؛
۴- نبود خانه و مکان زندگی برای نخبگانی که پس از سال‌ها دوری از	۴- بازگشت نخبگان علاوه از اینکه باعث واردکردن سرمایه پولی نیز می‌گردد، باعث رشد و تعالی فرهنگی و اجتماعی جامعه می‌شود؛	۴- تأمین عدالت اجتماعی و اداری در ساختار دولتی؛
	۵- کمبود کادرهای مسلکی در	۵- توجه به خواست‌های ملی نخبگان؛
		۶- فراهم‌سازی زمینه‌ها و فرصت‌های

مطالعاتی و تحقیقاتی برای نخبگان؛ ۷- از بین بردن نابرابری‌های اقتصادی و اجتماعی و اجرایی ساختن اصول و ارزش‌های اسلامی؛ ۷- تعریف یک دورنما و چشم‌انداز کلان اقتصادی برای توسعه پایدار افغانستان؛ ۸- شریک‌سازی و نقش دادن نخبگان و مشورت با آنان در مسایل کلان ملی؛ ۹- تشویق و حمایت از کارهای تحقیقاتی، علمی، اکتشافی نخبگان در سکتورهای دولتی و خصوصی؛ ۱۰- ایجاد و فعال‌سازی فابریکه‌های صنعتی و استفاده از نیروی انسانی متخصص بازگشته؛ ۱۱- توجه به تشبثات کوچک و متوسط و حل مسایل مالی و بانکی آنان و ایجاد محیط کسب و کار مناسب.	نهادهای تحصیلات عالی و معارف و سکتورهای مختلف.	وطن باز گشته‌اند؛ ۵- نبود فضای تفریحی و آرام برای کودکان و اطفال نخبگان بازگشته به کشور؛ ۶- عدم تشویق از کارکردهای علمی و تحقیقی و نوآوری‌های نخبگان در مراکز تحقیقاتی و علمی؛ ۷- میزان درآمد کم، بی‌توجهی به پرستیژها و نیازهای اجتماعی و اقتصادی نخبگان؛ ۸- کوچک شدن اقتصاد، کاهش و یا کمبود سرمایه‌گذاری که باعث از بین رفتن شغل‌ها می‌شود.

نتیجه گیری

نتایج و یافته‌های این تحقیق نشان می‌دهد که بازگشت متخصصین افغان از کشورهای بیرونی می‌تواند به بهبود شرایط اجتماعی و اقتصادی و فرهنگی کشور کمک شایانی بکند. با این حال نیاز به سیاست‌های حمایتی و ایجاد زیرساخت‌های مناسب برای جذب و نگاه‌داشت این نخبگان و متخصصان وجود دارد. این امر مستلزم همکاری میان نهادهای دولتی و سکتور خصوصی و بخش‌های آکادمیک می‌باشد.

با فراهم‌سازی زمینه استخدام، اشتغالزایی و حمایت از کارهای علمی و تحقیقی نخبگان باعث ماندن و بازگشت کادرها و نیروهای نخبه کشور شده و تحقیق نشان می‌دهد که فراهم‌سازی تسهیلات افغانستان را به یک آینده روشن امیدوار می‌سازد و زمینه را برای رشد، توسعه، خودکفایی و پایداری نظام اسلامی فراهم ساخته و باعث کاهش مشکلات موجود در کشور می‌گردد.

پیشنهادات

برای بهبود وضعیت و جذب نیروهای متخصص و ماهر بازگشته به کشور، موارد ذیل پیشنهاد می‌گردد:

- ۱- **ایجاد برنامه‌های حمایتی:** دولت باید برنامه‌های جامع برای حمایت از متخصصین بازگشته ایجاد بکند، از جمله تسهیلات مالی و آموزشی، این برنامه‌ها می‌توانند شامل مشاوره شغلی و کارآفرینی نیز باشد؛
- ۲- **شناسایی نیازهای بازار کار:** بررسی و شناسایی نیازهای بازار کار افغانستان به منظور تطابق مهارت‌های متخصصین و فرصت‌های شغلی موجود، این کار می‌تواند با همکاری نهادهای آموزشی و صنعتی انجام شود؛
- ۳- **توسعه زیرساخت‌ها:** سرمایه‌گذاری‌های صحی، آموزشی، تکنولوژی و اطلاعات برای تسهیل فعالیت‌های متخصصین به‌ویژه در زمینه‌های نوآورانه و اکتشافی؛
- ۴- **ترویج فرهنگ نوآوری:** ایجاد محیطی که نوآوری و کارآفرینی را تشویق کند و متخصصین را به راه‌اندازی کسب‌وکارهای جدید ترغیب بکند، این امر می‌تواند با رویدادهای کارآفرینی و حمایت از شغل‌های جدید انجام شود.

منابع

۱. حسنی، علی (۱۳۹۵). مهاجرت نخبگان، ریشه‌ها و پیامدها، (مقاله). گردآورنده: محمدصابر آدینه، ناشر: بخش نشراتی معینیت امور جوانان وزارت اطلاعات و فرهنگ، مطبوعه نشر گرافیک، کابل افغانستان؛
۲. حسین‌زاده، داود، اکرمانی، اصغر (۱۳۸۸). بررسی جایگاه توسعه پایدار در اجتماعات روستایی ایران، مجله علمی و پژوهشی نامه علوم اجتماعی، شماره ۱۷؛
۳. شرفیاری، شرف‌الدین (۱۳۹۹). چالش‌های بازگشت پناهندگان افغان، چاپ اول، ناشر: انتشارات سعید؛
۴. ضیایی، میرحسین (بی‌تا). فرار مغزها از افغانستان؛
۵. مشتاق، سید عبدالصمد (۱۳۹۷). توسعه و نیم‌نگاهی به جامعه افغانستان، چاپ اول، ناشر: مؤسسه نشر واژه؛
۶. ممتاز، غلام‌حسین (۱۳۹۴). بررسی مفهوم جامعه‌شناختی توسعه، کنفرانس بین‌المللی علوم انسانی، روانشناسی و علوم اجتماعی، مرکز همایش‌های صداوسیما، تهران، ایران؛

۷. وردک، عبدالمجید، خسروی، حسن و موسوی، عبدالحسین (۱۳۹۸). بررسی چالش‌های اصلی عدم دسترسی به حق کار در افغانستان، فصلنامه کاتب، عملی - پژوهشی، سال ۶، شماره ۱۴؛
۸. جان‌گذری، احسان (۱۳۸۸). اهداف و چرایی توسعه اقتصادی، به نقل از وبسایت <http://www.prozhe.com/article/show-?.aspx>
۹. چشم‌انداز اقتصادی کار افغانستان (۱۴۰۲). ناشر: وزارت اقتصاد؛
۱۰. سالنامه اداره ملی احصائیه، ۱۴۰۲ هـ ش؛
۱۱. اهداف انکشاف پایدار افغانستان، (بی‌تا). ناشر: وزارت اقتصاد، sdgs.gov.af؛
۱۲. گفت‌وگوی اختصاصی رامین بهزاد، نماینده سازمان بین‌المللی کار در افغانستان: https://www.youtube.com/watch?v=۸lx۹v۸۱_Bs۲
۱۳. وبسایت دیاران، <https://diaran.ir/>؛
14. http://www.oxforddictionaries.com/us/definition/american_english/elite.
15. <http://www.iom.int>.
16. <https://iranthinktanks.com/development/#:~:text=>

څېړندوی عبدالرحمن الکوزی

له سیمه ییزو هېوادونو سره د اسلامي امارت د اړیکو په پراختیا کې د رسنیو نقش

لنډیز

په ننني نړیوال ارتباطي سیستم کې هېوادونه د اړیکو د ټینګښت او پایښت لپاره له بېلابېلو چینلونو څخه ګټه اخلي او خپل پیغامونه تبادلې کوي چې له دغو وسیلو څخه یوه یې هم رسنۍ ده چې د نړۍ له یوې برخې بلې برخې ته د اطلاعاتو د انتقال او خپرېدو قابلیت لري، اطلاعاتي او ارتباطي وسیلې نن ورځ له یو بل سره تړلي او بېلول یې سخت کار دی او موخې یې تقریباً یو شان دي، نړیوالو وروستیو تحولاتو او د هېوادونو تر منځ سیاسي رقابتونو او یو د بل پر ضد ښکاره نیونې تبلیغاتي بڼه خپله کړې ده او په دې برخه کې د رسنیو نقش او ونډه تر بل هر وخت د پام وړ ګرځېدلې ده.

د افغانستان اسلامي امارت هم د خپل حاکمیت له پیله له سیمه ییزو هېوادونو او نړیوالې ټولنې سره د اړیکو په جوړښت او هغو ته د خپل پیغام په لېږد کې له رسنیو څخه د یوې مؤثرې وسیلې په توګه کار اخیستی دی، له سیمه ییزو او نړیوالو هېوادونو سره یې د مثبتو اړیکو جوړولو غوښتنه کړې ده؛ خو سربېره پر دې بیا هم ځینې هېوادونه د افغانستان په اړه ناوړه تبلیغات کوي او هڅه کوي چې له دې لارې خپلې ناوړې موخې ترلاسه کړي.

کلیدي ټکي

رسنۍ، اړیکې، سیمه ییز او ګاونډي هېوادونه، اسلامي امارت.

سریزه

په افغانستان کې د ټولنیزو رسنیو سربېره په لسګونو خصوصي او دولتي رسنۍ هم په فعالیت بوختې دي، د اطلاعاتو او کلتور وزارت د معلوماتو پر اساس په ټول هېواد کې اوس ۳۶۴ غږیزې او انځوریزې رسنۍ فعالې دي چې د اسلامي امارت له راتګ وروسته ۲۵ نویو رسنیو په فعالیت پیل کړی دی، د یاد وزارت د معین ښاغلي مهاجر فراهي په وینا دوی کولای شي په هېواد کې خپل رسنیز فعالیتونه روان وساتي؛ البته ځینې موارد دي چې هغه باید ټول په پام کې ونیسو، اسلامي ارزښتونه، د هېواد ملي منافع، زموږ د افغانې ټولني دود او فرهنگ.^۱

رسنۍ نه یوازې دا چې د هېواد کورنیو موضوعاتو ته انعکاس ورکوي، بلکې د نورې نړۍ په اړه د اسلامي امارت دريځ او پیغام هم منعکسوي، په اوس وخت کې د دولتونو د

ستراتيژيک قوت او ځواک يوه مهمه برخه رسنيز ځواک او د دوی رسنيزه ډيپلوماسي ده. د هېوادونو په ډيپلوماتيک بعد او خارجي سياست کې رسنۍ يو له مهمو عناصرو څخه دي. رسنيزه ډيپلوماسي د پراخو اغېزو په درلودلو سره د رهبران او ډيپلوماتانو له لوري د خپل هېواد د خارجي سياست او ډيپلوماسۍ پر مخ وړلو لپاره استعمالېږي او کاميابه رسنيزه ډيپلوماسي په نړيوال ډگر کې د يو هېواد ډيپلوماتيک قوت او د خارجي سياست ځواک په بڼه توگه انځوروي.^۲

که څه هم رهبران د خپلو مخالفو لوريو د موخو لپاره له خپلو بااعتماده درېيمگرو څخه گټه اخلي؛ خو په ورته وخت کې له رسنيو څخه د پټو معادلو د ملاتړ او هم د دې لپاره چې ونښي په خپلو خبرو کې جدي دي، له رسنيو څخه گټه پورته کوي، ډله ييزې رسنۍ د عامه افکارو د بيان د بنسټيزې مجرا په توگه د دولت او خلکو تر منځ ارتباطي لينک په توگه خدمت کوي، سربېره پر دې يوه بله دنده هم لري چې د يو هېواد موخې او خارجي سياست نړيوالو ته ونښي، په همدې اساس څومره چې د هېواد په داخلي سياست کې د رسنيو ونډه با ارزښته ده؛ همدومره د بهرني سياست په ځلېدا او له نورو هېوادونو سره د اړيکو په جوړښت کې يې هم نقش ارزښت لري، همدا علت دی چې ډيپلوماتان اکثره وخت د کوربه هېواد داخلي مطبوعات تعقيبوي او خپرېدونکي مطالب يې تحليلوي چې د هغه هېواد رسمي ليدلوري او سياستونو په اړه معلومات ترلاسه کړي، رسنۍ دا توانايي لري چې د اړيکو د پراختيا پروسه چټکه کړي او يا هم راتلونکې اړيکې محدودې کړي.^۳

د افغانستان اسلامي امارت سره له دې چې له روسيې، ايران، پاکستان، چين، ازبکستان او ځينې نورو اسلامي هېوادونو سره مستقيمي اړيکې لري او هلته يې خپل استازي لېږلي دي او وخت ناوخته لوړ پوړي چارواکي يادو هېوادونو ته سفرونه هم کوي؛ خو د ځينو محدوديتونو له امله دا مخامخ ليدنې کمې دي او له ځينو نورو هېوادونو په ځانگړي ډول غربي هېوادونو سره لا مستقيمي اړيکې نه لري؛ خو وخت په وخت د ډول مسايلو په اړه د رسنيو له لارې خپل پيغام او دريځ روښانوي، همدارنگه د نورو هېوادونو د نيوکو او يا هم د افغانسان اړونده د هغوی د څرگندونو په اړه غبرگون ښيي، نن ورځ تقريباً ټول هېوادونه په خپلو بهرنيو اړيکو او سياست کې د رسنيو نقش ته په ارزښت قايل دي، په نړيوال نظام کې د نويو لوبغاړو منځ ته راتگ نړيوال سياست هم پېچلی کړی دی چې ورسره په نړيوالو اړيکو کې د اطلاعاتو نقش هم مهم شوی، تر څنگ يې د رسنيو او د سياسي فعاليتونو او حرکتونو تر منځ د قوي اړيکو شتون هم مشخص شوی دی.

_____ له سیمه ییزو هېوادونو سره د اسلامي امارت د...

د موضوع اهمیت

رسنی د پیغامونو د انتقال وسیله ده او په ورته وخت کې عامه افکارو او اذهانو ته په جهت ورکولو کې اغېزمنه ونډه لري، که څه هم اسلامي امارت په تدريجي توگه له سیمه ییزو هېوادونو سره د اړیکو د پراختیا په حال کې دی؛ خو لا تر اوسه هم ستونزې شته او له ډېرو هېوادونو سره مستقیمې ډیپلوماټیکې اړیکې نه دي ټینګې شوي او ډېری وخت دغه هېوادونه د رسنیو له لارې د افغانستان په اړه خپلې اندېښنې او دريځونه د رسنیو په وسیله خپروي او اسلامي امارت هم خپل عکس العمل له رسنیو سره شریکوي؛ سربېره پر دې رسنی د هېوادونو د مثبت انځور او له نورو سره د مثبتو اړیکو په جوړولو کې رغنده نقش لري.

د څېړنې موخه

له دې څېړنې څخه موخه داده ترڅو د اسلامي امارت، گاونډیو او سیمه ییزو هېوادونو ترمنځ د اړیکو په پراختیا کې د رسنیو ونډه او ارزښت وپېژندل شي.

د څېړنې مېتود

په یادې څېړنه کې له تشریحي-تحليلي مېتود څخه گټه اخیستل شوې او ډول یې کتابتوني دی.

د څېړنې پوښتنه

رسنی د اسلامي امارت، گاونډیو او سیمه ییزو هېوادونو ترمنځ د اړیکو په پراختیا کې څه نقش لري؟

د مسئلې طرح کول

په دغه څېړنه کې له تاریخي پلوه د هېوادونو تر منځ په اړیکو کې د رسنیو نقش او اغېزو په اړه لیدلوري، د گاونډیو او سیمه ییزو هېوادونو په اړه د اسلامي امارت رسنیز پیغامونه او د اسلامي امارت په بهرني سیاست کې د رسنیو د نقش او شته ننگونو په اړه بحث شوی دی.

د څېړنې مخینه

د هېوادونو د خارجي سیاست او رسنیو تر منځ اړیکې تر ۱۹۶۰ز پورې ډېرې محدودې وې او په دې اړه تقریباً هېڅ څېړنه نه وه ترسره شوې او کومې څېړنې چې وې؛ هغه هم ډېرې په داخلي چارو کې د رسنیو د ونډې په اړه وې چې ځان ته یې خپل دلایل درلودل لکه د بهرني سیاست په اړه د اطلاعاتو نه درلودل او په بهرنیو چارو کې د رسنیو نه علاقه، د رسنیو په برخه کې د پرمختللي ټکنالوژۍ نه شتون، په بهرنیو چارو کې د رسنیو د تخصص نه شتون او د

ټولنیز بنسټ په توګه په بین المللي چارو کې رسنیو د پام وړ پرمختګ نه و کړی؛ خو نن ورځ د دغې موضوع اړونده اکثره متخصصین په دې ټکي سره همغږي دي چې نړیوال ارتباطات ټول بین المللي سیاست په ځان کې رانغاړي.^۴

لوینگستن (۱۹۹۷ز) په بهرني سیاست کې د سی. ان. ان د څو اړخیزو اغېزو د موضوع په څېړنه کې په تحلیلي توګه درې مورده، سرعت، ایساروونکي او برجسته کوونکي تر بحث لاندې نیولي دي، له سرعته د هغه موخه داده چې سی. ان. ان په خپل نړیوال پوښښ سره اخبار دومره په سرعت خپروي چې سیاستوالو ته د مشاورې او تأمل فرصت نه ورکوي، له ایساروونکي عامله منظور دا دی، سی. ان. ان په عامه افکارو عاطفي او نمایشي تاثیرات لري او هغوی د موضوع په اړه ژور فکر ته نه پرېږدي، د برجسته سازي د عامل په توګه سی. ان. ان د امریکا د دولت د ملي منافعو په اساس ځینو موضوعاتو ته ډېر پوښښ ورکوي. گیلوا (۲۰۰۴ م) په دې نظر دی چې نړیوالې تلویزیوني شبکې د خپلې خوښې وړ نړیوالو پېښو او خبرونو په پوښښ سره عامه افکار جلبوي او په خپل تفسیر سره یې هغوی ته وړاندې کوي. توماس (۲۰۰۵ م) په دې باور دی چې کله په سیمه کې ګډوډي او جګړیزه حالات وي نو نړیوالې رسنۍ هلته ډېرې فعالې او د توجه وړ وي. په همدې اساس د سړې جګړې په وخت کې امریکا غږ، د خپلواکې اروپا رادیو، د خپلواکې اسیا رادیو، د منځني ختیځ خپروونکې شبکه او داسې نور، د ملتونو په منځ کې د ګډوډیو او نفاق کې ستر نقش ولوباوه.^۵

له تاریخي پلوه د هېوادونو ترمنځ په اړیکو کې د رسنیو د نقش څرنگوالی

کارل نوردن استرنګ د هېوادونو په خارجي سیاست کې له تاریخي پلوه د د رسنیو د فعالیت څرنگوالی په څلورو دورو ویشلی دی:

د خوش باورۍ دوره: یوه ایډیالستي او ارمان گرایه دوره وه چې په هغه کې ملګرو ملتونو د سولې په ټینګښت کې د رسنیو په نقش باندې ټینګار کاوه خو په حقیقي او عملي بڼه کې دغه نقش بل ډول و. په دغه دوره کې په متحده ایالاتو کې زیږ ژورنالیزم وده وکړه او د لومړۍ او دویمې نړیوالې جګړې په منځ کې د اروپایي هېوادونو په ځانګړي ډول المان او انگلستان ترمنځ تبلیغاتي سیالی پراخې شوې.

تهاجمي دوره: له دویمې جګړې وروسته او د سړې جګړې په پیل سره امریکا په ټول ځواک سره د سیاسي معادلاتو میدان ته راودانګل او په سړه جګړه کې یې تنهاجمي سیاست غوره کړ، او له رسنیو څخه استفاده د امریکا د بهرني سیاست د اصولو له برخو

_____ له سیمه ییزو هېوادونو سره د اسلامي امارت د...
څخه وگڼل شو او د اطلاعاتو له ازاد جریان څخه ملاتړ یې په نورې نړۍ باندې د نفوذ
درلودلو اساس وگرځاوه.

د انتقاد دوره: د ۱۹۶۰ لسیزې په وروستیو کې نړیوالو معادلاتو ته د درېیمې نړۍ
هېوادونو داخلېدلو سره پیل شوه. په دغه وخت کې په ملي او بین المللی سطحه د ځینو
متفکرانو له لوري په سیاست کې د رسنیو د کارکرد په اړه بحثونه مطرح او په یونسکو
سازمان کې د نویو څېړنو او نظریاتو باعث شول. په دغه دوره کې د رسنیو ځینې چارو
باندې انتقاد وشو او هغه یې د سلطې عامل وبلل.

د نړیوالتوب دوره: دغه دوره چې په نړۍ کې د یو واحد بازار په لور د سرمایه داري
نظام د تحول عصر بلل کېږي. د ځینو د خوش بیني پر خلاف چې دغه دوره واقع بینه دوره
بولي داسې ښکاري چې په نوې بڼه استعماري شرایط د جوړېدو په حال کې دي او رسنۍ
په دې کې ځانگړی نقش لري.^۶

د دولتونو ترمنځ په اړیکو کې د رسنیو د اغېزو په هکله لیدلوري

په معاصره نړۍ کې رسنۍ او بهرنۍ پالیسي یو د بل تکمیلوونکي دي ځکه رسنۍ دي
چې نورې نړۍ ته د یو هېواد دریځ رسوي او د یوې پدیدې په اړه د هېواد د عامه افکارو
انځور په کې منعکس کېږي. همدا علت دی چې نن ورځ په علمي او فرهنگي مرکزونو او
لیکنو کې د رسنیزې دیپلوماسي بحث کېږي. رسنیزه دیپلوماسي د معمولو او ځانگړو
رسنیزو چارو لکه مطبوعاتي کنفرانسونو، مرکو، د اطلاعاتو افشا کول او خپرول، د هېوادونو
د مشرانو او دوستو هېوادونو د منځگړو کتنې چې د مخالفو هېوادونو په اړه ترسره کېږي او
نورو رسنیزو پېښو په لیدلو سره تعقیبېږي. د هېوادونو په بهرنی سیاست او له نورو هېوادونو
سره په ارتباطي نظام باندې د رسنیو د نفوذ په اړه څېړونکي بېلا بېل نظرونه لري. د کتر
عباس ملک د ارتباطاتو علم استاد، د څېړونکو نظري په درې برخو، فعال لیدلوري، منفعل
لیدلوري او خنثی لیدلوري باندې ویشلي دي.

- فعال لیدلوري: دا ډله څېړونکي په دې باور دي چې رسنۍ د خارجي سیاست په
برخه کې فعال نقش او نفوذ لري. دوی رسنۍ ته د یو مراقب، یو ترلي ناظر، فعاله
غړي یا یو اداره کوونکي په توگه گوري. دغه نظریه د ژورنالستانو او هغو څېړونکو له
لوري حمایه کېږي چې عملیاتي برداشت لري او پر جمعي ارتباطاتو ډېر تمرکز لري.
- منفعل لیدلوري: د دغه لیدلوري څېړونکي رسنیو ته د سیاست د شطرنج د پیاده
مهرې څخه زیات نه گوري. د دغه لیدلوري ملاتړي باور لري چې رسنۍ د سیاسي

سیستم یوه برخه او د خارجي سیاست د اجرا لپاره کومکي وسیله ده. همدارنگه رسنی له موجوده سیاستوالو او د هغوی له سیاسي تدابیرو څخه د حمایت میل لري. په دغه ډول څېړونکو کې دا نظر موجود دی چې رسنی د سیاسي تبلیغاتو د الگو د جز په ډول عمل کوي.

• خنثی لیدلوری: دغه ډله څېړونکي په دې نظر دي چې هم رسنی او هم حکومت د عمومي افکارو کې د لاس وهنې لپاره له خلکو گټه اخلي.⁶

په رسنیو کې د سیمه ییزو او گاونډیو هېوادونو په اړه د اسلامي امارت د لیدلوري څېړنه
د گاونډیو او نورو سیمه ییزو هېوادونو په اړه اسلامي امارت تل د متقابل احترام او مثبت تعامل څخه یادونه کړې ده او همېشه یې د اړیکو پر پراختیا ټینگار کړی، دغه بحث په درېو برخو وېشو:

أ: گاونډي هېوادونه

افغانستان له گاونډیو هېوادونو سره پراخ مذهبي، فرهنگي او اقتصادي مشترکات لري. رسنی د دغو مشترکاتو د پراختیا او له گاونډیو هېوادونو سره په نښو اړیکو جوړولو کې پراخ نقش لوبولای شي، د اسلامي امارت اقتصادي مرستیال په پوه پیغام کې بهرنیو ډیپلوماتانو سره په غونډه کې هغوی ته ډاډ ورکړ چې اسلامي امارت نړۍ سره نښې اړیکې غواړي او چاته د زیان رسولو پالیسي نه لري، د بهرنیو چارو وزیر هم ټینگار وکړ چې حکومت یې غواړي په کور دننه د نښې حکومتولۍ، له سیمې او نړۍ سره د اړیکو په برخه کې یو نوی سیاسي فصل پرانېزي، هغه ډاډ ورکړ چې له دې وروسته به له افغانستانه نه یوازې دا چې د نا امنۍ د لېږد اندېښنې نه وي؛ بلکې دا هېواد به د ترانزیت په مرکز بدل شي.⁷

دا په ښکاره ډول له گاونډیو هېوادونو او نږېوالې ټولنې سره د نښو ډیپلماتیکو اړیکو درلودلو لپاره یو گام دی، د گاونډیو هېوادونو سره د نښو اړیکو په اړه د اسلامي امارت لیدلوري په لنډ ډول څېړو:

پاکستان

له افغانستان سره تر ټولو اوږده پوله لرونکی هېواد پاکستان دی. ددې ترڅنګ د افغانستان او پاکستان ترمنځ ډېر فرهنگي او مذهبي مشترکات شته دي؛ همدارنگه پاکستان په اسلام اباد کې د افغانستان سفارت او نورې قونسلګري اسلامي امارت سپارلي دي، سربېره پر دې پاکستان په کلونو د افغان مهاجرینو کوربه هم پاتې شوی دی، که څه هم ځینې وخت په ځینو مواردو کې د اسلامي امارت او پاکستان ترمنځ اختلافات او حتی نظامي ځواک هم کارېږي او په رسنیو کې هم توندې څرګندونې یو د بل پر ادرس کېږي؛

_____ له سیمه ییزو هېوادونو سره د اسلامي امارت د...
خو اسلامي امارت تل له پاکستان سره د نېو اړیکو غوښتنه کړې، د اسلامي امارات ویاند په خپله اعلامیه کې د پاکستان د صدراعظم د هغو څرگندونو په ځواب کې چې د افغانستان خاوره د پاکستان پر ضد کارېږي، په څرگندو ټکو وویل چې مور څنگه سوله او ارامې په افغانستان کې غواړو، همدا ډول سوله او امنیت په پاکستان کې هم غواړو او چاته به اجازه ور نه کړو چې د پاکستان پر ضد د افغانستان خاوره وکاروي؛ خو اسلامي امارت د پاکستان د داخلي ستونزو د حل مسؤلیت نه لري، هغوی باید خپلې داخلي ستونزې خپله حل کړي او د خپلې ناکامۍ پرې افغانستان ته نه راجع کوي.

دا چې د اسلامي امارت له بریا وروسته په پاکستان کې ناامني ډېره شوې ده دا په دې معنی نه ده چې تر شاه یې زموږ لاس دی. افغانستان د یو ورور او ګاونډي هېواد په توګه له پاکستان سره د نیکو اړیکو غوښتونکی دی. مقابل اړخ باید دغه نیک نیت درک کړي او د اسلامي امارت په دې اراده دې هېڅ شک نه لري چې د نورو په داخلي چارو کې لاس وهنه نه کوي او د هغوی پر وړاندې اقداماتو ملاتړ نه کوي.^۸
پورتنۍ اعلامیه په روښانه ټکو ګاونډیو هېوادونو ته دا پیغام ورکوي چې افغان حکومت له ګاونډیو سره نېکې اړیکې غواړي.

ایران

په ځینو برخو کې د انتقاداتو سره سره په تېرو درې کلونو کې دواړو خواوو (اسلامي امارت او ایران) هڅه کړې چې دوه اړخیز تعامل وساتي، د دواړو هېوادونو چارواکو څو څو ځله له یو بل سره کتلي دي او همدارنګه په ایران کې د افغانستان سفارت هم اسلامي امارت ته سپارل شوی دی، اسلامي امارت تل ایران ته د نېکو اړیکو او نېکو هیلو پیغام ورکړی، کله چې په ایران کې ولسمشریزې ټاکنې پیل شوې؛ نو د اسلامي امارت ویاند هیله څرګنده کړه چې دا ټاکنې د ایران په خیر او صلاح اوسي او نوی حکومت یې هم له اسلامي امارت سره د اړیکو هغه لار ونیسي چې له مخکې رسم شوې چې د دواړو هېوادونو په ګټه به اوسي؛ همدارنګه له ټاکنو وروسته د هېواد بهرنیو چارو وزارت ویاند په خپله ایکس پانه کې د ایران نوي حکومت ته مبارکي هم وویله او د دواړو هېوادونو ترمنځ یې د اړیکو په پراختیا ټینګار وکړ.^۹

همدارنګه کله چې ایران په دمشق کې په خپلې کونسلګري د اسرائیلو د برید په بدل کې په اسرائیلو توغندي وتوغول نو اسلامي امارت په خپل رسنیز پیغام کې د ایران له دغه اقدام څخه ملاتړ وکړ او دایې د ایران مشروع حق وګاڼه.^{۱۰}

ازبکستان

د افغانستان دغه شمالي گاونډي په تېرو درې کلونو کې له اسلامي امارت سره د مثبت تعامل لاره نیولې ده او په دغه هېواد کې یې د اسلامي امارت سفیر هم منلی دی. سربېره پردې څو ځله د یاد هېواد لوړپوړو چارواکو افغانستان ته سفرونه هم کړي دي. همدارنگه دواړه هېوادونه ترانزیتی اړیکې هم لري او د ریل پټلۍ په وسیله سره وصل دي او افغانستان خپله زیاته برېښنا له ازبکستان څخه واردوي. اسلامي امارت په خپلو رسنیزو بیانونو کې له ازبکستان سره د نیکو اړیکو د پراختیا غوښتنه کړې ده.

د افغانستان د اسلامي امارت د ریاست الوزراء اقتصادي معاونیت د اعلامیې پر اساس، اقتصادي معاون ښاغلي ملا عبدالغني برادر آخند او د ازبکستان صدراعظم ښاغلي عبدالله عارف اوف د افغانستان او ازبکستان ترمنځ په بېلابېلو برخو او په ځانگړي ډول د اقتصادي او تجارتي پروژو په برخو کې د اړیکو په پیاوړتیا ټینگار وکړ. او د افغانستان او ازبکستان ترمنځ یې د دیني، فرهنگي او تاریخي مشترکاتو څخه یادونه وکړه. همدارنگه د ازبکستان صدراعظم د افغانستان له لیدني څخه خوښي وښودله او زیاته یې کړه چې موږ افغانستان ته د مرکزي اسیا د یو مهم هېواد په توگه گورو او له اوسني حکومت سره له تعامل پرته نه شوي کولای چې یوې مثبتې پایلې ته ورسېرو.^{۱۱}

ترکمنستان

ترکمنستان هم لکه د افغانستان د نورو گاونډیو هېوادونو په څېر تر ډېره حده له اسلامي امارت سره مستقیمی ډیپلوماتیکي اړیکې جوړې کړي دي او د دواړو هېوادونو لوړپوړي چارواکي په بېلابېلو مسایلو د بحث لپاره یو له بل سره لیدني کوي؛ همدارنگه په دغه هېواد کې د افغانستان سفارت هم اسلامي امارت ته سپارل شوی دی، په افغاني رسنیو کې د افغانستان او ترکمنستان تر منځ د نېکو اړیکو او اقتصادي گټو یادونه کېږي، په ځانگړي ډول د مهمو اقتصادي پروژو لکه ټاپي او له ترکمنستان څخه پاکستان ته د برېښنا د انتقال پروژه، په همدې اساس د اسلامي امارت له حاکمېدو څخه یوازې دوه میاشتې وروسته د ترکمنستان د بهرنیو چارو وزیر رشید مرادوف کابل ته راغی او د اسلامي امارت له لوړپوړو چارواکو او رئیس الوزراء سره یې د دوه اړخیزو اړیکو پر پراختیا خبرې وکړې.^{۱۲}

د دې ترڅنگ د ټاپي پروژې په پرانیستغونډه کې د اسلامي امارت د رئیس الوزراء او د ترکمنستان هېواد رهبر ښاغلي قربان قلی بردی محمدوف لیدني ته هم پراخ رسنیز پوښښ ورکړل شو او دا یې د دواړو هېوادونو ترمنځ د مثبتو اړیکو بیلگه وگڼله.

_____ له سیمه ییزو هېوادونو سره د اسلامي امارت د...

چین

که په اوس وخت کې د چین او افغانستان ترمنځ د اړیکو په اړه رسنیو مطالعه کړو نو ډېر کم داسې څه به ومومو چې په هغه کې د دواړو هېوادونو د اړیکو په اړه منفي څه لیکل شوي وي بلکې اکثره موضوعات به د چین او افغانستان ترمنځ په همکارۍ او د اړیکو د پیاوړتیا په اړه دي. دغه هېواد د امریکا له وتلو وروسته له لومړنیو هېوادونو څخه و چې له اسلامي امارت سره یې ډیپلوماتیکې اړیکې ټینګې کړې. همدارنګه د چین سفیر جاوشینگ اعتبار پانه هم په ځانګړو مراسمو سره د اسلامي امارت له لوري ومنل شوه او د اسلامي امارت سفیر هم په چین کې منل شوی دی، چې دا د اسلامي امارت او چین ترمنځ د نېکو اړیکو ښکارندويي کوي. که څه هم ځینو هېوادونو د چین ولسمشر ته د اسلامي امارت د سفیر د باورلیک په سپارلو نیوکه وکړه خو د چین بهرنیو چارو وزارت په یو رسنیز کنفرانس کې له خپلو کړنو څخه دفاع وکړه او د باورلیک سپارل یې یو عادي ډیپلوماتیکه چاره وګڼله او له اسلامي امارت سره یې په پراخ تعامل ټینګار وکړ او له نړۍ یې هم وغوښتل تر څو په دې برخه کې را مخ ته شي.^{۱۳}

سربېره پر دې چې افغان حکومت نږدې ټولو ګاونډیو هېوادونو (پرتله له تاجکستانه) مستقیمې اړیکې هم لري او وخت پر وخت په بېلابېلو سیاسي او اقتصادي موضوعاتو مخامخ لیدني هم کوي؛ خو بیا هم د رسنیو له لارې دوی سره د مثبتو اړیکو د ټینګښت پیغام ورکوي، د اسلامي امارت ویاند ذبیح الله مجاهد په خپله ایکس پانه کې «له ګاونډیو هېوادونو سره پر ښو او پیاوړو اړیکو ټینګار کړی او زیاته کړې یې ده چې دوی له ټولو ګاونډیو هېوادونو سره د باور په فضا کې د ستونزو پر حل باور لري».^{۱۴}

ب: سیمه ییز هېوادونه

روسیه

دا چې د اسلامي امارت او روسیې ترمنځ سیاسي اړیکې تر ډېره حده مثبتې او په متقابل احترام ولاړې دي نو دغه اړیکو په رسنیو کې مثبت انعکاس موندلی دی. د اسلامي امارت له بریا وروسته روسیه د هغو هېوادونو څخه وه چې په کابل یې خپل سفارت پرانیستی و او قدم په قدم له اسلامي امارت سره په تعامل مخته ځي او په دې برخه کې یې په لومړي ګام سره په مسکو کې د اسلامي امارت ډیپلومات ومانه، په رسنیو کې هم د یاد هېواد لوړپوړي چارواکي له اسلامي امارت سره په ښو اړیکو او مثبت تعامل ټینګار کوي.

د افغانستان لپاره د روسي ځانگړي استازي ضمير کابلوف له رسنيو سره په خبرو کې د تروريستي ډلو له لیست څخه د اسلامي امارت د نوم لرې کولو په اړه خبر ورکړ چې د اسلامي امارت له لوري له هرکلي سره مخ شو او د دواړه هېوادونو ترمنځ يې د اړیکو په پراختیا ټينگار وکړ. همدارنگه د روسيې د بهرنیو چارو وزير سرگی لاوروف هم په یوې رسنيزه غونډه کې اسلامي امارت د افغانستان یواځیني واقعي قدرت یاد کړ او د روسيې له تور لست څخه يې د دوی د نوم لرې کولو ډاډ ورکړ.^{۱۵}

هند

هند یو بل هغه سیمه ییز ځواکمن هېواد دی چې په تېر کې يې په سوونو ميلونه ډالره مرستې له افغانستان سره کړي دي. که څه هم هند له اسلامي امارت سره د نورو سیمه ییزو هېوادونو پر خلاف تر اوسه مستقیمی ډیپلماتیکي اړیکې نه دي پراخې کړي، خو اسلامي امارت ورته د رسنيو په وسیله د ښو او متقابلو اړیکو پیغام ورکړی دی. په قطر کې د اسلامي امارت د سیاسي دفتر رییس ښاغلي سهیل شاهین، له یوې هندي ورځپاڼې سره په مرکه کې په افغانستان کې د هندي وگړو د امنیت د تامین ډاډ ورکړ او همدارنگه غوښتنه یې وکړه چې زموږ په هېواد کې د یاد هېواد له لوري د تمویلیدونکو نیمه پاتې پروژو په بشپړاوي او نورو بنسټیزو پروژو کې مرسته وکړي.^{۱۶}

سربېره پردې اسلامي امارت له عربي هېوادونو سره هم خپلې اړیکې پراخې کړي دي. سره ددې چې قطر له پخوا څخه له اسلامي امارت سره نېکې او په متقابل احترام ولاړې اړیکې درلودې او له نړۍ سره د اسلامي امارت د اړیکو په جوړښت کې د قطر نقش مهم گڼل شوی، او د اسلامي امارت سیاسي دفتر اوس هم په قطر کې فعال دی، خو اسلامي امارت وتوانېد تر څو عربي متحده اماراتو سره هم خپلې ډیپلماتیکي اړیکې پیاوړې کړي او خپل سفیر یې دغه هېواد ته واستاوه. همدارنگه د رئیس الوزراء او کورنیو چارو وزیر په شمول د اسلامي امارت نورو لوړپوړو چارواکو هم له دغه هېواد څخه لیدنه وکړه چې په کورنیو او بهرنیو رسنیو کې په دې تړاو پراخ بحثونه وشول او دا یې د اسلامي امارت او عربي متحده اماراتو ترمنځ د نېکو اړیکو ټينگښت وباله.

ج: نوره نړۍ

که څه هم د اسلامي امارت او د نړۍ ځواکمنو هېوادونو په ځانگړي ډول امریکا ترمنځ ډیپلوماتیکي (سفارتي) رسمي اړیکې نه شته خو بیا هم د رسنيو له لارې اسلامي امارت تل له نړیوالې ټولنې سره د مثبتو اړیکو غوښتنه کړې ده او دوی ته یې د مثبت تعامل

_____ له سیمه ییزو هېوادونو سره د اسلامي امارت د... پیغام ورکړی دی. د بهرنیو چارو وزیر ښاغلي امیرخان متقي سیمه اییزو او نړیوالو هېوادونو سره د نژدې اړیکو غوښتنه کوي. ښاغلي متقي وايي: "موږ نه یوازې د امریکا له متحده ایالاتو سره، بلکې له گاونډیو هېوادونو، اسلامي نړۍ، خلیجی هېوادونو، د سیمې له هېوادونو او اروپایي هېوادونو سره هم د متقابل تعامل او مشترکو ګټو پر بنسټ مثبتې اړیکې غواړو. موږ له اوږدې تحمیلی جګړې وروسته، غواړو د یوه متوازن بهرني سیاست د خپلولو له لارې ټولو سره په سوله او تفاهم کې ژوند وکړو. افغانستان نه غواړي د نورو ترمنځ د سیالیو قرباني شي، بلکې له ټولو سره نژدې اړیکې غواړي".

له سی ان ان امریکایي خبري شبکې سره د کورنیو چارو وزیر هم وویل چې له امریکا او نورې نړۍ سره اسلامي امارت ښې اړیکې غواړي او امریکا ته اوس د دښمن په سترګه نه گوري. همدارنګه په نوره نړۍ کې د مروجو اصولو په اساس له نړیوالې ټولنې سره د ښو اړیکو خبره وکړه.^{۱۷}

په نړیوال ارتباطي نظام کې د اسلامي امارت له لوري د رسنیو کارونه

رسنیو نړیوالو ته د افغانستان د مثبت پیغام لېږدوني، د افغاني فرهنگ په لېږدوني او د افغانستان د مثبت انځور ښودنې په برخه کې مهم نقش لوبولای او لوبوي یې چې په لاندې ډول یې څېړو:

أ: رسنۍ له نړۍ سره د نامستقیم ارتباطي کانال په توګه

کله چې مستقیم ارتباطي کانالونه نه وي او یا هم یو اړخ له دې مطمین نه وي چې مقابل اړخ د مناقشې د حل کولو د مذاکراتو شرایطو او وړاندیزونو ته څه غبرګون ښايي نو چارواکي د رسنیو په وسیله د ځانګړو سرچینو په ذکر کولو یا هم نه ذکر کولو سره خپل مخالف هېواد یا ډلې ته پیغام رسوي. د سوريې پخواني رهبر حافظ اسد او پخواني بهرنیو چارو وزیر فاروق الشرع په مطبوعاتي کنفرانسونو کې اسرائیلي ژورنالستان له ګډون څخه منع کول خو کله چې له اسرائیلو سره مذاکراتو ته علاقه مند شول نو بیا یې دا سیاست بدل کړ. ددې څخه ددوی موخه دا وه ترڅو وښيي چې خپل دریځ کې یې نرمښت راوستی او دغه پیغام د اسرائیلي رسنیو او ژورنالستانو په وسیله اسرائیلي دولت او ملت ته ورسوي.

په نړیوالو شدیدو بحرانونو کې او یا هم کله چې ټول دیپلماتیکې لارې وتړل شي نو رسنۍ یواځینې پرانیستی چینل دی چې مخالف لوري یې د ارتباطاتو او مذاکراتو لپاره کاروي. په ۱۹۷۹-۱۹۸۱ م کې کله چې په ایران کې امریکایي دیپلوماتان یرغمل شو نو امریکایي چارواکو له یرغملګرو سره د رسنیو له لارې اړیکه ساتله. همدارنګه په ۱۹۹۰-

۱۹۹۱ م کلونو کې د خلیج له جگړې او د عراق جگړې ۲۰۰۳ م کلونو څخه مخکې د متحده ایالاتو ولسمشرانو او عراقي رهبر صدام حسین خپل پیغامونه د نړیوالو خبري اژانسونو له لارې یو او بل لوري ته استول. په ۱۹۹۰ م کال کې د امریکا د متحده ایالاتو بهرنیو چارو وزیر «جیمز بیکر» خپل وروستی اولتیماتوم په عراق کې د خپل سفیر پر ځای د سی، ان، ان، CNN خبري شبکې له لارې صدام حسین ته اعلان کړ. بیکر د خپل پیغام لپاره ځکه سی ان ان انتخاب کړ ترڅو د وخت له ضایع څخه مخنیوی وکړي او هم یې نړیوالو ته داسې ښودله چې دوی غواړي له سوله ییزو لارو یاده مسله حل کړي او که چېرې دا لاره نتیجه ورنکړي نو له زور څخه کار واخلي^{۱۸}

د ۲۰۲۱ ز په اگست کې د اسلامي امارت د بیا واکمنۍ وروسته د سیمې او نړۍ هېوادونو له اسلامي امارت سره د تعامل په موخه له دوه ډوله ډیپلوماسۍ څخه گټه پورته کړه چې یو یې په مستقیم ډول د دوه اړخیز تعامل ډیپلوماسي ده او بل یې د څو اړخیز تعامل ډیپلوماسي ده، په دې معنی چې د سیمې ځینو هېوادونو لکه: چین، ترکیه، ایران، روسیه، مرکزي اسیا هېوادونه، پاکستان، مالیزیا، اندونیزیا او نور... په مستقیم ډول له اسلامي امارت سره تعامل پیل کړ او اړیکې یې ورسره ټینګې کړې او حتی سفارتي اړیکې یې سره ټینګې کړې ځینو دغو هېوادونو په افغانستان کې خپل سفارتونه هم فعال وساتل خو د سیمې او نړۍ ځینو نورو هېوادونو له مستقیم دوه اړخیز تعامل څخه ډډه وکړه او د سازمانونو او یا هم نړیوالو غونډو له لارې یې هڅه وکړه چې له اسلامي امارت سره په یو ډول تعامل وکړي او یا هم ورته تمایل وښايي. چې په دې برخه کې ټول غربي هېوادونه چې په سر کې امریکا متحده ایالات دي، شامل دي.^{۱۹}

سربېره پر دې دغو سیمه ییزو او نړیوالو هېوادونو له رسنیزې ډیپلوماسي څخه هم اسلامي امارت ته د پیغام په لېږدولو کې کار اخلي، ډېر هغه مسایل چې د اسلامي امارت او نړیوالې ټولنې ترمنځ یې واټنونه رامنځ ته کړي؛ د رسنیو له لوري مطرح کېږي، همدارنگه اسلامي امارت هم ډېری وخت دغو نیوکو او اندېښنو ته د رسنیو له لارې ځواب ورکوي.

ب- افغاني رسنۍ په نړیوال ارتباطي نظام کې د مثبت انځور جوړوونکي په توگه

رسنۍ په خپل خبري پوښښ سره کولای شي چې د نړیوالو پاملرنه د یو هېواد وضعیت او د حکومتونو سیاستونو ته راواړوي، د دولتونو تر منځ سیاسي اختلافات را کم کړي، د ډله ییزو اړیکو وسیلې په خپلو خپرونو او پیغامونو سره کولای شي چې د هېوادونو تر منځ نوي پیوندونه او یا برعکس درزونه منځ ته راوړي چې د دوی تر منځ د مثبتو اړیکو د پراخېدو او

_____ له سیمه ییزو هېوادونو سره د اسلامي امارت د...
یا برعکس د اختلافاتو باعث گرځي، افغان دولت په اوس وخت کې په داسې یو حالت کې واقع دی چې نه شي کولای په یواځې ځان له شته ستونزو څخه په اسانۍ راووزي او له بل پلوه اوسني نړیوال سیاسي، اقتصادي سیستمونه دا ایجابوي چې له نورو هېوادونو سره پراخې سوله ییزې اړیکې ولري، په دې برخه کې له رسنیو څخه په دوه مهمو اړخونو کې گټه اخیستل کېدای شي.

- په هېواد کې د شته پرمختگونو انعکاس.
 - له نورو هېوادونو سره د مثبتو او په متقابل احترام ټینګې اړیکې.
- د سرپرست حکومت چارواکو له رسنیو سره په خپلو خبرو کې تل په دې ټینګار کوي چې له افغانستانه سیمې او گاونډیو ته هېڅ خطر نشته او له سیمه ییزو هېوادونو او امریکا سره د نېکو اړیکو غوښتونکي یو.¹⁷

دغه ډول پیغامونه په تدریج سره په نړۍ کې زموږ د هېواد په اړه د نړیوالو منفي لید لوری بدلولای شي. د رسنیو قدرت د فزیکي قدرت خلاف، اوږد مهاله او تدریجي اغېزې لري او د وضعیت د ښه ښودلو له لارې د خپلو خلکو، نظام او ټولني مثبت انځور لاسپسي بیاوړی کړي او بهرني او داخلي مخالفتونه راکم کړي.

اوس چې په افغانستان کې امنیت ټینګ دی او ترڅنګ یې د بیارغونې کارونه هم روان دي، په هېواد کې دولتي او خصوصي رسنۍ د دغه مثبت انځور په ښودنه کې پراخ اغېز لري او همدا علت دی چې په هېواد کې د سیلانیانو شمېر ډېر شوی دی، او دغه بهرنيان ډېری د هغه هېوادونو دي چې هغوی مخکې د افغانستان په اړه ډېر منفي فکر درلود. د بهرني سیلانیانو ترڅنګ د کورني سیلانیانو شمېر هم لوړ شوی دی.²⁰

ج- رسنۍ نړۍ ته د افغاني فرهنگ او ارزښتونو پېژندنې وسیله

د شلم قرن له لومړیو څخه فرهنگ د نورو اړخونو لکه سیاسي، اقتصادي او نظامي ترڅنګ د هېوادونو په بهرني سیاست کې ځانته ځانګړی ځای ته پیدا کړ او هېوادونو هڅې پیل کړې ترڅو نورو هېوادونو ته د رسنیو په وسیله خپل فرهنگ انتقال او معرفي کړي. رسنۍ نړۍ نړۍ کې د افکارو، عقایدو، نظریاتو او اطلاعاتو د تبادلې سترې وسیلې دي. (حکیم، n.d.)

هېوادونه ددې لپاره چې خپل فرهنگ ته پراختیا ورکړي ځانته فرهنگي ډیپلوماسي جوړوي. فرهنگي ډیپلوماسی عبارت ده، د فرهنگي وسایلو او میکانیزمونو څخه په استفادې د یو هېواد د تمدن او فرهنگ پېژندل او انتقال بل هېواد ته. د گیفورد مالون په وینا، فرهنگي ډیپلوماسي د نورو هېوادونو د واقعي انځور د ښودلو او د هغوی د ارزښتونو د پېژندلو لپاره د دوه

طرفه چینلونو جوړول دي. خو فرهنگي ديپلوماسي هغه وخت کامیابه وي چې یو هېواد خپلې فرهنگي بډاینې د اغېزمنو وسایلو او لارو چارو په وسیله نورو هېوادونو ته وپېژني او په خپل بهرني سیاست کې ورته ځانگړی ځای ورکړي.^{۲۱}

رسنۍ د یو ملت د فرهنگ او ارزښتونو د معرفت او انتقال مهمې، اغېزمنې او گټورې وسیلې دي. اسلامي امارت هم وایي د هغو فلمونو ملاتړ کوي چې له اسلامي شریعت او ملي گټو خلاف نه وي. د اطلاعاتو فرهنگ او وزارت د چارواکو په قول، د هر هغه فلم، مستند او نور انځوریزو او غږیزو تولیداتو ملاتړ کوي او جوړوونکي یې ستایي چې د افغانستان له ملي گټو، فرهنگي ارزښتونو او د اسلامي شریعت له اساساتو سره په ټکر کې نه وي او په دې اړه د جشنوارو جوړول نړۍ ته د افغانستان حقيقي انځور ښايي.^{۲۲}

څېنې وخت د ملتونو او هېوادونو ترمنځ ستونزې د ناسم پوهاوي او یو د بل د فرهنگ او ارزښتونو د نه پېژندنې او نه احترام له امله منځ ته راځي ځکه هره ټولنه ځان ته فرهنگ او ارزښتونه لري. همدارنگه ډېر وخت په رسنیو او په ځانگړي ډول په ټولنیزو رسنیو کې د اشخاصو له لوري نورو فرهنگونو، ارزښتونو، ټولنو او ملتونو ته توهین کېږي چې دغه انفرادي فکرونه بیا پر نورو اغېزې پریباسي او په یوې لویې کتلې بدلېږي. چې دغه منطق د ملتونو او هېوادونو ترمنځ په اړیکو کې هم صدق کوي ځکه که هېوادونه یو د بل فرهنگ او ارزښتونو ته درناوی ولري نو ددوی ترمنځ به نېکې اړیکې وي.

ډېری وخت بهرنيان له سرپرست حکومت څخه داسې غوښتنې لري چې د چارواکو په وینا هغه د افغاني فرهنگ او ارزښتونو خلاف وي. او همدغه ټکي په اړیکو باندې هم منفي اغېزې لري.

ستونزې او ننگونې

که څه هم په بحث کې د اسلامي امارت او سیمه ییزو هېوادونو ترمنځ په اړیکو کې د رسنیو د مثبت نقش په اړه بحث وشو، خو ددې سربېره ځینې وخت رسنیزه فضا ترینگلي حالت ته هم رسېږي او په رسنیو کې د مقابلو اړخونو ترمنځ سخت پیغامونه هم تبادلې کېږي. نن ورځ رسنۍ د دولتونو د پروگرامونو او موخو پر مخ وړلو کې ستره ونډه لري. استعمارگر هېوادونه ددې پرځای چې په بل هېواد کې د نفوذ زیاتولو لپاره عسکر ولېږي او لوړ مصارف وکړي، د (نرم قوت) په وسیله د هغه ملت په فکر او زړه تسلط پیدا کوي. نرم قوت اصطلاح د لومړي ځل لپاره جوزف نای (۱۹۹۰) د هاروارد پوهنتون استاد له لوري مطرح شوه. او د یو هېواد له هغه وړتیاو او ځواکمنتیاوو څخه بلل کېږي چې په بېلابېلو لارو

_____ له سیمه ییزو هېوادونو سره د اسلامي امارت د... او په ځانگړي ډول د رسنیو په وسیله خپل فرهنگي او اخلاقي ارزښتونه په نورو تپي او د هغوی په ملي منافعو او چلندونو باندې اغېز کوي، چې موخه یې د هېوادونو له خوا د نړیوال اعتماد او محبوبیت ترلاسه کول، خپل مثبت انځور وړاندې کول، په داخلي او بهرني عامه افکارو نفوذ او په نامستقیم ډول د نورو اراده د خپلې ارادې تابع کول دي.^{۲۳}

د اسلامي امارت پرضد هم ځینې رسنۍ دغه ډول جگړه مخته وړي. نن ورځ د خبرونو او معلوماتو عرضه بیخي ډېره ده. خلک مجبور دي چې په انلاین او افلاین موجودو متعددو سرچینو کې په یوه ورځ کې بېلابېلې پرېکړې وکړي. هغوی باید پرېکړه وکړي چې په کومو اطلاعاتو باور وکړي کوم یو له نظره وغورځوي او کوم د غلطو او نادروستو معلوماتو په توگه رد کړي. همدارنگه په زیاته اندازه د خبرونو له لیدلو او یا هم بېخي له پامه غورزولو ترمنځ تعادل وساتل شي. البته په دې برخه کې ټولنیزې رسنۍ یوه ستونزه ده ځکه په دغه ډول رسنیو کې بې له دې چې مور وخواړو له خبرونو او معلوماتو سره مخېږو. همدارنگه په ټولنیزو رسنیو لکه فیسبوک، ایکس او یوتوب کې د نادروستو او غلطو معلوماتو او خبرونو په اړه اندېښنې ډېرې دي.^{۲۴}

د اسلامي امارت په وړاندې هم ځینې هېوادونه ناوړه تبلیغات کوي او په دې برخو کې له لاندې دوه لارو گټه اخلي:

د اطلاعاتو تحریف

د اطلاعاتو تحریف یواځې دې ته نه ویل کېږي چې مطالب دقیق نه اوسي یا دا چې له اصلي حالت څخه تغیر شوي وي بلکې تحریف په نورو ډولونو هم شتون لري لکه د هغو پېښو ستر او غټ ښودل چې هېڅ خاص اهمیت ونه لري خو په غټ ښودنې سره په ټولنه کې بې ځایه ویره او کرکه منځ ته راوړي.^{۲۵}

ځینې وخت بیا د لویو او سترو او ارزښت لرونکو پېښو بې ارزښته او عادي ښودل دي. ډېری وخت داخلي رسنۍ هم د امکاناتو او اطلاعاتي سرچینو ته د نه لاسرسی له امله د مهمو پېښو په اړه خبرونه له نړیوالو اطلاعاتي اژانسونو را اخلي چې دغه نړیوال اژانسونه پېښې د خپلو اقتصادي او سیاسي پالیسو پر بنسټ منعکسوي او د هېوادونو د موجوده واقعیتونو سره په ټکر کې وي. د اسلامي امارت له راتگ وروسته د نیمگړتیاوو ترڅنګ مور لویې لاسته راوړنې هم لرو خو د رسنیو په نړیوال پوښښ کې ورته ډېر کم رنگ ورکول کېږي او یا هم هېڅ یادونه یې نه کېږي. د بېلگې په توگه د نشه یي توکو او اداري فساد په

برخه کې د اسلامي امارت لاسته راوړنې په هاغه اندازه چې باید په رسنیو کې منعکسې شي نه دي شوي.

د شایعاتو او بې سرچینو اطلاعاتو خپرول

د خبرونو ملي او نړیوال محیط پېچلتیا زیاته شوې ده مور د یو نسبتا شفاف او چوکاټ شوي محیط چې د چاپ او خپرواوي تر تسلط لاندې و، یوې داسې نوې ډیجیټالي نړۍ ته چې پېچلې او دایما د تغییر په حال کې ده، حرکت کړی دی. حتی د ټولو خبرونو تعقیب غیر ممکن دی. ځینې رسنۍ د افغانستان اړونده همداسې پالیسي لري. دوی داسې خبرونه خپروي چې سرچینه یې معلومه نه وي او یا هم داسې سرچینه ذکر کوي چې د اعتبار وړ نه وي.

که څه هم په افغانستان کې سرتاسري امنیت ټینګ شوی دی او د جګړې تېر ټول شوی دی، خو بیا هم یو شمېر هېوادونه په رسنیو کې د منفي خبرونو په وسیله غواړي په اسلامي امارت فشار راوړي چې دغه ناوړه تبلیغات د ټولني په نورو برخو هم ناوړه اغېز کوي. ان د اطلاعاتو او فرهنگ وزیر هم د یوشمېر رسنیو د سرغړونو په اړه وویل چې له حقیقت لرې راپورونه خپروي چې حتی په افغاني کرنسۍ یې هم منفي اغېز کړی دی. هغه له رسنیو غوښتنه وکړه چې حقایق نشر کړي، د ټولني رښتیني انځور نړۍ ته وړاندې کړي او خپل فعالیتونه د مطبوعاتو له اصولو سره سم ترسره کړي.^{۲۶}

دغه ډول شایعات ځینې وخت په ټولنیزو رسنیو کې د دولت ضد عناصرو له لوري هم کېږي، له بده مرغه په افغانستان کې دغه ډول شایعات او ناوړه تبلیغات په چټکۍ سره خپرېږي او ژر اغېز کوي چې دا کار د خلکو او دولت ترمنځ فاصله زیاتوي، د شایعاتو او منفي تبلیغاتو د کمزوري کولو لپاره تر ټولو منظمه او بریالۍ پالیسي دا ده چې وخت په وخت له رسنیو سره د حکومتونو او دولتونو له لوري معلومات شریک شي او د دوی ترمنځ منظمې دوه اړخیزې اړیکې موجودې وي.

پایله

د رسنیو، سیمه ییزو او ګاونډیو هېوادونو او اسلامي امارت ترمنځ د اړیکو له پورته بحثه روښانهږي چې اسلامي امارت د خپل بهرني سیاست او له نړیوالو سره د ښو اړیکو د جوړولو لپاره په رسنیو کې د مثبت تعامل ژبه کاروي، نوې معلوماتي ټکنالوژي د هېوادونو، سازمانونو او افرادو ترمنځ د ارتباطاتو په پراختیا کې چټکوالی او اسانتیا راوړې ده. په داسې یوې نړۍ کې چې خلک یې یو او بل باندې متکي دي، دولتونو د ارتباطاتو په ټینګښت او پراختیا کې د

_____ له سیمه ییزو هېوادونو سره د اسلامي امارت د...
انټرنټ او نورو رسنیزو وسیلو ارزښت ته ډېره پاملرنه کړې ده او اسلامي امارت هم په دې برخه کې خپله هڅه کړې ده. په ورته وخت کې د رسنیو او د هغوی د بهرني سیاست ترمنځ اړیکه یو طرفه نه دی په دې معنی چې رسنۍ او یا دولت په یواځې ځان بهرنی سیاست مخ ته نه وړي بلکې یو بل تقویه کوي. د بیلماتیک پیغامونه او د سیمه ییزو پېښو په اړه د دولتونو سیاستونه د دیپلماتیکو چینلونو پرځای اوس د رسنیو په وسیله تر نورو رسپري. په همدې وروستیو ورځو کې چې په گاونډي هېواد پاکستان کې سیاسي تاوتریخوالی اوج ته رسېدلی او اسلامي امارت هلته د سیاسي تفاهم او کراري غوښتنه وکړه نو د پاکستان بهرنیو چارو وزارت د رسنیو په وسیله بېرته غبرگون وشود. دا ددې ښودنه کوي چې اسلامي امارت خپل پیغام رسونه کې رسنیو ته لومړیتوب ورکوي.

په ورته وخت کې نن ورځ د یو هېواد د رسنیو او په ځانگړي ډول د حکومتي رسنیو کې له خپاره شویو موادو او سرمقالو څخه موږ معلومولای شو چې د هغه هېواد حکومت د بل هېواد په اړه څه نظر لري، ډېری وخت د پردې تر شا د دوه هېوادونو ترمنځ کړکېچ ډېر وي او عام خلک په دې اړه نه پوهېږي؛ خو هغه معلومات چې رسنیو ته راوځي او یا هم په رسنیو کې کوم مطالب خپرېږي؛ نو هلته معلومېږي چې د هېوادونو ترمنځ اړیکې په کوم حالت کې دي، په ورته وخت کې په رسنیو او په ځانگړي ډول په ټولنیزو رسنیو کې د شایعاتو، ناوړه تبلیغاتو او بې سرچینې اطلاعاتو حجم زیات دی او په دې برخه کې دولتونه اړ دي چې پر وخت له کورنیو او بهرنیو رسنیو سره اطلاعات شریک کړي چې د منفي تبلیغاتو په وړاندې ټولني ته حقایق وړاندې شي؛ خو په دې برخه کې زموږ په هېواد کې ځینې نیمگړتیاوې لیدل کېږي او اطلاعات په خپل وخت نه خپرېږي، همدا د دې لاملېږي چې جعلی خبرونه په چټکۍ سره خپاره شي.

په پای کې د یادونې وړ ده چې د افغانستان په څېر یو هېواد کې چې نړیوال بندیزونه پرې لگېدلي او شته حکومت په رسمیت نه دی پېژندل شوی او ځینو هېوادونو له لوري پرې بېلابېل تورونه لگول کېږي؛ دا ډېره مهمه ده چې د رسنیو له لارې د افغانستان مثبت تصویر وړاندې شي او همدارنگه له رسنیو څخه د نورو هېوادونو او په ځانگړي ډول له گاونډیو هېوادونو سره نېکې او رغنده اړیکو په جوړولو کې گټه واخیستل شي.

وړاندیزونه

۱ - د رسنیزو بنسټونو او دولت ترمنځ دې همکاري لا تقویه شي او د مسؤلینو له لوري دې وخت پر وخت له رسنیو سره اطلاعات شریک شي تر څو د شایعاتو پرځای ټولني ته حقایق وړاندې شي.

- ۲- رسنی دې په گردې میزونو کې مسلکي او له پېښو څخه باخبره کسان په خپرونو کې مېلمانه کړي تر څو د نورو هېوادونو په اړه بحثونه د احساساتو پرځای په علمي لیدلوري مخ ته لاړ شي.
- ۳- رسنی دې د افغانستان د مثبت انځور ښودلو لپاره داسې خپرونې وکړي چې په هېواد کې روان پرمختګونه په کې منعکس شي چې د افغانستان په اړه منفي ذهنیت را کم کړي.
- ۴- رسنی دې ملي ګټو ته په پام سره د هغو هېوادونو او رسنیو پر وړاندې مستند او واقعي خپرونې او راپورونه چمتو کړي چې د افغانستان په اړه ناوړه تبلیغات کوي.
- ۵- رسنی دې داسې گردې مېزونه او خپرونې جوړې کړي چې په هغه کې د نورو هېوادونو او په ځانګړي ډول د ګاونډیو هېوادونو کارپوهان هم شتون ولري ترڅو د د افغانستان او ګاونډیو هېوادونو ترمنځ د اختلافي مسئلو په اړه د نظریاتو تبادلې وشي.

مأخذونه

- ^۱- انیس ملي ورځپاڼه. (۱۸ / ۹ / ۲۰۲۳)، « د اسلامي امارت له بریا ورسوته ۲۵ رسنیو تازه په فعالیت پیل کړی دی»، لاسرسی: <https://anisdaily.com/?p=19010>، مراجعه: [۱۲ / ۷ / ۱۴۰۳].
- ^۲. ۱۱- آذر، خرازی، رها، (۱۳۹۴)، «دیپلماسی رسانه ای؛ توان نوین استراتژیک کشورها»، مطالعات رسانه ای، سال دهم، شماره بیست و نهم.
- <https://www.sid.ir/paper/211959/fa>
- ^۳ Udela, Samuel Onuoha (2016).The role of the Media in promotion Foreign Policy in Nigeria, 199-2015. South East Journal of Political Science Vol.2 No.2.
- ^۴. جوکار فارسی، حسن. (۱۳۹۳)، « نقش رسانه های جهانی در سیاست خارجی آمریکا پس از واقعه ۱۱ سپتامبر » مجله سیاست دفاعی، شماره ۸۷ سال بیستم و دوم.
- https://journals.ihu.ac.ir/article_203205.html
- ^۵ دعاگویان، داود. (۱۳۹۹)، «جنگ نرم شبکه های ماهواره ای در روان سازی سیاست خارجی بین المللی کشورها»، فصلنامه مطالعات بین المللی، شماره ۲، سال ۱۷.
- ^۶ حکیم، حمید. «تاثیر رسانه ها در سیاست خارجی» پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.
- ^۷ ازادی راډیو. (۱۴۰۳ / ۷ / ۹)، « ملابرادر: نړۍ سره ښې اړیکې غواړو، هېچاته د زیان رسولو پالیسي نه لرو»، لاسرسی: <https://pa.azadiradio.com/a/31487170.html>، مراجعه: [۲۱ / ۷ / ۱۴۰۳].

له سیمه ییزو هېوادونو سره د اسلامي امارت د...

^۸ د افغانستان ملي راډیو تلویزیون. (۹/ نوامبر/ ۲۰۲۳). اظهارات سخنگوی امارت اسلامی در برابر ادعاهای صدراعظم پاکستان، د ویاند دفتر، لاسرسی: <https://rta.af/fa/article1597-2>، مراجع: [۱۴۰۳/۷/۲۸].

^۹ کاکړ، هجرت الله. (۷/ جولای/ ۲۰۲۴). امارت اسلامي تشکیل حکوت جدید در ایران را تبریک گفت، پژواک خبري اژانس، لاسرسی: <https://feji.us/tb4m9m>، مراجع: [۱۴۰۳/۷/۲۳].
^{۱۰} اریانا نیوز. (۲۶/ حمل/ ۱۴۰۳)، «امارت اسلامي: حمله ایران بر اسرائیل دفاع مشروع بود»، لاسرسی: <https://feji.us/afxnlj>، مراجع: [۱۴۰۳/۷/۲۹].

^{۱۱} معاونیت اقتصادي ریاست الوزراء. (۵/ ۲۷/ ۱۴۰۳)، دیدار معاون اقتصادي ریاست الوزراء امارت اسلامی با صدراعظم ازبکستان، لاسرسی: <https://feji.us/eobpyo>، مراجع: [۱۴۰۳/۷/۲۴].

^{۱۲} اوغلو، داود مبارک. «از تعامل تا تنش؛ نگاهی به روابط افغانستان با همسایگان در دو سال گذشته»، راډیو سلام وطندار، لاسرسی: <https://feji.us/ej2o3d>، مراجع: [۱۴۰۳/۷/۱۹].
^{۱۳} مجددی، جمشید. (۱۲/ ۱۱/ ۱۳۰۲). چین خواستار افزایش جهان با امارت اسلامی شد، راډیو کلید، لاسرسی: <https://feji.us/ssijzi>، مراجع: [۱۴۰۳/۷/۲۹].

^{۱۴} سپورمی راډیو. (۵/ ۱/ ۲۰۲۲)، «ا.ا: له گاونډیو هېوادونو سره نېې او پیاوړې اړیکې غواړو»، لاسرسی: <https://www.spogmairadio.com/37509>، مراجع: [۱۴۰۳/۷/۱۸].
^{۱۵} سلام وطندار. (۸/ ۳/ ۱۴۰۳)، استقبال امارت اسلامی از احتمال حذف نام این حکومت از فهرست گروه های هراس افکن روسیه، لاسرسی: <https://feji.us/iac7bx>، ارجاع: [۱۵/۴/۱۴۰۳].

^{۱۶} اریانا نیوز. (۱۴/ ۹/ ۱۴۰۱)، «امارت اسلامی: هند به سرمایه گذاری روی پروژه های زیربنایی در افغانستان ادامه دهد»، لاسرسی: <https://feji.us/b78p2t>، مراجع: [۱۴۰۳/۷/۲۹].

^{۱۷} طلوع نیوز. (۱۰/ ۷/ ۱۴۰۳)، محور خپرونه، لاسرسی: <https://feji.us/>، مراجع: [۱۴۰۳/۷/۱۸].

¹⁸ Gilboa, E. (2001). Diplomacy in the media age: Three models of uses and effects. *Diplomacy and Statecraft*, 12(2), 1–28.
<https://doi.org/10.1080/09592290108406201>

^{۱۹} د ستراتیژیکو او سیمه ییزو خپرنو مرکز CSRS. (۱۵/ ۶/ ۲۰۲۴)، «د نړۍ سره د اسلامي امارت تعامل: د دوحې درېیمه ناسته»، لاسرسی: <https://csrskabul.com/?p=8351>، مراجع: [۱۴۰۳/۷/۱۶].

^{۲۰} بی بی سی. (۱۴۰۲ / ۴ / ۳)، افغانستان ته د بهرنیو سیلانیانو ورتگ او عواید یط ډېر شوي، لاسرسی: <https://www.bbc.com/pashto/articles/cv2r38pz2z4o>، مراجعه: [۱۸ / ۱۴۰۳ / ۷].

^{۲۱} سلیمی بنی، صادق و شیخان، محمد مجاور. جایگاه دیپلماسی فرهنگی در سیاست خارجی کشورها. مجله پژوهش در تاریخ.
^{۲۲} هېواد ورځپاڼه. (۲۰۲۴ / ۱۰ / ۸)، «د اطلاعاتو او فرهنگ وزارت د هغو فلمونو ملاتړ کوي چې له اسلامي شریعت سره په ټکر کې نه وي»، لاسرسی: <https://feji.us/fl6rrm>، مراجعه: [۱۷ / ۱۴۰۳ / ۷].

^{۲۳} ابوالقاسمی، میثم و دیگران. (۱۴۰۰)، «واکاوې نقش رسانه ها در افزایش قدرت نرم ایالات متحده امریکا» پژوهشهای سیاسی جهان اسلام، سال یازدهم، شماره چهارم.

²⁴. Schulz Anne, Flectcher Richard, Nielsen Rasmus Kleis. (2024) The Role of news media Knowledge for how People use social media for news in Five Countries. New media and Society, Vol 2026

^{۲۵}. سعیدی، رحمان. (۱۳۹۰)، بررسی پوشش خبر رسانی بین المللی، انتشارات خجسته، تهران.

^{۲۶}. باختر اطلاعاتي اژانس. (۲۰۲۱ / ۱۲ / ۱۵). «د اطلاعاتو او فرهنگ وزیر: رسنی دې یوازې حقایق نشر کړي»، لاسرسی: <https://feji.us/donjra>، مراجعه: [۱۴۰۳ / ۷ / ۱۵].

هاشم هدایت^۱

نقش همکاری و همگرایی منطقه ای در توسعه اقتصادی افغانستان

چکیده

مقاله حاضر به بررسی نقش همکاری و همگرایی منطقه ای در توسعه اقتصادی افغانستان پرداخته، که در عصر کنونی و جهانی شدن، شناسایی عوامل مؤثر بر توسعه کشورهای توسعه یافته و یا در حال توسعه یکی از دغدغه های فکری نخبگان علمی و سیاسی تمام کشورها است و بخصوص کشورهای در حال توسعه تلاش دارند، که با شناسایی عوامل مؤثر کشورهای توسعه یافته چرخ توسعه و پیشرفت کشور شان را سریعتر به حرکت در آورند.

در مقدمه، این تحقیق (مقاله) به اهمیت توسعه کشورها و عوامل مؤثر بر آن اشاره شده و سوال اصلی تحقیق این است، که چگونه همکاری های منطقه یی، انواع آن شامل همگرایی اقتصادی، سیاسی، فرهنگی و امنیتی بررسی شده و مزایای آن نظیر رشد اقتصادی و تقویت امنیت مطرح می شود، چالش هایی چون اختلافات سیاسی و تفاوت های اقتصادی نیز مورد توجه قرار گرفته است.

بخش دیگری از مقاله به تعریف توسعه اقتصادی و مؤلفه های آن مانند افزایش تولید، توزیع عادلانه در آمد و توسعه نیروی انسانی پرداخته و ابعاد مختلف توسعه اقتصادی را معرفی می کند، همچنین چالش هایی چون فقر، کمبود زیر ساخت ها و عدم ثبات سیاسی را بررسی می کند.

در ادامه، اهمیت جغرافیایی افغانستان به عنوان کانون اتصال بین آسیای مرکزی و جنوبی و نقش کشورهای منطقه در توسعه اقتصادی افغانستان مورد بحث قرار می گیرد، افغانستان می تواند به عنوان گذرگاهی برای تجارت و انرژی عمل کند و همکاری های اقتصادی با همسایگان خود را تقویت کند، مثل شروع کار علمی پروژه لوله گاز تاپی در افغانستان، که گاز ترکمنستان را

^۱. ماستر روابط بین الملل، کارشناس تحلیل افکار عامه ریاست مطبوعات معاونیت در امور روابط عامه و استراتژیک ریاست دفتر مقام عالی ریاست الوزراء، ۰۷۷۴۵۵۸۱۸۲

از طریق افغانستان به پاکستان و هند انتقال میدهد و یا ایجاد بازار مشترک افغانستان و ازبکستان و سایر پروژه‌های مشترک افغانستان با کشورهای منطقه که جریان دارند. در این تحقیق به چالش‌ها و موانع همکاری و همگرایی اشاره شده و به ضرورت سیاست‌های جامع برای تحقق اهداف توسعه‌ای در افغانستان تأکید گردیده و در نتیجه یافته‌های این تحقیق نشان میدهد، که همکاری‌های منطقه‌ای می‌تواند به بهبود وضعیت اقتصادی و تحقق توسعه پایدار در این کشور منجر شود.

واژه‌های کلیدی

همگرایی، منطقه، توسعه، اقتصاد، سیاست، امنیت، حمل و نقل، جغرافیا و کانون اتصال.

بخش اول: مقدمه و طرح تحقیق

۱- بیان مسأله

در عصر کنونی یکی از مباحث و اهداف جدی برای مدیران، گردانندگان و حتا شهروندان کشورها مسئله توسعه کشورشان است. کشورهای در حال توسعه تلاش دارند با شناسایی محرک‌های اصلی به توسعه برسند و کشورهای توسعه نیافته تلاش دارند که با شناسایی عوامل مؤثر چرخ توسعه را به حرکت بیاورند. با وجودی که عوامل مختلفی زمینه‌ساز توسعه برای کشورهای توسعه یافته بوده و می‌تواند عوامل مؤثر برای کشورهای در حال توسعه باشند که برخی از آنها عوامل اقتصادی و برخی غیر اقتصادی اند. عمده‌ترین عوامل اقتصادی را که زمینه‌ساز توسعه ذکر نموده عبارتند از: جمعیت، منابع طبیعی، سرمایه، تکنولوژی و مدیریت (مدیریت اقتصادی، سیاسی، طبیعی). اما تعدادی از کارشناسان و صاحب نظران سیاست و توسعه باور دارند که نقش مهم و اساسی را در توسعه کشورها پالیسی سازان و سیاستگران دارند، از طرف دیگر در عصر کنونی ویا در عصر جهانی شدن باور براین است که پیشرفت و توسعه کشورها بدون همکاری و همگرایی منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای ناممکن و یا حرکت بطلی خواهند داشت. با در نظر داشت عوامل و مولفه‌های مطرح شده میتوان گفت یکی از عوامل در توسعه کشورها، همکاری و همگرایی منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای نیز همیشه مطرح بوده و برای صاحب نظران توسعه و سیاست یک اصل مهم بوده که سوال زیر مطرح میگردد.

۱. سوال اصلی: "نقش همکاری و همگرایی منطقه‌ای در توسعه اقتصادی افغانستان

چيست و چگونه می‌تواند به حل چالش‌های اقتصادی این کشور کمک کند؟"

نقش همکاری و همگرایی منطقه ای در توسعه... _____

- **سوال فرعی:** چالش‌های اقتصادی افغانستان، از جمله فقر، بیکاری و عدم دسترسی به بازارهای بین‌المللی، نیاز به همکاری‌های منطقه‌ای را بیشتر می‌کند، آیا همکاری با کشورهای همسایه می‌تواند به بهبود وضعیت اقتصادی افغانستان کمک کند؟

۲_ فرضیه تحقیق

همکاری و همگرایی منطقه‌ای می‌تواند به عنوان یک عامل مؤثر در توسعه اقتصادی افغانستان عمل کند و باعث بهبود وضعیت اقتصادی و اجتماعی این کشور شود.

۳_ پیشینه تحقیق

در مورد همکاری و همگرایی کشورها، مفاهیم و عوامل مؤثر در توسعه کشورها مقالات و کتاب‌های فراوان نوشته شده است اما اینکه مشخص در مورد همکاری و همگرایی منطقه‌ای افغانستان و نقش آن را در توسعه افغانستان مورد بررسی و تحقیق قرار داده باشند صاحب این قلم شاهد نبوده است و یا تلاش صاحب این قلم منجر به پیدا کردن آن نشده است. نویسندگان مهم چون مرتضی درخشان و الهه شعبانی افارانی نویسندگان کتاب توسعه، در این کتاب در مورد مفهوم توسعه، توسعه سیاسی، توسعه فرهنگی و اقتصادی به طور مفصل و جدی بحث نموده‌اند و همچنان دیوید ای لیک و پاتریک ام. مورگان در کتاب نظم‌های منطقه‌ای؛ امنیت سازی در جهان نوین، مایرون واینر و سامویل هانتینگتون در کتاب درک توسعه سیاسی در مورد نظم منطوقوی و توسعه بصورت کلی بحث نموده اما در مورد نقش همکاری‌های منطقه در توسعه کشور بحث نشده است.

برعلاوه اینها سایت خبرگزاری میزان مقاله را تحت عنوان "ضرورت همگرایی منطقه‌ای برای توسعه اقتصادی در افغانستان" نشر کرده است اما در این مقاله بیشتر گزارش است تا یک مقاله تحقیق و علمی. خلاصه این مقاله این است که نیاز است که همگرایی منطقه باشد اما در مقاله نیامده که همگرایی منطقه‌ای نقش در توسعه اقتصادی افغانستان دارند یا خیر، سایت فصلنامه علمی- پژوهشی رنا مقاله را تحت عنوان "نقش بازیگران منطقه‌ای و فرمانطقه‌ای در اقتصاد افغانستان نشر نموده" است که محتوا و تحلیل این مقاله اقتصاد افغانستان را بطور مقطعی بحث نموده است نه نقش بازیگران در توسعه پایدار اقتصادی افغانستان. بنا بر دلایل فوق نوشتن و تحقیق مقاله تحقیقی حاضر در شرایط کنونی برای افغانستان و پالیسی سازان این کشور نیاز است.

۴_ اهمیت تحقیق

تحقیق در زمینه همکاری‌های منطقه‌ای و توسعه اقتصادی افغانستان از اهمیت زیادی برخوردار است، زیرا می‌تواند به سیاست‌گذاران و تصمیم‌گیران در زمینه برنامه‌ریزی‌های اقتصادی و اجتماعی کمک کند و همچنین درک بهتری از روابط اقتصادی بین افغانستان و کشورهای همسایه ارائه دهد.

۵_ ضرورت تحقیق

افغانستان دارای منابع طبیعی و انسانی غنی است، اما بهره‌برداری بهینه از این منابع نیازمند همکاری‌های منطقه‌ای است. این تحقیق می‌تواند به شناسایی ظرفیت‌ها و فرصت‌های موجود در روابط بین‌الملل و منطقه‌ای بپردازد. از طرف دیگر تحقیق در مورد نقش همکاری و همگرایی منطقه‌ای در توسعه اقتصادی افغانستان نه تنها به درک عمیق‌تری از چالش‌ها و فرصت‌های موجود می‌انجامد، بلکه می‌تواند به تدوین سیاست‌ها و راهبردهای مؤثر برای بهبود وضعیت اقتصادی کشور کمک کند.

۶_ هدف تحقیق

هدف این تحقیق، شناسایی و بررسی نقش همکاری و همگرایی منطقه‌ای در توسعه اقتصادی افغانستان و شناسایی راهکارهای علمی و عملی برای تسهیل این همکاری‌ها است.

۸_ روش تحقیق

روشی که در این تحقیق و مقاله به کار گرفته شده است، تحلیلی و استدلالی می‌باشد. در این تحقیق و مقاله بیشتر از دیدگاه‌ها و نظریات صاحب‌نظران و کارشناسان حوزه مربوطه با رویکرد تحلیلی استفاده شده است.

در تحقیق و مقاله حاضر از یک نوع روش جمع‌آوری اطلاعات استفاده صورت گرفته است: روش غیر مستقیم: نویسنده در این تحقیق و مقاله از شیوه غیر مستقیم استفاده نموده است. از کتاب‌ها، منابع الکترونیکی، سایت‌ها و منابع مختلف در موضوع مورد تحقیق استفاده شده است.

۹_ سازماندهی تحقیق

این تحقیق به صورت مقاله در دو بخش ترتیب شده است. بخش اول شامل: خلاصه، بیان مسئله، سوالات، فرضیه، پیشینه، اهمیت، ضرورت، هدف و روش تحقیق.

نقش همکاری و همگرایی منطقه ای در توسعه... _____

بخش دوم: همگرایی منطقه‌ای، توسعه اقتصادی چیست؟، مؤلفه‌های کلیدی توسعه اقتصادی، اهمیت جغرافیایی افغانستان برای کشورهای منطقه از نگاه اقتصادی، پالیسی افغانستان نسبت به همگرایی و همکاری منطقه‌ای، نقش کشورهای منطقه در توسعه اقتصادی افغانستان، نتیجه‌گیری، پیشنهادات در اخیر با ذکر منابع و ترجمه چکیده پایان یافته است.

بخش دوم

۱ - همگرایی منطقه‌ای

همگرایی منطقه‌ای یکی از راهبردهای کلیدی در توسعه اقتصادی و اجتماعی کشورها محسوب می‌شود که بر مبنای همکاری و تعامل میان کشورهای یک منطقه جغرافیایی شکل می‌گیرد. در دهه‌های اخیر، با گسترش روند جهانی‌سازی و افزایش نیاز به همکاری‌های بین‌المللی، مفهوم همگرایی منطقه‌ای اهمیتی بیشتر یافته است. این همگرایی می‌تواند از طریق ایجاد شبکه‌ای از همکاری‌های اقتصادی، سیاسی، اجتماعی، فرهنگی و امنیتی، به رشد و توسعه پایدار کشورهای عضو کمک کند و جایگاه رقابتی آن‌ها را در سطح جهانی بهبود بخشد.

همگرایی منطقه‌ای فرآیندی است که در آن کشورهای نزدیک به هم با تقویت روابط اقتصادی، سیاسی و اجتماعی تلاش می‌کنند تا به اهداف مشترک دست یابند. این اهداف شامل کاهش موانع تجاری، ایجاد بازارهای بزرگ و یکپارچه، افزایش سرمایه‌گذاری‌های متقابل و حتی اتحادهای سیاسی است. همگرایی منطقه‌ای با حذف تعرفه‌های گمرکی و موانع تجاری، تسهیل دسترسی به بازارهای بزرگ‌تر و بهبود شرایط سرمایه‌گذاری، به توسعه اقتصادی و رفاه عمومی مردم در کشورهای عضو منجر می‌شود.

یکی از مهم‌ترین اهداف همگرایی منطقه‌ای افزایش تجارت درون منطقه‌ای است. کاهش تعرفه‌ها و موانع تجاری باعث افزایش گردش کالاها و خدمات میان کشورهای عضو می‌شود و فرصت‌های جدیدی برای کسب‌وکارها ایجاد می‌کند. علاوه بر این، ایجاد بازارهای مشترک، فضای اقتصادی بزرگ‌تر و رقابت‌پذیرتر را به وجود می‌آورد که باعث می‌شود شرکت‌ها بتوانند به بهبود بهره‌وری و نوآوری بپردازند. به این ترتیب، فرصت‌های شغلی افزایش یافته و نرخ بیکاری در منطقه کاهش می‌یابد.^(۸)

کاهش وابستگی به کشورهای ثالث نیز از دیگر اهداف این همگرایی است. کشورهای عضو، با تامین نیازهای خود از یکدیگر، می‌توانند از وابستگی اقتصادی به کشورهای

خارج از منطقه بکاهند و در برابر شوک‌های اقتصادی جهانی مقاومت بیشتری نشان دهند. همگرایی منطقه‌ای همچنین با تقویت زیرساخت‌ها و توسعه پروژه‌های مشترک، مانند شبکه‌های حمل‌ونقل، ارتباطات و انرژی، موجب دسترسی بهتر شهروندان به خدمات می‌شود.

همگرایی منطقه‌ای می‌تواند تفاهم و همدلی میان کشورها را نیز افزایش دهد. به واسطه همکاری‌های اقتصادی و تجاری، تبادلات فرهنگی نیز بهبود می‌یابد و به کاهش اختلافات فرهنگی و ایجاد همبستگی میان ملت‌ها کمک می‌کند. در نتیجه، کشورها نه تنها از نظر اقتصادی و سیاسی بلکه از نظر اجتماعی و فرهنگی نیز نزدیک‌تر می‌شوند که می‌تواند به حل مسائل و چالش‌های مشترک مانند امنیت منطقه‌ای و مشکلات زیست‌محیطی کمک کند.

همگرایی منطقه‌ای با وجود مزایای خود، با چالش‌های متعددی نیز روبرو است. از مهم‌ترین این چالش‌ها تفاوت‌های اقتصادی میان کشورهای عضو است. برخی کشورها به دلیل ساختار اقتصادی و میزان توسعه‌یافتگی، ممکن است نتوانند به سرعت سایر اعضا رشد کنند و این اختلافات می‌تواند به ایجاد تنش و نارضایتی منجر شود. علاوه بر این، اختلافات سیاسی و رقابت‌های منطقه‌ای نیز می‌تواند مانع پیشبرد همگرایی شود و روند اجرای توافقات را پیچیده‌تر کند.^(۷)

وابستگی زیاد به کشورهای عضو نیز ممکن است چالشی دیگر ایجاد کند. هرچند همگرایی اقتصادی به کاهش وابستگی به کشورهای خارج از منطقه کمک می‌کند، اما ممکن است در برخی شرایط، کشورها نسبت به سیاست‌ها و تصمیمات کشورهای دیگر وابسته شوند. این مساله می‌تواند به محدودیت در اجرای سیاست‌های مستقل اقتصادی و کاهش استقلال کشورها منجر شود.

نمونه‌های موفق از همگرایی منطقه‌ای وجود دارد که می‌تواند الگویی برای سایر مناطق باشد. اتحادیه اروپا با ایجاد واحد پولی مشترک و بازارهای یکپارچه، توانسته به یکی از بزرگ‌ترین اقتصادهای جهان تبدیل شود. همچنین، سازمان همکاری‌های شانگهای بر همکاری‌های سیاسی و امنیتی متمرکز است و کشورهای آسیای مرکزی و چین را در بر می‌گیرد و سازمان کشورهای صادرکننده نفت نمونه‌ای از همکاری اقتصادی در حوزه انرژی که به هماهنگی تولید و قیمت نفت کمک می‌کند، اتحادیه کشورهای جنوب شرق آسیا با ایجاد همکاری‌های اقتصادی، به موفقیت‌های قابل توجهی در کاهش

_____ نقش همکاری و همگرایی منطقه ای در توسعه...

موانع تجاری و افزایش سرمایه‌گذاری دست یافته است. این موفقیت‌ها نشان می‌دهد که همگرایی منطقه‌ای، در صورت برنامه‌ریزی و اجرای دقیق، می‌تواند به ابزاری موثر برای رشد و توسعه کشورهای عضو تبدیل شود.

همگرایی منطقه‌ای به عنوان راهبردی برای توسعه پایدار و رشد اقتصادی، از اهمیت بسیاری برخوردار است. موفقیت در همگرایی نیازمند شناخت و مدیریت چالش‌های موجود و ایجاد توازن میان منافع کشورها است. اجرای دقیق سیاست‌های همگرایی و تقویت اعتماد میان اعضا می‌تواند به رشد و توسعه اقتصادی، بهبود رفاه عمومی و ایجاد پیوندهای عمیق‌تر فرهنگی و اجتماعی کمک کند و در نهایت، به ارتقای جایگاه کشورها در نظام جهانی بیانجامد.^(۶)

۲- توسعه اقتصادی چیست؟

توسعه اقتصادی به فرایند بهبود پایدار در سطح زندگی، رفاه، درآمد و شرایط اجتماعی و اقتصادی جامعه اشاره دارد. این مفهوم فراتر از رشد اقتصادی صرفاً کمی، به بهبود کیفیت زندگی، کاهش نابرابری‌ها، افزایش فرصت‌های شغلی، و دسترسی به خدمات بهداشتی و آموزشی می‌پردازد. توسعه اقتصادی به معنای ایجاد تغییرات ساختاری و اقتصادی در جامعه است که بتواند کیفیت زندگی را برای افراد جامعه بهبود بخشد و فرصت‌های جدیدی برای پیشرفت فردی و جمعی فراهم کند. این توسعه با رشد تولید، افزایش درآمد و گسترش فرصت‌های اقتصادی برای تمام طبقات جامعه مشخص می‌شود و به طور کلی از معیارهای کمی و کیفی برای سنجش رفاه جامعه استفاده می‌کند.^(۵)

در فرایند توسعه اقتصادی، یکی از اهداف اصلی کاهش نابرابری‌ها و افزایش عدالت اقتصادی است. جامعه‌ای که در آن همه افراد بتوانند به منابع اقتصادی دسترسی داشته باشند و فرصت‌های برابر برای پیشرفت داشته باشند، می‌تواند به شکلی پایدار رشد کند. برای دستیابی به این هدف، سرمایه‌گذاری در بخش‌های زیرساخت مانند تعلیم و تربیه، صحت، و حمل‌ونقل اهمیت دارد، چرا که این بخش‌ها با فراهم آوردن شرایط مطلوب برای زندگی، به بهبود شاخص‌های توسعه اقتصادی کمک می‌کنند. به علاوه، تقویت نهادهای اقتصادی و ارتقای بهره‌وری نیز از جمله مواردی است که در توسعه اقتصادی نقش اساسی ایفا می‌کند. نهادهای اقتصادی قوی، با ایجاد فضای مناسب برای سرمایه‌گذاری و حفظ حقوق مالکیت، به گسترش فعالیت‌های اقتصادی و افزایش اعتماد در بازار کمک می‌کنند.^(۴)

یکی از جنبه‌های مهم توسعه اقتصادی، تمرکز بر توسعه انسانی است. این رویکرد تاکید دارد که توسعه نه تنها باید بر افزایش تولید و رشد اقتصادی تمرکز کند، بلکه باید به بهبود سلامت، آموزش و رفاه عمومی جامعه نیز توجه داشته باشد. آموزش، به عنوان یکی از مهم‌ترین ارکان توسعه انسانی، به ارتقای دانش و مهارت‌های افراد کمک می‌کند و به آنها توانایی می‌بخشد تا در فعالیتهای اقتصادی شرکت کنند و نوآوری‌های جدیدی را ایجاد کنند. علاوه بر این، بهبود سطح صحت عمومی و دسترسی به خدمات صحتی، افزایش کارایی و بهره‌وری نیروی کار را نیز در پی دارد و به همین ترتیب به رشد اقتصادی کمک می‌کند.

توسعه اقتصادی بدون رشد پایدار امکان‌پذیر نیست. رشد پایدار به معنای استفاده بهینه از منابع طبیعی و حفاظت از محیط‌زیست است. با توجه به اینکه منابع طبیعی محدود هستند و مصرف بی‌رویه آنها می‌تواند به تخریب محیط‌زیست منجر شود، توسعه اقتصادی باید به گونه‌ای باشد که نیازهای نسل‌های آینده را نیز مد نظر قرار دهد. این امر نیازمند سیاست‌های زیست‌محیطی پایدار و مدیریت منابع طبیعی به شیوه‌ای منطقی است. استفاده از منابع تجدیدپذیر و کاهش آلودگی‌های زیست‌محیطی از جمله اقداماتی است که می‌تواند به پایداری رشد اقتصادی کمک کند.^(۳)

یکی دیگر از محورهای مهم توسعه اقتصادی، ایجاد بستر مناسب برای سرمایه‌گذاری و کارآفرینی است. با فراهم کردن شرایطی که سرمایه‌گذاران بتوانند با اطمینان در بخش‌های مختلف اقتصادی سرمایه‌گذاری کنند، می‌توان به افزایش تولید و ایجاد فرصت‌های شغلی جدید کمک کرد. کارآفرینی نیز یکی از عوامل مهم در توسعه اقتصادی است که می‌تواند به ارتقای سطح تولید و نوآوری منجر شود. از طرفی، دولت‌ها با ارائه مشوق‌ها و حمایت‌های مالی به کارآفرینان و کسب‌وکارهای نوپا، می‌توانند فضای کسب‌وکار را بهبود بخشند و فرصت‌های جدیدی برای اشتغال و تولید ایجاد کنند.^(۵)

در مجموع، توسعه اقتصادی یک فرآیند پیچیده و چندبعدی است که نیازمند توجه به عوامل مختلف از جمله بهبود زیرساخت‌ها، توسعه انسانی، حفاظت از محیط‌زیست و ایجاد فرصت‌های برابر برای همه اعضای جامعه است. این عوامل در کنار هم، می‌توانند جامعه‌ای پایدار و پویا ایجاد کنند که در آن همه افراد بتوانند از فرصت‌های موجود برای بهبود کیفیت زندگی خود بهره‌مند شوند و در عین حال به شکلی پایدار به پیشرفت خود و جامعه کمک کنند.

نقش همکاری و همگرایی منطقه ای در توسعه... _____

۳- اهمیت جغرافیایی افغانستان برای کشورهای منطقه از نگاه اقتصادی

افغانستان به دلیل موقعیت جغرافیایی منحصر به فرد خود در قلب آسیا از اهمیت بسیاری برای کشورهای منطقه برخوردار است. این کشور به عنوان یک پل ارتباطی میان آسیای مرکزی، جنوبی، غربی و خاورمیانه عمل می‌کند و همین جایگاه جغرافیایی می‌تواند بستر مناسبی برای رشد همکاری‌های اقتصادی و تجاری منطقه‌ای فراهم آورد. افغانستان با هم‌مرز بودن با کشورهای چین، پاکستان، ایران، و کشورهای آسیای مرکزی، به عنوان یک راه ترانزیتی طبیعی میان این مناطق شناخته می‌شود و امکان دسترسی به بازارهای مختلف را برای کشورهای همسایه و سایر کشورهای منطقه فراهم می‌کند.

از لحاظ اقتصادی، افغانستان می‌تواند به عنوان یک مسیر مهم برای انتقال انرژی میان کشورهای تولیدکننده و مصرف‌کننده در منطقه عمل کند. این کشور در همسایگی کشورهای دارای منابع غنی انرژی در آسیای مرکزی قرار دارد و به کشورهای پرمصرف در جنوب آسیا نزدیک است. به عنوان مثال، پروژه‌هایی نظیر خط لوله تاپی که ترکمنستان، افغانستان، پاکستان و هند را به هم متصل می‌کند، نمادی از ظرفیت افغانستان در نقش ترانزیتی است که می‌تواند دسترسی به منابع انرژی را تسهیل کند و در عین حال درآمدهای مالی و فرصت‌های شغلی برای افغانستان به همراه داشته باشد.

علاوه بر بخش انرژی، افغانستان می‌تواند به عنوان مسیر ارتباطی برای تجارت کالا و خدمات میان کشورهای آسیای مرکزی، جنوبی و غربی عمل کند. برای کشورهای چین، هند و پاکستان که به دنبال دسترسی به بازارهای آسیای مرکزی هستند، افغانستان کوتاه‌ترین و به صرفه‌ترین مسیر ممکن است. در نتیجه، افزایش تعاملات تجاری و ترانزیت کالاها از طریق افغانستان، می‌تواند به رشد اقتصادی کشورهای همسایه و افزایش مبادلات تجاری میان این کشورها کمک کند. همچنین، توسعه زیرساخت‌های حمل‌ونقل در افغانستان از جمله جاده‌ها و راه‌آهن‌ها، می‌تواند امکان انتقال سریع‌تر و مقرون به صرفه‌تر کالاها را فراهم کند و به تبع آن، وابستگی اقتصادی و تعاملات بازرگانی کشورهای منطقه را افزایش دهد.^(۸)

وجود منابع طبیعی غنی در افغانستان، از جمله ذخایر مس، آهن، طلا، لیتیوم و سنگ‌های قیمتی، یکی دیگر از عوامل جذابیت اقتصادی این کشور برای کشورهای منطقه است. این منابع می‌تواند به عنوان فرصت برای سرمایه‌گذاری خارجی و تقویت صنایع معدنی عمل کند. برای کشورهای چینی که به دنبال تأمین منابع معدنی هستند، دسترسی به ذخایر افغانستان می‌تواند یک مزیت اقتصادی قابل توجه به شمار رود. همکاری‌های منطقه‌ای در

بهره‌برداری از این منابع طبیعی می‌تواند نه تنها به تقویت اقتصاد افغانستان کمک کند بلکه باعث تأمین نیازهای صنعتی و اقتصادی کشورهای همسایه و منطقه نیز شود. افغانستان همچنین می‌تواند به عنوان یک بازار مصرف جدید برای کالاها و خدمات کشورهای منطقه عمل کند. با وجود جمعیت نسبتاً جوان و افزایش نیازهای مصرفی، این کشور ظرفیت بالقوه‌ای برای توسعه روابط تجاری و صدور کالاهای مصرفی از کشورهای همسایه دارد. این امر می‌تواند به افزایش صادرات کشورهای منطقه به افغانستان و در نتیجه رشد اقتصادی آنان منجر شود. علاوه بر این، تقویت روابط تجاری و سرمایه‌گذاری در افغانستان می‌تواند به کاهش فقر و ایجاد فرصت‌های شغلی در این کشور منجر شود و در نهایت باعث ثبات اجتماعی و سیاسی در افغانستان گردد که این امر نیز به نفع کشورهای همسایه خواهد بود.

با توجه به موقعیت جغرافیایی و ظرفیت‌های اقتصادی افغانستان، همکاری‌های اقتصادی با این کشور می‌تواند به ارتقای امنیت اقتصادی و تجاری منطقه منجر شود. افغانستان به عنوان یک حلقه واسط در مسیرهای ترانزیتی و تجاری میان کشورهای مختلف، می‌تواند به افزایش تعاملات منطقه‌ای و کاهش وابستگی به کشورهای خارج از منطقه کمک کند. این تعاملات نه تنها باعث تقویت اقتصاد افغانستان و افزایش رفاه در این کشور می‌شود بلکه به همگرایی بیشتر کشورهای منطقه و توسعه پایدار آنان نیز کمک می‌کند.^(۹) با این حال، برای استفاده از ظرفیت‌های موجود اقتصادی افغانستان وضعیت امنیتی و سیاسی برای منطقه مهم و حایز اهمیت است. با ثبات سیاسی و امنیتی این کشور می‌تواند به نقطه اتکایی مهم برای توسعه اقتصادی منطقه تبدیل شود و به ایجاد فضای اقتصادی باثبات‌تر و پویاتر در کل منطقه کمک کند.

۴- پالیسی افغانستان نسبت به همگرایی و همکاری منطقه‌ای

پالیسی افغانستان نسبت به همگرایی و همکاری منطقه‌ای بر اساس اصولی همچون توسعه اقتصادی، همکاری‌های امنیتی و تقویت روابط فرهنگی با کشورهای همسایه و منطقه بوده. با توجه به موقعیت جغرافیایی و استراتژیک افغانستان، این کشور همواره تلاش کرده تا بستر مناسبی برای تعاملات مثبت منطقه‌ای فراهم کرده و نقش موثری در پیوندهای اقتصادی و فرهنگی ایفا کند. در این راستا، سیاست افغانستان بر پایه اهدافی اقتصادی، امنیتی و اجتماعی استوار است.

از جنبه اقتصادی، افغانستان به دنبال جذب سرمایه‌گذاری‌های خارجی از کشورهای منطقه و همسایه بوده و به‌خصوص در پروژه‌های بزرگ همچون کریدورهای تجاری و زیرساخت‌های انرژی

نقش همکاری و همگرایی منطقه ای در توسعه... _____

توجه ویژه ای دارد. این پروژه‌ها نه تنها به توسعه زیرساخت‌های کشور کمک می‌کنند، بلکه بستر همکاری‌های گسترده‌تری را نیز ایجاد می‌نمایند. تقویت روابط تجاری با کشورهای همسایه، مانند پاکستان، ایران و کشورهای آسیای مرکزی نیز از دیگر اولویت‌های کلیدی است. این تعاملات تجاری می‌توانند از یک سو منجر به افزایش صادرات و از سوی دیگر وابستگی به واردات را کاهش دهند، که در نهایت به تقویت اقتصاد ملی منجر می‌شود.

همکاری‌های امنیتی بخش دیگری از سیاست افغانستان در حوزه منطقه‌ای است. افغانستان به دنبال همکاری‌های امنیتی با کشورهای همسایه است تا تهدیدات امنیتی مشترک مانند قاچاق مواد مخدر و مبارزه با ناامنی‌های منطقه‌ای را به‌طور موثری مدیریت کند. این همکاری‌ها شامل تبادل اطلاعات، اجرای تمرین‌های مشترک و مدیریت دقیق‌تر مرزها است. از آنجا که افغانستان در تقاطع مسیرهای مختلف ترانزیتی منطقه‌ای قرار دارد، امنیت مرزهای آن نه تنها برای خود این کشور بلکه برای تمام منطقه دارای اهمیت ویژه‌ای است.

در حوزه فرهنگی و اجتماعی نیز افغانستان با هدف ارتقای تعاملات فرهنگی با کشورهای منطقه، به‌ویژه از طریق تبادل دانشجویان، برگزاری برنامه‌های فرهنگی و تقویت زبان و ادبیات مشترک، گام‌های مهمی برداشته است. حفاظت از میراث فرهنگی مشترک نیز بخشی از این سیاست‌ها است که افغانستان و کشورهای منطقه را در مسیر حفظ و تقویت هویت‌های تاریخی و فرهنگی خود قرار می‌دهد.^(۱۰)

یکی دیگر از ابعاد مهم پالیسی افغانستان، همکاری با سازمان‌های منطقه‌ای مانند سارک، سازمان همکاری‌های اسلامی و سازمان همکاری‌های شانگهای است. عضویت و مشارکت فعال در این سازمان‌ها، بستر مناسبی برای تقویت روابط اقتصادی و سیاسی با کشورهای عضو فراهم می‌کند. همچنین، مشارکت در پروژه‌های مشترک منطقه‌ای، مانند پروژه‌های انرژی و ترانزیت، کریدورهای اقتصادی، پروژه‌های چند کشوری پیامد توسعه اقتصادی را در پی خواهند داشت. مثل پروژه لوله گاز تاپی که گاز ترکمنستان را از طریق افغانستان به پاکستان و هند انتقال می‌دهد کار عملی این پروژه بزرگ با حضوری مقامات و سران افغانستان و ترکمنستان در مراسم که به این مناسبت در شهر هرات دایرگردیده بود به تاریخ ۲۱ سنبله ۱۴۰۳ شروع گردید و یا ایجاد بازار مشترک بین افغانستان و ازبکیستان و سایر پروژه‌های مشترک افغانستان با کشورهای منطقه که جریان دارند. نمونه‌ای از این سیاست‌ها است که علاوه بر تقویت همکاری‌های اقتصادی، پیامدهای توسعه‌ای مثبت برای منطقه نیز به همراه خواهد داشت.

در مجموع، افغانستان با تدوین و اجرای سیاست‌های هدفمند و مبتنی بر همگرایی منطقه‌ای، به دنبال تقویت روابط اقتصادی، امنیتی و فرهنگی با کشورهای منطقه همسایه است. این سیاست‌ها، علاوه بر دستیابی به اهداف توسعه‌ای افغانستان، می‌تواند به شکل‌گیری یک بستر پایدار برای همکاری‌های منطقه‌ای کمک کند و زمینه‌ساز ثبات و پیشرفت مشترک میان کشورهای منطقه باشد.

۵- نقش کشورهای منطقه در توسعه اقتصادی افغانستان

کشورهای منطقه به دلیل نزدیکی جغرافیایی و منافع مشترک اقتصادی، نقش برجسته در توسعه اقتصادی افغانستان دارند. این کشورها با استفاده از ظرفیت‌های اقتصادی، سیاسی و اجتماعی خود، می‌توانند به تقویت زیرساخت‌ها، بهبود ثبات اقتصادی و افزایش رفاه در افغانستان کمک کنند. کشورهای همسایه، از جمله ایران، پاکستان، چین، و کشورهای آسیای مرکزی، به دلیل موقعیت جغرافیایی و وابستگی اقتصادی، نقش ویژه‌ای در این توسعه دارند و همواره تلاش‌هایی برای حمایت و مشارکت در پروژه‌های اقتصادی افغانستان صورت گرفته است. این مشارکت‌ها می‌توانند با افزایش امنیت و ثبات در افغانستان، به نفع کل منطقه باشند.

یکی از مهم‌ترین زمینه‌های همکاری کشورهای منطقه، سرمایه‌گذاری در زیر ساخت‌های حمل و نقل افغانستان است. از آنجا که این کشور به‌عنوان کانون اتصال آسیای مرکزی به آسیای جنوبی عمل می‌کند، توسعه شبکه‌های جاده‌ای و ریلی در افغانستان می‌تواند به تسهیل ترانزیت کالا و کاهش هزینه‌های تجاری برای کشورهای منطقه منجر شود. چین با طرح جاده ابریشم جدید و همکاری اقتصادی در قالب پروژه‌های بزرگ زیرساختی، به دنبال بهبود راه‌های دسترسی به افغانستان و تسهیل تجارت با این کشور است. این طرح نه تنها افغانستان را به شبکه تجاری گسترده‌تری متصل می‌کند، بلکه فرصت‌های شغلی و سرمایه‌گذاری در افغانستان را نیز افزایش می‌دهد.

کشورهای آسیای مرکزی نیز می‌توانند با استفاده از ظرفیت‌های منابع انرژی خود، به توسعه اقتصادی افغانستان کمک کنند. افغانستان می‌تواند با ایجاد زیرساخت‌های لازم برای انتقال انرژی، به‌عنوان مسیر ترانزیتی برای انتقال برق و گاز از کشورهای آسیای مرکزی به جنوب آسیا عمل کند. پروژه‌هایی مانند کاسا-۱۰۰۰ که برق تاجیکستان و قرقیزستان را از طریق افغانستان به پاکستان منتقل می‌کند، نمونه‌ای از این همکاری‌های منطقه‌ای است. این نوع پروژه‌ها نه تنها درآمدی پایدار برای افغانستان ایجاد می‌کنند بلکه باعث ارتقای ثبات و رشد اقتصادی در کل منطقه می‌شوند.

نقش همکاری و همگرایی منطقه ای در توسعه... _____

ایران و پاکستان نیز با توجه به مرزهای مشترک و روابط فرهنگی و تاریخی، می‌توانند نقش مؤثری در توسعه اقتصادی افغانستان داشته باشند. ایران با توسعه بنادر خود، از جمله بندر چابهار، به افغانستان امکان دسترسی به آب‌های آزاد و افزایش تجارت خارجی را می‌دهد. این بندر به‌عنوان یک مسیر جایگزین برای واردات و صادرات افغانستان اهمیت زیادی دارد و می‌تواند هزینه‌های تجارت را کاهش داده و به تنوع مسیرهای تجاری کمک کند. پاکستان نیز با ارتقای زیرساخت‌های مرزی و تسهیل قوانین تجاری، می‌تواند به افزایش مبادلات اقتصادی و رونق تجارت مرزی میان دو کشور کمک کند. بهبود روابط تجاری و کاهش تعرفه‌های مرزی می‌تواند فرصت‌های اقتصادی جدیدی برای هر دو کشور ایجاد کند و به افزایش تعاملات اقتصادی منجر شود.^(۸)

نقش امنیتی کشورهای منطقه نیز در توسعه اقتصادی افغانستان غیرقابل انکار است. بی‌ثباتی و ناامنی در افغانستان نه تنها مانعی برای سرمایه‌گذاری و توسعه زیرساخت‌ها محسوب می‌شود، بلکه تأثیر منفی بر امنیت و ثبات کشورهای همسایه نیز دارد. کشورهای منطقه با حمایت از صلح و ثبات در افغانستان، می‌توانند شرایط لازم برای توسعه اقتصادی پایدار در این کشور را فراهم کنند. چین و روسیه به‌عنوان بازیگران مهم در منطقه، در تلاش هستند تا با تقویت امنیت در افغانستان، زمینه را برای سرمایه‌گذاری و توسعه اقتصادی فراهم کنند. ایجاد یک محیط امن و باثبات در افغانستان می‌تواند سرمایه‌گذاران را جذب کند و منابع مالی بیشتری را به سمت این کشور هدایت نماید.

به‌طور کلی، کشورهای منطقه با ایجاد بسترهای مناسب برای همکاری اقتصادی، به‌ویژه در زمینه زیرساخت‌ها، ترانزیت انرژی، تجارت مرزی و تقویت امنیت، می‌توانند در توسعه اقتصادی افغانستان نقش مؤثری ایفا کنند. با توجه به ظرفیت‌های اقتصادی و موقعیت راهبردی افغانستان، همکاری‌های منطقه‌ای می‌تواند به ایجاد یک فضای باثبات و پویا برای توسعه اقتصادی پایدار در افغانستان منجر شود و منافع مشترکی برای همه کشورهای منطقه ایجاد کند. این تعاملات نه تنها به بهبود رفاه و ارتقای سطح زندگی مردم افغانستان کمک می‌کند، بلکه باعث ایجاد یک منطقه با ثبات‌تر و از لحاظ اقتصادی قوی‌تر می‌شود که توانایی مقابله با چالش‌های مشترک را دارد.

نتیجه

تحقیق حاضر به بررسی نقش همکاری و همگرایی منطقه‌ای در توسعه اقتصادی افغانستان پرداخته است. با توجه به چالش‌های موجود و عدم توسعه‌یافتگی اقتصادی این کشور و عدم

دسترسی به بازارهای بین‌المللی، همکاری‌های منطقه‌ای می‌تواند به عنوان یک راهکار مؤثر برای بهبود وضعیت اقتصادی افغانستان عمل کند.

همگرایی منطقه‌ای به شکل‌های مختلفی از جمله همکاری‌های اقتصادی، سیاسی و فرهنگی می‌تواند به افزایش تجارت، کاهش تنش‌های امنیتی و تقویت هویت فرهنگی بین کشورهای همسایه و منطقه منجر شود. همچنان، افغانستان به عنوان یک کانون اتصال در منطقه، می‌تواند فرصت‌های ویژه‌ای برای جذب سرمایه‌گذاری و توسعه زیرساخت‌ها فراهم کند.

با این حال، چالش‌هایی همچون اختلافات سیاسی و عدم وجود زیرساخت‌های مناسب می‌تواند مانع از تحقق این همکاری‌ها شود. بنابراین، نیاز به استراتژی‌های جامع و هماهنگ بین افغانستان و کشورهای همسایه و منطقه به منظور تسهیل همکاری‌های اقتصادی و سیاسی احساس می‌شود.

در نهایت، یافته‌های این تحقیق نشان می‌دهد که با همکاری‌های منطقه‌ای و شناخت دقیق از ظرفیت‌های موجود می‌توان به توسعه پایدار و بهبود وضعیت اقتصادی افغانستان دست یافت اما نباید روابط و همکاری بین‌المللی را نادیده گرفت این همکاری‌ها نه تنها به نفع افغانستان، بلکه به نفع کل منطقه خواهد بود و می‌تواند به توسعه، ثبات و امنیت بیشتری در این بخش از جهان منجر شود.

پیشنهادات

برای توسعه اقتصادی افغانستان و تحقق همگرایی و همکاری منطقه‌ای، پیشنهاداتی در زمینه‌های مختلف می‌توان مطرح کرد که هدف آن‌ها بهبود وضعیت اقتصادی، اجتماعی و امنیتی افغانستان با همکاری کشورهای منطقه است. این پیشنهادات به شرح زیر هستند:

۱. توسعه زیرساخت‌های حمل‌ونقل و ترانزیت: افغانستان می‌تواند به عنوان یک پل ارتباطی و کانون اتصال میان کشورهای آسیای مرکزی و جنوبی عمل کند. ایجاد و بهبود زیرساخت‌های جاده‌ای و ریلی، مانند راه‌ها و خطوط راه‌آهن، می‌تواند تجارت و ترانزیت کالاها را تسهیل کند و درآمدهای پایدار برای افغانستان ایجاد نماید. کشورهای همسایه مانند چین، پاکستان، ایران و کشورهای آسیای مرکزی می‌توانند با سرمایه‌گذاری مشترک در این پروژه‌ها، به ایجاد راه‌های ترانزیتی کارآمد کمک کنند.

۲. همکاری در بخش انرژی و پروژه‌های مشترک انتقال انرژی: افغانستان به دلیل موقعیت جغرافیایی‌اش می‌تواند به عنوان مسیر ترانزیتی برای انتقال برق و گاز بین آسیای مرکزی و جنوب آسیا عمل کند. توسعه و گسترش پروژه‌هایی مانند کاسا-۱۰۰۰ و تاپی، که افغانستان را به کشورهای تولیدکننده و مصرف‌کننده انرژی متصل می‌کند، می‌تواند به افغانستان درآمدهای مالی و اشتغال‌زایی فراوانی به همراه آورد.

نقش همکاری و همگرایی منطقه ای در توسعه...

۳. ایجاد و گسترش بازارهای تجاری مشترک و مناطق آزاد تجاری: ایجاد مناطق آزاد تجاری در مرزهای مشترک افغانستان با کشورهای همسایه، می‌تواند تعاملات تجاری را افزایش دهد و فرصت‌های اقتصادی بیشتری را برای هر دو طرف ایجاد کند. این مناطق می‌توانند مبادلات کالاها را تسهیل کنند و از این طریق به افزایش درآمدها و کاهش بیکاری در افغانستان کمک کنند.

۴. همکاری در زمینه توسعه منابع طبیعی و سرمایه‌گذاری در معادن: افغانستان دارای منابع طبیعی و معدنی فراوانی از جمله مس، آهن، لیتیوم و سنگ‌های قیمتی است که می‌توانند به عنوان یکی از منابع اصلی درآمد کشور عمل کنند. همکاری کشورهای منطقه و سرمایه‌گذاری مشترک در استخراج و بهره‌برداری از این منابع می‌تواند به توسعه صنایع معدنی و ایجاد فرصت‌های شغلی در افغانستان کمک کند.

۵. تقویت همکاری‌های فرهنگی و تبادلات علمی و آموزشی: تقویت روابط فرهنگی و علمی میان افغانستان و کشورهای منطقه می‌تواند به ارتقای توانمندی‌های نیروی انسانی و افزایش همبستگی منطقه‌ای کمک کند. برگزاری دوره‌های آموزشی، تبادل دانشجو، و ایجاد برنامه‌های مشترک آموزشی می‌تواند مهارت‌ها و دانش لازم را برای پیشرفت و توسعه اقتصادی در افغانستان فراهم کند.

۶. بهبود شرایط سرمایه‌گذاری و کاهش موانع تجاری: بهبود فضای کسب‌وکار در افغانستان و کاهش موانع تجاری میان افغانستان و کشورهای منطقه می‌تواند سرمایه‌گذاری‌های بیشتری را به این کشور جذب کند. اصلاح قوانین و مقررات، ارائه مشوق‌های مالیاتی و ایجاد بسترهای حقوقی مناسب برای حمایت از سرمایه‌گذاری‌های خارجی می‌تواند جذابیت افغانستان را برای سرمایه‌گذاران منطقه‌ای افزایش دهد.

با اجرای این پیشنهادات و تقویت همکاری‌های منطقه‌ای، افغانستان می‌تواند از موقعیت جغرافیایی و منابع طبیعی خود بهره‌برداری بهتری کند و به توسعه اقتصادی پایدار و ارتقای سطح رفاه عمومی کمک کند. همگرایی اقتصادی و همکاری‌های منطقه‌ای، علاوه بر ایجاد فرصت‌های اقتصادی، می‌تواند به ایجاد امنیت و ثبات در افغانستان و منطقه نیز کمک کند.

منابع

أ- کتاب‌ها

۱. اوانز، پیترو، توسعه یا چپاول، ترجمه عباس مخبر (تهران، دفتر مطالعات سیاسی و بین‌المللی، ۱۳۸۸).
۲. بدیع، پرفسور برتران، توسعه سیاسی، مترجم دکتر احمد نقیب‌زاده (نشر قومس - تهران، ۱۳۸۹).
۳. درخشان، مرتضی، توسعه: (تهران، ۱۳۹۸).
۴. قربانی، احمد، کتاب توسعه اقتصادی، (کتاب الکترونی، ۱۳۹۵).

۵. مشیرزاده، حمیرا، تحول مفاهیم در روابط بین‌الملل، (تهران: نشر سمت، ۱۳۸۸)،
۶. مورگان، پاتریک ام، دیوید ای. لیک، نظم‌های منطقه‌ای (امنیت‌سازی در جهان نوین)، ترجمه سیدجلال دهقانی فیروز آبادی، (پژوهشکده مطالعات راهبردی، ۱۳۹۵)،
۷. هانتینگتون، ساموئل، مایرون واینر، درک توسعه سیاسی، (پژوهشکده مطالعات راهبردی، ۱۳۷۹)،

ب- منابع اینترنتی

۸. ضرورت همگرایی منطقه‌ای برای توسعه اقتصادی در افغانستان:
<https://www.mizanonline.ir/fa/news/147970/%D8%B6%D8%B1%D9%88%D8%B1%D8%AA-%D9%87%D9%85%DA%AF%D8%B1%D8%A7%DB%8C%DB%8C-%D9%85%D9%86%D8%B7%D9%82%D9%87%E2%80%8C%D8%A7%DB%8C-%D8%A8%D8%B1%D8%A7%DB%8C-%D8%AA%D9%88%D8%B3%D8%B9%D9%87-%D8%A7%D9%82%D8%AA%D8%B5%D8%A7%D8%AF%DB%8C-%D8%AF%D8%B1-%D8%A7%D9%81%D8%BA%D8%A7%D9%86%D8%B3%D8%AA%D8%A7%D9%86> (
۹. فصلنامه علمی - پژوهشی رنا
(<https://research.ru.edu.af/da/doi/full/105/6077e81027534/78>)
۱۰. مرکز بین‌المللی مطالعات صلح:
(<https://peace-ipsc.org/fa/%D9%87%D9%85%DA%A9%D8%A7%D8%B1%DB%8C-%D9%87%D8%A7%DB%8C-%D9%85%D9%86%D8%B7%D9%82%D9%87-%D8%A7%DB%8C-%D9%88-%D8%A7%D9%87%D9%85%DB%8C%D8%AA-%D8%A2%D9%86-%D8%A8%D8%B1%D8%A7%DB%8C-%D8%AA%D9%88%D8%B3%D8%B9> /

څېړنېار حميدالله نيازی

د مرکزي آسيا په اړه د اسلامي امارت د بهرني سياست ارزونه

لنډيز

اسلامي امارت د ۲۰۲۱ ز. د جنوري پر ۱۵ مه واک ته له رسېدو وروسته د بېطرفه او اقتصادمحوره بهرني سياست په ټاکلو د سيمې او نړۍ يو شمېر هېوادونو له اسلامي امارت سره په سياسي او اقتصادي برخو کې تعاملاتو ته زړه ښه او د پام وړ پرمختګ يې وکړ، په اقتصادي برخه کې افغان حکومت په تېرو درېو کلونو کې توانېدلی چې د مرکزي آسيا له هېوادونو سره په ګډه پوله سوداګريز بازارونه، د تېر حکومت پر مهال د لاسليک شوو پروژو پيل او تر څنګ يې د مرکزي آسيا هېوادونه په افغانستان کې په بېلابېلو برخو کې پانګونې ته هڅولي چې په ځينو برخو کې عملي چارې هم پيل شوي دي.

همدارنګه په سياسي برخه کې د مرکزي آسيا هېوادونو ته د افغان چارواکو سفرونه او تر څنګ يې د مرکزي آسيا د هېوادونو لورې پورې چارواکو راتلل کابل ته د دې زمينه برابره کړه چې د مرکزي آسيا هېوادونو له اسلامي امارت سره د لا ښه تعامل رامنځ ته کولو په موخه دوی ته سياسي استازولۍ په واک کې ورکړې او ترڅنګ يې خپل سفارتونه هم په کابل کې پرانيستي پرېښودل.

په دې څېړنه کې له تشریحي- تحليلي مېتود څخه کار اخیستل شوی او ډول يې کتابتوني دی.

په پایله کې موندل شوي چې د افغانستان اسلامي امارت او د مرکزي آسيا د هېوادونو ترمنځ سياسي او اقتصادي اړيکې ښه والی، د اسلامي امارت بېطرفه، متوازن او اقتصادمحوره بهرنی سياست ښودل شوی دی.

سريزه

افغانستان د مرکزي آسيا د هېوادونو ګاونډی هېواد دی او د يادې سيمې له درېو هېوادونو ترکمنستان، ازبکستان او تاجکستان سره ۲۲۵۰ کيلو متره اوږده پوله لري، افغانستان د مرکزي آسيا له هېوادونو سره له ژبني، مذهبي او فرهنگي مشترکاتو سربېره د ښو اړيکو اوږده مخينه هم لري؛ نو له همدې امله د اسلامي امارت له واکمنۍ وروسته يو

خل بیا د مرکزي آسیا له هېوادونو سره په اړیکو کې ځانگړې پاملرنه شوې او له یادو هېوادونو سره په سیاسي او اقتصادي برخو کې د اړیکو پراختیا ته پام شوی.

د افغانستان جغرافیه په سیمه کې له ځانگړي جیوپولیتیک او جیواکونومیک موقعیت څخه برخمنه ده چې د سیمې د هېوادونو ترمنځ د سیاسي، اقتصادي او امنیتي اړیکو په جوړښت کې مهم نقش لوبولی شي؛ نو له همدې امله یې بهرنی سیاست هم اقتصادمحوره او متوازن دی، اسلامي امارت په تېره درې کلنه موده کې د بېطرفه او اقتصاد محور بهرني سیاست په لرلو توانېدلی د نړۍ له بېلابېلو هېوادونو او په ځانگړې توگه د مرکزي آسیا له هېوادونو سره په سیاسي او اقتصادي اړیکو کې د پرمختگ زمینه برابره کړې چې ښه بېلگه یې د مرکزي آسیا په هېوادونو کې اسلامي امارت ته د سیاسي استازولویو (سفارتونو) سپارل، د اسلامي امارت نوم له تور لېسټه لرې کول، په اقتصادي برخو کې د راکړې ورکړې زیاتوالی او په کابل کې د مرکزي آسیا د هېوادونو د سفارتونو نه بندېدل هغه څه دي چې د اسلامي امارت او د دغې سیمې د هېوادونو ترمنځ شاهد یو.

د افغانستان جغرافیایي موقعیت د مرکزي او جنوبي آسیا ترمنځ د سیاسي، اقتصادي او امنیتي اړیکو په جوړښت کې مهم نقش لوبولی شي، د اسلامي امارت له واکمنېدو سره په افغانستان کې سر تاسري امنیت او د افغانستان لپاره د اقتصاد محور بهرني سیاست ټاکل د هغو خوبونو رښتیا کېدو ته زمینه برابروي چې د سیمې او په ځانگړې توگه د مرکزي آسیا د هېوادونو لپاره دغه فرصت رامنځ ته کړی چې خپله انرژي او طبیعي زېرمې د افغانستان له لارې د جنوبي آسیا هېوادونو ته انتقال کړي، دا چې د مرکزي آسیا هېوادونه د انرژۍ او طبیعي زېرمو پراخه سرچینې لري چې د دوی له داخلي اړتیاو زیاتې دي او تر څنګ یې د جنوبي آسیا صنعتي هېوادونه لکه پاکستان او هند چې د انرژۍ له کمښت سره مخ دي؛ د افغانستان له لارې د دغې انرژۍ انتقال پاکستان او هند ته تر ټولو ښه او ارزانه لار ده؛ نو پکار ده چې له دغه فرصته سمه گټه پورته شي، همدارنگه افغانستان د برېښنا، گازو او خوراکي توکو له پلوه په ځان بسیا نه دی او تر ډېره د مرکزي آسیا په هېوادونو متکي دی؛ نو په دې مقاله کې د اسلامي امارت بهرنی سیاست د مرکزي آسیا د هېوادونو پر وړاندې ارزول شوی او بحث پرې شوی دی چې د مرکزي آسیا هېوادونو پر وړاندې د افغانستان د اسلامي امارت بهرنی سیاست څه ډول دی؟.

د مرکزي آسیا هېوادونه د انرژۍ او طبیعي زېرمو په لرلو په سیمه کې ځانگړی ارزښت لري، دا چې افغانستان د انرژۍ او خوراکي توکو په برخه کې په دغو هېوادونو متکي دی

د مرکزی آسیا په اړه د اسلامي امارت د بهرني...
او له اسلامي امارت سره یې اړیکو هم پرمختګ کړی؛ نو د مرکزی آسیا له هېوادونو سره د
اسلامي امارت د بهرني سياست ارزونه ځانګړی اهمیت لري.
د دې څېړنې موخه د مرکزی آسیا په اړه د اسلامي امارت د بهرني سياست ارزونه او په
تېرو درېو کلونو کې د مرکزی آسیا له هېوادونو سره د اسلامي امارت د سياسي او اقتصادي
اړیکو د پرمختګ معلومول دي.

د بهرني سياست پېژندنه

که څه هم د بهرني سياست په اړه د نړيوالو اړیکو پوهانو بېلابېل تعريفونه شتون لري؛
خو په دې هکله تر ټولو هر اړخيز تعريف د نړيوالو اړیکو پوه کی. جي. هالېستي (K. G. Holsti)
کړی دی، ده په خپل کتاب «مبانی تحليل سياست خارجي» کې چې په فارسي
ژباړل شوی؛ بهرني سياست داسې تعريفوي: بهرني سياست هغه پدیده ده چې د حکومت
له پولو وراخوا هېوادونه يې د ستراتېژۍ نقش، موخو او کړنو په بڼه په نورو هېوادونو کې پر
مخ وړي.^۱

په ټوليزه توګه ويلي شو د بهرني سياست تګلارې چې په ننۍ نړۍ کې هېوادونه ترې
ګټه پورته کوي او خپل بهرني سياست د همدغو تګلارو په رڼا کې پرمخ بوځي؛ په لاندې
ډول دي:

لومړی: منځوی بهرني سياست په نړيواله کچه په يوه هېواد کې د نورو هېوادونو د
لاسوهنې ټيټه کچه له نورو هېوادونو سره په سياسي، اقتصادي او کلتوري برخو کې د
ډيپلوماټيکو اړیکو نشتوالی او د بهرنيو هېوادونو له نفوذ څخه ځان ژغورلو ته وايي چې په
اوس وخت کې يې بڼه بېلګه د شمالي کوريا هېواد دی.

دویم: بېطرفه بهرني سياست دی چې د بين الدوله حقوقو له مخې يو بېطرفه دولت به
خپله خاوره په جګړه کې د ښکېلو دولتونو پر ضد د پوځي اډې په توګه نه کاروي او نه به د
جګړې ښکېلو خواو ته پوځي مرستې ورکوي چې په اوس وخت کې د داسې حکومت بېلګه
د ترکمنستان هېواد دی.

درېیم: ډيپلوماټيک ايتلاف او د پوځي يووالي سياست، په دغه سياست کې هېوادونه
په يواځې ځان نه شي کولای خپلو موخو ته ورسېږي او خپلو ګټو څخه دفاع وکړي او يا هم
د ورپېښو ګواښونو مخه ونيسي؛ نو له همدې امله په نورو هېوادونو تکيه کوي او يو ګډ
ډيپلوماټيک او پوځي يووالی رامنځ ته کوي، لکه د ناټو اتحاد او يا هم د ډلبيز امنيت تړون
سازمان.^۲

اوس پوښتنه دا ده چې اسلامي امارت د نورو هېوادونو پر وړاندې په بهرني سياست کې له دغو تگلارو څخه له کومې استفاده کوي؟

د تېر حکومت له سقوط سره سم اسلامي امارت پر افغانستان د دویم ځل لپاره واکمن شو او له حاکمیت څو ورځې وروسته یې په داسې حال کې د حکومت اعلان وکړ چې مدون بهرنی سياست یې نه درلود، که څه هم دا ستونزه تر دې مهاله پر خپل ځای ده؛ خو د اسلامي امارت د چارواکو له ویناو او کړنو څخه داسې برېښي چې یو خپلواک، بېطرفه، متوازن او اقتصادمحوره بهرنی سياست لري، د اسلامي امارت په لومړیو کې داسې گنگوسې او اندېښنې موجودې وې چې نوی اسلامي نظام به د سیمې او نړۍ د هېوادونو له لوري په رسمیت وپېژندل شي او که نه چې رښتیا هم دا یو پېچلې مسئله وه او ده.^۳

که څه هم تر دې دمه اسلامي امارت د امریکا متحده ایالاتو د فشارونو له امله د کوم هېواد له لوري په رسمیت نه دی پېژندل شوی؛ خو د سیمې گڼ شمېر هېوادونو خپلو گټو ته په کتو له اسلامي امارت سره تعامل ته مخه کړې او دغه لړۍ ورځ تر بلې د پراخېدو په حال کې ده، د سیمې ډېرو هېوادونو په ځانگړې توگه د مرکزي آسیا هېوادونو د اسلامي امارت د بهرني سياست هرکلی کړی او له افغانستان سره یې په اقتصادي راکړه او ورکړه کې عملاً بوخت دي چې دغه اقتصادي شراکت یواځې د افغانستان اړتیا نه؛ بلکې د مرکزي آسیا د هېوادونو اړتیا هم گڼل کېږي.

د مرکزي آسیا په اړه د اسلامي امارت بهرنی سياست

د مرکزي آسیا د هېوادونو پر وړاندې د افغانستان اسلامي امارت بهرنی سياست متوازن او اقتصادمحوره دی.

۱- اقتصادمحوره بهرنی سياست

ټاپي، ټاپ اوکاسا ۱۰۰۰ هغه سترې اقتصادي پروژې وې چې هوکړه لیکونه یې د تېر حکومت پرمهال افغان چارواکو د مرکزي آسیا له هېوادونو، پاکستان او هند سره په گډه لاسلیک کړې وه، دغو سترو اقتصادي پروژو چې د افغانستان، مرکزي آسیا، پاکستان او هند هېوادونو لپاره حیاتي ارزښت درلود؛ د تېر حکومت پر مهال د امنیتي ستونزو له امله له خنډ او ځنډ سره مخ شوې، دا چې اوسمهال په افغانستان کې د اسلامي امارت په راتگ بشپړ امنیت راغلی او د یادو پروژو د بیا پیلېدو لپاره زمینه هم برابره شوې؛ نو اسلامي امارت هم د ۲۰۲۴ ز. د سپتمبر پر ۱۱ مه د ټاپي (TAPI) پروژې عملي چارې پیل کړې.^۴

د مرکزي آسیا په اړه د اسلامي امارت د بهرني...
أ: ټاپي (TAPI): دغه پروژه چې د ترکمنستان گاز د افغانستان له لارې پاکستان او هند ته انتقالوي؛ له اقتصادي پلوه یوه ارزښتناکه پروژه ده، دغه اوږد مهاله پروژه به د افغانستان تر څنګ د پاکستان او هند لپاره د طبیعي گازو او انرژۍ په برخه کې د پام وړ اسانتیاوې رامنځ ته کړي او ټولو هېوادونو لپاره به حیاتي ارزښت ولري، د دغې پروژې هوکړه لیک د ۲۰۱۵ ز. د ډسمبر میاشتې پر ۱۳ مه د ترکمنستان، افغانستان، پاکستان او هند تر منځ لاسلیک شو^۶ چې تر دې مهاله یې د پایپ لاین د غځېدو چارې څوارلس کیلو مترو ته رسېدلي دي.^۷

لومړۍ شکل: د ټاپي پروژې له لارې د گازو د لېږد نقشه.^۸

ب: کاسا-۱۰۰۰ (CASA-1000): دغه پروژه چې له قرغزستان او تاجکستان څخه د افغانستان له لارې پاکستان ته برېښنا لېږدوي؛ په ۲۰۱۶ ز. کې د قرغزستان، تاجکستان، افغانستان او پاکستان تر منځ یې هوکړه لاسلیک شوه^۹، د دې پروژې مالي لګښت ۱٫۷ میلیارده ډالره دی او مالي ملاتړ یې د نړیوال بانک (World Bank) له خوا شوی و، دغه پروژه باید د ۲۰۱۹ ز. تر پایه بشپړه شوې وای؛ خو د ځینو ستونزو له امله داسې و نه شول.

د نوي نظام په راتلو د دغې پروژې د پلي کېدو هیلې یو ځل بیا راژوندۍ شوې او د پروژې ښکېلو هېوادونو له اسلامي امارت نه د یادې پروژې د عملي چارو د پیل غوښتنه وکړه، همدارنګه د تاجکستان ولسمشر امام علي رحمان هم د نړیوال بانک له رئیس آجی بانګا (AjiBanga) سره په لیدنه کې د کاسا ۱۰۰۰ پروژې په بیا پیلېدو ټینګار وکړ^{۱۰}؛ خو د

دغې پروژې په هکله اسلامي امارت هم د ۱۴۰۲ ل د حوت پر ۱۹ مه له ښکېلو لوریو سره ګډه ناسته وکړه او د یادې پروژې د بیا پیلېدو قرارداد یې لاسلیک کړ.^{۱۱} دویم شکل: د کاسا ۱۰۰۰ پروژې له لارې د برېښنا د لېږد نقشه.^{۱۲}

ج: ټاپ ۵۰۰ (TAP-500): د دغې پروژې هوکړه لیک د ترکمنستان، افغانستان او پاکستان ولسمشرانو په ۲۰۱۵ ز. عشق اباد کې لاسلیک کړ.^{۱۳} چې ۲۰۰۰ مېگاواټه برېښنا به له ترکمنستانه د افغانستان له لارې پاکستان ته انتقالوي، د دې پروژې قرارداد له ترکی شرکت چالیک هولډنگ سره د ۱٫۶ میلیارده ډالرو په ارزښت لاسلیک شوی و، تمه وه چې د دغې پروژې کارونه به د درېو کلونو په موده کې تکمیل او ګټې اخیستنې ته وسپارل شي؛ خو د امنیتي ستونزو له امله یې چارې له ځنډ سره مخ شوې،^{۱۴} د اسلامي امارت له واکمنېدو وروسته د دغې پروژې د عملي چارو د پیلېدو په موخه یو ځل بیا د افغان، ترکمن او د هولډینګ شرکت چارواکو ترمنځ په کابل کې درې اړخیزه ناسته تر سره شوه،^{۱۵} په یاده ناسته کې د اوبو او برېښنا سرپرست وزیر، د ترکمنستان د انرژۍ او د چالیک هولډینګ شرکت استازو ګډون کړی و او د پروژې د عملي تطبیق او د نقشې په هکله بحث وشو.^{۱۶}

د: له مرکزي آسیایي هېوادونو سره د ګډ بازارونو جوړول: د هېوادونو تر منځ ګډ بازارونه د اقتصادي پیاوړتیا تر څنګ د فرهنګي او ټولنیزو اړیکو د پیاوړتیا لامل هم کېږي، دا ډول بازارونه د غړو هېوادونو ترمنځ د توکو او خدماتو ازاد حرکت، د تعرفو کمول یا له منځه وړل او په مختلفو اقتصادي برخو کې همکارۍ ته زمینه برابروي، افغانستان هم له

د مرکزي آسيا په اړه د اسلامي امارت د بهرني...
خپلو شمالي گاونډيو هېوادونو تاجکستان او ازبکستان سره گډ بازارونه لري چې د سيمې
د خلکو د اقتصادي پياوړتيا او د خوښۍ لامل شوي دي.

- د افغانستان او تاجکستان تر منځ گډ بازار: د افغانستان بدخشان ولايت چې له
تاجکستان هېواد سره په گډه پوله پروت دی، په شمال ختيځه سيمه کې له دغه هېواد
سره په اشکاشم، شغنان، نسي، ميمي او خوان ولسواليو کې گډ بازارونه لري چې په اونۍ
کې يوه ورځ (شنبه) پرانېستي وي او د دواړو غاړو خلک د توکو پېر او پلور لپاره له همدغو
بازارونو څخه استفاده کوي، دغه بازارونه د دواړو سيمو خلکو لپاره د اهميت وړ دي، په
خانگړې توگه افغان لوري اوسېدونکو ته، کله چې د يادو ولسواليو لارې د زياتې واورې د
ورښت له امله د بدخشان له مرکز سره وتړل شي، د سيمې اوسېدونکي په يادو بازارونو کې
توکي رانيسي.^{۱۷}

کله چې د کرونا وېروس په نړيواله کچه په چټکۍ سره په خپرېدو شو؛ د تاجکستان
حکومت ياد بازارونه د کرونا وېروس د مخنيوي په موخه وتړل، دا چې ياد بازارونه د سيمې
دواړو غاړو اوسېدونکو لپاره حياتي ارزښت درلوده؛ نو د دوی اړتيا ته په کتو د دواړو
هېوادونو چارواکو په گډ تفاهم ياد بازارونه وروسته له څلورو کلونو بېرته پرانېستل او د تېر
په څېر به په اونۍ کې يوه ورځ (شنبه) پرانېستي وي^{۱۸}؛ همدارنگه د کندوز ولايت د صنعت
او سوداگرۍ مسؤلین وايي چې د تاجکستان د ختلان ولايت د سوداگرۍ له مسؤلينو سره
هوکړې ته رسېدلي چې په شېرخان بندر کې د افغانستان او تاجکستان تر منځ گډ بازار
رامنځ ته شي چې تاجکستاني لوري په سرحدي سيمه کې د گډ بازار پرانېستلو ته لېوالتيا
ښودلې ده او ژمنه يې کړې چې په نږدې راتلونکي کې به د دواړو هېوادونو تر منځ د ياد
بازار پرانېست غونډه وشي.^{۱۹}

- د افغانستان او ازبکستان تر منځ گډ بازار: لکه څرنگه چې افغانستان له
تاجکستان سره پر پوله گډ بازارونه لري، همدارنگه يې له ازبکستان سره هم د امو سيند
هغې غاړې ته گډ بازار لري، دغه بازار د ۲۰۲۴ ز. د اگست پر ۲۹ مه د ازبکستان د ترمز
ښار په سرحدي سيمه په ۳۶ هکتاره ځمکه کې جوړ شو چې د دواړو هېوادونو سوداگر
خپل مالونه له تعرفې او وېزې پرته د پلور لپاره ياد بازار ته وروړي او تر څنگ يې عام
افغانان هم کولای شي له وېزې پرته د اړتيا وړ توکي له دغه بازاره راونيسي.^{۲۰}

له دا ډول بازارونو جوړولو څخه موخه د هېوادونو تر منځ د اړیکو پراختیا او د سوداګرۍ د کچې د لوړوالي لاملېږي؛ نو پکار ده چې دا ډول بازارونه له نورو ګاونډیو هېوادونو سره هم په پوله جوړ شي چې د بې روزګارۍ کچه راټیټه او اقتصاد پرې پیاوړی شي.

۲: د سیاسي تعامل له لارې مرکزي آسیا رسمیت پېژندلو ته قانع کول

په سیاسي برخه کې د اسلامي امارت تر ټولو ستره موخه د سیمې او نړۍ د هېوادونو له لوري په رسمیت پېژندل دي چې دغې موخې ته د رسېدو لپاره د اسلامي امارت لوړپوړو چارواکو د سیمې او نړۍ هېوادونو ته په بېلابېلو کچو سفرونه تر سره کړي، په ځانګړې توګه د مرکزي آسیا هېوادونو ته یې تګ راتګ روښانه دی.

أ- رسمیت پېژندنه: کله چې یو نوی حکومت رامنځ ته کېږي؛ نو دغه حکومت هغه وخت سیاسي مشروعیت پیدا کوي چې له یاد حکومت سره د نورو دولتونو سیاسي اړیکې رامنځ ته شي، په یو او بل خاوره کې سیاسي استازولۍ پرانېزي، په بېلابېلو برخو کې د تړونونو لاسلیک تر سره شي او د اعلاميې نظریې پر بنسټ یاد حکومت په رسمیت وپېژني؛ نو همدغې مرحلې او اړیکو ته رسمیت پېژندنه وايي.^{۲۱}

ب- د ډیپلوماټیکو استازوليو سپارل: اسلامي امارت په تېره څلور کلنه موده کې په دې توانېدلی چې د هېوادونو تر منځ په بهرني سياست کې انډول وساتي چې دغه کار یې د سیمې د هېوادونو د خونې وړ ګرځېدلی؛ نو پر همدې اساس د سیمې او په ځانګړې توګه د مرکزي آسیا ځینو هېوادونو افغان حکومت سره د اړیکو د لا پیاوړتیا په موخه سفارتونه په واک کې ورکړل، په مرکزي آسیا کې ترکمنستان لومړنی هېواد و چې د ۱۴۰۰ل. د حوت پر ۲۶ مه^{۲۲}، قزاقستان د ۱۴۰۲ل. د حمل پر ۳۱ مه^{۲۳}، ازبکستان د ۱۴۰۲ل. د دلوي پر ۱۴ مه او تر څنګ یې قرغزستان اسلامي امارت ته سفارتونه وسپارل.^{۲۴}

د مرکزي آسیا په هېوادونو کې تاجکستان یواځنی هېواد دی چې اسلامي امارت سره ښې اړیکې نه لري؛ نو له همدې امله یې سفارت د تېر حکومت چارواکو په واک کې ورکړی؛ خو له دې سر بېره بیا هم د ۱۴۰۲ل. د حمل پر ۱۴ مه د خاروغ قونسلګرۍ اسلامي امارت ته په واک کې ورکړه.^{۲۵}

نو ویلای شو د دغو استازوليو سپارل خپله د رسمیت پېژندنې په معنی ده؛ خو اسلامي امارت غواړي چې د مرکزي آسیا دغه هېوادونه دوی په بشپړ ډول په رسمیت وپېژني.

ج- افغانستان ته د مرکزي آسیا هېوادونو د چارواکو سفرونه: د اسلامي امارت له واکمنېدو څخه تر دې دمه د مرکزي آسیا هېوادونو ګڼ شمېر چارواکو افغانستان ته سفرونه

د مرکزي آسيا په اړه د اسلامي امارت د بهرني...
 وکړل او له اسلامي امارت سره يې په سياسي، امنيتي او اقتصادي برخو کې ناستې وکړې،
 ازبکستان يو له دغو هېوادونو څخه دی چې واک ته د اسلامي امارت له رسېدو ورسته يې
 لوړ پوړو چارواکو کابل ته په بېلابېلو کچو سفرونه وکړل او له نوي افغان حکومت سره يې د
 تعامل لار خپله کړه، د دغو سفرونو پيل په مختلفو وختونو کې ترسره شوی چې دلته ترې
 يادونه کوو: د ۲۰۲۱ ز. د اکتوبر پر ۷ مه د ازبکستان د بهرنيو چارو وزير عبدالعزیز کاملوف
 سفر،^{۲۶} د ۲۰۲۲ ز. د جون پر ۱۹ مه کابل ته د ازبکستان د ولسمشر ځانگړو استازو
 عبدالعزیز کاملوف او عصمت الله ایرگش اف سفر،^{۲۷} د ۱۴۰۲ ل. د کب پر ۲۳ مه کابل ته
 د ازبکستان د بهرنيو چارو وزير بختيار سعیدوف په مشرۍ ۵۰ کسيزه پلاوي سفر،^{۲۸} د
 ۲۰۲۴ ز. د اگست پر ۲۹ مه افغانستان ته د ازبکستان د صدراعظم دويم سفر^{۲۹} او د
 ۱۴۰۳ ل. د زمري پر ۲۷ مه کابل ته د ازبکستان د لومړي وزير عبدالله عارف اوف په
 مشرۍ د پلاوي سفر چې د اسلامي امارت له واکمنېدو ورسته تر ټولو لوی سفر گڼل
 شوی،^{۳۰} په دغه سفر کې د ازبکستان لومړي وزير او د افغانستان د رياست الوزراً اقتصادي
 مرستيال عبدالغني برادر تر منځ د ۲،۵ ميليارده ډالرو په ارزښت ۳۵ هوکړه ليکونه لاسليک
 شول چې ۱۲ يې د پانگونې په برخه کې وو چې ارزښت يې ۱،۴ ميليارده ډالر اټکل شوی
 او ۲۳ نور هوکړه ليکونه د سوداگرۍ په برخه کې چې ارزښت يې ۱،۱ ميليارد ډالر کېده.^{۳۱}
 په تېرو څلورو کلونو کې د دواړو هېوادونو تر منځ سفرونه تر ډېره موخه يې له اسلامي
 امارت سره په سياسي او اقتصادي برخو کې د اړيکو ښه کول دي چې دغه اړيکې ورځ تر
 بلې مثبت لوري ته روانې دي او تر څنګ يې د اسلامي امارت لوړ پوړو چارواکو هم
 ازبکستان ته په بېلابېلو وختونو کې سفرونه کړي چې د افغانستان په اقتصادي وضعيت
 يې مثبت اغېز کړی.

ترکمنستان هم د بېطرفه بهرني سياست په درلودو د اسلامي امارت له بریا وروسته د
 افغانستان پر وړاندې خپله بېطرفي وساتله او له نوي افغان حکومت سره يې د اړيکو
 پرېکولو پر ځای په سياسي او اقتصادي برخو کې د تعامل لار خپله کړه، ترکمنستان غواړي
 د دغو تعاملاتو له لارې ټاپي او ټاپ پروژې چې د امنيتي ستونزو له امله ځنډېدلې وې، د
 بيا پيلېدو لپاره لار هواره کړي چې په همدې موخه يې له افغان چارواکو سره د ليدو په
 موخه سفرونه وکړل چې دلته ترې يادونه کوو: د ۲۰۲۱ ز. د اکتوبر پر ۳۰ مه کابل ته د
 ترکمنستان د بهرنيو چارو وزير رشيد مرادوف دوه ورځنی سفر،^{۳۲} د ۲۰۲۳ ز. د ډسمبر پر
 ۱۶ مه د ترکمنستان د بهرنيو چارو وزير د اسلامي امارت له بهرنيو چارو وزير مولوي

امیرخان متقي سره د هرات ولایت تورغونډۍ بندر کې کتنه^{۳۳} او د ۱۴۰۳ل. د ثور پر ۵ مه کابل ته د ترکمنستان د لوړپوړي پلاوي سفر و.^{۳۴}

د دغو سفرونو موخه تر ډېره له اسلامي امارت سره په سياسي او اقتصادي برخو کې د اړیکو غځول دي، د مرکزي آسیا په هېوادونو کې تاجکستان یواځنی هېواد دی چې له اسلامي امارت سره یې په سياسي برخه کې اړیکې ښې نه دي او تل یې د اسلامي امارت له مخالفو ډلو څخه ملاتړ کړی؛ خو له دې سربېره بیا هم د دواړو هېوادونو تر منځ په اقتصادي برخه کې راکړه ورکړه شتون لري، د اسلامي امارت او د مرکزي آسیا د نورو هېوادونو تر منځ د سياسي او اقتصادي اړیکو پراختیا او د دوی تر منځ د چارواکو تگ راتگ د دې لامل شو چې تاجکستان هم له اسلامي امارت سره د تقابل پر ځای د تعامل لار خپل کړه او چارواکو یې له کابل لیدنې پیل کړې، کابل ته د تاجکستان د لوړپوړي چارواکي سید مؤمن یتیموف او ورسره پلاوي د سفر موخه د دواړو هېوادونو تر منځ د شته ستوزو حل ښودل شوی، دا د دواړو هېوادونو تر منځ لومړنی سفر نه؛ بلکې تر دې دمخه هم یاد پلاوي کابل ته سفر کړی و.^{۳۵}

افغان حکومت تل ویلي چې له ټولو هېوادونو په ځانگړې توگه له گاونډیو هېوادونو سره داسې اړیکې غواړي چې د یو او بل په کورنیو چارو کې له مداخلې پرته او په متقابل احترام ولاړې وي، قرغزستان په مرکزي آسیا کې د تاجکستان گاونډی هېواد دی، که څه هم له افغانستان سره گډه پوله نه لري؛ خو دواړه هېوادونه په سياسي، امنیتي او اقتصادي برخو کې متقابلې همکارۍ ته اړتیا لري، له قرغزستان سره د افغانستان اړیکې د تېر حکومت پر مهال پراختیا وموندله، په ځانگړې توگه د سوداگرۍ په برخه کې د پام وړ بدلون راغی، د اسلامي امارت په راتگ سره د دواړو هېوادونو تر منځ اړیکې نورې هم غښتلې شوې چې لامل یې د دواړو هېوادونو تر منځ د لوړپوړو چارواکو گډ سفرونه بلل شوي، د اسلامي امارت له واکمنېدو وروسته کابل ته د قرغزستان د ولسمشر ځانگړی استازی طلعت بېک مصدق اوف^{۳۶} د اقتصاد او تجارت وزیر په مشرۍ د خصوصي سکتور پلاوي^{۳۷} او د ۱۴۰۳ل. د لیندۍ پر ۲۹ مه د دغه هېواد د اقتصاد او تجارت وزیر سفرونه تر سره کړل.^{۳۸} د دواړو هېوادونو تر منځ پخوانیو او اوسنیو اړیکو ته په کتو ویلای شو چې د دغو سفرونو موخه هم تر ډېره د دواړو هېوادونو تر منځ د سياسي او امنیتي اړیکو تر څنگ د سوداگرۍ د کچې لوړوالی ښيي.

د مرکزي آسيا په اړه د اسلامي امارت د بهرني... د قزاقستان او د اسلامي امارت اړیکې په تېرو څلورو کلونو کې ښې وې او د افغانستان پر وړاندې يې تگلاره تر ډېره اقتصادي ده؛ خو د سياسي اړیکو په برخه کې هم له افغان حکومت سره تعامل لري، قزاقستان که څه هم اسلامي امارت په رسمیت نه دی پېژندلی؛ خو د اسلامي امارت سياسي استازی يې د شارزادفر په توگه منلی،^{۳۹} د يادولو وړ ده قزاقستان تر دې دمخه د ۱۴۰۳ ل. د غبرگولي پر ۱۵ مه اسلامي امارت له تور لېسته هم بهر کړ چې د اسلامي امارت له تود هرکلي سره مخ شو او دا کړنه يې د دواړو هېوادونو تر منځ په سياسي او سوداگريزو اړیکو اغېزمنه وبلله،^{۴۰} د دغو اړیکو د پراختيا لپاره د قزاقستان چارواکو افغانستان ته سفرونه وکړل، د ۱۴۰۲ ل. د وري پر ۲۶ مه کابل ته د قزاقستان د صدراعظم مرستيال او د سوداگرۍ وزير سفر،^{۴۱} د ۱۴۰۴ ل. د غويي پر لومړۍ کابل ته د ياد هېواد د صدراعظم مرستيال سيریک ژومانگرين دويم سفر^{۴۲} او د همدې کال د چنگاښ پر ۲۰ مه کابل ته يې د بهرنيو چارو وزير سفر وکړ.^{۴۳}

افغانستان ته د مرکزي آسيا د هېوادونو د لوړپوړو چارواکو سفرونه او له افغان حکومت سره په سياسي او اقتصادي برخو کې هوکړې د دې څرگندونه کوي چې د دواړو لوريو تر منځ اړیکې ښې لوري ته روانې دي.

۳- د مرکزي آسيا هېوادونه قانع کول چې د اسلامي امارت ضد ډلو ته پنا ور نه کړي

کله چې اسلامي امارت د افغانستان واک د دويم ځل لپاره تر لاسه کړ، د سيمې او نړۍ هېڅ هېواد دې ته حاضر نه شو چې د اسلامي امارت سياسي مخالفينو ته د دوی پر وړاندې د سياسي او پوځي فعاليت تر سره کولو اجازه ورکړي؛ خو تاجکستان په مرکزي آسيا کې يواځنی هېواد و چې د اسلامي امارت مخالفو ډلو ته يې په خپل قلمرو کې د فعاليت کولو اجازه ورکړه او په دوشنبه کې ورته سياسي دفتر خلاص کړ،^{۴۴} که څه هم د تاجکستان لوړپوړو چارواکو د اسلامي امارت د مخالفو ډلو له ملاتړه انکار کوي؛ خو په دوشنبه کې د هغوی فعاليت او شتون يې د ملاتړ څرگندونه کوي، دا لومړی ځل نه دی چې تاجکستان د افغان حکومت مخالفو ډلو ته په خپل قلمرو کې د فعاليت تر سره کولو اجازه ورکوي؛ بلکې د اسلامي امارت په تېره دوره کې هم دغه هېواد د يادو ډلو ملاتړ او ځای ور کړی و چې د دواړو هېوادونو د اړیکو د خرابېدو لامل شو^{۴۵}؛ نو د مرکزي آسيا د هېوادونو په اړه د اسلامي امارت د بهرني سياست يوه موخه دا ده چې دغه هېوادونه د اسلامي امارت ضد ډلو له ملاتړ هغوی ته پټنځای ورکولو څخه راوگرځوي.

۴- د یو او بل په کورنیو چارو کې نه لاسوهنه

د اسلامي امارت بهرنی سیاست بېطرفه، متوازن او اقتصاد محوره دی او د نورو هېوادونو په کورنیو چارو کې د نه مداخلې پر بنسټ ولاړ دی، همدارنگه اسلامي امارت له نورو هېوادونو هم تمه لري چې د دوی په کورنیو چارو کې له مداخلې ډډه وکړي چې وکولای شي د سیمې او نړۍ له هېوادونو سره بې پرې او پرمختللي اړیکې ولري.

۵- د نشه یي توکو او داعش خلاف مبارزه کې د همکارۍ جلبول

د تېر حکومت پر مهال افغانستان د نشه یي توکو په کرکيله، تولید او خرڅلاو او د داعش ترهگرې ډلې په مرکز بدل شوی و چې تر شا یې د یو شمېر بهرنیو هېوادونو او مافیایي ډلو لاسونو شتون درلود؛ خو د اسلامي امارت د کلکې مبارزې له امله د له منځه تلو په حال کې دي.

أ: په افغانستان کې د نشه یي توکو کرکيله، تولید او خرڅلاو د تېرو جگړو او ناخوالو زېږنده وه او د نړۍ ۹۰ سلنه نشه یي توکو (هرویین او تریاک) تقاضا له همدې ځایه پوره کېده.^{۴۶} چې له امله یې افغانستان د تېر حکومت پر مهال نړیوال شهرت هم تر لاسه کړ او په نړۍ کې د نشه یي توکو د تولید کوونکو هېوادونو په کتار کې لومړی ځای خپل کړ، همدارنگه د ۱۴۰۱ ل. د لیندۍ پر ۱۰ مه د ملگرو ملتونو سازمان د نشه یي توکو ادارې (UNODC) ویلي و چې افغانستان د نړۍ تر ټولو ستر د تریاکو تولیدوونکی هېواد دی چې له څلورو او یا له درېو یوه برخه تریاک د تاجکستان، ازبکستان، ترکمنستان او قرغزستان له لارې روسیې او پاتې نور یې د بالکان له لارې اروپایي هېوادونو ته قاچاقېږي.^{۴۷}

که څه هم د تېر حکومت پر مهال په کابل کې د افغان چارواکو او د مرکزي آسیا د هېوادونو د چارواکو تر منځ د نشه یي توکو د قاچاق د مخنیوي په موخه دوه ورځنۍ ناسته وشوه او په یاده ناسته کې په گډه همکارۍ تاکید هم وشو^{۴۸}؛ خو د پام وړ بدلون په کې رانغی، د اسلامي امارت په راتگ دغه نړیواله پدیده پرته د کوم هېواد له مرستې د اسلامي امارت مشر امیرالمؤمنین هیبت الله اخندزاده د ځانگړي فرمان پر اساس د نشه یي توکو کرکيله، تولید او قاچاق ممنوع اعلان شو او سرغړونکو پر وړاندې یې کوټلي گامونه پورته کړل چې په ترڅ کې یې ۱۷ زره او ۲۴۰ تنه شکمن کسان، ۱۱۹ ټنه بېلابېل نشه یي توکي او الکولي مشروبات او د ۵۳۹۰ ټنه کیمیاوي مواد ونیول شول، سر بېره پر دې د ۱۳۱۵ فابریکو او لابراتوارونو د له منځه وړلو تر څنگ ۲۱۷۴۳ هکتاره ځمکه د کوکنارو له کښته پاکه کړه.^{۴۹} د نشه یي توکو پر وړاندې مبارزه که څه هم د اسلامي امارت له توانه

د مرکزي آسيا په اړه د اسلامي امارت د بهرني... پورته وه؛ خو د کلک هوډ او ارادې پر مټ يې کابو کړې ده، د اسلامي امارت دغه مبارزه د ايران^{۵۰} او ترکيې هېوادونو له لوري وستايل شوه او ترکيې هېواد له اسلامي امارت سره په دې برخه کې د همکارۍ ډاډ ورکړ.^{۵۱}

دا چې د مرکزي آسيا هېوادونه د افغانستان له نشه يي توکو څخه کړېدل او اوس هم په دې اړه اندېښنه لري؛ نو د مرکزي آسيا په اړه د اسلامي امارت د بهرني سياست بله موخه دا ده چې د نشه يي توکو د بشپړ مخنيوي په موخه د دغو هېوادونو همکاري راجلب کړي او د دغو توکو اقتصادي بديلونو په رامنځ ته کولو کې له مرکزي آسيا څخه مادي او تخنيکي همکاري ترلاسه کړي.

ب: که څه هم داعش په لومړيو کې يو نړيواله پدیده نه وه او د مشخصو هېوادونو (عراق او شام) لپاره رامنځ ته شوې وه؛ خو په اوسمهال کې په يوې نړيوالې ستونزې بدله شوې چې هېڅ سرحد نه پېژني او خپلې شومې موخې پالي؛ نو له همدې امله د دغې پدېدې پر وړاندې مبارزه يو نړيوال مسؤليت دی او د نړيوالې همکارۍ پرته مهارول يې ناشونې ده، په افغانستان کې د دغې ډلې فعاليت د لومړي ځل لپاره د ۲۰۱۵ ز. په جنورۍ کې د حکومت له لوري تاييد شو چې تر دې مهاله يې د لسگونو بریدونو مسؤليت هم منلی دی.^{۵۲}

د اسلامي امارت د واکمنۍ په لومړيو کې دغې ډلې يو ځل بيا د پلازمېنې په گډون په بېلابېلو ولايتونو کې بریدونه وکړل چې د مرکزي آسيا د هېوادونو اندېښنې يې زياتې کړې چې په ترڅ کې د يادو هېوادونو ولسمشرانو څو ځلي گډې ناستې ترسره کړې او داعش ډله يې په افغانستان کې خپل امنيت ته گواښ وگڼه، په وروستۍ ناسته کې د تاجکستان ولسمشر له افغان پولې تاجکستان ته د ترهگرو ډلو د تېرېدو د مخنيوي ادعا هم وکړه.^{۵۳}

وړاندې مو يادونه وکړه چې داعش يوه نړيواله پدیده ده او د له منځه وړلو لپاره يې پکار وو چې له اسلامي امارت سره نړيوالې ټولنې او په ځانگړې توگه د مرکزي آسيا هېوادونو مرسته کړي وای؛ خو د اسلامي امارت په وينا په دغه مبارزه کې هېڅ هېواد له دوی سره مرسته نه ده کړې او داعش يې په افغانستان کې خپلې؛ نو اسلامي امارت غواړي چې د مرکزي آسيا له هېوادونو څخه د داعش د له منځه وړلو او کابوکولو په بدل کې وسلې او يا هم مادي مرستې ترلاسه کړي؛ ځکه داعش مرکزي آسيا ته ستر گواښ دی او مجبور دي چې په دې برخه کې له اسلامي امارت سره همکاري وکړي.

پایله

د اسلامي امارت او د مرکزي آسیا د هېوادونو تر منځ اوسنی اړیکې ښې بللی شو؛ ځکه د دواړو لوریو تر منځ د لوړپوړو چارواکو سفرونه، د سیاسي تعامل له لارې مرکزي آسیا رسمیت پېژندنې ته قانع کول، د یو او بل په کورنیو چارو کې نه مداخله، اقتصاد محوره بهرنی سیاست او د نشه یي توکو او داعش پر وړاندې د اسلامي امارت مبارزه هغه څه دي چې ورځ تر بلې د دواړو لورو تر منځ په اړیکو کې پرمختګ تر سترګو کېږي؛ نو له همدې امله ویلای شو د اسلامي امارت او د مرکزي آسیا د هېوادونو تر منځ سیاسي اړیکې ښې دي.

په همدې اساس په اقتصادي برخه کې د تېر حکومت پر مهال د مرکزي آسیا له هېوادونو سره د څو اړخیزو اقتصادي پروژو بیا پیل چې د ناامنیو له امله یې چارې په تپه ولاړې وې او تر څنګ یې په افغانستان کې د مرکزي آسیا د هېوادونو په بېلابېلو برخو کې پانګونه او د سوداګرۍ د کچې لوړوالی، د دواړو لوریو تر منځ څرګند پرمختګ دی.

وراندیزونه

۱- د اسلامي امارت او د مرکزي آسیا هېوادونو تر منځ اړیکې د تېر په پرتله اوس ښې شوي؛ خو وړاندیز کېږي چې یادې اړیکې پر ستراتیژیکو اړیکو بدلې شي.

۲- دا چې افغانستان د مرکزي آسیا له هېوادونو سره څو اړخیزه اقتصادي پروژې لري، اسلامي امارت باید د یادو پروژو سرته رسولو لپاره له چټکۍ کار واخلي چې د مرکزي آسیا هېوادونه د نورو پروژو لاسلیک ته زړه ښه کړي.

۳- د افغانستان اوسني وضعیت او شرایطو ته په کتو بېطرفه او اقتصاد محوره بهرنی سیاست له پرمختګ حللارو څخه ده؛ نو اسلامي امارت ته پکار ده چې د هېوادونو تر منځ په بهرني سیاست کې بېطرفي او توازن ته جدي پاملرنه وکړي؛ ځکه افغانستان تل د نامتوازن بهرني سیاست له امله د نیابتي جګړو ښکار شوی دی.

مأخذونه

۱. کی. حی هالستی. مبانی تحلیل سیاست بین الملل، ژباړه بهرام مستقیمي او مسعود طارم سری، پنځم چاپ، د چاپ ځای او نشر د بهرنیو چارو وزارت: تهران، ۱۳۸۵، مخونه ۱۶۳-۱۸۰.

۲. پورتنی مأخذ.

۳. هېواد ورځپاڼه. «اسلامي امارت او بريالی بهرنی سیاست»، ۳۰ می ۲۰۲۴، لاسرسی:

<https://hewaddaily.com/editorials/> مراجعه: {۱۴۰۳/۸/۱}

۴. هېواد ورځپاڼه. «اسلامي امارت او اقتصاد محوره سیاست»، ۲۰۲۴/۸/۱، لاسرسی:

د مرکزي آسیا په اړه د اسلامي امارت د بهرني...

<https://dailies.gov.af/> مراجعه: {۱۴۰۳/۸/۲}

^۵. بی بی سی، پښتو. «په افغانستان کې د ټاپي پروژې عملي کار پیل شو»، ۱۴۰۳/۸/۲، لاسرسی:

<https://www.bbc.com/pashto/articles/ce805pv22y3o> مراجعه: {۱۴۰۳/۸/۲}

^۶. ممتاز بهیر. «افغانستان کې د ټاپي پروژې د تطبیق لومړنۍ چارې پیل شوې»، ۱۳۹۵/۱۲/۳، لاسرسی:

<https://www.pashtovoa.com/a/design-of-tapi-project-began-in-afghanistan/3733138.html> مراجعه: {۱۴۰۳/۸/۳}

^۷. حبیب الرحمن، قویاش. «پیشرفت تازه؛ بیش از ۱۴ کیلومتر خط لوله گاز ټاپي در افغانستان نصب شده

است»، ۱۴۰۴/۲/۱۱، لاسرسی:

<https://tolonews.com/fa/business-194142> مراجعه: {۱۴۰۳/۸/۳}

^۸. <https://blacksea-caspia.eu/en/construction-tapi-gas-pipeline-schedule>

^۹. Amin khan, Afghanistan and Regional Connectivity, Institute of Strategic Studies Islamabad, Aug 6, 2019, P. 3. Access Date:26/10/2024, Available: <https://issi.org.pk/author/aminakhan/>

^{۱۰}. Pars Today. «درخواست رئیس جمهور تاجیکستان از بانک جهانی برای ادامه کار پروژه کاسا ۱۰۰۰»،

۱۴۰۲/۹/۱۳، لاسرسی:

[https://parstoday.ir/tajiki/news/tajikistan-i112448-](https://parstoday.ir/tajiki/news/tajikistan-i112448-14030805)

^{۱۱}. بی بی سی، فارسی. «آغاز کار پروژه منطقه‌ای انتقال برق «کاسا ۱۰۰۰» با همکاری طالبان و بانک

جهانی»، ۱۴۰۲/۱۲/۱۹، لاسرسی:

<https://www.bbc.com/persian/articles/cz9z7v2lw9wo> مراجعه: {۱۴۰۳/۸/۶}

^{۱۲}. <https://www.casa-1000.org/>

^{۱۳}. نسیم شفق. «پروژه "تاپ ۵۰۰" برق ترکمنستان را از راه افغانستان به پاکستان انتقال خواهد داد»، رادیو

آزادی، ۱۳۹۷/۸/۱۶، لاسرسی:

<https://da.azadiradio.com/a/29587493.html> مراجعه: {۱۴۰۳/۸/۹}

^{۱۴} دویچه وله. «تفاهمنامه خط انتقال برق "تاپ-۵۰۰" امضا شد»، ۱۳۹۷/۸/۱۶، لاسرسی:

<https://www.dw.com/fa-af/> مراجعه: {۱۴۰۳/۸/۹}

^{۱۵} طلوع نیوز. «د ټاپ ۵۰۰ پروژې په اړه د افغانستان، ترکمنستان او ترکی شرکت گډه غونډه»،

۱۴۰۳/۱۱/۱۰، لاسرسی:

<https://tolonews.com/pa/business-192826> مراجعه: {۱۳۰۳/۸/۱۱}

^{۱۶} Afghanistan, Turkmenistan, and Turkey Discuss TAP-500 Implementation, the Caspian Post, and 28/1/2025. Access Date: 30/1/2025, Available at: <https://caspianpost.com/regions/afghanistan-turkmenistan-turkey-hold-meeting-to-launch-tap-500-project>

^{۱۷} نعمت الله احمدی. «فعالیت بازارچه های مشترک در بدخشان افغانستان و تاجکستان، امیدواری برای

رونق اقتصادی را افزایش داده است»، ۱۴۰۳/۶/۳۰، لاسرسی:

- {۱۴۰۳/۸/۱۳} مراجعه: <https://da.azadiradio.com/a/33128158.html>
 ۱۸ طلوع نیوز. « بازگشایی ۴ بازار مشترک پس از ۴ سال میان افغانستان و تاجیکستان»، ۱۴۰۲/۶/۱۳، لاسرسی:
- {۱۴۰۳/۸/۱۵} مراجعه: <https://tolonews.com/fa/afghanistan/provincial-184943>
 ۱۹ سپوږمی رادیو. « کندوز کې له تاجکستان سره سرحدی سیمه کې گډ بازار جوړېږي»، ۲۰۲۴/۲/۲۴، لاسرسی:
- {۱۴۰۳/۸/۱۵} مراجعه: <https://www.spogmairadio.com/89344/>
 ۲۰ ببرک احساس. « د افغانستان - ازبکستان گډ بازار څه دی او څه پکې پلورل کېږي؟»، ۱۴۰۳/۹/۳، لاسرسی:
- {۱۴۰۳/۸/۱۶} مراجعه: <https://www.bbc.com/pashto/articles/ced9jgvx7p7o>
 ۲۱ عبدالصبور مبارز. «د رسمیت پېژندنې د حقوقي اړخ ارزونه»، ۲۰۲۵/۷/۸، لاسرسی:
- {۱۴۰۳/۸/۱۷} مراجعه: <https://geoafghanica.com/>
 ۲۲ اریانا نیوز. «معرفی سرپرست برای سفارت افغانستان در ترکمنستان»، ۱۴۰۰/۱۲/۲۶، لاسرسی:
- {۱۴۰۴/۸/۲۰} مراجعه: <https://www.ariananews.af/fa/>
 ۲۳ خبرگزاری افق. «سفارت افغانستان در قزاقستان به طالبان سپرده شد»، ۱۴۰۲/۱/۳۱، لاسرسی:
- {۱۴۰۴/۸/۲۰} مراجعه: <https://ufuqnews.com/archives/211639>
 ۲۴ بی بی سی فارسی. « سفارت افغانستان در ازبکستان به دیپلمات طالبان واگذار شد»، ۱۴۰۲/۱۱/۱۴، لاسرسی:
- {۱۴۰۴/۸/۲۱} مراجعه: <https://www.bbc.com/persian/articles/cl75q52jrejo>
 ۲۵ خبرگزاری افق. «کنسولگری افغانستان در «خاروغ» تاجیکستان به طالبان سپرده شد»، ۱۴۰۲/۱/۱۴، لاسرسی:
- {۱۴۰۴/۸/۲۱} مراجعه: <https://ufuqnews.com/archives/210970>
 ۲۶ بی بی سی فارسی. «وزیر خارجه ازبکستان به کابل رفته است»، ۲۰۲۱/۱۰/۷، لاسرسی:
- {۱۴۰۳/۸/۲۳} مراجعه: <https://www.bbc.com/persian/afghanistan-58828921>
 ۲۷ خبرگزاری اناتولی. «دیدار مشاور امنیت ملی ازبکستان با سرپرست وزارت خارجه طالبان در کابل»، ۲۰۲۲/۶/۲۰، لاسرسی:
- {۱۴۰۳/۸/۳۴} مراجعه: <https://www.aa.com.tr/fa/>
 ۲۸ رادیو آزادی. «سفر هیئت ازبکستان به کابل، هدف تاشکند از نزدیکی روابط با حکومت طالبان چیست؟»، ۱۴۰۲/۱۲/۲۳، لاسرسی:
- {۱۴۰۳/۸/۲۷} مراجعه: <https://da.azadiradio.com/a/32859552.html>
 ۲۹ مرکز مطالعات منطقه یی و استراتیژیک (CSRS). «صفحه جدید در روابط میان امارت اسلامی افغانستان و ازبکستان»، ۲۰۲۴/۸/۲۹، لاسرسی:

د مرکزي آسیا په اړه د اسلامي امارت د بهرني...

https://csrskabul.com/?p=8471 مراجعه: {۱۴۰۳/۸/۳۰}

^{۳۰} بي بي سي پښتو. «د ازبکستان لومړي وزير کابل ته د سفر پر مهال له طالب چارواکو سره د سوداګرۍ او پانګونې پنځه هوکړه لیکونه لاسلیک کړي»، ۱۴۰۳/۵/۲۷، لاسرسی:

https://www.bbc.com/pashto/articles/c9901x0n83po مراجعه: {۱۴۰۳/۹/۲}

^{۳۱} د افغانستان ملي تلویزیون. «د افغانستان او اوزبیکستان ترمنځ د ۲.۵ میلیارده ډالرو په ارزښت ۳۵ هوکړه لیکونه لاسلیک شول»، ۲۰۲۴/۱۸/۸، لاسرسی:

https://rta.af/article4758/ مراجعه: {۱۴۰۳/۹/۳}

^{۳۲} بی بی سی فارسی. «وزیر خارجه ترکمنستان با طالبان در مورد پروژه بزرگ انتقال انرژی گفتگو می کند»، ۲۰۲۱/۱۰/۳۰، لاسرسی:

https://www.bbc.com/persian/afghanistan-59096468 مراجعه: {۱۴۰۳/۹/۵}

^{۳۳} اژانس خبری باختر. «وزیر خارجه ترکمنستان به افغانستان آمد»، ۲۰۲۳/۱۲/۱۶، لاسرسی:

https://www.bakhtarnews.af/dr/ مراجعه: {۱۴۰۳/۹/۵}

^{۳۴} افغان غږ خبري اژانس. «د ترکمنستان لوړ پوړي پلاوي د سرپرست حکومت له چارواکو سره د خبرو لپاره کابل ته راغلي»، ۱۴۰۳/۲/۵، لاسرسی:

https://www.avapress.com/ps/news/289281/ مراجعه: {۱۴۰۳/۹/۷}

^{۳۵} خبر گذاري افق. «رییس کمیته امنیت ملی تاجیکستان بار دیگر با مقام‌های استخبارات طالبان در کابل دیدار کرد»، ۱۴۰۳/۶/۲۴، لاسرسی:

https://ufuqnews.com/archives/242217 مراجعه: {۱۴۰۳/۹/۷}

^{۳۶} طلوع نیوز. «د ۱.۱ له جګپوړو چارواکو سره د قرغیزستان د ولسمشر ځانګړي استازي لیده کاته»، ۱۴۰۱/۸/۱۶، لاسرسی:

https://tolonews.com/pa/afghanistan-180649 مراجعه: {۱۴۰۱/۹/۹}

^{۳۷} کابل ایرنا. «هیات اقتصادی قرقیزستان وارد کابل شد»، ۱۴۰۲/۱۱/۴، لاسرسی:

https://af.irna.ir/news/85364994/ مراجعه: {۱۴۰۴/۹/۱۰}

^{۳۸} څرګزاري افق. «هیات اقتصادی قرقیزستان به کابل سفر کرد»، ۱۴۰۳/۹/۲۹، لاسرسی:

https://ufuqnews.com/archives/248836 مراجعه: {۱۴۰۴/۹/۱۲}

^{۳۹} خبرګزاري افق. «قزاقستان کاردار طالبان را پذیرفت»، ۱۴۰۳/۶/۱، لاسرسی:

https://ufuqnews.com/archives/240719 مراجعه: {۱۴۰۴/۹/۱۳}

^{۴۰} خبر گزاری افغان (آوا). «استقبال وزارت خارجه از حذف نام امارت اسلامی از لیست گروه های ممنوعه قزاقستان»، ۱۴۰۳/۳/۱۵، لاسرسی:

https://www.avapress.com/fa/news/291484/ مراجعه: {۱۴۰۳/۹/۱۵}

^{۴۱} خبرگذاري صدای (آوا). «معاون صدر اعظم قزاقستان در سفر به کابل با مقامات امارت اسلامی دیدار کرده است»، ۱۴۰۲/۱/۲۶، لاسرسی:

- {1403/9/17} مراجعه: <https://www.avapress.com/fa/news/268491/>
- ^{۴۲} اطلاعات روز. «معاون نخست وزیر قزاقستان در رأس یک هیأت وارد کابل شد»، ۱۴۰۴/۲/۱، لاسرسی: <https://www.etilaatroz.com/228256/kazakhstans-deputy-prime-minister-arrives-in-kabul-at-the-head-of-a-delegation/> {1403/9/20} مراجعه: {1403/9/20}
- ^{۴۳} پارس توپی. «سفر وزیر خارجه قزاقستان به کابل؛ از سرمایه‌گذاری در خطوط ریلی تا دیدار با متقی»، ۱۴۰۴/۴/۲۰، لاسرسی: {1403/9/22} مراجعه: <https://parstoday.ir/dari/news/afghanistan-i283994>
- ^{۴۴} خبرگزاری افق. «دفتر «جبهه مقاومت ملی» در تاجیکستان افتتاح شد»، ۱۴۰۰/۸/۹، لاسرسی: {1403/9/25} مراجعه: <https://ufuqnews.com/archives/190029>
- ^{۴۵} شهرام پیرانی. «آینده روابط تاجیکستان و افغانستان تحت حاکمیت طالبان»، ۱۴۰۳/۱۰/۴، لاسرسی: <https://iiwfs.com/> {1403/9/30} مراجعه: {1403/9/30}
- ^{۴۶} خبرگزاری صدای (آوا). «۹۰ فیصد تریاک جهان در افغانستان تولید می‌شود»، ۱۳۹۲/۱۷/۲، لاسرسی: <https://www.avapress.com/fa/news/64581/> {1403/10/4} مراجعه: {1403/10/4}
- ^{۴۷} تحلیل روز. «معضل نارکو تروریسم افغانستان علیه آسیای مرکزی»، ۱۰/۹/۱۴۰۱، لاسرسی: <https://tahlilroz.com/> {1403/10/7} مراجعه: {1403/10/7}
- ^{۴۸} اریانا نیوز. «افغانستان او د مرکزی آسیا هېوادونو پر اوږدمهالو مرستو هوکړه وکړه»، ۱۳۹۲/۹/۳۰، لاسرسی: <https://www.ariananews.af/ps/> {1403/10/9} مراجعه: {1403/10/9}
- ^{۴۹} د کورنیو چارو وزارت. «د غبرگولي ۲۶ مه د نشه یی توکو پر وړاندې د مبارزې د نړیوالې ورځې په مناسبت د کورنیو چارو وزارت پیغام!»، ۱۴۰۳/۴/۷، لاسرسی: <https://moi.gov.af/ps/> {1403/10/11} مراجعه: {1403/10/11}
- ^{۵۰} شمشاد نیوز. «ایرانی چارواکو د نشه یی توکو پر وړاندې د اسلامي امارت مبارزه ستایلی»، ۲۰۲۵/۳/۵، لاسرسی: <https://shamshadnews.com/2025/03/05/> {1403/10/15} مراجعه: {1403/10/15}
- ^{۵۱} هېواد ورځپاڼه. «ترکیې له نشه یی توکو سره د مبارزې برخه کې د اسلامي امارت هڅې وستایلی»، ۲۰۲۴/۱۱/۲۱، لاسرسی: <https://hewaddaily.com/news/> {1403/10/16} مراجعه: {1403/10/16}
- ^{۵۲} داوود طنین. «په افغانستان کې د داعش نفوذ د پراختیا لاملونه څه دي؟»، ۸ صبح، ۱۴۰۰/۸/۱۷، لاسرسی: <https://8am.media/ps/what-are-the-reasons-for-the-expansion-of-isis-influence-in-afghanistan/> {1403/10/18} مراجعه: {1403/10/18}
- ^{۵۳} رادیو آزادی. «نگرانی کشور های آسیای میانه از وضعیت در افغانستان؛ ایجاد گروه تماس با طالبان پیشنهاد شد»، ۱۴۰۲/۶/۲۴، لاسرسی: <https://da.azadiradio.com/a/32594493.html> {1403/8/22} مراجعه: {1403/8/22}

Published: Afghanistan Science Academy (ASA)

Chief Editor: Asst. Prof. Basharmal Zarghoon

Editorial Board:

Prof. Dr. Rafiullah Niazi

Assoc. Prof. Abdul Shakoor Salangi

Assoc. Prof. Abdul Saboor Mubariz

Asst. Prof. Imran Zakeria

Asst. Prof. Ehsanullah Ehsan

Composed Designed By: B. Zarghoon

Annual Subscription:

Kabul: 320 AFS

Province: 480 AFS

Foreign countries: 20 USD

Price of each issue in Kabul: 80 AFS

- For the University Professors, Teachers and members of Academy of Sciences: 70 AFS
- For the university and school students: 40 AFS
- Other offices: 80 AFS

Contact Numbers: 0202201279 - (+93) 766110008

Email: rsc@asa.gov.af

Email: Info@asa.gov.af